

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

**İSLAM'DA SOSYAL YARDIMLAŞMANIN EKONOMİK
ETKİLERİ: KARZ-I HASEN MODELİ - BİNGÖL
ÖRNEĞİ**

ABDULKADİR ARUTAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi BİLAL ÖZEL

BİNGÖL - 2025

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANABİLİM DALI

İSLAM'DA SOSYAL YARDIMLAŞMANIN EKONOMİK
ETKİLERİ: KARZ-I HASEN MODELİ - BİNGÖL
ÖRNEĞİ

Abdulkadir ARUTAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL

BİNGÖL - 2025

İÇİNDEKİLER

ETİK İZİN BELGESİ.....	xi
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvii
KISALTMALAR.....	xix
TABLO LİSTESİ	xx
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
1.TEORİK ÇERÇEVE	7
1.1.İSLAM'DA SOSYAL YARDIMLAŞMA VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	7
1.1.1.Sosyal Yardımlaşmanın Tanımı	8
1.1.2.İslam'da Sosyal Yardımlaşma	9
1.1.3.İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Araçları ve Fonksiyonları	12
1.1.3.1. Rızık Temini ve Çalışma.....	13
1.1.3.2. Zekat	15
1.1.3.3. Nafaka.....	17
1.1.3.4. Mehir.....	20
1.1.3.5. Miras	21
1.1.3.6. Kefâretler	23
1.1.3.7. Fidyeye	27
1.1.3.8. Fıtır Sadakası	28
1.1.3.9. Kurban	29
1.1.3.10. İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Araçları ve Fonksiyonları - Bütüncül Değerlendirme.....	31
1.1.4. KARZ-İ HASEN MODELİNİN İSLAM İKTİSADINDAKİ YERİ	35
1.1.4.1. Karz-ı Hasen'in Tanımı ve Mahiyeti.....	37
1.1.5. Karz-ı Hasen'in Tarihsel Gelişimi.....	39
1.1.5.1. İlk İslâm Toplumunda Karz-ı Hasen.....	39
1.1.5.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemindeki Uygulamalar.....	40
1.1.5.3. Emevî ve Abbâsî Dönemlerinde Karz-ı Hasen	41
1.1.5.4. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Vakıf ve Karz-ı Hasen	42
1.1.5.5. Modern Dönem ve Günümüzde Karz-ı Hasen	45
1.1.6. Karz-ı Hasenin Hukukî (Fıkhi) Boyutu	49
1.1.7.1. Karz-ı Hasen Akdinin Kurulması ve Şartları	49
1.1.7.2. Tarafların Hak ve Yükümlülükleri	50
1.1.7.3. Teminat ve Hukuki Güvenceler	50

1.1.7.4. Karz-ı Hasenin Ahlâkî Boyutu.....	52
1.1.7.5. Karz-ı Hasenin İşleyiş Süreci ve Tarafların Konumu.....	53
1.1.7.6. Karz-ı Hasen ve Enflasyon Kaybının Telafisi.....	55
1.1.8. Karz-ı Hasenin İşlevleri.....	58
1.1.8.1. Karz-ı Hasen'in Faizle Mücadele İşlevi.....	58
1.1.8.2. Karz-ı Hasen'in Sosyal Dayanışma İşlevi.....	60
1.1.8.3. Psikolojik Fayda Sağlama İşlevi.....	61
1.1.8.4. Karz-ı Hasen'in Bireysel Kalkınma İşlevi.....	62
1.1.9. Karz-ı Hasen ve Sürdürülebilir Kalkınma.....	64
İKİNCİ BÖLÜM.....	66
2. ARAŞTIRMA TASARIMI VE UYGULAMA.....	66
2.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE DESENİ.....	66
2.2. ARAŞTIRMANIN NİTEL VE NİCEL BOYUTU.....	66
2.3. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ VE ARAÇLARI.....	67
2.4. ÇALIŞMA GRUBU VE ÖRNEKLEM.....	68
2.5. ARAŞTIRMANIN YÜRÜTÜLMESİ VE SAHA ÇALIŞMASI.....	68
2.6. VERİ ANALİZ SÜRECİ.....	69
2.7. ARAŞTIRMACININ ROLÜ VE ETİK.....	70
2.8. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİLİĞİ VE GÜVENİLİRLİĞİ.....	70
2.9. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	71
2.10. BİNGÖL İLİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	74
NİTEL VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	74
3.1. KATILIMCI BİLGİLERİ.....	75
3.2. TEMA 1: BORÇ ALMA İLE İLGİLİ BULGULARIN TEMATİK ANALİZİ.....	77
3.2.1. Alt Tema 1: Katılımcıların Borçlanma Sıklığı, Kaynağı Ve Deneyimleri.....	78
3.2.1.1. Kod 1: Borç Alma Alışkanlığı ve Sıklığı.....	78
3.2.1.1.1. Alt Kod 1: Sık ve Rutin Borçlanma.....	78
3.2.1.1.2 Alt Kod 2: Ara Sıra Ve İhtiyaç Durumunda Borçlanma.....	78
3.2.1.1.3. Alt Kod 3: Nadir Ve Hiç Borç Almama Durumu.....	79
3.2.1.2. Kod 2: Borç Alınan Kaynaklar.....	79
3.2.1.2.1. Alt Kod 1: Aile, Akraba Ve Sosyal Çevresinden Borçlanma.....	79
3.2.1.2.2. Alt Kod 2: Finansal Kurumlardan Borçlanma (Faizli Ve Katılım Bankalar).....	80
3.2.1.3. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi.....	80
3.2.2. Alt Tema 2: Katılımcıların Borç Almak İstediklerinde Verici Kişiyi Bulmakta Yaşadıkları Zorluklar.....	81
3.2.2.1. Kod 1: Ekonomik Ve Kur Dalgalanması Kaynaklı Zorluklar.....	81
3.2.2.1.1. Alt Kod 1: TL'nin Değer Kaybetmesi Ve Döviz Borçlanmasının Zorunluluğu.....	81
3.2.2.1.2. Alt Kod 2: Borç İstenecek Kişinin Maddi Durumunun Yetersizliği.....	81

3.2.2.2. Kod 2: Sosyal Ve Psikolojik Faktörlerden Kaynaklı Zorluklar	82
3.2.2.2.1. Alt Kod 1: Güven Eksikliği Ve İlişki Problemleri	82
3.2.2.2.2. Alt Kod 2: Borç Veren Kişiye Mahcup Olma Ve Minnet Duygusu	82
3.2.2.2.3. Alt Kod 3: Yakın Sosyal Çevreye Bağımlılık	83
3.2.2.3. Kod 3: Borç Verici Bulma Konusunda Hiçbir Zorluk Yaşamama	83
3.2.2.3.1. Alt Kod 1: Sosyal Dayanışma	83
3.2.2.3.2. Alt Kod 2: Esnaf Dayanışması	83
3.2.2.4. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi	84
3.2.3. Alt Tema 3: Katılımcıların Borç Para Bulamadıklarında Yaşadıkları Sıkıntılar	85
3.2.3.1 Kod 1: Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar	85
3.2.3.1.1. Alt Kod 1: Temel İhtiyaçlarda Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar	85
3.2.3.1.2. Alt Kod 2: Yatırım Ve İş Fırsatlarının Kaçırılması	85
3.2.3.1.3. Alt Kod 3: Geçmişte ekonomik kriz dönemlerinde yaşanan sıkıntılar	86
3.2.3.2. Kod 2: Psikolojik sıkıntı yaşayanlar	86
3.2.3.3. Kod 3: Ekonomik Sıkıntı Yaşamayanlar	87
3.2.3.4. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi	87
3.2.4. Alt Tema 4: Borç Para Bulmanın Ekonomik Durum Üzerindeki Etkileri	88
3.2.4.1. Kod 1: Borç Bulmanın Ekonomik Durumu Daha İyi Yapacağını Belirtenler	88
3.2.4.1.1. Alt Kod 1: Ekonomik Rahatlama	88
3.2.4.1.2. Alt Kod 2: Fırsatları Kaçırma Ve Ekonomik Durumu İyileştirme	89
3.2.4.1.3. Alt Kod 3: Ekonomik Olarak Sosyal Çevresine Katkı Sağlama İmkanı	89
3.2.4.2. Kod 2: Borç Bulmanın Ekonomik Durumu Değiştirmeyeceğini Düşünenler	90
3.2.4.3. Kod 3: Borcun Uzun Vadede Ekonomik Durumu Olumsuz Etkileyeceğini Düşünenler	90
3.2.4.4. Kod 4: Borcun Ekonomik Rahatlıktan Ziyade Manevi Ve Psikolojik Rahatlık Sağlayacağını Düşünenler	90
3.2.4.5. Kod 5: Şartlar Nedeniyle Borcun Avantajının Pek Olamayacağını Düşünenler	91
3.2.4.6. Alt Tema 4: Bulguların Bütüncül Analizi	91
3.2.5. Alt Tema 5: Borç Almanın Sebepleri Ve Fonun Kullanıldığı Alan	92
3.2.5.1. Kod 1: Temel İhtiyaçları Karşılama İçin Borç Alma	92
3.2.5.2. Kod 2: Ticari Amaçlı Borç Alma	93
3.2.5.3. Kod 3: Ev, Araç, Düğün Ve Diğer Büyük Masrafları Karşılama	93
3.2.5.4. Kod 4: Finansal Kriz ve Acil Durum Borçlanması	94
3.2.5.5. Kod 5: Ekonomik Yetersizlik Ve Mali Planlama Eksikliğinden Kaynaklanan Borçlanma	94
3.2.5.6. Alt Tema 5: Bulguların Bütüncül Analizi	95
3.2.6. Alt Tema 6: Borç Almanın Ekonomik Durum Üzerindeki Etkileri	96
3.2.6.1. Kod 1: Olumlu Yönde Ekonomik Değişim	96
3.2.6.2. Kod 2: Olumsuz Yönde Ekonomik Değişim	97
3.2.6.2.1. Alt Kod 1: Borçlanmayla Gelen Ekonomik Yük Ve Kayıplar	97
3.2.6.2. Alt Kod 2: Enflasyon Ve Alacak Kaybı Nedeniyle Olumsuz Etkilenme	97
3.2.6.3. Kod 3: Kısa Dönemli Ve Sınırlı Ekonomik Etkiler	97
3.2.6.4. Kod 4: Sosyal Ve Psikolojik Etkiler	98
3.2.6.5. Alt Tema 6: Bulguların Bütüncül Analizi	98
3.2.7. Alt Tema 7: Borç Alırken Ödeme Şartlarının Belirlenmesi	99

3.2.7.1. Kod 1: Ödeme Şeklinin Ve Zamanının Net Olarak Belirlenmesi.....	99
3.2.7.2. Kod 2: Belirli Olmayan Esnek Ödeme Şartları	100
3.2.7.3. Kod 3: Ödemenin Altın, Döviz Veya Emtia Olarak Esnek Zamanlı Yapılma	100
3.2.7.4. Kod 4: Güven Ve İyi Niyet Temeline Dayalı Esnek Zamanlı Borçlanma.....	101
3.2.7.5. Alt Tema 7: Bulguların Bütüncül Analizi	101
3.2.8. Alt Tema 8: Borcun Zamanında Ödenmesi Ve Gecikmelerle Başa Çıkma Stratejileri ...	102
3.2.8.1. Kod 1: Zamanında Ödeme Yapabilenler.....	103
3.2.8.2. Kod 2: Borç Ödemede Yaşanan Gecikmeler Ve Sorunlar	103
3.2.8.3. Kod 3: Gecikme Sorunuyla Başa Çıkma Yöntemleri.....	104
3.2.8.3.1. Alt Kod 1: Alternatif Yöntemlerle Finansman Sağlama	104
3.2.8.3.2. Alt Kod 2: Yoğun Çalışma Ve Ek İş Yapararak Çözüm Üretme	104
3.2.8.3.3. Alt Kod 3: Borcu Verenden Helallik Alma Ve Müsaade/Ek Süre İsteme.....	104
3.2.8.4. Alt Tema 8: Bulguların Bütüncül Analizi	105
3.2.9. Alt Tema 9: Borcun Alındığı Para Türü	106
3.2.9.1. Kod 1: TL İle Borçlanma Ve Tercih Sebepleri	106
3.2.9.2. Kod 2: Altın İle Borçlanma Ve Tercih Sebepleri	107
3.2.9.3. Kod 3: Karma Borçlananlar	108
3.2.9.4. Alt Tema 9: Bulguların Bütüncül Analizi	108
3.2.10. Alt Tema 10: Borçlanma Sürecinde Enflasyon Karşısındaki Tutumlar	109
3.2.10.1. Kod 1: Enflasyonun Borçlanma Üzerindeki Etkileri Ve Geçmiş Deneyimler	109
3.2.10.2. Kod 2: TL 'nin Değer Kaybının Borçlanmaya Etkisi.....	110
3.2.10.3. Kod 3: Borçlanma Sürecinde Değer Koruma Stratejileri	110
3.2.10.3.1. Alt Kod 1: Ödeme Hızlandırma Stratejisi	110
3.2.10.3.2. Alt Kod 2: TL 'ye Alternatif Para Birimlerinin Değerlendirilmesi	111
3.2.10.3.3. Alt Kod 3: Borcu Para Olarak Değil, Mal Olarak Alma	111
3.2.10.3.4. Alt Kod 4: Uzun Vadeli TL Borçlanmadan Kaçınma.....	112
3.2.10.3.5. Alt Kod 5: Emtia Veya Gayrimenkul Değer Artışıyla Enflasyonu Dengeleme	112
3.2.10.4. Alt Tema 10: Bulguların Bütüncül Analizi	112
3.2.11. Alt Tema 11: Borçlanmada En İdeal Olarak Görülen Para Cinsi	113
3.2.11.1. Kod1: Borçlanmada TL 'nin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler.....	113
3.2.11.2. Kod 2: Altın Tercihi Ve Değer Koruması	114
3.2.11.3. Kod 3: Döviz Tercihinin Ekonomik Ve Psikolojik Sebepleri	115
3.2.11.4. Kod 4: Vaade Süresi Ve Karşı Tarafın Mağduriyeti Açısından En İdeal: Karma Tercih	115
3.2.11.5. Alt Tema 11: Bulguların Bütüncül Analizi	116
3.3. TEMA 2: BORÇ VERME İLE İLGİLİ BULGULARIN TEMATİK ANALİZİ	117
3.3.1. Alt Tema 1: Katılımcıların Borç Verme Sıklığı Ve Deneyimleri	117
3.3.1.1. Kod 1 – Yüksek Frekanslı Borç Verme	118
3.3.1.2. Kod 2: Sınırlı ve Küçük Tutarlı Borç Verme	118
3.3.1.3. Kod 3: Yüksek Meblağlı ve Çoklu Para Birimli Borç Verme	118
3.3.1.4. Kod 4: Geri Ödenmeyen veya Geciken Borçlara Karşı Tutumlar	118
3.3.1.5. Kod 5: Koşulsuz Sosyal Dayanışma ve Sürekli Yardım	119
3.3.1.6. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi	119
3.3.2. Alt Tema 2: Borç Verme Ölçütü: Kime Ve Hangi Şartlarda Borç Verilir?	120

3.3.2.1. Kod 1: Güvene Ve Dürüstlüğe Dayalı Borç Verenler	120
3.3.2.2. Kod 2: Sosyal Çevreye Ve Yakınlığa Göre Borç Verenler	121
3.3.2.3. Kod 3: Borcun Kullanım Amacına Göre Borç Verenler	121
3.3.2.4. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi	121
3.3.3. Alt Tema 3: Borç İsteyen Olup Da Vermediğiniz Oldu Mu?	122
3.3.3.1. Kod 1: Maddi Yetersizlik Nedeniyle Borç Vermeyenler	122
3.3.3.2. Kod 2: Güvensizlik Nedeniyle Borç Vermeyenler	123
3.3.3.3. Kod 3: Kötü Deneyimler Nedeniyle Borç Vermeyenler	123
3.3.3.4. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi	123
3.3.4. Alt Tema 4: Borç Verdiğinizde Herhangi Bir Ekonomik Sıkıntı Yaşadınız Mı?	124
3.3.4.1. Kod 1: Borç Vermekten Dolayı Ekonomik Sıkıntı Yaşamayanlar	124
3.3.4.2. Kod 2: Zaman Zaman Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar	125
3.3.4.3. Kod 3: Borç Verdiği İçin Ciddi Maddi Sıkıntılar Yaşayanlar	125
3.3.4.4. Alt Tema 4: Bulguların Bütüncül Analizi	125
3.3.5. Alt Tema 5: Borç Vermeseydiniz Ekonomik Durumunuzda Nasıl Bir Değişiklik Olurdu?	126
3.3.5.1. Kod 1: Borç Vermenin Ekonomik Durumlarına Etkisi Olmadığını Düşünenler	127
3.3.5.2. Kod 2: Borç Vermeselerdi Daha İyi Bir Ekonomik Durumda Olacaklarını Düşünenler	127
3.3.5.3. Kod 3: Borç Vermenin Psikolojik Ve İş Hayatı Üzerinde Olumsuz Etkileri Olduğunu Düşünenler	127
3.3.5.4. Alt Tema 5: Bulguların Bütüncül Analizi	128
3.3.6. Alt Tema 6: Borç Verdiğiniz Para Hangi Alanda Kullanıldı?	129
3.3.6.1. Kod 1: Temel İhtiyaçların Karşılınması İçin Kullanılan Borçlar	129
3.3.6.2. Kod 2: Yatırım Ve İş Kurma Amaçlı Borçlar	129
3.3.6.3. Kod 3: Borç Ve Kredi Ödemeleri İçin Kullanılan Borçlar	130
3.3.6.4. Kod 4: Borcun Kullanım Alanına Hiç Müdahale Etmeyenler	130
3.3.6.5. Alt Tema 6: Bulguların Bütüncül Analizi	130
3.3.7. Alt Tema 7: Borç Verdikten Sonra Ekonomik Durumda Değişiklik Oldu Mu?	131
3.3.7.1. Kod 1: Ekonomik Durumda Olumlu Değişiklik Yaşayanlar	131
3.3.7.2. Kod 2: Borç Vermenin Ekonomik Durumlarını Etkilemediğini Düşünenler	132
3.3.7.3. Kod 3: Borç Verdiği İçin Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar	132
3.3.7.4. Alt Tema 7: Bulguların Bütüncül Analizi	132
3.3.8. Alt Tema 8: Borç Verirken Ödeme Şartlarınızı (Zaman Ve Şekil) Belirttiniz Mi?	133
3.3.8.1. Kod 1: Ödeme Şartlarını Açıkça Belirleyenler	133
3.3.8.2. Kod 2: Borç Alan Kişinin Zaman Belirlemesine İzin Verenler	134
3.3.8.3. Kod 3: Hiçbir Şart Belirlemeyenler	134
3.3.8.4. Alt Tema 8: Bulguların Bütüncül Analizi	134
3.3.9. Alt Tema 9: Borç Verdikten Sonra Zamanında Ödeme Yapıldı Mı? Ödeme Yapılmadığında Sergilenen Tutumlar	135
3.3.9.1. Kod 1: Borçlarını Zamanında Ödendiği Durumlar	136
3.3.9.2. Kod 2: Gecikmeli Ödemelere Anlayış Gösterenler	136
3.3.9.3. Kod 3: Ödeme Yapılmadığında Büyük Hayal Kırıklığı Yaşayanlar	137
3.3.9.4. Alt Tema 9: Bulguların Bütüncül Analizi	137

3.3.10. Alt Tema 10: Borcun Verildiği Para Birimi.....	138
3.3.10.1. Kod 1: Sadece TL İle Borç Verenler.....	138
3.3.10.2. Kod 2: Hem TL Hem Döviz Hem Altın Verenler.....	139
3.3.10.3. Kod 3: Döviz Veya Altın İle Borç Verenler.....	139
3.3.10.4. Alt Tema 10: Bulguların Bütüncül Analizi.....	139
3.3.11. Alt Tema 11: Enflasyonist Ortamda Borç Verme Tutumları.....	140
3.3.11.1. Kod 1: Enflasyonu Hiç Dikkate Almayanlar.....	140
3.3.11.2. Kod 2: Enflasyonu Dikkate Alıp Önlem Alanlar.....	141
3.3.11.3. Kod 3: Enflasyon Nedeniyle Büyük Kayıplar Yaşayanlar.....	141
3.3.11.4. Alt Tema 11: Bulguların Bütüncül Analizi.....	142
3.3.12. Alt Tema 12: Borç Verirken Hangi Para Birimi Daha İdealdir: TL, Döviz, Yoksa Altın?	
.....	143
3.3.12.1. Kod 1: Altın Ve Dövizin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler.....	143
3.3.12.2. Kod 2: TL'nin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler.....	144
3.3.12.3. Kod 3: Duruma Göre Değişkenlik Gösterenler.....	144
3.3.12.4. Alt Tema 12: Bulguların Bütüncül Analizi.....	144
3.4. TEMA 3: KATILIMCILARIN FAİZSİZ BORÇ VEREN KURUMLAR HAKKINDA BİLGİ,	
ALGI VE TUTUMLARININ TEMATİK ANALİZİ.....	145
3.4.1. Alt Tema 1: Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Herhangi Bir Bilginiz Var Mıdır,	
Varsa Nasıl Değerlendiriyorsunuz?.....	146
3.4.1.1. Kod 1: Bilgi Sahibi Olmayanlar.....	146
3.4.1.1.1. Alt Kod 1: Bilgi Eksikliği ve İstek.....	146
3.4.1.1.2. Alt Kod 2: Bilgi Eksikliği Ve Umutsuzluk.....	146
3.4.1.2. Kod 2: Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Genel Olumlu Bakış.....	147
3.4.1.3. Kod 3: Kısmen Bilgi Sahibi ve Mevcut Uygulamaların Eleştirisi.....	147
3.4.1.4. Kod 4: Alternatif Faizsiz Finansal Uygulamalar Oluşturma.....	148
3.4.1.5. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi.....	149
3.4.2. Alt Tema 2: Faizsiz Borç Veren Bir Kuruma İhtiyaç Var Mıdır?.....	149
3.4.2.1. Kod 1: Kesin İhtiyaç Beyanı ve Gerekçesi.....	150
3.4.2.1.1. Alt Kod 1: Ekonomik Zorluklar Ve Borçlanma İhtiyacı.....	150
3.4.2.1.2. Alt Kod 2: Dini Ve Ahlaki Hassasiyetler.....	150
3.4.2.2. Kod 2: İşleyişi Ve Sürdürülebilirliği Konusunda Endişeler Ve Öneriler.....	151
3.3.4.2.1. Alt Kod 1: Devletin Sorumluluğu Ve Kurumsal Yapı Arayışı.....	151
3.3.4.2.2. Alt Kod 2: Kamu Güven Eksikliği.....	151
3.3.4.2.3. Alt Kod 3: Sürdürülebilirlik Sorunu Ve Suiistimal Endişesi.....	152
3.3.4.2.4. Alt Kod 4: Kurumsal Çözüm Önerisi.....	152
3.4.2.3. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi.....	153
3.4.3. Alt Tema 3: Faizsiz Borç Veren Kurumlara Yönelik Tutumlar.....	154
3.4.3.1. Kod 1: Dini Hassasiyet Ve Faizden Kaçınma.....	154
3.4.3.1.1. Alt Kod 1: Dini Hassasiyet Helallik Arayışı.....	154
3.4.3.1.2. Alt Kod 2: Fıkhi Eleştiriler Ve Şartlı Kabul.....	154
3.4.3.2. Kod 2: Ekonomik Avantaj Ve Yatırım Olanakları.....	155
3.4.3.2.1. Alt Kod 1: Faiz Yükünden Kurtulma Ve Ekonomik Katkı.....	155

3.4.3.2.2. Alt Kod 2: Yatırım Ve Değer Birikimi Alternatifi.....	155
3.4.3.3. Kod 3: Güven Ve Kurumsal Altyapı.....	155
3.4.3.3.1. Alt Kod 1: Güven Verme Ve Kurum Güvenirliği.....	156
3.4.3.3.2. Alt Kod 2: Devlet Politikaları Ve Hukuki Düzenleme.....	156
3.4.3.4. Kod 4: Esneklik, Şartlara Bağlılık Ve Kullanıcı İhtiyaçları	156
3.4.3.4.1. Alt Kod 1: Kişisel İhtiyaç Ve Kullanım Durumları	156
3.4.3.4.2. Alt Kod 2: Piyasa Koşulları Ve Esneklik.....	156
3.4.3.5. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi	156
3.5. TEMA 4: KATILIMCILARIN SON SÖZLERİNİN TEMATİK ANALİZİ	158
<i>3.5.1 Alt Tema 1: Katılımcıların Son Söyledikleri Öneri ve Dilekleri</i>	<i>158</i>
3.5.1.1. Kod 1: Faizsiz Finansal Kurumların Gerekliliği ve Beklentiler	158
3.5.1.1.1. Alt Kod 1: Faizsiz Kredi Veren Kurumlara Duyulan İhtiyaç.....	158
3.5.1.1.2. Alt Kod 2: Faizsiz Kuruluşların Yaygınlaşmasına Yönelik Temenniler.....	159
3.5.1.2. Kod 2: Dini Hassasiyet ve Referansların Önemi	159
3.5.1.2.1. Alt Kod 1: Dini Hassasiyetin Borç İlişkilerindeki Rolü.....	159
3.5.1.2.2. Alt Kod 2: İslam Hukukunun Borç Konusunda Rehberlik Etmesi	159
3.5.1.3. Kod 3: Toplumsal Dayanışma ve Güven Vurgusu	159
3.5.1.3.1. Alt Kod 1: Toplumsal Güvenin Önemi.....	160
3.5.1.3.2. Alt Kod 2: Toplumsal Dayanışmanın Eksilmesi Üzerine Eleştiriler.....	160
3.5.1.4. Kod 4: Faizin Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Ve Alternatifin Olması Beklentisi.....	160
3.5.1.4.1. Alt Kod 1: Faiz Sisteminin Zararları.....	160
3.5.1.4.2. Alt Kod 2: Faizin Toplumdaki Yaygınlığına Yönelik Şikâyetler.....	160
3.5.1.5. Kod 5: Ticaretteki Problemler ve Çözüm Önerileri	161
3.5.1.5.1. Alt Kod 1: Ticari Ödemelerin Zamanında Yapılmasının Önemi	161
3.5.1.5.2. Alt Kod 2: Ticarete Veresiyenin Problemleri Ve Dürüstlüğü'nün Önemi	161
3.5.1.6. Kod 6: Küçük Ölçekli Girişimlerin Desteklenmesi Ve Önemi	161
3.5.1.6.1. Alt Kod 1: Küçük Girişimlerin Yaygınlaşması Önerisi	161
3.5.1.6.2. Alt Kod 2: Gençlerin Temel İhtiyaçlarının Karşıllanması	161
3.5.1.7. Kod 7: Faize Alternatif Karz-ı Hasene Dayalı Havuz Modeli Önerisi.....	161
3.5.1.8. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi	162
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	165
4.1. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	165
4.2. TEORİK VE PRATİK ÇIKARIMLAR	175
4.3. POLİTİKA VE UYGULAMA ÖNERİLERİ.....	180
4.4. İLERİKİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER.....	185
4.5. KARZ-I HASEN MODEL ÖNERİSİ	189
4.5.1. Karz-ı Hasen Sandığı Katılım ve İşleyiş Kuralları	191
4.5.1.1. Katılım ve İşleyiş Kurallarının Açıklaması	192
4.5.2. Karz-ı Hasen Sandığı Yönetici Kadrosunun Sorumlulukları	195
4.5.3. Katılımcılara Düşen Sorumluluklar.....	197
4.5.4. Model Önerisinin Eleştirel Değerlendirilmesi.....	198

4.5.5. Model Önerisinin Genel Değerlendirmesi	199
KAYNAKÇA	201
EK 1: BİNGÖL İLİNDE UYGULANAN KARZ-I HASEN ÖRNEKLERİ.....	210
1.1. KATILIM FİNANS KURUMLARI	210
1.1.1. Katılım Finans Kurumları İle İlgili Niteliksel Bir Değerlendirme	210
1.2. KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMASI	211
1.2.1. Bingöl Karz-I Hasen Uygulaması	211
1.2.1.2. Bingöl Karz-ı Hasen Uygulaması Hakkında Ve Genel Değerlendirme	217
1.3. ALTIN VE DÖVİZ GÜNÜ UYGULAMALARI.....	218
1.3.1. Altın/Döviz Günü Uygulamaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme	220
1.4. TL GÜNÜ UYGULAMALARI.....	221
1.4.1. TL Günü Uygulamaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme	221
1.5. DEVLET DESTEKLİ HİBELİ VEYA HAYVAN KREDİSİ.....	222
1.5.1. Devlet Destekli Hibeli veya Hayvancılık Kredileri Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme	224
1.6. BANKALARIN KARZ-I HASEN HESABI	225
1.6.1. Bankaların Karz-I Hasen Hesabından Niteliksel Değerlendirme.....	225
EK- 2: ETİK KURUL İZİN BELGESİ.....	227
EK-3: NİTEL ARAŞTIRMA MÜLAKAT SORULARI.....	232
EK-4: ÖZGEÇMİŞ	233

ETİK İZİN BELGESİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Ekonomik Etkileri: Karz-I Hasen Modeli - Bingöl Örneği” adlı çalışma Bingöl Üniversitesi Etik İzin Kurul Başkanlığı tarafından verilen 04.12.2023 tarih ve 33117789/044/133052 sayılı izni ile yapılmıştır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Ekonomik Etkileri: Karz-I Hasen Modeli - Bingöl Örneği” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25 / 06/ 2025

Abdulkadir ARUTAY

ÖNSÖZ

Bir insan olarak en çok ihtiyaç duyduğumuz şeylerden birisinin, hayatın en zor anlarında bile yalnız olmadığımızı bilmek olduğunu bu tez sürecinde daha iyi anladım. Karz-ı Hasen gibi köklü ve samimi bir dayanışma geleneğini araştırırken, aslında insanın insana olan inancının ve güveninin ne denli kıymetli olduğunu bir kez daha yakından gözlemleme fırsatı buldum. Akademik bir gereklilikten çok, gönlümde derin bir iz bırakan bu yolculukta, araştırdığım konu bana ilmi bir uğraştan ziyade tecrübe olarak önemli katkılar kazandırdı.

Tez konumu belirlerken asıl hedefim, sadece İslami iktisadın klasik bir başlığını literatüre katkı sağlayacak bir başka çalışma olarak ele almak yerine Türkiye’de sosyal yardımlaşmanın ekonomik etkilerini karzı hasen modeli üzerinden doğrudan sahadan topladığım verilerle ortaya koymak ve bu konunun gerçek anlamda toplum üzerindeki önemini irdelemek istedim. Araştırma süreci boyunca her yeni katılımcının sunduğu farklı yaşam hikâyesini dinledikçe, başlangıçtaki beklentilerimin çok ötesine geçen ve beni şaşırtan bir tabloyla karşılaştım. Gördüm ki, karzı hasenin etkisi yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda insanlar arasında güven, umut ve dayanışma gibi manevi değerlerin de yeniden inşa edilmesine vesile oluyor. Bu sürecin sonunda, sosyal yardımlaşmanın toplumsal dokuda ne kadar belirleyici ve dönüştürücü bir rol oynadığını bizzat gözlemleme fırsatı buldum. Bu bulgular, konunun akademik ve pratik düzeyde beklediğimden çok daha önemli ve güncel bir mesele olduğunu gösterdi.

Tez sürecinde yapılan saha çalışmaları zaman zaman yoğun ve zahmetli süreçleri beraberinde getirdi. Katılımcıların güvenini kazanmak, samimi hikâyelere ulaşmak, uzun süren görüşmeleri kayda almak ve sonrasında her birini dikkatle çözümleyip analiz etmek hem zihinsel hem de duygusal açıdan yoğun bir çalışma sürecini beraberinde getirdi. Pek çok defa, görüşme için çarşı pazar dolaştığım, kimi zaman günlerce bekleyip son dakikada görüşmenin iptal olduğu, kimi zaman da beklenmedik bir anda bir dost sofrasında en kıymetli verilere ulaştığım anlar yaşadım. Fakat bu zorluklar, hem akademik sabrımı hem de toplumsal duyarlılığımı geliştirdi; beni insana ve topluma daha dikkatli bakmaya sevk etti.

Bu süreçte bana en büyük desteği, her zaman motive edici bir enerji ve samimi bir heyecanla sürecin verimli ilerlemesini sağlayarak destek olan danışman hocam Dr.

Öğr. Üyesi Bilal Özel verdi. Hocamın yalnızca bilimsel rehberliği değil, aynı zamanda bana duyduğu güven ve sabırlı yaklaşımı, çalışmanın her aşamasında motivasyonumu artırdı. Kendisinin verdiği ilham ve çalışmama duyduğu güven bende daima özel kalacaktır.

Saha sürecinde bana kıymetli zamanlarını ayırarak içtenlikle kapılarını açan, hikâyelerini ve tecrübelerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen tüm katılımcılara da ayrıca müteşekkirim. Onların samimi anlatımları, içten yorumları ve hayata dair gözlemleri, tezimin en güçlü ve canlı yönünü oluşturdu. Borçlanmanın yalnızca maddi bir mesele olmadığını, bazen bir güven sınavı, bazen de en sıkıntılı zamanlarda uzanan bir dost eli olduğunu onların ağzından dinlemek, bu çalışmanın ruhunu ve önemini kat kat artırdı.

Tez sürecinde yalnız değildim. Her aşamada bana destek olan, kimi zaman yaptığım çalışmaya benden daha çok heyecan duyan dostlarımın varlığı, bana cesaret ve moral verdi. Özellikle çalışmalarımı takdirle karşılayan, fikirlerimi paylaşırken bana ilham ve yeni perspektifler kazandıran arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim. Onların takdir ve heyecanı, zorlu anlarda motivasyon kaynağım oldu.

Elbette ailemin hakkını ödeyemem. Maddi ve manevi destekleri, anlayışları, fedakârlıkları ve dualarıyla her daim yanımda olan aileme minnettarım. Onların sabrı ve sevgisi olmasaydı, böylesine yoğun ve emek isteyen bir çalışmayı tamamlamak mümkün olmazdı.

Bu tezin yalnızca akademik literatüre değil, toplumun her kesimine dokunan bir katkı sunmasını; dayanışmanın, paylaşmanın ve insaniyetin değerinin bir kez daha hatırlanmasına vesile olmasını diliyorum. Karz-ı hasen ruhunun, insanlarımızın kalbinde ve hayatında yaşamaya devam etmesi en büyük temennimdir.

“Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!” (Kehf 18/10)

BİNGÖL 2025

Abdulkadir ARUTAY

ÖZET

Tezin Başlığı : İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Ekonomik Etkileri: Karz-ı Hasen Modeli - Bingöl Örneği

Tezin Yazarı : Abdulkadir Arutay

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Bilal Özel

Anabilim Dalı: İslam İktisadı Ve Finansı

Bilim Dalı : İslam İktisadı Ve Finansı

Kabul Tarihi : 25.06.2025

Sayfa Sayısı : 20 (Ön) + 209 (Tez) + 24 (Ekler)

Bu çalışma, İslam'da önemli bir yere sahip olan sosyal yardımlaşma anlayışını, karz-ı hasen modeli özelinde ele alarak bu modelin toplumsal ve ekonomik etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tezin odak noktası, faizsiz borç verme uygulaması olarak tanımlanabilecek karz-ı hasenin yerel düzeyde hangi şekillerde uygulandığı ve sosyal dayanışma mekanizmalarına nasıl katkı sunduğu sorularına cevap aramaktır. Bu çerçevede, Türkiye'nin doğusunda yer alan Bingöl ili, söz konusu modelin güncel ve geleneksel biçimleriyle hâlen yaşatıldığı sahici bir örnek alan olarak seçilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakatlardan yararlanılmıştır. Farklı sosyoekonomik düzeylerden katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla, yerel halkın karz-ı hasen algısı, uygulama biçimleri, karşılaştığı zorluklar ve bu uygulamanın bireylerin ekonomik hayatına etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler tematik analiz yoluyla incelenmiş, katılımcı ifadeleri doğrultusunda anlamlı temalar ve kodlar oluşturulmuştur.

Araştırmanın sonucunda, karz-ı hasenin sadece bir borç verme aracı değil, aynı zamanda dayanışma, güven ve karşılıklı sorumluluk temelli bir toplumsal ilişki biçimi olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu uygulamaların sosyal dışlanmayı azaltıcı, ekonomik kırılganlıkları hafifletici ve toplumsal birlikteliği güçlendirici etkileri olduğu bulgulanmıştır.

Bu yönüyle tez, İslam ekonomisinin ahlaki temelli yaklaşımlarının modern toplumlar için hâlâ geçerli ve işlevsel olduğunu ortaya koymakta; özellikle sosyal adaletin güçlendirilmesi ve ekonomik eşitsizliklerin azaltılması bağlamında karz-ı hasen modelinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Karz-ı Hasen, Sosyal Yardımlaşma, İslam Ekonomisi, Faizsiz Finans, Ekonomik Dayanışma.

ABSTRACT

Title of the Thesis: The Economic Effects of Social Solidarity in Islam: The Karz-ı Hasan Model – The Example of Bingöl	
Author	: Abdulkadir Arutay
Supervisor	: Asist. Prof. Dr. Bilal Özel
Department	: Islamic Economics and Finance
Sub-field	: Islamic Economics and Finance
Date	: 25.06.2025
This study aims to explore the understanding of social solidarity in Islam, which holds a significant place within the religion, through the lens of the karz-ı hasen model, and to reveal its socio-economic impacts. The focus of the thesis is to seek answers to questions such as how karz-ı hasen, which can be defined as an interest-free lending practice, is implemented at the local level and how it contributes to social solidarity mechanisms. Within this framework, Bingöl, a province located in eastern Turkey, has been selected as a concrete example where both modern and traditional forms of the model are still actively practiced. The research adopts a qualitative approach, utilizing semi-structured interviews as the data collection method. Through interviews conducted with participants from different socio-economic backgrounds, the perceptions of the local population regarding karz-ı hasen, its implementation methods, the challenges faced, and its effects on individuals' economic lives have been analyzed. The data obtained has been examined using thematic analysis, with meaningful themes and codes created based on the participants' statements. As a result of the study, it has been observed that karz-ı hasen is not only a tool for lending money but also a form of social relationship based on solidarity, trust, and mutual responsibility. Additionally, it has been found that these practices have effects that reduce social exclusion, mitigate economic vulnerabilities, and strengthen social cohesion.	

In this regard, the thesis demonstrates that the ethical-based approaches of Islamic economics are still relevant and functional for modern societies; it also emphasizes the need to reassess the karz-i hasan model, especially in the context of promoting social justice and reducing economic inequalities.

Keywords: Qard al-Hasan, Social Assistance, Islamic Economics, Interest-Free Finance, Economic Cooperation.

KISALTMALAR

TL	Türk Lirası
Vb.	Ve Benzeri
Vs.	Ve Saire
S.a.v.	Sallallahu Aleyhi Vesellem
Hız.	Hazreti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

TABLO LİSTESİ

TABLO 1: TEMALAR.....	74
TABLO 2: KATILIMCI BİLGİLERİ	76
TABLO 3: KARZ-I HASEN MODEL ÖNERİSİ	190
TABLO 4: BİNGÖL KARZ-I HASEN UYGULAMASI	212

GİRİŞ

Modern finans sistemleri, bireylerin ve toplumların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamada pek çok olanak sunsa da, bu sistemlerin özellikle dar gelirli ve kırılgan toplumsal kesimler üzerinde çeşitli sorunlara yol açtığı da bir gerçektir. Faiz, teminat, kredi notu gibi engeller, ihtiyaç hâlinde olan bireylerin finansal kaynaklara erişimini kısıtlamakta; borçlanma süreçleri ise çoğu zaman bireyleri daha da kırılgan hâle getirmektedir. Bu bağlamda, günümüzde yeniden tartışılmaya başlanan geleneksel dayanışma pratikleri, alternatif finansman modelleri arasında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Bu modellerin başında ise İslam'ın sosyal ve iktisadî ilkeleri içerisinde önemli bir yer tutan karz-ı hasen uygulaması gelmektedir.

Kelime anlamı itibariyle “güzel borç” anlamına gelen karz-ı hasen, herhangi bir karşılık, kâr ya da menfaat beklentisi olmadan verilen borç anlamına gelir. İslam ahlâkı ve hukukunda önemli bir yere sahip olan bu uygulama, bireyler arası güvene dayalı borç ilişkisini esas alır. Temel amacı, muhtaç durumda olan bireyin geçici ekonomik sıkıntısını gidermek ve onu faizli borçlanmaya yönelmeden desteklemektir. Bu yönüyle karz-ı hasen, sadece bir borç verme pratiği değil; aynı zamanda bir sosyal adalet ve dayanışma aracı olarak da değerlendirilmektedir.

Tarihsel olarak baktığımızda, karz-ı hasen uygulamasının bireyler, topluluklar ve kurumlar aracılığıyla yüzyıllar boyunca çeşitli biçimlerde yaşatıldığı görülmektedir. Osmanlı dönemi esnaf sandıkları, vakıf temelli borç verme sistemleri ve mahalle yardımlaşma yapıları, bu geleneğin canlı örnekleri olmuştur. Ancak modern dönemle birlikte bu uygulamalar kurumsal düzeyde geri planda kalmış, bireyler arasında sürdürülen karz-ı hasen ilişkileri ise büyük oranda gayriresmî düzlemde devam etmiştir. Bu durum, konunun hem güncel toplumsal işleyiş hem de iktisadî etkiler açısından yeniden incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu araştırma, karz-ı hasenin bireyler üzerindeki ekonomik etkilerini, toplumsal düzeydeki yansımalarını ve günümüzdeki pratik işleyişini nitel bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle karz-ı hasen gibi dinî referanslara dayanan bir borçlanma biçiminin, bireylerin ekonomik davranışlarını nasıl etkilediği; borçlanma süreçlerinde ne tür motivasyonlar taşıdığı ve bu sürecin sosyal ilişkilerle nasıl örüldüğü araştırmanın temel odak noktalarından biridir. Bu doğrultuda çalışmada,

karz-ı hasenin sadece ekonomik değil, aynı zamanda etik, kültürel ve sosyal yönleri de bütüncül biçimde ele alınmaktadır.

Araştırmanın saha kısmı Bingöl ili özelinde gerçekleştirilmiştir. Bingöl, geleneksel toplumsal yapısı, güçlü akrabalık ilişkileri ve dinî değerlere bağlılığı ile karz-ı hasen uygulamalarının gözlenebileceği uygun bir sosyal zemin sunmaktadır. Saha çalışması kapsamında, farklı yaş, cinsiyet, meslek ve ekonomik düzeylerden toplam 29 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar aracılığıyla bireylerin karz-ı hasen ile ilgili yaşantıları, algıları, uygulama biçimleri ve deneyimleri tematik analiz yoluyla değerlendirilmiştir.

Araştırmanın özgün yönlerinden biri, karz-ı hasen uygulamalarının gayriresmî biçimlerini ve toplum içindeki yerel deneyimlerini doğrudan sahadan elde edilen verilerle analiz etmesidir. Ayrıca bu araştırma, Türkiye'deki karz-ı hasen uygulamalarının günümüzdeki gerçek durumunu ve toplumsal ihtiyaçlara nasıl cevap verdiğini nitel bir yaklaşımla ortaya koyması bakımından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Böylece hem literatürde az incelenmiş yerel pratiklere ışık tutulmakta, hem de bu uygulamaların kurumsal bir modele dönüştürülebilmesi için düşünsel bir zemin oluşturulmaktadır. Bu bağlamda çalışma, İslam ekonomisinin önemli ilkelerinden biri olan karz-ı hasenin güncel uygulanabilirliği, sürdürülebilir kalkınmaya katkısı ve toplumsal refah üretme kapasitesi açısından önemli veriler sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, çalışmada geliştirilen model önerisiyle, karz-ı hasen gibi geleneksel bir uygulamanın çağdaş finansal sisteme entegre edilebileceği yeni yollar üzerinde durulmuştur.

Araştırma sonuçları, hem akademik çevreler hem de politika yapıcılar için yol gösterici olabilecek niteliktedir. Faizsiz finans kurumlarının geliştirilmesi, toplumsal güvenin güçlendirilmesi ve sosyal adaletin tesisine yönelik yeni politikaların oluşturulmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak bu tez; teorik literatür, İslam iktisadî düşüncesi ve sahadan elde edilen deneyimlerin senteziyle, karz-ı hasen uygulamasının bugünkü anlamını, işlevini ve dönüştürücü potansiyelini ortaya koymaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, faizsiz alternatif finansman modellerinin geliştirilebilmesi için karz-ı hasenin nasıl bir ilham kaynağı olabileceğini de tartışmaya açmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, İslam iktisadında önemli bir yere sahip olan karz-ı hasen uygulamasının bireysel ve toplumsal düzeyde oluşturduğu ekonomik etkileri derinlemesine analiz etmektir. Özellikle faizsiz borç verme esasına dayanan bu uygulamanın, mikro düzeyde bireylerin finansal refahına, makro düzeyde ise toplumun ekonomik dayanışma ve sosyal adalet yapısına nasıl katkı sunduğu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmada iki temel problem sorusuna yanıt aranacaktır: İlki, karz-ı hasenin bireysel ve toplumsal düzeyde ekonomik etkilerinin neler olduğudur. İkincisi ise, bu uygulamanın toplum içerisindeki mevcut pratiklerinin hangi alanlarda nasıl işlediği ve bireylerin bu pratiklere dair deneyimlerinin ne yönde şekillendiğidir. Bu sorulara yanıt ararken, karz-ı hasenin teorik boyutu kadar sahadaki uygulama biçimleri de dikkate alınacaktır.

Bu doğrultuda, araştırma, özellikle yerel düzeyde gayriresmî olarak sürdürülen karz-ı hasen uygulamalarının pratik etkilerini görünür kılmayı ve bu uygulamaların ekonomik davranışlar üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ezcümle çalışmamız, karz-ı hasen uygulamalarının modern toplumsal ve ekonomik koşullarda ne şekilde hayat bulduğunu anlamayı ve bu uygulamaların bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı sosyo-ekonomik etkileri incelemeyi amaçlamaktadır.

Karz-ı hasen, İslam iktisadî düşüncesinin temel taşlarından biri olarak, bireyler arası güvene dayalı faizsiz borç verme esasına dayanır. Bu yönüyle sadece ekonomik bir işlem değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir dayanışma pratiği olarak da değerlendirilmelidir. Modern finansal sistemlerin çoğunlukla kâr odaklı ve faiz temelli işlediği günümüzde, karz-ı hasen gibi faizsiz destek sistemlerinin yeniden düşünülmesi ve uygulanabilirliğinin sorgulanması büyük önem arz etmektedir.

Türkiye gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu toplumlarda faiz hassasiyeti oldukça yaygındır. Buna rağmen, faizsiz borç verme uygulamaları büyük ölçüde bireysel inisiyatiflere ve gayriresmî yapılar üzerine kurulu kalmaktadır. Bu durum, hem sistemin kurumsallaşmasının önünde bir engel oluşturmakta hem de bu dayanışma modelinin potansiyel etkilerinin yeterince görünür kılınamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle, karz-ı hasenin bireyler üzerindeki ekonomik etkilerini ve toplumsal işlevlerini bilimsel yöntemlerle ele alan saha temelli çalışmalar, literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu çalışma, yalnızca bireylerin karz-ı hasen deneyimlerini ve borçlanma pratiklerini analiz etmekle kalmamakta; aynı zamanda bu sistemin mevcut yapısal işleyişini, kurumsallaşma olanaklarını ve toplumsal kabul düzeyini de irdelemektedir. Araştırmanın saha kısmı, Bingöl ili özelinde gerçekleştirilmiş olup, yerel düzeydeki gayriresmî uygulamalar doğrudan gözlemlenmiş ve katılımcı görüşlerine başvurulmuştur. Böylece karz-ı hasenin bireysel refah üzerindeki etkilerinin yanı sıra, sosyal dayanışma ve güven inşasına yaptığı katkılar da çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Bu yönüyle çalışma, hem teorik düzlemde İslam iktisadî literatürüne katkı sağlamayı hem de pratik düzlemde faizsiz alternatif finans modellerine dair bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada temel olarak, karz-ı hasen uygulamalarının bireyler üzerindeki etkilerini ve toplumdaki pratik işleyişini anlamaya yönelik yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, hem araştırma sorularını yönlendirme hem de katılımcıların kendi ifadeleriyle düşüncelerini serbestçe ifade etmelerine imkân verme açısından tercih edilmiştir.

Veri toplama sürecinde, toplam 29 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar yaş, eğitim durumu, ekonomik seviyeleri ve meslek grupları açısından farklılık göstermektedir. Örneklemede öğretmen, doktor, imam, çiftçi, esnaf, kamu çalışanı, çoban, zanaatkâr gibi çeşitli meslek gruplarından bireyler yer almakta olup bu çeşitlilik, toplumun farklı katmanlarındaki karz-ı hasen deneyimlerinin bir bütün olarak incelenmesine olanak tanımıştır.

Araştırmanın saha çalışması kısmında, katılımcılara ulaşım süreci planlı ve çok yönlü bir biçimde yürütülmüştür. Başlangıçta, toplumun her kesiminden eşit sayıda bireyle mülakat yapılması hedeflenmişse de saha sürecinin zorlukları —örneğin mülakat süresinin uzunluğu, ses kaydına karşı duyulan güvensizlik, katılımcı bulma güçlüğü— bu hedefin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir. Buna rağmen katılımcılar, sosyal çevreden, tanıdık yönlendirmeleriyle veya doğrudan alanda (örneğin çay ocakları, camiler, sokaklar, bayırlar gibi doğal ortamlarda) yapılan karşılaşmalar yoluyla temin edilmiştir.

Görüşmeler, katılımcıların günlük hayatlarına müdahale etmeyecek şekilde uygun yerlerde (büro, ev, cami, çay ocağı, hastane gibi ortamlarda) gerçekleştirilmiş ve her katılımcıya araştırmanın amacı detaylı şekilde anlatılmıştır. Gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülen bu süreçte, üniversite etik kurulundan alınan onay belgeleri katılımcılarla paylaşılmış, ses kaydına izin verenlerden kayıt alınmıştır.

Verilerin analizinde, tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler araştırmacı tarafından manuel olarak analiz edilmiş; dört ana tema, bu temalara bağlı alt temalar, kodlar ve alt kodlar üzerinden sistematik bir çözümleme yapılmıştır. Bu analiz süreci, verilerin içerik bağlamında bütüncül olarak değerlendirilmesini sağlamış ve çalışmanın niteliksel geçerliliğini güçlendirmiştir.

Bu tez, dört ana bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Her bir bölüm, çalışmanın amacına hizmet edecek şekilde kurgulanmış ve birbiriyle bütünlük arz edecek biçimde yapılandırılmıştır.

Birinci bölüm olan Giriş kısmında, araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve genel çerçevesi sunulmuştur. Bu bölüm, çalışmanın dayandığı temel sorulara yön vermekte ve araştırmanın gerekçesini ortaya koymaktadır.

İkinci bölümde, çalışmanın teorik zeminini oluşturan literatür ve kuramsal çerçeveye yer verilmiştir. Bu çerçevede İslam'da sosyal yardımlaşmanın tanımı, önemi, dini ve ekonomik boyutları ayrıntılı olarak ele alınmış; ardından karz-ı hasen uygulamasının tarihî gelişimi, İslam hukukundaki yeri ve günümüzdeki ekonomik etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca karz-ı hasenin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisi de literatür bağlamında analiz edilmiştir.

Üçüncü bölüm, araştırma tasarımı ve uygulama sürecine ayrılmıştır. Bu bölümde araştırmanın yöntemi, örneklem grubu, veri toplama teknikleri, analiz süreci ve etik hususlar detaylı şekilde açıklanmıştır. Bingöl ili özelinde yürütülen saha araştırmasına dair bulgular bu bölümde sunulmuş; katılımcıların karz-ı hasen deneyimleri tematik analiz yoluyla değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise, sonuç ve öneriler başlığı altında araştırma bulguları bütüncül biçimde yorumlanmış, hem teorik hem pratik düzlemde çıkarımlarda bulunulmuştur. Ayrıca kamu politikaları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları açısından uygulanabilir önerilere yer verilmiş, çalışmanın sınırlılıkları

doğrultusunda ileriki araştırmalar için yeni yönelimler önerilmiştir. Ayrıca bu bölümde araştırmacının uzun süreli düşünsel emeğiyle geliştirdiği yeni bir Karz-1 Hasen model önerisine yer verilmiştir.

Tezin ekler kısmında ise, saha çalışması sürecinde rastlantısal olarak karşılaşılan Bingöl ilindeki Karz-1 Hasen uygulamalarına dair örneklere ve tez ile ilgili resmi belgeler bütünlüğü sağlayacak şekilde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. İslam’da Sosyal Yardımlaşma ve Ekonomik Etkileri

İslam’ın getirdiği ilkeler sadece itikat ve ibadet ile sınırlı değildir. Temelinde ahlak olan İslam, Müslümanların ekonomik, sosyal, siyasi vb. hayatın bütününe dokunan ilkeler getirmiştir. İslam’ın getirdiği ilkelerin ekonomi ile ilgili kısmına İslam iktisadı denilir (Orman, 2014).

İslam iktisadı kaynakları, amaçları ve metodolojisi bakımından ilahi bir sistemdir (Güngör, 2022). Toplumun dezavantajlı bireyleri başta olmak üzere toplumun tüm kesimleri arasında bir yardımlaşma ve dayanışma kültürü oluşturmak, toplumun zengin bireyleri ile fakir bireyleri arasında köprüler kurarak sosyal adaleti tesis etmek İslam iktisadının temel gayelerindendir (Bayramoğlu, 2020). Böylece dünyada huzuru ve refahı, ahirette ise felahı sağlamayı amaçlamaktadır. İslam iktisadı, sosyal adaletin ikamesi için çalışmak, zekat, sadaka, karz-ı hasen, mehir, fide, fitre, kurban, miras ve kefarete gibi birçok kaynak oluşturarak sosyal adaletin pratiğini ve sürdürülebilirliğini göstermiştir. İslam iktisat sistemi bugün de toplumda sosyal adaleti sağlayacak bir teorik metodolojiye ve pratik enstrümanlara sahiptir (Kutub, 2021).

Çünkü İslam’da sosyal yardımlaşma, yalnızca maddi destek sağlamaktan öte çok boyutlu bir etkiye sahiptir. Örneğin karz-ı hasen, aynı anda hem dini bir vecibe, hem finansal bir enstrüman, hem de toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir sosyal kurum işlevi gösterebilmektedir. İslam iktisadı, bireyi salt ekonomik bir aktör olarak değil, hayatına anlam katan ve sorumluluk bilinciyle hareket eden homo-economicus (ekonomik insan) değil homo-islamikus (Müslüman insan) bir varlık olarak ele alır. (Zaim, 2013) Nitekim Karakoç’un ifadesiyle “İslam, insanı ekonominin çarklarına kurban etmez, aksine ekonomiyi insanın hizmetine sunar”(Karakoç, 2022). Bu açıdan bakıldığında islam iktisadının temel hedefinin; israfa girmeden nimetleri bir emanet bilinciyle kullanmak, toplumsal adalet ile ekolojik dengeyi gözeterek insan odaklı bir ekonomik yaşam inşa etmek olduğu görülür (Cavga, 2021).

İslam iktisadı vahye dayanan ve ahlaki ilkeleri bulunan bir sistemdir. Dünyevi amaçlarla birlikte kutsal ve manevi yönleri de bulunmaktadır (Jaber, 2022). Amacın meşru olmasının önemli olduğu kadar amaca götüren araçların da meşru olmasını

önemser. İslam özel mülkiyeti ve ekonomik faaliyet özgürlüğünü meşru kabul etmiş, ancak bunun için bireyin ve toplumun çıkarlarını dikkate alarak belli bir çerçevede içerisinde bazı kısıtlamalar koymuştur. Mevcut ekonomik sistemler gibi sadece fikri üretimin ürünü olup denemelerdeki birtakım hatalar neticesinde ortaya çıkan bir iktisat sistemi değildir (Zeytinoğlu, 1985). İslam iktisadı yüzyıllar boyu insanların dünyada refahını sağlamış, toplumda sosyal adaleti inşa etmiş bir pratiğe ve metodolojiye sahip bir sistemdir.

İslam iktisadı, ne bireyi topluma feda eder ne de toplumu bireye feda eder. Bireyle toplum çıkarları arasında sağlam denge kuran bir sistemdir. İslam'ın öngördüğü ekonomik uygulamalar, malın toplum içinde daha dengeli dağıtılmasını, fertlerin çıkarlarını korumayı, toplumsal dayanışmayı sağlarken yoksulluk ve fakirlikle mücadelede ederek sosyal adaleti sağlamada önemli rol oynar (Azid & Al Rawashdeh, 2021).

1.1.1. Sosyal Yardımlaşmanın Tanımı

“Sosyal” kelimesi Türkçe diline, İngilizce ve Fransızca bir kelime olan “social” dan geçmiştir. Bu kelime “topluma uygun, toplumu gözetken, toplumsal” gibi anlamlara gelmektedir (Parlatır, 1988). Sosyal yardımlaşma ise, toplum içerisinde ihtiyaç sahibi bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesini temin etmek amacıyla, bireysel inisiyatifler ya da kurumsal yapılar aracılığıyla gerçekleştirilen gönüllü veya sistematik destek faaliyetlerinin bütünüdür (Korkut, 2010). Bu kavram, yalnızca ekonomik bir aktarımı değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, insan onurunu korumayı ve sosyal adaletin güçlendirilmesini de kapsayan çok yönlü bir yapıya sahiptir. Yardımlaşma, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, modern toplumlarda hem bireysel hem de kamusal düzeyde şekillenmiş, zamanla daha organize formlara evrilmiştir (Fidan, 2024).

İktisadi anlamda değerlendirildiğinde, sosyal yardımlaşma; gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma, yoksulluğu hafifletme ve toplumsal bütünlüğü sağlama amacını taşır. Bu tür yardımlar; nakit destekleri, gıda ve barınma yardımları, eğitim ve sağlık destekleri gibi çeşitli formlarda gerçekleşebilir. Aynı zamanda, bireylerin ekonomik hayata katılımını kolaylaştırıcı bir araç olarak da rol oynar (Tekin, 2021).

İslam iktisadı perspektifinde ise sosyal yardımlaşma, sadece ekonomik değil aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirilir. Zekât, sadaka, karz-ı hasen gibi uygulamalar, hem maddi ihtiyacı gidermeyi hem de toplumun manevî dokusunu kuvvetlendirmeyi hedefler. Bu yaklaşımda, veren kişi sadece malını değil, aynı zamanda güven, merhamet ve sorumluluk duygusunu da paylaşır (Zaim, 1987)..

Toplumsal refahın kalıcı bir şekilde sağlanabilmesi için sosyal yardımlaşmanın geçici çözümlerden öte, sosyal politika araçlarıyla desteklenerek sürdürülebilir hale getirilmesi önemlidir. Dolayısıyla sosyal yardımlaşma, hem mikro düzeyde bireyler arası ilişkiyi düzenleyen bir etik ilke, hem de makro düzeyde toplumun genel refah seviyesini koruyan stratejik bir dayanışma sistemidir (Azid & Al Rawashdeh, 2021).

Sosyal yardımlaşma ile güçlü bir bağı olan ve bu konu bağlamında çokça karşılaşacağımız sosyal adalet kavramı ise, insanların gelir, servet, eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarının adil bir şekilde karşılanması ve herkesin toplumsal yaşama katılımının desteklenmesi anlamına gelir (Kutub, 2021) . Sosyal adalet, toplumda her bireyin eşit fırsatlarla yaşayabilmesini, haklarının korunmasını ve adaletin sağlanmasını hedefleyen bir kavramdır. Tabakoğlu'nun vurguladığı gibi, sosyal adalet çoğulcudur, bireysel olmaktan ziyade toplumsal boyutu öne çıkarır. Aktiftir, yalnızca ilke olarak kalmaz, uygulamaya yönelik mekanizmalar geliştirir. Somuttur, toplumdaki dengeleri gözetken pratik çözümler üretir. (Tabakoğlu, 2013)

1.1.2. İslam'da Sosyal Yardımlaşma

İnsan doğduğu andan itibaren zayıf ve yardıma muhtaç olarak dünyaya gelmektedir. Zamanla temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir duruma gelse de bir ömür gerek psikolojik gerek ekonomik olarak başkasının yardımına ihtiyaç duymaktadır (Fidan, 2024). “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözü zengin, fakir herkesin bir birbirine muhtaç olduğu dolayısıyla birbirinin yardımına ihtiyaç duyduğu gerçeğini dile getirmektedir.

İnsanlık, fiziki yapı, yetenek ve ekonomik imkânlar bakımından tabii olarak çeşitlilik arz etmektedir. Her birey, doğuştan sahip olduğu özelliklerle hayata başlar; bazıları sağlık, yetenek ya da miras gibi çeşitli imkânlarla donatılmışken, bazıları ise yaşamını ciddi sağlık sorunlarıyla veya ekonomik yetersizliklerle sürdürmek zorunda

kalabilir. Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de "Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı" (Nahl 16/7) ifadesiyle açıkça dile getirilmektedir.

Zuhruf Suresi'nin 32. ayetinde yer alan "*Dünya hayatında geçimliklerini paylaştırdık; toplum içinde dayanışma sürsün diye bazısını bazısına üstün kıldık*" (Zuhruf 43/32) ifadesi, İslâm'ın toplumsal yapıya dair ortaya koyduğu ekonomik bakış açısının, bireyler arasında mutlak eşitlik yerine, hikmetli bir denge ve sorumluluk paylaşımı üzerine kurulu olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede İslam, gelir ve imkân farklılıklarını mutlak bir üstünlük ya da aşağılık sebebi olarak değil; toplumsal bütünlük içinde her bireyin başkasıyla tamamlandığı bir denge unsuru olarak görür. Bu farklılıklar, ilahî hikmetin bir sonucu olarak, toplumda görev ve sorumluluk dağılımını mümkün kılmakla birlikte sosyal yardımlaşmayı da zaruri hâle getirmektedir (Kutub, 2021).

Kur'an-ı Kerimde birçok ayette sosyal yardımlaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Örneğin; "Mallarınızı Allah yolunda harcayın ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. Bir de iyilik edin ve yaptığınızı güzel yapın. Doğrusu Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever" (Bakara 2/195) bu ilahi hitapta, müminlere mal varlıklarını Allah yolunda harcamaları ve bu yolda aktif sorumluluk üstlenmeleri öğütlenmektedir. Ayette geçen "*mallarınızı Allah yolunda harcayın*" (Bakara Suresi 195. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı, 2025) ifadesi, bireylerin sahip oldukları maddi imkânları sadece kendileri için değil, toplumun ortak yararı ve sosyal adaletin tesisi için de kullanmaları gerektiğini ortaya koyar. Bu yaklaşım, bireysel servetin sosyal sorumluluk bilinciyle paylaşılmasını ve infak kültürünün bir yaşam biçimi haline gelmesini teşvik etmektedir (El-Mevdudi, 2018)

"Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın" (Bakara 2/195) uyarısı ise, bireyin pasifliğe düşmemesi, toplumun sorunlarına karşı duyarsız kalmaması ve yardım etme görevinden geri durmaması gerektiğini ima eder. Çünkü insanın, toplumsal sorumluluklardan uzak durarak yalnızca kendi çıkarlarına yönelmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde manevi ve ahlaki bir çöküşe yol açabilir.

Ayetin sonunda ise iyilik yapmanın ve yapılan her işin güzel bir şekilde, özveriyle ve bilinçli olarak gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Burada sadece yardım etmek değil, bu yardımı saygı, nezaket ve duyarlılıkla yapmanın da

Allah katında değerli olduğu ifade edilir. Zira Allah'ın, sadece iyilik yapanları değil; aynı zamanda yaptığı işi en güzel şekilde yapanları, yani ihsan bilinciyle hareket edenleri sevdiği anlaşılmaktadır (Karaman, 2003).

İslam'ın sosyal yardımlaşma anlayışı, yalnızca teknik bir iktisadi boyut değil; Allah inancı, evrenin yaratılışı ve insanın varlık amacıyla doğrudan ilişkili bütüncül bir sistemin parçasıdır. Bu bağlamda, İslam'da sosyal yardımlaşma düşüncesi, kendi başına bağımsız bir sosyal uygulama değil; Allah'ın uluhiyet (ilahlık) ve rububiyet (rablik) vasıflarını, kâinat üzerindeki mutlak tasarrufunu ve insanı bir emanet ve sorumluluk varlığı olarak yaratmış olmasını esas alan bir anlayışın doğal sonucudur (Kutub, 2021).

Kur'an'ın birçok ayetinde Allah'ın mülkün sahibi olduğu ve insanların bu mülkte emanetçi konumunda bulunduğu vurgulanır (Ra'd 13/2; Mülk 67/15). Bu anlayış, ekonomik gücü elinde bulunduran bireylerin, bu gücü bencilce değil; sorumluluk duygusuyla kullanmalarını gerektirir. Toplumda gelir adaletsizliğinin önüne geçmenin yolu, zengin ile fakir arasında kurulan bu infak ve paylaşım ilişkisiyle mümkün olur (Yüce & Çelik, 2018).

İslam, mülkiyetin bireysel kullanım hakkını tanısa da, bu hakkın toplumsal sorumlulukla dengelenmesi gerektiğini açıkça ortaya koyar. Zâriyât Suresi'nin 19. ayetinde geçen “mallarda, isteyene ve yoksun kalana ait bir hak vardır” ifadesi, servetin yalnızca kişisel tüketim amacıyla değil, belli bir kısmının toplumun ihtiyaç sahibi bireylerine ulaştırılması gereken bir emanet olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Bu anlayışa göre, bireyin mal varlığı üzerinde mutlak bir tasarruf hakkı bulunmaz; zira bu mal, aynı zamanda yerine ulaştırılması gereken bir emanettir (Jaber, 2022).

Benzer şekilde Bakara Suresi'nin 3. ayetinde yer alan “Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan infak ederler” ifadesi, müminlerin rızıklarını sadece kendilerine ait görmeyip, bu nimetlerin bir kısmını başkalarıyla paylaşmaları gerektiğini ifade eder. Bu ayet, İslam'ın ekonomik anlayışında paylaşımın merkezi bir ilke olduğunu ve servetin, toplumsal dengeyi gözeterek elden ele dolaşmasının teşvik edildiğini gösterir. Böylece İslam, bireyin mal üzerindeki haklarını tanıırken, bu hakların sınırlarını dini, ahlaki ve sosyal ilkeler çerçevesinde belirlemektedir (es-Sadr, 1991).

Böylece İslam'da iktisadî faaliyet, sadece üretip tüketmekten ibaret olmayıp; emanete riayet etmek, güvenilir olmak, hakkı gözetmek, zulümden kaçınmak, yardımlaşmak gibi sorumlulukları da içerir. Bu ilkeler, bireysel ve toplumsal refahın kalıcı ve adil biçimde tesis edilmesine zemin hazırlar (Zaim, 2013)

İslam'da iktisadi faaliyetin nihai amacı, her ne olursa olsun mal, kazanç veya servetin en yüksek düzeye çıkarılması, menfaatin değil, canın, malın, neslin, dinin ve aklın korunmasıdır. Fıkıh literatüründe “Zarûrat-ı Hamse” olarak anılan bu beş temel değeri zedeleyen hiçbir ekonomik faaliyete rıza gösterilmemiştir. Dolayısıyla kar maksimizasyonu ne denli yüksek olursa olsun, bu ilkeleri ihlal eden bir menfaat arayışı İslam ekonomisi anlayışında yeri olmamıştır. (Yüce & Çelik, 2018).

İslam, sosyal yardımlaşmayı inancın temel bir gereği olarak görür. Kur'an ve Sünnet, mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu vurgulayarak (Ra'd 13/2), zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı bulunduğunu belirtir (Zâriyât 51/19). Zekât, sadaka, infak ve karz-ı hasen gibi mekanizmalarla, toplumda ekonomik adalet ve dayanışma sağlanır. Peygamberimiz (s.a.v.), "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" (Buhârî) diyerek bu sorumluluğun boyutunu gösterir.

İslam'da sosyal yardımlaşma, "insanı ekonominin değil, ekonomiyi insanın hizmetine sunan" (Karakoç, 2022) bir araç olduğunun göstergesidir. Modern kapitalizmin aksine, "kazan-harca" döngüsünü "kazan-paylaş-şükret" şeklinde dönüştürerek hem maddi hem manevi kalkınmayı hedefler (Adam, 2017).

Sonuç olarak, İslam'da sosyal yardımlaşma sadece bireysel bir fazilet değil; toplumsal bir yükümlülük ve aynı zamanda sosyal adaletin tesisi için zaruri bir ilkedir. Yardımlaşma sayesinde sadece fakirin değil, toplumun tamamının huzuru ve istikrarı sağlanır. Böylece İslam, sosyal yardımlaşmayı hem dünyevi hem uhrevi bir sorumluluk olarak gören bütüncül bir anlayış ortaya koyar (Jaber, 2022).

1.1.3. İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Araçları ve Fonksiyonları

İslam dini, insanın ekonomik faaliyetlerini sadece bireysel menfaat ve kazanç elde etme gayesiyle sınırlı görmemekte; bu faaliyetleri toplumsal sorumluluk, ahlaki denge ve sosyal bütünlük ilkeleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu bağlamda bireyler arası ekonomik ilişkiler, salt çıkar temelli değil; adalet, merhamet ve karşılıklı güven esasına dayalı bir düzen içinde şekillendirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde

sıkça vurgulanan yardımlaşma, sadece bireysel bir erdem değil; aynı zamanda sosyal yapının temel taşı, İslam toplumunun huzur ve istikrar kaynağıdır. Yardımlaşma, toplumdaki gelir farklılıklarını azaltmak, yoksulluğu önlemek, ekonomik fırsatlara erişimi dengelemek ve dayanışma ruhunu canlı tutmak gibi çok boyutlu işlevler üstlenmektedir.

İslam'ın sosyal yardımlaşma anlayışı, bireyin sahip olduğu maddi varlık üzerinde mutlak bir tasarruf yetkisine sahip olmadığını; malın esasen Allah'a ait bir emanet olduğunu ve toplumsal sorumluluk bilinciyle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu anlayış çerçevesinde, İslam dini bireysel inisiyatiflere bırakılmaksızın, bazı yardım yollarını farz kılmış, bazılarını ise güçlü şekilde teşvik ederek sosyal yardımlaşmayı sistemli ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturmuştur; böylece hem bireysel hem de kurumsal düzeyde İslam toplumlarında yaygınlık kazanmış araçlar ortaya çıkmıştır. Her biri, farklı sosyoekonomik düzeydeki birey ve gruplara hitap eden bu araçlar, yalnızca geçici maddi ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp, uzun vadede sosyal adaletin sağlanmasına, ekonomik kalkınmanın dengelenmesine ve bireyler arasında güven ortamının tesis edilmesine katkı sunmaktadır.

Bu başlık altında, İslam'da sosyal yardımlaşmanın hangi araçlar yoluyla hayata geçirildiği ve bu araçların fonksiyonlarının birey ve toplum düzeyinde nasıl bir etki oluşturduğu detaylı biçimde ele alınacaktır. Bu araçlar, yalnızca birer ekonomik destek mekanizması olmanın ötesinde, İslam ahlakının ve medeniyet anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Çünkü İslam'da yardım, insanın insanla ve insanın toplumla olan ilişkisini güçlendiren, aynı zamanda ahiret inancı ile şekillenen sorumluluk bilincinin pratik yansımasıdır. Dolayısıyla, İslam'daki sosyal yardımlaşma araçlarının işlevleri hem dünyevi hem uhrevi boyutlarıyla çok yönlü bir yapıya sahiptir.

1.1.3.1. Rızık Temini ve Çalışma

İslam inancına göre rızık Allah'tandır. Ancak Allah her zaman mucize olarak gökten bildircin eti, helva, sofrayı indirmez. Güneş, su, toprak gibi vesileler ile rızık göndermektedir. Ve yine İslam inancına göre beden kişiye verilmiş bir emanettir. Emanete sahip çıkmak ise vaciptir. İnsan vücudunun gıdaya, barınmaya, soğuk ve sıcaktan muhafaza etmeye, hastalandığında tedaviye ihtiyaç duyar. Tüm bunları

yapabilmek için kişinin vesileler araması yani çalışması gerekmektedir.(Eş-Şeybani, 2022) Kaldı ki bir Müslüman sadece kendisine bakmakla yükümlü değildir. Aynı zamanda eşine, çocuklarına, anne babasına karşı sorumlulukları vardır. Onların rızıklarını helal yollarla temin etme mükellefiyeti vardır. Bu sebeple *“Namazınızı kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah’ın fazlından nasibinizi arayın”*(Cum’a 62/10). Ayetinden anlaşıldığı üzere Müslümanların çalışması, kendisinin ve ailesinin nafakasını temin etmesi ibadettir. Kişinin çalışıp kazanç elde etmeyi helal yollardan yapması ise farzdır. İslam İktisat düşüncesine göre, *“Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah’ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) da kendi elinin emeğini yerdi”*(Buhârî. Sahih, Buyû, 15), hadisiyle çalışmak, el emeğiyle, alın teriyle kazanmak teşvik edilmiştir. Çünkü çalışmak sadece kendisine bir fayda vermez. Ayrıca çalışıp ürettiği şey, topluma mal olur, toplum onun emeğinden fayda görür, zengin olduğunda zekatıyla zor durumda olan fakirler, yetimler, yolda kalmışlar vs. toplumun dezavantajlı kesimleri onda bir fayda görür ve bu da toplumda sosyal adaletin ikamesinde büyük bir etken olmuş olur (Tabakoğlu, 2013).

İslam, dünyadan el etek çekip ruhban hayatı yaşamaya karşı olduğu gibi ekonomik faaliyetleri kıymetli, mübah, hatta bazen zorunlu ve vacip olarak görür. Ancak buna rağmen İslam ekonomik faaliyeti insanlığın temel sorunu ve en önemli hedefi olarak görmez. Çünkü İslam’da kazanç elde etmek, zengin olmak bizzat bir amaç değil, meşru amaçlara ulaşabilmek için bir araçtır (Ersoy, 2015).

İslam hukukunda, fertlerin başkalarına muhtaç olmadan kendilerinin ve sorumluluğu altındaki kimselerin geçimlerini helâl yollarla temin etmeleri esastır (Eş-Şeybani, 2022) . Bu anlayışa paralel olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v.), kimsenin el açmadan, alın teriyle kazanmasının önemini vurgulamış ve yolda selâmlaştığı bir emekçinin nasırlı ellerini öpmüştür. Bu davranışının ardından, *“Hiç kimse kendi emeğiyle çalışıp kazanç sağlamaktan daha hayırlı bir rızık yememiştir”* (Buhârî, Büyû’ 15, Enbiyâ 37) buyurarak, çalışkanlığı ve helâl kazancı teşvik etmiştir.

İslam’ın öngördüğü helal rızık, meşru yollardan ve emekle elde edilendir. İster çalışarak, ister üreterek, ister ticaret yaparak olsun meşru yollardan elde edilen kazanç, kişiye hem dünyada huzur ve bereket hem de ahirette rahmet ve hayır getirir. İslam dininin kesinlikle yasakladığı helal olmayan, gayrimeşru kazançlar ise hırsızlık, rüşvet, faiz, karaborsa, kumar ve kandırma gibi haram yollarla elde edilen gelirlerdir

(Bakara 2/188, Maide 5/90, Nisa 4/29). Çünkü bunlar hem haksız kazanç yollarıdır hem de sosyal adaleti kökünden söken, toplumsal huzuru bozan büyük hastalıklardır.

Bu sebeple İslam toplumsal barışı, yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayan, ekonomik faaliyeti canlı tutan, sosyal adaletin inşasında başat faktör olan çalışmayı, üretmeyi, ticareti, veren el olmayı teşvik ettiği gibi tembelliği, çalışabilir durumda olduğu halde topluma yük olmayı, alan el olmayı da yermiştir (Toksarı, 1994). Çalışkan ve üretken olan Müslüman mal biriktirme hırsına kapılıp dünyaya esir ve bencil olmadığı için çeşitli gönüllü veyahut zorunlu yollarla toplumda sosyal adaletin sağlanmasına hizmet etmiş olur (Karaman, 2012).

1.1.3.2. Zekat

Zekat bir yönüyle ibadet bir yönüyle de toplumsal bir görevdir. Zekat sözlükte “z-k-y” kökünden türemiş bir kelime olup, “artma, arıtma, bereket, çoğalma, övgü, gelişme, temizlik ve salah” manalarına gelir.(Erkal, 2013)

Terim olarak ise zekat: Kurân-ı Kerîm’de (Tevbe Sûresi, 60. ayet) belirtilen belli sınıflara verilmek üzere dinen zengin sayılan (nisap ehli) Müslüman kimselerin belirli mallarından alınan belli bir pay anlamına gelmektedir. Bu mâlî ibadet, İslâm toplumlarında asırlardır uygulanan ve toplumsal dayanışmayı sağlayan köklü bir müessesedir (Özek, 2025).

Zekât, İslâm toplumunda malî dinen zenginlik sınırını aşan kimselerin, Allah’ın rızasını gözeterek belirlenmiş gruplara aktarması gereken paydır. Dinî-itikadî boyutunun yanı sıra bireysel, toplumsal, iktisadî, siyasî ve ahlâkî etkileri bulunan çok yönlü bir ibadettir; servet sahibi ile muhtaç arasındaki yardımlaşmanın ibadet hâline gelmiş en bariz örneğidir (Dalgın, 2021).

Mümin, dünyevî zevk için değil, zekât verebilecek imkâna kavuşmak için çalışıp zenginleşmeyi gaye edinir; çünkü Allah ve Resûlü’nün dostluğu, imanla beraber namaz kılıp zekât vermekle kazanılır. Zekâtı ihmal edenler, “*Altın ve gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele*” hitabıyla (Tevbe 9/34) uyarılır. Abdullah b. Ömer (r.a.) bu ayette kastedilenin “zekâtı ödenmeyen mal” olduğunu belirtir (Kaan, 2021).

Zekât, İslam’ın beş şartından birini oluşturan ve gönüllü bir hayır değil, mali açıdan yerine getirilmesi mutlak şekilde emredilmiş bir vecibedir Samimiyetle edâ

edildiğinde hem bireylerde hem toplumda dinî ve ahlâkî değerleri yüceltir, sosyal dokuyu güçlendirir, ekonomik canlılığa katkı sağlar (Erkal, 2013)..

Zekât, dayanışmayı temin eden güçlü bir mekanizmadır; servet sahiplerinden ihtiyaç sahiplerine yalnızca mal değil, sevgi ve güven de aktarır. Böylece çekişme, kıskançlık ve fitnenin önü kesilir; kalıcı gönül köprüleri kurulurken bencillik, stokçuluk ve tekelleşme eğilimleri engellenir (El-Mevdudi, 2018).

Malı arındıran ve bereketlendiren zekât, serveti dar bir zümrenin elinden çıkarıp muhtaçların istifadesine sunar; alım gücünü yükseltir, üretim ve istihdamı teşvik ederek ekonomik hayata canlılık kazandırır, atıl kaynakları yeniden dolaşıma sokar (Bilen & Terzi, 2019).

Nasıl ki insanın bedeni ilâhî bir emanet ise, varlığı ve malı da Allah’a aittir. İslam, malın helâl yollardan kazanıp helal yolda harcanmasını, savurganlıktan ve gösterişten sakınılmasını, ihtiyaç sahiplerini gözetilmesini emreder (A’râf 7/31) Zekât bu emirleri yerine getirerek dünyada sosyal adalet, huzur ve refahı teminat altına alır; âhirette ise kulun kurtuluşuna vesile olacak bir yatırıma dönüşür (Sancar, 2021).

Kur’ân-ı Kerîm’de Tevbe Suresi’nin 60. ayetinde sadaka ve zekâtın dağıtım esasları açıkça belirtilmiş; yardımların hangi toplumsal gruplara yöneltilmesi gerektiği sekiz başlık altında sıralanmıştır. Bu sınıflandırma, İslam’ın sosyal yardımlaşma sisteminin hem kapsamlı hem de hedef odaklı olduğunu göstermektedir. Ayette zikredilen yoksullar (fukarâ) ve düşkünler (mesâkîn), ekonomik zorluklar içinde yaşayan bireyleri temsil ederken, borçlular (ğârimîn) kategorisi özellikle karz-ı hasen uygulamasıyla doğrudan ilişkilidir. Borç yükü altındaki bireylerin, faizsiz ve karşılıksız destek mekanizmaları aracılığıyla yeniden ekonomik istikrara kavuşmaları, hem bireysel refah hem de toplumsal dayanışmanın güçlenmesi açısından önem arz etmektedir (Erkal, 2013).

Zekât, İslam’ın mali ibadetlerinden biri olmakla birlikte, yalnızca bireysel bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal refahı ve ekonomik adaleti hedefleyen kurumsal bir mekanizmadır (Kaan, 2021a). Zekâtın temel amacı, toplumdaki gelir dağılımındaki uçurumları azaltmak ve ekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu bağlamda zekât, sadece bireyin Allah’a karşı olan sorumluluğunu değil, aynı zamanda topluma karşı olan sosyal yükümlülüğünü de

yerine getirmesini sağlar. Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça vurgulanan “malın temizlenmesi” ve “büyümesi” anlamları, zekâtın sadece bir elden çıkış değil; bereket, denge ve sosyal bütünleşmeye katkı sunan bir paylaşım olduğunu ifade eder (Bilen & Terzi, 2019).

Zekâtın dağıtım esaslarının belirli gruplara yönelik olması (Tevbe 9/60), bu ibadetin keyfî değil; sistematik ve adil bir şekilde gerçekleştirilmesini zorunlu kılar. Fakirler, miskinler, borçlular ve yolda kalmışlar gibi toplumun çeşitli dezavantajlı kesimleri için belirlenen bu paylar, zekâtın doğrudan sosyal yardımlaşmayı kurumsallaştırdığını göstermektedir. Aynı zamanda zekât, zengin ile yoksul arasında yalnızca maddi değil, duygusal ve manevi bir bağ kurar. Zekâtını veren birey, toplumsal sorumluluğunun farkına varır; alan kişi ise sadece destek görmekle kalmaz, aynı zamanda topluma ait olma duygusunu güçlendirir. Bu karşılıklı ilişki, bireyler arası güvenin ve sosyal bütünlüğün tesisine zemin hazırlar (El-Mevdudi, 2018).

Toplumun en alt gelir grubundaki bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik hayata dâhil edilmeleri, sosyal adaletin gerçekleşmesi açısından hayati bir rol oynar. Zekât, bu sürecin en işlevsel araçlarından biridir (Bilen & Terzi, 2019). Özellikle modern kapitalist sistemlerin neden olduğu gelir eşitsizliği ve sosyal dışlanma sorunları karşısında, zekâtın ahlaki ve vicdani yönü ağır basan yapısı, hem bireyleri hem de kurumları sosyal sorumluluğa sevk eder. Bu yönüyle zekât, İslam ekonomisinin sadece ahirete yönelik değil, dünyada da adaleti ve dengeyi gözeten yapısal bir taşıyıcısıdır. Ekonomik sistemin insani değerlerle inşa edilmesini hedefleyen İslam iktisadı açısından zekât, dayanışma kültürünü canlı tutan, üretkenliğe teşvik eden ve sosyal yardımlaşmayı ve sosyal güveni pekiştiren vazgeçilmez bir ilkedir (Kaan, 2021a).

1.1.3.3. Nafaka

Toplumda sosyal adaletin sağlanmasında nafaka büyük bir rol almaktadır. Nafaka eskiden beri Müslüman olmayan toplumlarda varlığını gösterdiği gibi sılay-ı rahimin farz olduğu Müslüman toplumlarda her daim varlığını güçlü bir şekilde göstermiştir (Zukhurov, 2022).

Nafaka kelimesi sözlük anlamıyla, Arapça kökenli infâk (harcama, sarf etme) mastarından gelir ve genel olarak kişilerin kendileri, eşleri, çocukları veya yakın akrabalarının geçimi için yaptığı para ve diğer maddi kaynakları kapsayan harcamalar

şeklinde tanımlanır. Terim anlamı olarak nafaka ise, insan hayatının sürdürülebilmesi ve temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için yapılması gerekli ve zorunlu masraflardır (Erbay, 2006).

Hadisi şerifte nafaka karşılama önceliğinin kimde olduğunu belirleyen temel ilkeleri şöyle açıklamaktadır: *“Sizden biriniz fakir duruma düşerse önce kendi temel ihtiyaçlarını karşılasın. Bundan fazlası olursa aile fertlerine harcasın. Bundan da fazlası kalırsa diğer yakın akrabalarına harcasın”* (Ebû Dâvûd, Sünen, Itâk, 10 (3957)). Bu hadisten hareketle, bir kişinin geçimini üstlenmek zorunda olduğu kimseler arasında, eşi, çocukları, maddi imkânı bulunmayan anne ve babası, çalışıp kazanamayacak durumda olan yaşlı, hastalıklı, aklî dengesi yerinde olmayan veya ergenlik çağına ulaşmamış mal varlığı bulunmayan muhtaç akrabaları ve sahip olduğu hayvanlar bulunmaktadır (Eş-Şeybani, 2022).

Ayrıca zekât da, sadaka ve nafaka gibi malî ibadetlerin dağıtımında önceliğinin kimde olduğunu belirleyen temel ilkeleri yansıtmaktadır. Önce kişinin kendisi, ardından hanede bakmakla yükümlü olduğu aile fertleri, son olarak ise daha geniş akraba çevresi gelir. Böylelikle hem bireyin zor duruma düşmesi engellenmiş hem de toplumsal dayanışmanın örgütlü ve adil bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmış olur (Yaşar, 2020).

Evlilik akdi, eşler arasında karşılıklı yükümlülükler oluşturmakta olup kocaya, ekonomik durumunu, toplumun örf ve adetlerini dikkate alarak eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu getirir (Erbay, 2006). Kur'an'da bu sorumluluk *“Annelerin yiyecek ve giyeceklerini örfe uygun ve adil biçimde sağlamak, çocuğun babasına ait bir sorumluluktur. Hiç kimse gücünün yetmediği şeyle sorumlu tutulmaz”* (Bakara, 2/228) şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

Nafaka denildiğinde akla gelen; yiyecek, içecek ve temel ihtiyaçların giderilmesi, giyecek temini, barınacak yer ve gerekli ev eşyaları ile tedavi, sağlık giderleri ve defin masrafları gibi zorunlu harcamalardır (Erbay, 2006).

Bir Müslüman açısından bu sorumlulukların yerine getirilmesi oldukça önemlidir. Çünkü bu yükümlülüklerin ihmal edilmesi, kişinin bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinde ve yakınlarında ciddi sıkıntılara yol açabilmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), bu sorumluluğun ihmal edilmesini günah olarak

niteleyerek şöyle buyurmuştur: *“Geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğun kimseleri ihmal etmen, günah olarak sana yeter”* (Ebû Dâvûd, Sünen, Zekât, 45 (1692)).

Hadis-i şeriflerde ayrıca kişinin ailesinin geçimi için yaptığı harcamaların Allah katında sadaka olarak kabul edilen harcamalar arasında sevabı en büyük olanı olduğu belirtilmiştir. *“Allah yolunda cihat için harcadığın para, bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak için harcadığın para, bir fakire verdiğin sadaka ve ailene yaptığın harcama vardır ki, bunların içinde sana en büyük sevabı getirecek olan, ailene yaptığın harcamadır”* (Müslim, Sahih, Zekât, 39 (2311)).

Toplumlar, temelde ailelerden, dolayısıyla akrabalarından meydana gelir. İslam dini, güçlü, zengin ve çalışmaya imkânı olan kişilere, yakın çevrelerindeki zayıf ve bakıma muhtaç kimselerin sorumluluğunu yükleyerek, aile bağları çerçevesinde, sevgi ve şefkatle yardımlaşmayı teşvik eder. Allah, insanları maddi imkânlar, fiziksel güç ve akıl yönünden farklı özelliklerle yaratmıştır. Bu farklılık, dünya hayatında bir imtihan vesilesidir; zira Allah, dilediğine servet ve sağlık verdiği gibi, bunları istediği anda geri de alabilir. Toplum içerisinde, hiç çalışamayacak durumda bulunan insanlar olabilir. Böyle durumlarda sorumluluk, öncelikle kişinin en yakın akrabaları arasında paylaştırılarak, toplumda sevgi, dayanışma ve saygının güçlenmesi; yardımlaşmanın verdiği manevi huzur ve mutluluğun artırılması ve sosyal adaletin gerçekleşmesi hedeflenmektedir (Karaman, 2012).

Nafaka sayesinde sadece bireysel ihtiyaçlar değil; toplumun sosyal dokusu da korunmuş olur. Çünkü her bireyin ekonomik durumu aynı değildir ve kimi zaman çalışma gücü olmayan, hasta, yaşlı ya da çocuk gibi korunmaya muhtaç fertler yardıma ihtiyaç duyar. Bu durumda İslam, devletin veya bir yardım kuruluşunun ötesinde, doğrudan bireylerin devreye girmesini ve öncelikle aile, sonra akraba çevresi üzerinden yardımlaşmanın gerçekleşmesini emreder. Böylece toplumsal dayanışma rastlantısal bir iyilik olmaktan çıkıp, ahlaki ve hukuki bir zorunluluk haline gelir. Bu yaklaşım, hem yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasını önlemekte hem de sosyal adaletin sürdürülebilirliğini teminat altına almaktadır (Erbay, 2006).

1.1.3.4. Mehir

Mehir, evlilik sözleşmesi gereğince erkeğin eşine vermekle yükümlü olduğu para veya maddî değeri olan bir maldır. Kelime anlamı bakımından ise mehir, “ücret” anlamına gelir (Aydın, 2003).

Mehir, nikâh sözleşmesinin ayrılmaz ve zorunlu bir unsurudur. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus açıkça ifade edilmiştir: *“Kadınların mehirlerini gönül hoşnutluğu içinde verin. Eğer kendi istekleriyle mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da gönül rahatlığıyla alıp kullanın”* (Nisâ, 4/4). Bir başka ayette ise, *“... Namuslu yaşamaları, zina ve gizli ilişkilerden uzak durmaları şartıyla sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenebilirsiniz. Mehirlerini de uygun ve güzel bir şekilde verin...”* buyrulmuştur (Nisâ, 4/25). Mehir, nikâh sözleşmesinin ayrılmaz ve zorunlu bir unsurudur. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus açıkça ifade edilmiştir: *“Kadınların mehirlerini gönül hoşnutluğu içinde verin. Eğer kendi istekleriyle mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da gönül rahatlığıyla alıp kullanın”* (Nisâ, 4/4). Bir başka ayette ise, *“... Namuslu yaşamaları, zina ve gizli ilişkilerden uzak durmaları şartıyla sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenebilirsiniz. Mehirlerini de uygun ve güzel bir şekilde verin...”* buyrulmuştur (Nisâ, 4/25).

Mehir uygulaması, kadın lehine yapılmış pozitif bir ayrımcılıktır ve kadının ekonomik haklarını koruma altına alır. Erkek tarafından verilen mehirle birlikte ailenin mali gücü yükselir ve ekonomik açıdan kadın desteklenmiş olur. Özellikle evlilik sona erdiğinde kadın, aldığı mehir sayesinde belirli bir süre kendi geçimini sağlayabilir. Bu yönüyle mehir, kadın için önemli bir güvence oluşturur (Aydın, 2003). Böylelikle fitrat olarak erkekten daha narin ve korunmaya muhtaç yaratılan kadının, evlilik sırasında nafaka, evlilik sona erdiğinde ise mehirle ekonomik açıdan desteklenerek mağdur edilmesinin önüne geçilmiş olur. Nihayetinde mehir, diğer İslamî ekonomik araçlar gibi varlıklardan ihtiyaç sahibine, toplumun güçlü kesiminden dezavantajlı kesimine bir kaynak aktarımı sağlayarak, İslam’ın sosyal adâlet ilkesinin gerçekleşmesine doğrudan katkıda bulunur (Sağlam, 2016).

1.1.3.5. Miras

Miras insanın sahip olduğu mülkün ölümünden sonra yakınlarına geçmesi olarak tanımlanmaktadır. Miras, insanları çalışmaya ve kazanmaya motive eden önemli bir kavramdır (Kutub, 2021).

Fıkıh terimi açısından "irs" ve "miras" kavramları, ölen bir kişinin geride bırakmış olduğu mal varlığının nasıl ve kimlere dağıtılacağını belirleyen düzenleyici hükümlerin tümünü ifade eder. Başka bir ifadeyle miras, bir kimsenin ölümünden sonra sahip olduğu maddi varlıkların varisler arasında nasıl paylaşılacağını düzenleyen hukukî ilke ve kurallar bütünüdür (Aktan, 2020).

Aile bireylerini birbirine bağlayan etkenler sadece biyolojik veya psikolojik değildir. Akrabalık bağları, bireylerin iyi ve kötü durumlarda birbirlerine yardımcı olmaları gerektiren sosyal bir çevreyi ortaya çıkartmakta ve nesilden nesile birbirine karşı dayanışma ve garanti meydana getirmektedir. İslam’da aile içerisinde dayanışmayı sağlayan bir diğer unsur miras yoluyla gelen maddi imkandır. Miras ölenin akrabalarına verilmiş bir haktır (Zukhurov, 2022).

“Yetimlere mallarını eksiksiz olarak veriniz. Temizi murdar olanla (helâli haramla) değiştirmeyin. Onların mallarını kendi servetinize katarak tüketmeyin. Zira bu, büyük bir günahdır” (Nisa, 4/2). Anne babasını kaybeden zayıf duruma düşmüş canının ve malının korunması gereken toplumun dezavantajlı bireyleri olan yetimleri ayakta tutacak, onları maddi sıkıntıdan kurtarıp refah seviyesine ulaştıracak olan mal miras malıdır. Miras malının haksız yere el koyması veyahut yetimlerin bakımlarını üstlenen kişilerin yetimin mirasını sorumsuzca harcaması, onların eline geçmemesi için miras malından tüketmesi büyük günah bir günah olarak görülmüş ve yasaklanmıştır (Arı, 2013).

“Ana, baba ve yakınların miras olarak bıraktığından erkeklerin bir hissesi vardır. Kadınların da anne baba ve yakınların bıraktıklarından bir hisseleri vardır. Gerek azından, gerekse çoğundan farz kılınmış birer hisse olarak belirlenmiştir” (Nisâ, 4/7). Toplumun dezavantajlı bireyleri için önemli bir ekonomik kaynak teşkil eden mirasın Kur’an-ı kerimde (Nisâ, 4/11-12) detaylıca açıklaması, onu taksim etmesi, hiçbir kapalılığa mahal vermemesi bu konunun ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Hadis-i şerifte, “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vâris olana vasiyetle mal bırakmak yoktur” (Tirmizî, “Vesâyâ”, 5; Müsned, IV, 186-187; V, 267) Mirasta hak sahibi olanlar vasiyetle değil kendisinin bir hakkı olarak alabilmektedir. Miras sahibi malını vasiyet etmek istese de veyahut ödenecek borçları varsa bu malının üçte biri ile sınırlandırılmıştır (Aktan, 2020).

İslam dininin miras hukuku, bireysel haklar ile toplumsal dengeleri uzlaştıran eşsiz bir sistem sunar. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yönelik “Yakınlarını başkalarına muhtaç olmayacak şekilde bırakman daha hayırlıdır” şeklindeki tavsiyesi, bu sistemin temel felsefesini yansıtır. İslam hukuku, vasiyet müessesesini düzenlerken bireysel tasarruf hakkını korumakla birlikte, bu hakkı mal varlığının üçte biri gibi makul bir sınıra tabi tutmuştur (Kutub, 2021).

Miras paylaşım sisteminin en dikkat çekici yönü, servetin adil dağılımını sağlarken aile bağlarını güçlendirmesidir. Klasik fıkıh literatüründe detaylı şekilde ele alınan miras pay oranları, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Yüzeysel bakıldığında eşitsiz gibi görünen miras pay oranları ise İslam'ın bütüncül ekonomik ve sosyal sistematiği içinde adaletli bir düzenlemedir. Bu farklılık, İslam'ın toplumsal sorumluluklar dağılımındaki denge anlayışından kaynaklanır (Zukhurov, 2022).

İslam miras hukukunun servetin tabana yayılmasında yönelik büyük bir etkisi vardır. Bu sistem, zenginliğin belirli ellerde toplanmasını engelleyerek ekonomik hareketliliği teşvik eder. Vasiyetin üçte birle sınırlandırılması ise bireysel hayırseverlik ile toplumsal adalet arasında kurulmuş önemli bir denge unsurudur (Aktan, 2020).

Ayrıca miras kişiyi çalışmaya, kazanmaya motive ederek sosyal adaletin inşasına büyük bir katkı sağlamaktadır. Mirasın olduğu bir toplumda çalışan bir baba çalışmasının sadece kendisinin kısa hayatı için olmayıp, bunun nesiller boyu sürecek olan çocukları ve torunları için de bir yatırım olacağına kanidir. Böylece çalışmak için tüm gücünü ortaya koyarak yapması gerekenleri yapar ve bu çalışması sadece kendisi için değil, çocukları, toplumu ve devleti için bir yarar ve menfaat sağlayarak sosyal adaletin ve refahın oluşmasına büyük bir katkı sağlar (Kutub, 2021).

1.1.3.6. Kefâretler

Arapça kökenli “kefâret” (keffâret) kavramı, etimolojik olarak “örtmek, gizlemek” manalarına gelen “ke-fa-ra” kökünden türemiştir. (Katar, 2022).

İslam hukuku literatüründe ise kefâret, kişinin dini yükümlülüklerini ihlal etmesi, dinen yasaklanmış günahlar işlemesi sebebiyle Allah’tan bağışlama dilemek ve hatalarını telafisi etmek için yerine getirmesi gereken, kurban kesmek, oruç tutmak, köle azat etmek ve sadaka vermek gibi belli ibadetler ve cezalar anlamına gelmektedir (Balcı, 2023).

Kefâret ile alakalı olarak fidye, diyet, hadd ve ta’zîr terimleri de Kurân-ı Kerîm’de açıkça geçmektedir. Kurân’da geçen kefaretlerin sebebi ise haksızca adam öldürmek, yemini bozmak, zihâr yemini, hac’da ihramlı iken avlanmak ve tıraş olmak şeklindeki beş konu belirtilmiştir (Yaran, 2022)

Kefâret ile ilgili hadislerin sayısı çoktur. Hadislerde, kefaret ile ilgili ayetlerin ayrıntısı verildiği gibi ayetlerde geçmeyen bazı yükümlülükler de getirilmiştir. Ayrıca kefâret kavramı hadislerde daha geniş anlamda kullanılmıştır. Bu kapsamda farz namazların, ramazan orucunun, haccın, umrenin, hadlerin, hastalıkların, musibetlere sabretmenin ve yapılan iyiliklerin küçük günahlara kefaret olacağı beyan edilmiştir (Katar, 2022).

Bir gün Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzurunda bulunuyordum. O esnada bir adam gelerek, "Ey Allah'ın Elçisi! Ben bir had suçu işledim, cezamı uygula!" diye yalvardı. Resulullah (s.a.v.) önce adam hakkında herhangi bir soru sormadı. Tam bu sırada namaz vakti girdi ve adam Hz. Peygamber'le birlikte cemaate katılarak namazını kıldı.

Namazın ardından adam tekrar yaklaşarak, "Ey Allah'ın Resülü! Ben had cezasını gerektiren bir suç işledim. Bana Allah'ın Kitabı'nın hükmünü uygula!" diye ısrar etti. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.v.), "Bizimle birlikte namazını kılmadın mı?" diye sordu. Adamın "Evet" cevabı üzerine, "Öyleyse git. Şüphesiz Allah senin günahını bağışladı" veya "haddini affetti" buyurdu (Buhari, Hudud 17; Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765), Hudud 24, (1696)).

İslam hukukunda başlıca kefaret örnekleri şunlardır;

Yemin kefareti: Yemin, Arapça bir kelime olup sağ taraf, kuvvet, uğur ve bereket gibi anlamlara gelmektedir İslam hukuku çerçevesinde yemin, bir kişinin

belirli bir eylemi yapacağına veya yapmayacağına dair verdiği sözü ya da sunduğu bir bilginin doğruluğunu, Allah'ın adı veya O'nun sıfatlarından birini anarak pekiştirmesi şeklinde tanımlanır (Bilmen, 2017).

Yemin, yalnızca bireyin kendisini ilgilendiren bir beyan değildir. Hukuki süreçlerde ispat niteliği taşıması ve başkalarının haklarını da etkileyebilmesi sebebiyle, Kur'ân ve hadislerde yeminin önemi özellikle vurgulanmıştır (Solmaz, 2023).

Yeminde asıl mesele: Allah'ın adı kötü arzulara alet edilmesi, yalan yere yemin edilmesi ve söz verdiğinde sözde durulmaması yani yeminin bozulmasıdır. Ancak Allah, kazara edilen yeminden size sorumluluk yüklemeyiz; ancak bilinçli ve kasıtlı olarak ettiğiniz yeminin hesabından sorumlu kılar(Maide, 5/89) ayette anlaşıldığı üzere kasıtsız yapılan yeminler gibi bazı dil alışkanlığı yeminlerde kişi sorumlu tutmaz. Ancak kasıtlı ve bilerek yapılan yeminlerden kişiyi sorumlu tutar ve bunun bir karşılığı olur. Ayrıca yeminin kefarete konu olabilmesi için, Yemin eden kişinin akıllı, Müslüman ve bulûğa ermiş olması gerekmektedir (Boynukalın, 2013).

“Yeminin kefareti, ailenize sunduğunuz ortalama yemekten on ihtiyaç sahibine ikram etmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Kim bu imkânı bulamayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun” (Maide, 5/89).

Zihâr kefareti: Sözlükte “sırt, arka, destek” gibi anlamlar taşıyan zihâr, fıkıh kaynaklarında kocanın eşini ya da bedeninin bir uzvunu, dinen evlenilmesi haram olan yakın akrabalarından birine benzetmesi fiilidirtli bir uygulama olmaktan çıkarılıp kefareti ödenmesi gereken “haram ve çirkin söz” hükmüyle sınırlandırıldı (Balcı, 2023).

Kur'ân'da zihâr, yakışsız ve temelsiz bir ifade olarak tanımlanır; bu fiilin kefareti ise bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmadır. Eğer azat edecek köle bulunamaz veya bunun için imkân yoksa, kesintisiz iki ay oruç tutmak gerekir; oruç da mümkün değilse altmış muhtaç kişiye yemek sağlamakla kefarete tamamlanmış olur (Mücâdele 58/3-4).

Katl Kefâreti: Katl terimi, Arapçada “öldürmek” anlamına gelir; fıkıh kitaplarında ise bir kişinin kasıtlı ve haksız bir şekilde başkasının ölümüne sebep

olacak eylemini, yani cinayeti anlatır (Bilmen, 2017). İslam hukukunda masum bir cana kıymak, tüm insanlığı katletmek gibi büyük bir günah sayılmıştır. Bu yüzden, bir mü'mini bilerek öldüren kimse kısas hükmüne tâbî tutulur. Ancak maktulün ailesi dilerse kısas yerine diyet talep edebilir. Veyahut diyet dahi istemeyip katili bağışlayabilir. Bu durumda devletin ta'zir ile cezalandırma yetkisi vardır (Bardakoğlu, 2022).

Yahut kasıt olmaksızın bir mü'mini öldürmek, hem maddî hem de manevî açıdan kefâret gerektiren bir durumdur. *“Bir müminin bir mümini öldürmesi kabul edilir değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Bir kimse, yanlışlıkla bir mümini öldürürse; mümin köle azat etmek ve maktul yakınlarının bağışlamadığı takdirde onlara diyet ödemekle yükümlüdür. Öldürülen kişi, Müslüman değil de düşmanınız olan bir topluluktansa sadece mümin bir köleyi özgür bırakması gerekir. Eğer maktul, sizinle sulh antlaşması bulunan bir topluluğa dâhilse; ailesine diyet ödenmesi ve ek olarak bir mümin köle azad edilmesi gereklidir. Bunları yerine getirecek imkânınız yoksa, Allah katında tövbenizin kabulü için iki ay arka arkaya oruç tutmanız emredilmiştir. Zira Allah, her şeyi hakkıyla bilendir ve hüküm ve hikmet sahibidir (Nisa 4/92).*

Hac ve Umrede Yapılan Yanlışların Kefâreti: Hac, dilde “yönelmek” veya “ziyâret etmek” anlamlarına gelir. İslâmî terminolojide ise, imkânı ve sağlığı elveren her müminin, belirlenen vakit içinde Kâbe'yi, Arafat'ı, Müzdelife'yi ve Mina'yı ziyaret ederek bu ibadetin şartlarını yerine getirmesidir (Çapacı, 1968). Umre ise hac zamanları haricinde kabenin huzuruna çıkmak; ihrama girip tavafı gerçekleştirmek ve Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y merasimini ifa etmeyi ifade eder. Haccın rükünlerinden biri olan İhram; hac veya umre esnasında niyetlenip öngörülen menâsik yerine getirilinceye kadar, normalde helâl sayılan bazı davranışları kendine yasaklamak demektir. İhrama girip haccın veya umrenin rükünlerini yerine getiren kişi Kurân-ı Kerîm'de açıkça ifade edilen bazı fiillerin haram olduğu, bu fiillerin işlenmesi halinde kefarete vermesi gerektiğini şöyle Kur'an-ı Kerimde (*Bakara, 2/196*) açıkça belirtilmiştir (Boynukalın, 2012).

Kur'an'da (*Bakara, 2/196*) bildirildiği üzere, ihramlı iken saç veya sakal tıraşı olmak ya da av avlamak, ihram yasaklarının ihlali sayılır; bu durumda kefarete olarak ya belirli bir süre oruç tutulması, ya fidye niteliğinde sadaka verilmesi ya da kurban kesilmesi gerekir.

Oruç Kefâreti: Lügatte oruç, “bir şeyden sakınmak, kendini bir şeye karşı tutmak” anlamına gelirken; fikhî terimde, niyet edilerek imsak vaktinden iftara kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı kapsayan bir ibadettir (Yitik, 2007).

Ramazan orucu, İslam’ın beş temel şartından biridir ve akıl baliğ ve buluğ çağına erişmiş her Müslümana farz kılınmıştır.. Kişi oruçlu olduğu zaman orucunu sebepsiz ve kasten bozan kimsenin oruç kefareti yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kefareti ayetlerde zikredilmemiş olup sünnetle ispatlanmıştır. Öncelikle bir köle azad etmekle kefareti tamamlanır; bu imkân yoksa, kesintisiz iki ay oruç tutmak; ona da güç yetmezse altmış muhtaç kişiyi doyurarak kefareti yerine getirilmiş olur (Özakkaş, 2021).

Ezcümle, gerek topluma karşı işlenmiş olsun gerek sadece kendisine etki eden günahlar olsun hataların telafisi ve cezası için konulmuş kefareti yükümlülükleri toplumda sosyal adaleti tesis etme üzerine kurulu olduğu görülmektedir. İslam, günah işlemiş olan bireyleri topluma fayda sağlayacak kefareti ile cezalandırmıştır. Tüm kefaretiğin ortak noktası sosyal adaletin ikamesine hizmet etmesidir (Zukhurov, 2022).

İslam köleliği kabul etmemekle birlikte toplumda var olan kölelik sistemine de kayıtsız kalmamış, mülkiyet hakkı dahi olmayan kölelerin azat edilmesi teşvik edilmiş ve her fırsatta kefareti ile köle azat etme yükümlülüğü getirmiştir. Böylece toplumda dezavantajlı durumda olan kölelerin özgürlüğe kavuşması amaçlanarak sosyal adaleti tesis etmesine hizmet etmiştir kefareti (Aydın & Hamîdullah, 2002).

Kefaretin seçenekleri içerisinde bulunan fakirlere yemek verme ve kurban kesme gibi cezalar ile yine aynı şekilde zenginden fakire doğru bir kaynak aktarımı söz konusu olup toplumda sosyal yardımlaşmanın gerçekleşmesini sağlamaktadır (Katar, 2022).

Maddi gücü elvermediği zaman kefareti seçeneklerinin en sonunda yer alan oruç kefareti ile kişi aç ve susuz kalarak fakir ve muhtaçlara karşı empati duygularının gelişmesi gibi bir çok hikmetleriyle yine toplumda sosyal adaleti ikame edilmesine hizmet etmektedir (Yitik, 2007).

Daha önce bahsedildiği gibi Kefaret ile köle azat etme, fakirlerin yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılama gibi fakirleri kalkındırmaya yönelik dinî

mükellefiyetlerin kefarete sayılması, İslam’da cezaların dahi toplumda sosyal adaletin sağlanmasına hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

1.1.3.7. Fidyeye

Fidyeye kelimesinin kökeni Arapça olup “feda etmek”, “kurban etmek” “bir eseri veya bir kimseyi bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak için ödenen bedel” anlamlarını muhteva etmektedir. Fıkhi bir terim olarak bir kimseyi esirlik durumundan veya karşılaştığı bir beladan kurtarılması için ödenen bedel, oruç ibadetini yerine getirememesi sebebiyle veya hac ibadetini eda ederken işlenen birtakım kusurların giderilmesi için ödenen maddi bedeli ifade eder (Bilmen, 2017).

Diyet kavramı ise, “ödemek, vermek” manalarına gelmektedir. İslâm fıkhdındaki karşılığı ise bir insanı haksız yere öldürmek, sakat bırakmak veya yaralamak suretiyle verilen ceza ve kan bedelidir. Fidyeye ile kefarete kavramları birbirlerine yakın anlama gelmektedir. Çoğu zaman fidye kavramının yerine kefarete kavramı kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 1994).

Kurân’-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler incelendiğinde “fidye” kavramının iki durumla ilintili olduğu gözlenmektedir. Bunlardan biri ramazan orucu ve hac gibi ibadetler ile ilgili fidyeyi kapsarken bir diğeri esir kurtarmak ile ilgilidir.

“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir”(Bakara 2/183-184). Ayette ifade edildiği üzere ağır yaşlılık veya tedavi ümidi kalmamış bir hastanın tutamadığı her oruç gününe karşılık fidye ödemesi gerekmektedir Fidyeye miktarı ise bir insanı bir gün doyurabilecek yiyecek miktarı veya bunun ücretidir. Bu asgari ölçüdür, imkânı olan kişilerin fazladan vermesi daha faziletli olarak görülmüştür (Karaman, 2003).

Fidyeye, bir kusurun ve yapılamayan ibadetin telafisi ile birlikte bir fakiri bir gün doyurmak, kurban kesmek ve esir kurtarmak gibi yönleriyle de toplumun menfaatinedir. Bu açıdan bakıldığında ceza veya bedel konusunda dahi İslam dini toplum menfaatini öncelediği anlaşılmaktadır (Öğüt, 1996).

Fidyeye uygulaması, sosyal adâletin ikamesinde toplumun en zayıf halkasını korumayı amaçlayan bir mekanizmadır. Ramazan orucunu tutamayan yaşlı, hasta veya

yolcu konumundaki kimseler için öngörülen fidye, bir yoksulun bir günlük temel gıda ihtiyacını karşılayacak miktarın verilmesi demektir (Bakara 2/184). Bu sayede oruç ibadetini yerine getiremeyen bireyler hizmet yükümlülüğünü yerine getirmiş olurken, doğrudan ihtiyaç sahibi kesimin beslenmesine katkı sunulur. Böylelikle ibadet ile sosyal sorumluluk iç içe geçmiş, toplumsal dayanışma güçlendirilmiştir (Kutub, 2021).

Hac sırasında işlenen küçük kusurların da fidye yoluyla telâfi ettirilmesi, benzer bir dengeyi besler. Kâbe'yi, Arafat'ı, Müzdelife'yi ve Mina'yı ziyareti süresince ihramlı iken bazı davranışları yanlışlıkla yapanların kurban keserek veya fidye vererek sorumluluklarını yerine getirmeleri, hatanın telafisi yapılırken ihtiyaç sahiplerinin yararına kullanılacak kaynaklar sağlar. Bu kurallar, bireysel hataların toplumsal refaha zarar vermesini engeller ve hata ile ibadet eksikliğini, toplumun ortak faydasına dönüştürür. Böylece hem ibadet bütünlüğü korunur hem de sosyal adaleti hedefleyen bir kaynak aktarım ağı kurulmuş olur (Çapacı, 1968).

Esir kurtarmak için verilen fidye ile savaş esiri veya borçluluk sonucu esir düşmüş kimselerin özgürlüğü, topluma geri kazandırılır. Böyle bir ödeneğin tesisi, güçlüden zayıfa doğru adil bir destek akışı oluşturur ve mazlumları korur. Fidyeye kavramı, ister oruç, ister hac, ister insani yardım kapsamında olsun, İslam'ın sosyal adâlet anlayışında kusur ve güçsüzlüğü gideren, toplumsal dengeyi muhafaza eden temel bir araç olarak öne çıkar. Bu yönüyle fidye, bireyin yükümlülüğünü topluma ve sosyal adaletin ikamesine hizmet etmiş olur (Öğüt, 1996).

1.1.3.8. Fıtır Sadakası

Fıtır sadakası (fitre), Ramazan ayını oruçla tamamlayan ihtiyaç sahibi olmayan her Müslümanın, “insan olarak yaratılmanın ve oruç ibadetini yerine getirerek bayrama ulaşmanın şükürü” olarak vermekle yükümlü olduğu bir sadaka türüdür. Hanefî mezhebine göre vakti Ramazan'ın son gününde iftar vaktine kadar olup vacip; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî görüşlerine göre ise farzdır (Yavuz, 1996).

Sadaka verecek kişi, kendisinin yanı sıra bakmakla yükümlü olduğu küçüklerin (çocuklar, mümeyyiz olmamış kardeşler) fitrelerini de ödemekle mükelleftir (Ebû Dâvûd, Zekât 20 [1619]). Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in, “*Her (özgür veya köle,*

kadın veya erkek) Müslümana fitre vaciptir” şeklindeki beyanı, bu hükmün muhatap kitlesini netleştirmektedir (Yavuz, 1996).

Günümüzde fitre miktarı, bir kişinin bir günlük temel gıda tüketimini (genellikle iki öğün) karşılayacak şekilde belirlenir. Düzey olarak temel hububat (pirinç, un) baz alınabildiği gibi, bulgur veya bakliyat fiyatlarıyla da ölçülür. Fıtır sadakası, fazla-eksik olmamak şartıyla birden çok muhtaç arasında paylaştırılabilir; ancak kişinin akrabası (anne, baba, dede, nine, çocuk, torun, eş) bu sadakayı alamaz (Yavuz, 1996). Bu hüküm, yardımların toplumsal dayanışmayı yaygınlaştıracak biçimde ihtiyaca göre yönlendirilmesini amaçlar.

Her ibadette olduğu gibi fıtır sadakasının da nice hikmeti vardır, bu hususta İbn Abbas (r.a.) şöyle der: *“Resûlullah fitreyi, oruç tutanı kötü ve çirkin davranışlardan temizlesin, fakirlere de yiyecek bir şey olsun diye vacip kılmıştır...”* (Ebû Dâvûd, Sünen, Zekât, (1609); İbn Mâce, Sünen, Zekât, (1827)). Buradan hareketle fıtır sadakası hem manevi bir temizliğe vesile olduğu hem de bayram gününde toplumdaki fakirlere bayram sevincini yaşatmak gibi maddî ve içtimaî hikmetleri de barındırdığı anlaşılmaktadır.

Amaç, zenginiyle-fakiriyle toplumun tüm kesimlerinin bayram sevincini yaşayabilmesi, yetim, yoksul, fakir ve ihtiyaç sahibi kimselerin bu sevincin önündeki maddi engellerin küçük bir nebze de olsa ortadan kaldırılması, onları bu sevinçle dolu olması gereken günde aç dolaşmaktan kurtarılması ve dayanışma içerisinde mutlu bir bayramın yaşanmasıdır. Yani toplumun her bir ferдин mutlulukla refah içinde bayram sevincini yaşayabilmesi yoksulların elinden tutularak kardeşlik bağlarının geliştirilmesi toplumda bir ay boyunca zenginden fakire şefkat ve merhamet elinin uzanması, zenginlerin vermeye buna alıştırılması, ihtiyaç sahiplerinin kısmen de olsa ihtiyaçlarının giderilmesi bu ibadetin temel gayelerdendir (Zukhurov, 2022).

Böylece bir ibadet olan fitre sadakası ile toplumun muhtaç kimselere karşı yükümlülüklerini yerine getirilmesi sağlanır ve böylece sosyal adaletin toplumda yer edilmesinde bir adım daha mesafe katledilmiş olur.

1.1.3.9. Kurban

Kurban, etimolojik olarak “yaklaşmak, Allah’a yakınlaşmaya vesile olmak” anlamına gelir; terimsel olarak ise, belirli niteliklere (sağlıklı, belirli yaştan üzerindeki,

kusursuz) sahip bir hayvanın, fikhî usûle uygun biçimde kesilmesiyle yerine getirilen ibadeti ifade eder (Bardakoğlu, 2002) . Kurban kesme zaman ve mekânına göre ikiye ayrılır: Zaman bakımından Bayram-ı Edîh'te yapılan kurbanı udhiyye, hac esnasında Arafat veya Mina'da kesilen kurbanı ise hedy denir (Narin, 2009).

İnanan kimse, akılî olgunluğa erişmiş, hür ve yerleşik olması ile birlikte kurban kesmeye maddî imkânı yettiğinde—sâlih niyetle—hem Allah'a yakınlaşma hem de ete erişimde zorlanan yoksul kardeşlerine destek sağlama fırsatı bulur. Bu yönüyle kurban, mânevî yakınlık ve fedakârlık duygusunu barındıran sosyal bir ibadettir.

Fıkıh âlimleri arasında udhiyyenin hükmü konusunda ihtilâf mevcuttur: İbn Âbidîn ve diğer Hanefî fakihler, kurbanı vacip kabul ederken; Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepler sünnet-i müekkede olarak değerlendirir (Bardakoğlu, 2002). Ne var ki, mezhep farkı ne olursa olsun, kurban ibadeti İslam medeniyetinde hem dinî yaşamın hem de toplumsal dayanışmanın ayrılmaz bir parçası olarak benimsenmiştir (Narin, 2009).

Rivayete göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “*Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes!*” (Hâcc, 22/34) emrini vurgulamış; aynı zamanda “*Maddi imkânı olduğu hâlde kurban kesmeyenler mescidlerimize yaklaşmasın!*” şeklinde ifadelerle, bu ibadetin müminler arasındaki hem mânevî hem de sosyal ehemmiyetini pekiştirmiştir (Buhârî, Edyân, 54).

Kurban ibadeti, dünyanın birçok yerinde ete ulaşamayan, yoksul ve fakir olan insanlar için hem bir umut vadeder hem de bu fırsatları elde edebilen insanlarla aralarındaki sosyal adaletsizliği kaldırmada önemli bir rol üstlenir (Narin, 2009).

Ülkemizde gerek sivil toplum örgütleri olsun gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı olsun yıllardır ülke içinde ve dışında kesilen Kurban etlerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırma gayreti göstermektedirler. Türkiye Diyanet Vakfı “Kurbanını Paylaş, Kardeşinle Yakınlaş” temasıyla 28 yıldır vekalet yoluyla kurban organizasyonu gerçekleştirmektedir. 2024 yılı itibarıyla, yurt içinde ve yurt dışında toplam 747.052 hisse kurban kesilmiş; elde edilen kurban etleri, açlık, yoksulluk ve iç çatışmaların yoğun olduğu bölgelerdeki yetim, öksüz, dul, mazlum, mağdur ve muhtaçlar başta olmak üzere yaklaşık 35 milyon kişiye ulaştırılmıştır. Bu da zengin ile fakirin arasında

köprü kurulmasına vesile olmakta ve sosyal adaletin sağlanmasına hizmet etmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı Resmi Web Sitesi, 2025).

1.1.3.10. İslam’da Sosyal Yardımlaşmanın Araçları ve Fonksiyonları - Bütüncül Değerlendirme

İslam iktisadı sınırlı kaynakları israf etmeden etkili biçimde kullanabilmek, kaynakları çoğaltmak, gelir dağılımında adaleti gözetmek, herkesin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamını sürdürebileceği, toplum fertlerinin birbirleriyle dayanışma içinde oldukları bir ortam oluşturmayı amaçlar. Çünkü mülk Allah’ındır, maddi değerler insanoğluna emanet olarak verilmiştir. Bu emanetin en iyi şekilde korunması gerekli şartlarda Allah’ın kullarıyla paylaşması ve geliştirerek sonraki nesillere aktarılması gerekmektedir (Tabakoğlu, 2013).

Dünyada yaşanan ekonomik problemlerin temelinde kaynakların yetersizliği değil, dengesiz kullanımı yatmaktadır. Ana akım iktisat teorilerinin yetersiz kaldığı, sorunları çözemediği, insanı birbirinin kurdu haline getirdiği, güçlüyü daha da güçlendirdiği, zayıfı ise daha da ezdiği açıktır. Çünkü temel mantık rekabet üzerine kurulmuştur. Kaynaklar bol olduğunda rekabet, ekonomik yarışta kalırken kaynaklar azaldığında ise çatışmaya ve toplumsal kaosa evirilmektedir (Adam, 2017).

Nitekim dünyanın en zengin % 10 ile geri kalan %90’ının mal varlıkları arasındaki uçurum her geçen gün artmaktadır. Sosyal adaletin oluşturulması, yoksulluğun azaltılması ve insanlığın ilerlemesi gerekirken mevcut ekonomik dengeler bozulmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde artan sosyal adaletsizlik sorununa İslam hukukunun sosyal yardımlaşma ve İslam iktisadının sosyal adalet anlayışına bir çözüm olabileceği düşünülüyor (Karakoç, 2022).

İslam iktisadında mal kazanmak, zengin olmak ulaşılması gereken asıl amaç değil, zekat, infak ve yeryüzünü imar gibi yaratılış gayelerine uygun hareket ederek Allah’ın rızasını kazanmak için bir araçtır. İslam iktisadında mala ulaşmak için her yol mubah değildir. O yüzden karşılıklı rıza olsa bile faiz, tefecilik, kumar gibi emek sarf etmeden kazanılan, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan, toplum fertleri arasında uyum ve dayanışmayı yok eden uygulamalara karşıdır (Kutub, 2021).

İslam iktisadı fakirliği yok edilmesi gereken toplumsal bir olgu olarak görür. Bunun için çalışmayı, üretmeyi, üretilen malın ticaret yoluyla dolaşıma sokulmasını

teşvik ederken dilenciliği, başkalarının sırtından geçinmeyi de yasaklar (Sancar, 2021).

Böylece işsizlik sorununun çözülmesi, insanların çalışmaya motive edilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi halinde hane halkı ekonomisinde büyük bir gelişme yaşanacak olup toplumun refah seviyesi artacaktır. Bu sebeple İslam tembelliği, işsizliği değil sürekli çalışkan olmayı, üretmeyi, alın teriyle çalışıp başkalarına da faydalı olmayı, Kur'an'da geçen peygamber kıssaları üzerinden ve peygamberimizin bizzat çobanlık ve ticaret yapması üzerinden çalışmaya teşvik etmiştir (Eş-Şeybani, 2022).

İslam iktisadı, toplumda yoksul kesimin gözetilmesi, zenginlerin mallarının bir nevi kontrol altına alınabilmesi için zekat gibi zorunlu, sadaka gibi gönüllü mali ibadetler getirmiştir. Zekat ve sadaka bir taraftan Allah'ın rızası için yerine getirilen bir ibadetken diğer taraftan sosyal yapıyı güçlendirmek, ekonomik hayatı canlandırmak, zenginle fakir arasında iyi ilişkiler geliştirmek gibi roller de ifa eder. Aynı zamanda toplumdaki sosyal dayanışma ruhunu yaşatıp dara düşen insanların maddi dertlerine büyük oranda درمان olur (Özek, 2025).

Örneğin, İslam dünyasında zekât sistemini kayıt altına alma ve etkin şekilde uygulama konusunda en dikkat çekici örnekleri Malezya ve Endonezya sunmaktadır. Bu iki ülke merkez alınarak yapılan araştırmalar, zekâtın düzenli ve sistematik biçimde dağıtıldığı toplumlarda yoksulluğun önemli ölçüde azaldığını ortaya koymaktadır. Araştırmalara göre, toplumun en zengin %20'lik kesiminden en yoksul %20'lik kesime zekât aktarımı sağlandığında, varlıklı kesimin gelirinde yalnızca %2,5'lik bir azalma olurken, yoksul kesimin gelirinde %19 oranında bir artış meydana gelmiştir. Bu oranlar daha geniş bir gelir grubuna yayıldığında etkiler daha da belirginleşmektedir. Örneğin, en zengin %40'lık kesimden yapılan %2,5'lik bir zekât aktarımı, düşük gelirli kesimin gelirini %27 oranında artırmış; bu oran en varlıklı %60'lık gruba çıktığında ise yoksul kesimin gelirindeki artış %33'e kadar yükselmiştir. (O. Demir & Cevahir, 2021) Dolayısıyla zenginlerden alınan az bir miktar fakirlerin gelirlerinde büyük bir gelişmeye sebep olmaktadır. Bu veriler, zekâtın yalnızca bireysel bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal dengeyi sağlayan güçlü bir ekonomik araç olduğunu göstermektedir.(Kaan, 2021a)

Bir de Türkiye Diyanet Vakfı Başkanının açıkladığı “Türkiye’nin zekat potansiyeli 55 Milyar Dolardır” (Doğan, 2019) varsayımı üzerinden bir hesaplama yaparsak Türkiye’de büyük oranda yoksulluk azalacak ve toplumda sosyal adalet tesis edilmiş olacaktır.

İslam’da sosyal yardımlaşmanın araçlarından bir diğeri olan mehir, evlenen kadınlara mali bir güvence sağlar. Bingöl toplumunda mehir ortalama 160 gram altındır. Kadın bu sermayeyi dilediği gibi kullanabilir ancak çoğunlukla ya bir yatırıma dönüştürür ya da yastık altında bekletilir. Mehir, boşama hakkının kötüye kullanılmamasına ve ailenin uzun ömürlü olmasına bazen maddi sıkıntılarına derman olurken boşanma sonrasında ise kadının bir müddet geçinmesine imkân sağlamaktadır (Aydın, 2003).

Nafaka, aile hukuku ilişkisinden doğan aile fertlerinin harcamaları, mali istekler ve ihtiyaçların giderilmesini katkıda bulunan önemli bir vasıta ve aile bireylerine maddi güvence sağlamaktadır (Erbay, 2006).

Fitre, bayram gününde yoksullara bayram sevincini yaşatmak gibi ferdî, içtimâî, maddî ve manevî hikmetleri barındıran, insanlar arasında kardeşlik bağını tezahür ettiren, rahmet ve şefkat ilkesini amelde gösteren, toplum içinde saygı ve sevgi temelli huzur iklimini oluşturan mali bir ibadettir. Zengin-fakir her Müslüman fitre ödediği için dayanışma ruhu toplumun geline yansır. Türkiye’de sadece oruç tutanların fitre verdiği üzerinden bir hesaplama yapmak gerekirse bu oran şöyle olur (Yavuz, 1996).

Türkiye’nin %75’i düzenli oruç tuttuğunu ifade ediyor. Bu sayısal olarak 64500000 kişi ediyor. 2024 yılının fitre miktarı 130 olduğuna Türkiye’nin sadece oruç tutanların fitre miktarı 8.385.000.000’tür. Her yıl ramazan ayında verilen fitre ile varlıklı Müslümanlardan muhtaç insanlara fitreler verilerek ekonomik hareketliliğe, fakirlerin alım gücüne dolayısıyla sosyal adalet hizmet ediyor (Çiçek, 2023).

Bazı suç ve günahlara fidye ve kefarete olarak diyet, köle azat etme, kurban kesme, fakirleri doyurma, giydirme ve sadaka verme gibi yoksul kesimleri gözetecek şekilde maddi cezaların tayin edilmesi İslam’ın sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmaya verdiği önemi göstermektedir (Yaran, 2022).

Dul kalan kadınların ve yetim çocukların maddi hakları miras hukuku ile korunmaktadır. İslam miras hukuku, malın heba edilmeden gelecek nesillere

aktarılmasını sağlarken aynı şekilde malı varisler arasında adaletli bir şekilde dağıtarak sosyal adaletin ve toplumsal refahın ikame edilmesinde önemli bir kuraldır (Aktan, 2020).

Karz-ı hasen, yoksulluğun önlenmesi, faiz gibi haksız kazançların önüne geçilmesi, toplumsal iş birliğinin sağlanması, ihtiyaç duyulan finans kaynaklarının toplumsal tabana yayılarak muhtaçların ihtiyaçlarının giderilmesine vesile olmaktadır. Böylece zengin kesimden fakir kesime sermaye akışı ile bir taraftan toplumsal dayanışma güçlendirilirken diğer taraftan yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi hem de üretime katkı sağlaması amaçlanmakta dolayısıyla işsizlik azalmasına ve refahın toplumda yayılmasına hizmet etmektedir. Vakıf, dernek gibi müesseseler aracılığıyla veyahut kişiler arasında yapılan karz-ı hasenin birçok kişinin iş yeri açmasına, evlenmesine, ev, araba alarak bireysel kalkınmasına vesile olmuştur (Zaim, 1987).

Vakıf müesseseleri özellikle Müslüman toplulukların iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlayan en önemli kurumlarından (Tekin, 2021). Yoksul kesimlerin gıda, sağlık, eğitim ve diğer temel ihtiyaçları karşılanırken camiler, yollar, hastaneler, okullar, meskenler inşa edilerek tüm topluma kamu hizmetleri sunulmaktadır. Ayrıca vakıflar aracılığıyla yerleşim yerlerinin planlanması, altyapı sorunlarının halledilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır (Akman, 2018).

Dernekler, devlet ile halk arasında köprü işlevi gören ara kurumlar olarak tanımlanır. Bu çerçevede “sivil toplum” kavramı, kamu otoritesi dışında kalan ve vatandaşların oluşturduğu inisiyatiflerle şekillenen alana işaret eder. Diğer adıyla STK’lar, sosyal eşitsizliklere dikkat çekmek, yaşam kalitesini yükseltmek, çevreyi korumak ve temel sosyal hizmetleri yürütmek suretiyle barış ve refahı güçlendirmeye odaklanan özel amaçlı organizasyonlardır. Kültür, sanat, spor, eğitim, araştırma ve sağlık gibi pek çok alanda faaliyet gösteren dernekler; çevre, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve toplumsal kalkınma gündemleriyle hem ekonomik büyümeye hem de sosyal adaletin yaygınlaşmasına önemli katkılar sunar (Cavga, 2021).

Dernekler, Su kuyusu, okul inşaatı, ibadethane inşaatı, vb. altyapı yardımlarıyla toplumun tüm kesimlerine hizmet ederken; yiyecek, içecek, giyim, elbise, çeyiz yardımı, eğitim malzemeleri, sağlık yardımları gibi aynı yardımlarıyla da toplumun dezavantajlı kesimleriyle zenginler arasında bir köprü kurar. Böylece Türkiye’de

sosyal adaletin tesis edilmesinde derneklerin rolü günden güne artmış bulunmaktadır (Kahrıman, 2020).

İslam iktisadı, zikri geçen işlemlerle toplumdaki sosyal adaletsizliğin kaldırılması için gerçekçi çözüm önerileri sunmaktadır. Günümüzde insanlık gerçek anlamda sosyal adaleti tesis edecek bir ekonomik sisteme ihtiyaç duymaktadır. Bu ekonomik sistemde fertler Allah'tan korkar, haksızlık yapmaktan çekinir, fakirlerin haklarını korur, malı amaç değil araç olarak görür, biriktirip piyasadan çekmez, tersine tedavülde kalmasını herkesin bundan istifade etmesini sağlar, ihtiyaca göre üretir, adaletle dağıtır, çevreye ve tabiata zarar vermez. İşte bütün bunlar İslam iktisat sisteminin pratikleridir ve İslam iktisat sistemi, yeryüzünde sosyal adaleti sağlamanın teminatıdır (Kutub, 2021).

1.1.4. Karz-ı Hasen Modelinin İslam İktisadındaki Yeri

İslam ekonomisi, kaynakların adil paylaşımı, sosyal adaletin tesisi ve faizden arındırılmış bir ekonomik yapı üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda Karz-ı Hasen, İslam ekonomisinin temel kavramlarından biridir. Karz-ı Hasen, İslam ekonomisinde faize karşı alternatif bir model sunarak ekonomik faaliyetlerde insani ve ahlaki değerleri ön plana çıkarmaktadır. Bu yönüyle, faizin sebep olduğu ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasında ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Apaydın, 2001).

Karz-ı Hasen uygulaması, İslam ekonomisinde üç temel amaca hizmet eder:

Birincisi faizsiz Finansman İmkânı: Müslümanların faizden kaçınması gerektiği prensibi üzerine kurulan İslam ekonomisinde, Karz-ı Hasen, ekonomik faaliyetlerin faizsiz finansmanı için önemli bir araçtır.

İkincisi Sosyal Adaletin Sağlanması: Karz-ı Hasen, toplumdaki ekonomik eşitsizlikleri azaltarak sosyal adaleti destekleyen ve zengin ile fakir arasındaki uçurumları gideren bir dayanışma modelidir.

Üçüncüsü Toplumsal Kardeşlik ve Dayanışma: Borç verenin herhangi bir maddi çıkar beklememesi, toplumda kardeşlik bağlarını güçlendirir. Bu da İslam ekonomisinin sosyal dayanışmayı teşvik eden ahlaki yönünü ön plana çıkarır (Bayramoğlu, 2020).

Karz-ı Hasen'in İslam ekonomisindeki yeri tarihsel süreç içinde belirlenmiştir. İlk İslam toplumlarında özellikle Medine döneminde Ensar-Muhacir arasında yaşanan ekonomik dayanışma ve paylaşım örnekleri Karz-ı Hasen anlayışının temellerini oluşturmuştur. Osmanlı döneminde ise Karz sandıkları ve para vakıfları aracılığıyla ekonomik yaşamda Karz-ı Hasen uygulamaları kurumsal hâle gelmiştir (Hamidullah, 2003).

Modern dönemde İslam ekonomisi düşüncesinin yeniden gündeme gelmesiyle birlikte Karz-ı Hasen uygulamaları da çeşitli ülkelerde mikrofinans kuruluşları ve katılım bankaları aracılığıyla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Özellikle İran, Pakistan ve Malezya gibi ülkelerde Karz-ı Hasen, ekonomik sistemin bir parçası olarak etkili biçimde uygulanmaktadır (Genç, 2019).

Türkiye özelinde ise Karz-ı Hasen uygulamaları daha çok sivil toplum kuruluşları, vakıflar ve dernekler aracılığıyla yürütülmektedir. Son yıllarda özellikle MÜSİAD bünyesinde oluşturulan Karz-ı Hasen sandığı, Karz-ı Hasen Vakfı, İksar Vakfı bu bağlamda dikkat çekicidir (Ülev, 2021).

Sonuç olarak Karz-ı Hasen, İslam ekonomisinin hem teorik hem de pratik boyutlarında vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu modelin yaygınlaştırılması, faizsiz ekonomik sistemin geliştirilmesine ve toplumsal dayanışmanın artmasına önemli katkılar sunmaktadır. Karz-ı Hasen'in İslam ekonomisindeki önemi, ekonomik faaliyetleri manevi değerlerle bütünleştirilmesi ve sosyal adaleti tesis etmesi bakımından son derece değerlidir (Özdemir, 2020).

Karz-ı hasenin İslâm iktisadındaki önemini derinlemesine kavrayabilmek adına, ilk önce bu uygulamanın kavramsal tanımını ile birlikte Kur'an ve Hadislerdeki ehemmiyetini ele aldık. Daha sonra tarihsel yolculuğunu mercek altına alarak erken dönem Müslüman topluluklarından günümüz vakıf kurumlarına dek uzanan süreç içinde, karz-ı hasenin nasıl şekillendiğini izledik. Ardından, bu modelin hukukî temellerini ve işleyişini fikhî kaynaklar ışığında inceledik. Son olarak, karz-ı hasenin sosyo-ekonomik hayatımızdaki işlevlerini masaya yatırdık. Bu bütüncül yaklaşım, karz-ı hasenin hem teorik hem de pratik boyutlarını aydınlatarak, onun bugün ve yarın nasıl yol gösterici rol oynayabileceğini göstermektedir.

1.1.4.1. Karz-ı Hasen'in Tanımı ve Mahiyeti

Karz kavramı “karaza”, “Karz” (kökünden türetilmiş mastar olup “kesip koparmak, karşılık vermek” manalarındadır (Apaydın, 2001). Borç veren, borç isteyene kendi malından kesip verdiği için bu terim kullanılmıştır. Terim anlamında ise kendisinden istifade edilmek üzere bir misli malı daha sonra verdiği miktarı herhangi bir fazlalık veya menfaat beklemeksizin mislini geri almak üzere bir başkasına verilmesidir (KAYA, 2019). Kısaca Karz-ı Hasen terimi, İslam medeniyetinde “güzel borç” anlamında kullanılan faiz beklentisi ve dünyevi bir menfaat gözetmeksizin verilen ödücü ifade eder (Canbaz, 2019).

Güzel manasında olan “hasen” sıfatıyla bağdaştırılan karz (borç) “karz-ı hasen” olarak sadece rıza-i ilahi için bir Müslüman kardeşinin derdine derman olmak amacıyla hiçbir maddi çıkar olmaksızın karşılıksız ve beklentisiz güzel borç verme işlemine denir. Karz'ın “Güzel” sıfatıyla anılması, verilen borcun gösteriş veya dünyevî bir menfaat gözetilmeksizin, sadece Allah rızası umularak meşru mallardan yapılması gerektiğine işaret eder (Zaim, 2013).

Kur'ân-ı Kerîm'de “k-r-z” kökünden türeyen terimler on üç ayette yer alır. Bu kullanımın büyük kısmı, Kehf Suresi'ndeki “çaprazından dolaşıp geçmek” anlamı haricinde, on iki ayette mecazî olarak “güzel borç verme” fiilini ifade etmektedir. Özellikle Bakara (2/245), Mâide (5/12), Hadîd (57/11, 57/18), Teğâbûn (64/17) ve Müzzemmil (73/20) surelerinde geçen ifadeler, Allah yolunda ve karşılık ummadan yapılan ödünç verme eylemini tanımlar. Örneğin Bakara Suresi 245. ayette, “*Kim Allah'a güzel bir borç verirse, Allah da onu kat kat artırarak öder. Daraltan da genişleten de Allah'tır. Sonunda O'na döndürüleceksiniz*” buyrulmak suretiyle, faizsiz ve fedakâr bir yardımlaşma anlayışı Kur'ânî kaynağını bulmaktadır (Apaydın, 2001).

Allah Teâlâ, muhtaç kimselere Allah rızası için borç verilmesini, Allah'a verilmiş bir güzel borç olarak vasıflandırmaktadır. Karz-ı hasenin Allah'a borç vermek şeklinde tanımladığı gibi bunun karşılığının fazlasıyla ödeneceği de müjdelenmiştir. Borç verene hiçbir fayda sağlamamasına hatta verilen borcun geri gelmeme riski olmasına rağmen Müslümanların karz-ı hasen yapmalarının, birbirinin sıkıntılarını karşılıksız gidermenin motivasyonu buradan kaynaklandığı söylenebilir (Ülev, 2021).

Hadis-i şeriflerde de söz konusu karz-ı hasen ahlaki ve uhrevi olarak teşvik edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Sadaka on misliyle, karz on sekiz misliyle mükâfatlandırılır*” buyurarak faizsiz ödünç vermenin ne kadar faziletli olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, İslam medeniyetinde karz-ı hasen yalnızca bir borç sözleşmesi olmanın ötesine geçerek, ahirette mükâfatı vaat edilen faziletli, teşvik edilen bir ibadet biçimi olarak da kabul görmüştür (Apaydın, 2001).

Karz-ı hasenin ruhuna uygun güzel bir borç verme eyleminde bulunan bireyler dünyada bir Müslümanın sıkıntısını giderme sevincini yaşadığı gibi ahirette mükâfatlara mazhar olmayı umabilmektedir. Nitekim hadis-i şeriflerinde peygamber efendimizin buyurduğu üzere “*Her kim bir mü'minin dünyevi sıkıntılarından birini ortadan kaldırır, Allah da kıyamet günündeki sıkıntılarından birini ondan giderir; kim de darda kalana kolaylık gösterirse, Allah hem dünyada hem ahirette ona kolaylık sağlar*” (Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Zikir 38).

Karz-ı hasen, hiçbir menfaat beklentisi içine girmeden sadece Allah rızası için bir malı veya parayı ödünç verme temeli üzerine kurulu olduğu için sadece borcun misli geri alınır. Verilen borcun tekabülünde bir menfaat veya fazlalık şart koşulması durumunda bu işlem karz-ı hasen olmaktan çıkar, faiz olmuş olur. Çünkü faiz, bir borç verme işleminde borç verenin asıl paranın dışında şarta bağlı olarak borçludan aldığı fazla para veya menfaate denir (El-Mevdudi, 2018). Ancak önceden herhangi bir menfaat şartı koşulmamasına rağmen borçlunun hediye olarak borcunu en güzeliyle, fazlasıyla geri ödemesinde durumunda herhangi bir sıkıntı olmaz, bilakis borcun en güzeliyle ödenmesi teşvik edilmiştir (Özdemir, 2020)

Karz-ı hasen, mükafatı sadece Allah'tan beklenen bir borç verme işlemi olduğu, borç verene doğrudan bir menfaat sağlamadığı hatta elindeki maldan borç verme süresince mahrum olduğu için insanlar bu fedakarlığı ancak tanıdığı, güvendiği ve gerçekten ihtiyacı olan kişilere verirler. Böylece zengin Müslümanlar ihtiyacı olan güvenilir kişilere karz-ı hasen vermesiyle insanları iktisadi hayata da dürüstlüğe, güven vermeye, sözünde durmaya teşvik etmiş olmaktadır. Bu yönüyle karz-ı hasen toplumun iktisadi faaliyetleriyle sosyal yapısı arasında olumlu bir işlev ve güçlü bir bağ oluşturmuş oluyor. (Zaim, 2013)

1.1.5. Karz-ı Hasen'in Tarihsel Gelişimi

Aşağıda, Hz. Peygamber'in döneminden günümüze farklı tarihsel bağlamlarda karz-ı hasen uygulamasının gelişimi, her dönemin ekonomik, toplumsal ve ahlaki yaklaşımlarıyla bağlantılı biçimde ele alınacaktır. Kronolojik sıralamaya riayet edilerek, İslam iktisadının genel ilkeleriyle karz-ı hasen arasındaki bağ her bölümde vurgulanacaktır.

1.1.5.1. İlk İslâm Toplumunda Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen uygulaması İslam tarihinde ilk olarak Hz. Peygamberi döneminde Müslümanlar arasında canlı bir pratiği olan bir erdemdir. İslam'ın ilk döneminden itibaren ekonomik desteğe ihtiyaç duyanlara infak/zekat gibi mali ibadetlerin yanında karz-ı hasen de teşvik edilmekteydi. Bunun toplumsal boyuttaki en güzel örneklerinden biri ensar ve muhacirler arasında gerçekleşen kardeşlik (muahat) dayanışmasıdır (Kahriman, 2020). Medine'li Müslümanlar, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş olan muhacir kardeşleriyle maddi ve manevi dayanışma içerisinde olmuşlardır. Kur'an'ın "*Allah'a güzel bir borç verme*" (Bakara 2/245) davetine uyan mü'minler, ihtiyacı olanlara Karz-ı hasen vererek, karşılığını sadece Allah'tan bekleme faziletine ulaşmışlardır. Medineli kimi Ensar, hurma bahçelerini, evlerini, gelirlerini muhacir kardeşleri ile paylaşmışlardır. Daha sonra maddi imkanlarını geliştiren kimi muhacirlerin Ensar kardeşlerinin yaptıkları yardımların karşılığını en güzel şekliyle geri ödemişlerdir. İşte bu dayanışma, ensar ve muhacir kardeşliği olarak İslam tarihine geçmiştir. Bu kardeşlik, karz-ı hasenin de ilk güzel örneklerinden biridir (Gümüştekin, 2021).

Karz-ı hasen uygulaması bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulanmıştır. Peygamber Efendimiz kimi zaman borç almış ve geri ödeme yaparken, daha iyisini geri vermeyi tercih ederek, ümmetine ödeme ahlâkı konusunda da rehberlik etmiştir. Nitekim kaynaklarda, Resûlullah'ın genç bir deve ödünç alıp, daha olgun bir deveyle iade ettiği ve "*İnsanların en hayırlısı, borcunu en güzel şekilde ödeyendir*" buyurduğu aktarılır. Bu tür fazladan geri ödeme, önceden şart koşulmamış olması nedeniyle, karz-ı hasen prensiplerine aykırı görülmemiştir. Aksine, borç alanın gönüllü olarak daha güzel bir şekilde geri ödemesi, İslam ahlakında teşvik edilen bir erdem olarak değerlendirilmiştir (Sancar, 2021).

İslam'ın ilk dönemlerinde karz-ı hasen kurumsallaşmamış olup daha çok aile, akraba ve yakın çevre arasında uygulanmaktaydı. İnsanlar finansal desteği mali imkanları iyi olan bireylerden karşılıksız alıyordu. Bu uygulama, faiz ve onun zararlarından uzak durmayı sağladığı gibi toplumda bireyler arasında güven ve dayanışmayı da artırıyordu. Böylece henüz ilk dönemlerinden itibaren karz-ı hasen sadece bireyler arasından uygulanan bir ekonomik işlem, bireysel yardım değil aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, güveni, sosyal dokuyu güçlendiren bir uygulama olarak İslam medeniyetindeki yerini almıştır (Kazıcı, 2003).

1.1.5.2. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemindeki Uygulamalar

Dört Halife devrinde, faizsiz borç verme erdemi hem bireysel ilişkilerde hem de kamusal politikalarda devam ettirilmiştir. İslâm devletinin ilk dönem maliyesinde, Beytûlmâl (devlet hazinesi) ihtiyaç halinde halka karz-ı hasen sağlayan bir kaynak olarak kullanılmıştır (Hamidullah, 2003). Nitekim Halife Hz. Ömer zamanında, Beytûlmâl bünyesinde faizsiz ödünç para verme ve geri tahsil etme işlerine ayrılmış özel bir birim bulunduğu kaydedilir. Ayrıca Hz. Ömer'in, maaşından kesilmek üzere hazineden borç aldığı; aynı şekilde devlet hazinesinin de halka faizsiz borç verdiği ve hatta ticaretle uğraşanlara sermaye sağlamak için *mudarabe* (kâr-zarar ortaklığı) usulünü uyguladığı belirtilmektedir (Hamidullah, 2003).

Bu uygulamalar, İslam devletinin sosyal adalet ilkesi gereğince, fakirlerin ya da geçici nakit sıkışıklığı yaşayanların tefeci eline düşmeden ihtiyaçlarını gidermesini amaçlıyordu. Öte yandan, zekât fonlarının dağıtımında “borçlu olanlar” (*el-ğârimîn*) kategorisi bizzat yer almakta olup, borcunu ödeyemeyecek durumdaki kişilerin kamu kaynaklarından desteklenmesi de bu dönemde kurumsallaşmıştır (Gümüştekin, 2021).

Böylece Hulefâ-yi Râşidîn devrinde karz-ı hasen, sadece bireyler arası bir erdem olmanın ötesine geçmiş, devlet eliyle de teşvik edilen bir sosyal dayanışma pratiği haline gelmiştir. Faiz yasağına bağlılık sayesinde, borç ilişkileri çıkar aracı değil bir yardım vesilesi olarak görülmüş; bu anlayış, erken dönem İslam toplumunun ekonomik hayatında adalet ve merhamet prensiplerini somutlaştırmıştır (El-Mevdudi, 2018).

1.1.5.3. Emevî ve Abbâsî Dönemlerinde Karz-ı Hasen

Emevî (661–750) ve Abbâsî (750–1258) dönemlerinde İslam coğrafyası genişlemiş, ticari ve mali hayat karmaşıklaşmıştır. Bu dönemlerde de faiz yasağı yürürlükteydi ve İslam hukukçuları karz-ı hasen akdinin şartlarını ayrıntılı biçimde tanımlamışlardır. Klasik fıkıh literatüründe karz akdinin, misli (yenilenebilir) malların mislen iadesi şartıyla verilen ödünç olduğunu; karz için herhangi bir fayda veya fazlalık şartı koşulmasının ribâ sayılacağı belirtilmiştir. Nitekim fıkıhta “Her borç (karz) menfaat şartı içerirse faizdir” kaidesi meşhur hale gelmiştir. Dolayısıyla bu dönem fakihleri, karz-ı hasenin kesinlikle ivazsız (karşılıksız) olması gerektiğini vurgulamışlardır (Kazıcı, 2003).

Bu prensipler ışığında, İslam’ın erken dönemindeki sosyal dayanışma geleneği, Emevîler döneminde de varlığını sürdürmüştür. Emevî halifeleri, hem devlet hazinesi (Beytü’l-mâl) aracılığıyla hem de şahsi servetlerini kullanarak ihtiyaç sahiplerine faizsiz borç verme uygulamalarını devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda, Ömer b. Abdülazîz, toplumsal adaleti tesis etmek amacıyla hazineden faizsiz kredi desteği sağlamıştır. Onun bu uygulamaları, Kur’an’da tavsiye edilen karz-ı hasen (güzel borç) prensibinin somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ancak Emevîler döneminde kurumsal yardım mekanizmaları zayıflamış, infak ve kredi faaliyetleri büyük ölçüde bireysel inisiyatiflere bırakılmıştır (Sancar, 2021). Emevî döneminde karz-ı hasen geleneği, özellikle Ömer b. Abdülazîz halifeliği döneminde kurumsal düzeyde uygulanmış, diğer dönemlerde ise karz-ı hasen uygulaması daha çok yerel ve bireysel düzeyde gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2019).

Abbasîler döneminde de ise karz-ı hasen geleneği canlılığını korumuştur. Beytü’l-mâl, gelir dağılımı ve sosyal harcamalar için aktif bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Özellikle IV. (X.) yüzyılın başlarında hüküm süren Abbâsî hükümdarları döneminde faizsiz kredi ve sosyal destek ödemeleri yapılmıştır. Bu dönemde, ticaret ve tarım sektörlerine yönelik kredi imkânları sağlanmış, ayrıca vakıflar ve esnaf loncaları gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal yardımlaşma teşvik edilmiştir. Nitekim vakıf kayıtlarında, zekât ve infak gelirlerinin yoksullara dağıtılmasının yanı sıra karz-ı hasen için de fon ayrılabilceği belirtilmiştir (Sancar, 2021). Bu durum, devletin yanı sıra sivil inisiyatiflerin de faizsiz kredi sistemine katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde

yaygınlaşan lonca sandıkları gibi yardımlaşma kurumlarının temellerinin bu dönemde atıldığı söylenebilir (Andaç, 1993). Bireysel düzeyde ise Müslümanlar arasında karz-ı hasen vermek ahlaki bir sorumluluk olarak görülmüş, zenginlerin yakın çevrelerine örnek teşkil etmek amacıyla kredi açtıkları bilinmektedir (Sancar, 2021).

Emevî ve Abbasî devletlerinin, karz-ı hasen uygulamalarını sistemli bir kurumsal yapıya dönüştürdüklerini söylemek güçtür. Bunun yerine, Beytû'l-mâl ve vakıf gelirleri aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine destek verilmiştir. Emevîler döneminde bu sorumluluk büyük ölçüde Ömer b. Abdülazîz gibi yöneticilere bırakılmışken, Abbasîler döneminde ise zor durumdaki kişilere zekât ve sadaka fonlarından yardım yapılmıştır. Bununla birlikte, ordu mensupları ve devlet görevlileri, çiftçi, tüccar gibi belirli gruplara tarım ve ticaret kredilerinin sağlandığını aktarılmaktadır. Resmî politikaların yetersiz kaldığı durumlarda bile toplumsal dayanışma güçlendirilmiş, Karz-ı Hasen aracılığıyla yoksulların barınma, geçim ve üretim ihtiyaçları karşılanmıştır (Kazıcı, 2003).

1.1.5.4. Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Vakıf ve Karz-ı Hasen

İslam dünyasında karz-ı hasenin kurumsal bir yapıya kavuşması, büyük ölçüde Selçuklu sonrası Anadolu coğrafyasında filizlenmiş ve Osmanlılar döneminde olgunlaşmıştır. Bunun en önemli örneği 13. yüzyılın başlarında Anadolu Selçuklu Devleti döneminde şekillenen ve özellikle Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın (1220–1237) destekleriyle kurumsal bir yapı kazanan ahîlik teşkilatıdır (Kazıcı, 1988).

Ahîlik, İslâmî değerlerle yoğrulmuş bir meslek ve dayanışma teşkilatı olarak, kardeşlik (uhuvvet) anlayışını temel almış ve Anadolu'da özellikle XIII. yüzyıldan itibaren sosyal, ekonomik ve hatta siyasi yapının şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Kur'an ve sünnete dayanan ilkeleriyle kısa sürede toplumda kabul görmüş, fütüvvet geleneğinden beslenerek esnaf ve sanatkârlar arasında hızla yayılmıştır. Ahî Evran'ın öncülüğünde kurumsallaşan bu yapı, sadece ticari ilişkileri düzenlemekle kalmamış; eğitimden ahlâka, meslekî disiplinden sosyal yardımlaşmaya kadar pek çok alanda aktif rol oynamıştır. Devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ise, ahîler şehir yönetiminde yer

olarak adeta yerel bir güç haline gelmiş, toplumun düzenini korumaya çalışmışlardır.(Kazıcı, 1988)

Ahîlik teşkilatı, sadece ekonomik faaliyetleri düzenleyen bir meslek örgütü değil; aynı zamanda bireyler ve topluluklar arasında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kültürünü inşa eden bir sosyal yapı olmuştur. Ahîlik anlayışında yardımlaşma, bireysel hayırseverlikten öte, kurumsal ve sistemli bir biçimde örgütlenmiş; toplumsal adaletin sağlanması, sosyal tabakalar arasındaki uçurumun daraltılması ve muhtaç bireylerin korunması amaçlanmıştır (Andaç, 1993). Ahî zaviyelerinde barınma, yeme-içme, eğitim ve rehberlik gibi hizmetler sunularak, özellikle yoksullar, yolcular ve işsiz gençler desteklenmiştir. Bu yönüyle Ahîlik, klasik vakıf sistemiyle benzeşen fakat üretim ve meslek içi yardımlaşmayı da içeren özgün bir sosyal güvenlik işlevi görmüştür.

Teşkilatın mensupları arasında kardeşlik (uhuvvet) bağı esas alınmış, ihtiyaç hâlinde esnafın birbiriyle hem maddi hem manevi destek ilişkisi kurması teşvik edilmiştir. Usta ve kalfa, sadece meslek öğreticisi değil; aynı zamanda öğrencisinin rehberi ve hamisi konumundadır (Deveci, 2021). Geliri olmayan üyelerin geçimi, Ahî sandıkları aracılığıyla sağlanmış; hastalık, yaşlılık veya iş göremezlik gibi durumlarda üyeler yalnız bırakılmamıştır. Bu sistem, bireysel bencilliği değil, topluluk bilincini ve ortak sorumluluğu önceleyen bir yaklaşımı temsil etmiştir. Dolayısıyla Ahîlik, sosyal yardımlaşmayı sadece dinî bir vecibe değil, örgütlü bir toplumsal görev olarak tanımlamıştır. (Andaç, 1993)

Ahîlik dönemi, karz-ı hasenin kurumsallaşması yönünde önemli bir adımdır; zira lonca sistemi içinde esnaf üyelerinin oluşturduğu “ortak sandık”lar ortaya çıkmış, üyeler bu sandıklara para koyup ihtiyacı olana faizsiz avans verebilmiştir. Bu sandıklar, Ahîlerin ve daha sonra Osmanlı esnaf loncalarının dayanışma fonları olarak faaliyet göstermiştir (Kal’a, 2003).

Ahîlik, Osmanlı’nın kuruluş sürecinde de önemli bir zemin oluşturmuş olsa da zamanla siyasi gücünü kaybederek daha çok esnaf örgütlenmesi boyutuna evrilmiştir. Ancak Ahîlik kültürü uzun süre varlığını sürdürmüş ve toplumun ekonomik, sosyal ve ahlaki yapısında derin izler bırakmıştır (Kazıcı, 1988).

Osmanlı dönemine gelindiğinde, karz-ı hasen uygulaması hem vakıf müesseseleri içinde hem de farklı toplumsal fonlar aracılığıyla sistemleşmiştir. Özellikle para vakıfları (nakit vakıflar), Osmanlı iktisadî yapısında karz-ı haseni kurumsallaştıran en önemli yeniliklerdendir. İlk para vakıflarına ait kayıtlar II. Murad devrine (15. yüzyıl ortaları) uzanmaktadır ve para vakıfları 16. yüzyılda yaygınlaşmıştır. (Durmuş, 2021) Para vakfı, bir nakit sermayenin vakfedilerek bu sermayenin işletilmesinden elde edilen gelirle hayır işlerinin finanse edilmesi esasına dayanıyordu. Osmanlı dönemi şeyhülislâmları arasında para vakıflarının meşruiyeti uzun tartışmalara konu olmuş; neticede Kanunî Sultan Süleyman devrinde Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin fetvaları ile şer'î prosedürlere uyulmak şartıyla para vakfı uygulaması meşru kabul edilmiştir (Durmuş, 2021).

Bu fetvalar ışığında, Osmanlı coğrafyasının dört bir yanında yüzlerce para vakfı kurulmuştur. Para vakıfları sermayelerini işletirken çeşitli yöntemler kullanmıştır: *muamele-i şer'iyye* denilen ve gerçekte vakıf parasının belli oranla ödünç verilmesi anlamına gelen satış/alış formülleri yaygın olsa da, karz-ı hasen de vakfin fon kullandırma yöntemlerinden biri olarak vakfiye kayıtlarında yer almıştır. Yani bazı para vakıfları, ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat almaksızın belirli meblağlar borç verip anaparayı geri almak şeklinde gerçek bir karz-ı hasen pratiği yapmaktaydı. Elbette bu tür işlemler vakfa bir getiri sağlamadığı için, para vakıfları gelir elde etmek üzere çoğunlukla murabaha, istiglâl gibi faizsiz getiri amaçlı akitlere yönelmişlerdir. Buna rağmen, Osmanlı hukuku karz-ı haseni daima en faziletli borç verme şekli olarak görmüş, “karz-ı hasen muamelesi pek müstahsendir (çok faziletlidir)” şeklindeki ifadeler fıkıh kitaplarında yer almıştır (Çınar, 2017).

Osmanlı ekonomisinde karz-ı hasen uygulamalarının bir diğer ayağını da çeşitli sandık teşkilatları oluşturmuştur. Devlet veya sivil toplum kontrolünde kurulan bu sandıklar, belirli bir amaçla toplanan fonları ihtiyaç sahiplerine genellikle faizsiz borç olarak vermekteydi (Kahriman, 2020).

Örneğin avarız sandıkları, başlangıçta olağanüstü durumlar için toplanan vergilerin artışıyla oluşan yerel fonlar olup zamanla halka borç veren bir çeşit sosyal finans kurumu haline gelmiştir. Esnaf sandıkları (lonca sandıkları), Osmanlı esnaf loncalarının kendi üyelerine zor zamanlarında yardım etmek için oluşturduğu

kasalardı; bu sandıklardan esnafa veya dul-yetim ailelerine karz-ı hasen verilirdi (Deveci, 2021).

Yeniçeri orta sandıkları, askerlerin maaşlarından kesilen meblağlarla oluşan ve üyelerine gerektiğinde faizsiz kredi sağlayan kurumlardır. Benzer şekilde eytâm sandıkları (yetim sandıkları), yetimlerin miras paralarını değerlendirmek üzere kurulmuş olup, bu fonları güvenli bir şekilde borç vererek işletme mekanizması içeriyordu (geri ödemeler genellikle yetimlerin hakkını korumak için küçük kâr payları ile alınmıştır; bu da dönemin faizsiz kazanç arayışının bir parçasıdır) (Kahrıman, 2020).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, tarım kesimini tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla Memleket Sandıkları adı altında ilk kırsal kredi kooperatiflerini kurmuştur. 1863'te başlayan bu uygulamada çiftçilere düşük kâr oranlarıyla ödünç para verilmiş, bu sandıklar daha sonra Ziraat Bankası'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Bütün bu vakıf ve sandık modelleri, esasında faizsiz veya düşük maliyetli borç sunarak halka nefes aldirmayı, tefeciliği geriletmeyi ve toplumsal dayanışmayı kurumsallaştırmayı hedeflemiştir. Osmanlı uleması, para vakıfları ve bu sandıkların işlemleri üzerinden faiz benzeri uygulamalar ile gerçekten faizsiz uygulamaları ayırt etmeye çalışmış; mümkün mertebe karz-ı hasen çizgisinden sapılmamasını önemle dikkat etmeye gayret etmiştir (Çetinkaya, 2015).

Selçuklu-Osmanlı deneyimi karz-ı hasenin bireysel ahlak boyutundan çıkarak kurumsal boyuta geçtiği bir dönem olmuştur. Vakıf ve sandıklar aracılığıyla, İslam'ın faizsiz finans ideali pratik hayatta çeşitli şekillerde uygulanmış; zengin-fakir arasındaki dayanışma mekanizmaları kurumsal güvence altına alınmıştır. Bu gelişmeler, modern dönemdeki faizsiz finans kurumlarının da tarihsel temelini oluşturmuştur.

1.1.5.5. Modern Dönem ve Günümüzde Karz-ı Hasen

20. yüzyıla gelindiğinde ise İslam dünyası küresel kapitalizm rüzgarının etkisinde kalmıştır. Faizsiz finansman yapıların son derece zayıflamış faizli bankalar egemen olmuştur. Ancak bu asrın ortalarından itibaren öze dönüş hareketleri başladı ve İslam dünyasında İslam iktisadına geçiş düşünceleri filizlendi. İslam iktisadının ilkeleri doğrultusunda faizsiz finans kurumlarının kurulmasıyla birlikte karz-ı hasenin

kurumsallaşması da yeniden gündeme geldi. Modern dönemin ilk faizsiz finans uygulaması olan Mit Ghamr tasarruf sandığı 1960'lı yıllarda mısırdaki kurularak karz-ı hasen prensibi ile çalışan ilk faizsiz finans kurumu oldu (Tabakoğlu, 2013).

Daha sonra 1975'te Dubai İslamic Bank ve 1978'de Ürdün İslam Bankası gibi bankalar faizsiz finans uygulamalarının örnekliğini ortaya koydu. Müşterilerinin acil ihtiyaçlarını karşılamaları için bünyelerinde karz-ı hasen sandıkları oluşturuldu. Bünyelerinde kurulan bu karz-ı hasen sandıklarıyla evlenecek gençlerin düğün masrafları, eğitim ve sağlık harcamaları gibi zaruri ihtiyaçlar ve sosyal amaçlar için faizsiz finans imkanı oluşturuldu. Ancak karz-ı hasen uygulaması İslami bankacılık sektöründe genellikle sınırlı kaldı. Faizsiz bankalar genellikle murabaha, mudarebe, icare gibi kar getiren finansman uygulamalarına ağırlık verdi. Karz-ı hasen ise sadece sosyal sorumluluk kapsamında küçük çapta bir dayanışma olarak uygulandı (Gürbüz, 2021).

Bununla birlikte modern dönemde karz-ı hasenin yaygınlaşması ve kurumsallaşması için sivil toplum ve devlet destekli tarihi öneme sahip adımlar atılmıştır. Örneğin İran, 1979 İslam devriminden sonra faizi yasaklayıp karz-ı haseni kurumsallaştırmıştır. Bu kurumların çoğu cami, aile ve meslek guruplarında evlilik, sağlık ve ticari faaliyetlere yönelik ihtiyaçları karşılamak üzere faizsiz borç vererek modern dönemde faizsiz finansın nasıl yaygınlaşabileceğini göstermiştir (Gürbüz, 2021).

Bir başka önemli örneklerden biri de Pakistan'da 2001 yılında kurulan Akhuwat Vakfı'dır (Akhuwat Foundation, 2025). Bu vakıf diğer İslam ülkeleri tarafından örnek alınıp benzer modellerinin geliştirildiği tamamen karz-ı hasen prensibi ile çalışan cami merkezli bir faizsiz mikro finans örneğidir. Kuruluş felsefesini İslam tarihindeki muhacir ve ensar kardeşliğine dayandırmaktadır. Modern dünyada bu kardeşliği karz-ı hasen aracılığıyla kardeşlik ve dayanışma finansmanı olarak yeniden canlandırmıştır. Bu vakıf, bağışçıların emanet ettiği paraları hiçbir fazlalık, faiz almadan ihtiyaç sahiplerine karz-ı hasen olarak vermekte ve daha sonra geri ödemede kolaylık sağlayarak taksitler halinde geri almaktadır (Akhuwat Foundation, 2025). Kurulduğundan beri 130 milyon Pakistan rubisi ile 4,5 milyondan fazla ihtiyaç sahibi aileye karz-ı hasen kredisi vermiş ve şaşırtıcı bir oran olan %99,9 oranında geri ödeme yapılmıştır (Akhuwat Foundation, 2025). Akhuwat vakfı, faaliyetlerinin giderlerini en

aza indirmek için camileri şube olarak kullanmıştır. Böylece herhangi bir kira gideri olmadan daha rahat bir şekilde halka ulaşmıştır. Bu vakıf, karz-ı hasenin etkin kullanıldığında sosyal adaleti sağlamada ne denli başarılar sergilediğini göstermektedir. Akhuwat'ın bu başarısı diğer birçok ülkelere de örnek olmuştur (Cavga, 2021).

Batı ülkelerinde de Müslüman topluluklar karz-ı hasen prensibini hayata geçirmek için girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin ABD'de kurulan Qard Hasan Foundation adlı kuruluş, üniversite öğrencilerine faizsiz eğitim kredileri vermeyi hedeflemektedir (Gürbüz, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite harçlarını ödemek için öğrencilerin genelde faizli kredi almak zorunda kaldıkları ve ortalama bir öğrenci kredisinin mezuniyet sonrası on binlerce dolar faiz yükü getirdiği düşünülürse, bu tip girişimlerin önemi ortaya çıkar. Benzer şekilde İngiltere, Kanada, Almanya gibi ülkelerde de küçük ölçekli karz-ı hasen sandıkları veya dayanışma fonları, göçmen Müslümanların kendi aralarında para toplayıp borç vermesi şeklinde faaliyet göstermektedir (Gürbüz, 2021). Bu oluşumlar, bir yandan İslâmî esaslara uygun kalmaya çalışırken, diğer yandan bulundukları ülkelerin finansal düzenlemelerine tabi olarak kısıtlı çapta hizmet sunmaktadır.

Türkiye özelinde ise, karz-ı hasen geleneği son yıllarda yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Osmanlı'dan miras kalan para vakıfları tecrübesi, her ne kadar doğrudan karz-ı hasen sayılmasa da, bugünkü girişimlere ilham vermiştir. 1980'ler ve 90'larda Türkiye'de faaliyete geçen katılım bankaları (faizsiz bankalar) karz-ı haseni sistemlerine dahil etseler de, uygulama daha çok sembolik düzeyde kalmıştır. Bunun üzerine bazı sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütleri kendi bünyelerinde karz-ı hasen sandıkları kurmaya yönelmiştir. Örneğin, iş dünyasında faaliyet gösteren MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği), üyeleri arasında dayanışmayı güçlendirmek amacıyla bir Karz-ı Hasen Sandığı oluşturmuştur (MÜSİAD, 2025). Bu sandık aracılığıyla MÜSİAD üyeleri, ihtiyacı olan diğer üyelere faizsiz borç verebilmekte ve böylece hem İslâmî bir prensip hayata geçmekte hem de dayanışma sağlanmaktadır (Cavga, 2021).

Benzer şekilde çeşitli memur ve işçi dernekleri (ör. Bazı belediyelerde veya kamu kurumlarında çalışanların kurduğu sandıklar) karz-ı hasen esaslı yardım fonları geliştirmişlerdir. Kamu Personeli Yardımlaşma Dernekleri (örneğin KAMPERDER)

gibi yapılar, üyelerinden topladıkları düzenli küçük aidatları bir havuzda biriktirip, zor durumda olanlara sırasıyla borç vermektedir (*Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği*, 2025) bir başka örnek ise evliliği teşvik etmeye yönelik olarak kurulan faizsiz finansman temelli Karz-ı Hasen Vâkıfıdır. Genç çiftlerin aile hayatına sağlıklı bir başlangıç yapabilmelerini, evlilik sürecinde karşılaşılabilecek ekonomik zorlukları hafifletmek için karz-ı hasen vermektedir. (*Karzı Hasen Vakfı*, 2025)

Ayrıca tamamen gayriresmî olarak mahalle veya akraba çevrelerinde düzenlenen “altın günü” benzeri uygulamalar da bir çeşit dönüşümlü karz-ı hasen fonu işlevi görmektedir. Bu tür geleneksel uygulamalarda toplanan para veya altınlar sırayla her seferinde bir katılımcıya borç olarak verilir ve herkes eşit şekilde faydalanır. Bazı gruplar kendi isimlerini koyarak döviz üzerinden “Euro Sandığı” veya altın üzerinden “Altın Sandığı” gibi informal fonlar oluşturmuşlardır. Yine Din görevlileri sandığı, esnaf sandığı gibi adlarla değişik meslek gruplarında bu yöntemler yeniden popülerlik kazanmaktadır (Cavga, 2021).

Karz-ı hasenin günümüzde kurumsallaştırılması yönünde akademik ve kamusal çalışmalar da yapılmaktadır. Türkiye’de Karz-ı Hasen Çalıştayları düzenlenerek alanın uzmanlarını bir araya getirilmekte ve modern dönemde karz-ı hasen uygulamalarının nasıl yaygınlaştırılabileceğini tartışılmaktadır. Bu Çalıştaylarda Osmanlı para vakıfları gibi tarihsel tecrübelerden çıkarılacak dersler ve yeni model önerileri ele alınmaktadır.. Amaç, karz-ı hasenin sadece bir ideal olmaktan çıkıp çağdaş finansal sistem içinde etkin bir enstrüman haline getirilmesidir. Nitekim son dönemde bazı katılım bankaları da karz-ı hasen kredilerini artırmanın yollarını aramaktadır; örneğin dar gelirli öğrenciler veya esnaf için özel fonlar oluşturma çabaları gözlenmektedir.

Tarihsel sürece genel olarak bakıldığında, karz-ı hasen kavramının ortaya çıktığı günden bugüne kadar önemli bir gelişim çizgisi izlediği görülür. İlk dönem İslam toplumunda tamamen ahlâkî ve dinî motivasyonla bireysel düzeyde uygulanan bu iyilik, ilerleyen yüzyıllarda kurumsal formlara ilham vermiş, Osmanlı’da vakıf ve sandık sistemlerine esin kaynağı olmuş, modern çağda ise mikrofinans ve katılım bankacılığı gibi alanlarda yeniden yorumlanmıştır. Her ne kadar ekonomik sistemlerin değişimiyle birlikte farklı zorluklar ortaya çıksa da, karz-ı hasenin dinî bağlamı ve özündeki yardımlaşma ruhu hep korunmuştur. İslam toplumlarının karşılaştığı kriz

dönemlerinde, faizsiz borç verme ideali tekrar tekrar çözüm olarak gündeme gelmiştir (Aktepe, 2013).

Bugün de global kapitalizmin borç ve faiz sarmalına karşı, karz-ı hasen hem bireyler arası dayanışmayı artıran bir ahlâkî değer, hem de alternatif bir finansman modeli olarak önemini korumaktadır. İlgili klasik kaynaklar ve çağdaş araştırmalar, karz-ı hasenin tarihsel serüveninin, İslam dininin sosyal adalet ve yardımlaşma prensipleriyle ne denli uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu itibarla, karz-ı hasen kurumu geçmişten günümüze bir iyilik mirası olarak intikal etmiş; günümüz koşullarında da farklı ölçek ve biçimlerde yaşatılmaya devam etmektedir (Özdemir, 2020).

1.1.6. Karz-ı Hasenin Hukukî (Fıkhi) Boyutu

Karz-ı hasen İslam iktisadında özgün bir sözleşme şekli olarak kabul edilir. Fıkıh literatüründe muamelat kısmında ele alınmış ve İslam âlimleri tarafından tüm yönleriyle kapsamlı bir şekilde tartışılmış ve bu konuda büyük bir müktesebat oluşturulmuştur. Karz akdi akit teorisi içerisinde karşılıksız (ıvazsız) bir sözleşme olarak değerlendirilmiştir. Ancak bağış (hibe) ve ödünç (ariyet) sözleşmelerinden farklı olarak geri ödeme mükellefiyeti olduğu için ayrı bir hükme tabi tutulmuştur (Özdemir, 2020).

1.1.7.1. Karz-ı Hasen Akdinin Kurulması ve Şartları

Karz akdi, tarafların karşılıklı olarak icab ve kabul ile irade beyanında bulunmasıyla sözleşme kurulur ve söz konusu mal geri teslim veya ödeme yapılıncaya sözleşme tamamlanır. Yani en az iki kişi arasında bir tarafın “ben sana bu kadar borç verdim” demesi ve diğer tarafın da bunu kabul etmiş olmasıdır (Apaydın, 2001).

Bir mal üzerinde karz ilişkisinin kurulabilmesi için, o malın piyasada eşdeğeri bulunan, tartılıp ölçülebilen ve benzeri kolaylıkla temin edilebilen kıymetlerden olması şarttır; örneğin para, altın, arpa veya bal gibi. Bu tür eşyalar ödünç alındığında, aynısıyla geri verilir. Öte yandan “kıymet eşyaları” (kıyemîyat) adı altında sınıflanan ve muadili olmayan ya da benzeri bulunup da miktar ve değeri farklılık gösteren mallar, karz olarak kabul edilmez ve bu kapsamda işlem görmez. (Apaydın, 2001). Çünkü verilen karzda amaç verilen malın tüketilip geri ödemesini piyasada standart olarak bulunan aynı cins malın misliyle geri verilmesidir. Böylece karz veren malını

büyük bir fark olmadan misliyle almış olmaktadır. Kıyemi mallar özel mallardır. Piyasada benzeri olmayan standardı bulunmayan mallardır. Bu sebeple taraflardan birinin mağdur olması, aralarında tartışmanın veya anlaşmazlığın doğma olasılığı mevzubahistir (Özdemir, 2020).

Örneğin kullanmış olduğunuz bir kitap, araba, bilgisayar vs. kıyemi mallarınızdan birini borç verdiğinizde karşılığında benzer özelliklerde başka bir araba, kitap, bilgisayar vs. geri vermesi aranızda anlaşmazlığa sebep olacaktır. Çünkü verdiğiniz mallar sevdiğiniz birinden hediye edilmiş olabilir, kırık döküğünde dahi farklı anılarınızın olduğu veyahut rahmetli babanızdan kalan tek hatıra olarak manevi bir değere sahip olabilmektedir. Bu sebeple aynı türe sahip olup birbirinin yerine geçen misli mallar ancak karz-ı hasene konu olabilir

1.1.7.2. Tarafların Hak ve Yükümlülükleri

karz-ı hasende borç veren, borç verdiği miktarı geri alma hakkına sahiptir. Ancak borç verilen para veya mal karşılığında şartlı bir kazanç sağlamak, küçük bir miktar da olsa fazlasını talep etmek faiz yasağına gireceği için borç veren hiçbir şekilde ek bir menfaat talep edemez (Kahriman, 2020).

Borç alan ise aldığı paranın miktarını veya malın mislini vadesinde ödemekle sorumludur. Borç alan kişi, aldığı para veya mal mülkiyetine geçmekte ve aldığı mal veya para üzerinde tasarruf hakkına sahip olmaktadır. Alınan borç geri ödenmek istendiği zaman önceden şart koşulmaksızın, gönül hoşnutluğu veya teşekkür mahiyetinde aldığı borcun mislinden daha güzeliyle, iyisiyle veyahut fazlasıyla verilmesi caiz görülmüş hatta teşvik edilmiştir. Ancak bunun bir adet ve alışkanlık haline getirilmesi, tarafları şart koşulmuş bir zorunluluk veya çıkar beklentisi içine sokacağı için uygun görülmemiştir. Bu sebeple karz-ı hasen de esas olan hiçbir çıkar ve menfaat beklemeksizin borç vermektir (Apaydın, 2001).

1.1.7.3. Teminat ve Hukuki Güvenceler

Karz-ı hasen dayanışma niyeti ve karşılıklı rıza ile kurulan bir akit olup borçluya geri ödeme mükellefiyetini yüklemektedir. Ayrıca borç verenin alacak hakkını güvence altına almak için rehin veya kefil olma hakkını da vermektedir. Böylece geri ödeme sadece karşılıklı güven ile değil rehin veya kefil ile de güvence altına alınabilmektedir. Hz. Peygamber efendimiz de yahudiden almış olduğu arpa

karşılığında zırhını rehin verdiği rivayet edilmektedir. Bu sebeple İslam alimleri alacağı güvence altına almak için rehin ve kefaleti meşru kabul etmişlerdir. Böylece borcun vadesi geldiği halde ödeme yapılmazsa borç veren borcunu karşılamak için aldığı rehinli malı satabilir veyahut kefilden isteyip ondan tahsil edebilir (Çakır, 2021).

Borç-alacak ilişkisinde en kritik unsur, borcun vaktinde ve eksiksiz ödenmesidir. Bu nedenle Müdâyene ayetinde, unutulması veya borcun reddedilmesi gibi olumsuzlukları önlemek için şahit bulundurma, yazılı senet düzenleme ve teminat alma gibi önemli önlemler tavsiye edilmiştir. Dört büyük mezhep imamı başta olmak üzere pek çok İslam hukukçusuna göre, bu önlemler zorunlu değil, daha çok borcu güvence altına alan ve yapılması halinde borcun sağlıklı şekilde tahsil edilmesini kolaylaştıran tavsiye niteliğindedir (Karaman, 2003).

Ayrıca, borçlanma işlemlerinin şahitler huzurunda yazılı olarak yapılması, İslam hukukunda borç alım-satımını güvence altına alan bir tür noterlik sistemi işlevi görmektedir. Yolculuk sırasında borcun yazılı şekilde tespit edilememesi durumunda, borçludan rehin alınması öngörülmüş; ancak bu durumda dahi borcun tam olarak ödenmesi ve taraflar arasında güvenin sarsılmaması esas kabul edilmiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) uygulamalarından da anlaşıldığı üzere, rehin alınması sadece yolculuk esnasına özgü olmayıp, genel olarak borcun teminat altına alınmasında kullanılan bir yöntemdir. Rehlin verilmiş olsa bile, borçlunun sorumluluğunu tam olarak yerine getirmesi, emanet bilinciyle hareket etmesi ve karz-ı hasen (iyi niyetle verilen borç) sürecinin sorunsuz tamamlanması beklenir (Hazıroğlu, 2021).

Borç verenin borcunu misliyle geri alma hakkı saklı olmakla beraber İslam iktisadı borçlu eğer gerçekten bir darlık içinde ise ona merhametle yaklaşmasını, alacağı için mühlet vermesini hatta mümkünse borcu tamamen borçluya tasadduk etmesini tavsiye eder ve bunu büyük bir sevap olarak değerlendirir. Bunun fazileti kur'an-ı kerimde şu ayetle belirtilmektedir; *"eğer (borçlu) darda ise eli genişleyinceye kadar süre tanıyın. (borcunuzu) sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır."* (Bakara 2/80) Ezcümle, borç veren hakkını rehin, kefalet, şahitler edinerek veya yazı ile güvence altına almakla birlikte zor durumdaki borçluyla dayanışma içerisinde olmak teşvik edilmiştir (Karaman, 2003).

Bakara Suresi'nin 283. ayetinde ayrıca şahitlerin bilgisini gizlememesi ve gerektiğinde ilgili makamlara başvurarak doğruları bildirmesi emredilmektedir. Bu

hüküm, kul haklarının korunması ve adaletin tesisi açısından şahitlerin görev ve sorumluluğunun büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Borçlu iken vefat edenlerin durumu ise, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yardımların öncelikle geçimini sağlamakla yükümlü olunan aile bireylerine yapılmasını; anneden babaya, kardeşlere ve daha sonra yakınlık derecesine göre devam edilmesini öğütlemiştir. Bu anlayış doğrultusunda, kişinin işlediği suçun diyetini ödemek veya vefat ettiğinde borçlarını kapatmak gibi sorumluluklar, öncelikli olarak en yakın akrabalara aittir (Bardakoğlu, 1994).

Vefat eden kişinin borçlarının mümkün olan en kısa sürede ödenmesi, hem onun ahiret saadeti hem de alacaklıların haklarının korunması açısından büyük önem taşır. İnsanların ahiret hayatında borçları nedeniyle sıkıntı yaşamamaları için, borçlarının ve bunların nasıl ödeneceğinin vasiyetlerinde açıkça belirtilmesi, hem bireysel hem toplumsal yarar sağlamaktadır. Hz. Peygamber, vasiyet yapmayı teşvik ederek, “Vasiyet edecek malı bulunan bir Müslüman’ın, vasiyetini yazılı hale getirmeden iki gece geçirmesi uygun değildir” (Buhârî, Mezat, 33) buyurmuştur. Bu tavsiye, bireyin ölümü daima hatırında tutmasını, vefatından sonra geride kalanların hayır işlerine kanalize edilmesini ve üzerindeki sorumlulukların yerine getirilmesini sağlayarak, Allah’ın huzuruna borçlarından arınmış şekilde çıkmasına olanak tanır (Zukhurov, 2022)

1.1.7.4. Karz-ı Hasenin Ahlâkî Boyutu

Karz-ı hasen uygulamasını faizden ayıran en önemli özelliği sadece ekonomik boyutu değil aynı zamanda ahlaki ve fitri temellere dayanmasıdır. Çünkü karz-ı hasen modelinde borç verme biçimi, sadece mali ihtiyacın karşılanması değildir. Aynı zamanda uhrevi beklenti, manevi etkileri ve güçlü ahlaki ilkeleri olan bir dayanışma biçimidir. Karz-ı hasen olarak borç veren Allah’a borç vermiş gibi kabul edilir ve mükâfatını kat kat ziyadesiyle verileceği vaad edilmiştir. Hatta hadislerde ihtiyaç sahiplerine borç vermenin sadakadan daha faizletli ve sevap olduğu açıkça belirtilmiş olup teşvik edilmiştir. Borç alan kişi ise ondan hiçbir bir menfaat olmaksızın borç verdiği için borç veren tarafı bir rahmet eli olarak görür ve karşılıklı güven, samimiyet ve şükran duygularını güçlendirir (Özdemir, 2020).

Karz-ı hasenin en önemli ahlaki özelliklerinden biri geri ödeme imkanı sunarak insanın onurunu incitmemesidir. Çünkü kimi insanlar için geri ödemesiz olan sadaka kişiyi rencide edebilecekken borç almak daha haysiyetli ve onurlu hissettirebilmektedir. Çünkü karz-ı hasenin geri ödeme mükellefiyeti vardır. Böylece borç alan, aldığı borç ile kazanç elde edebilir, hem borcunu ödeme imkanı yakalar hem de daha sonra başkasına da yardım edebilir. Böylece toplumda dayanışmanın sürdürülebilir bir döngü ile devam etmesini sağlar (Ülev, 2021).

Karz-ı hasen modelinde borç alan kişi için de ahlaki sorumluluklar bulunmaktadır. Borç alan kişi imkân bulduğunda borcunu geciktirmeden ödemesi gerektiğini hatta bunun ihlalinin bir kul hakkı ihlali olduğunu unutmamasıdır. Hz. Peygamber, borç alıp geri ödeme niyeti taşımayan kimseleri yalnızca sorumsuz olarak değil, doğrudan *hırsız* gibi davranan kişiler olarak tanımlamış ve bu tutumu şiddetle kınamıştır. Zira bu tür bir davranış maddi olarak haksız kazanç olmakla birlikte güven ve ahlak zemininde de büyük bir ihlaldir. Borcunu ödeyebilecek durumda olduğu hâlde ödemeyen ya da ödemeyi bilinçli olarak erteleyen kişiler hakkında ise Efendimiz, bu tutumu açıkça bir *zulüm* olarak nitelendirmiştir. Bu yaklaşımı sadece sözde bırakmamış; borcunu ödemedi vefat eden bir kişinin cenaze namazını kıldırması dahi reddetmiştir. Ancak sahabeden Ebû Katâde'nin bu borcu üstlenip ödemesi üzerine namazı kıldırması kabul etmiştir. Bu olay, borç meselesinin İslam'da ne kadar ciddi bir sorumluluk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. (Çolak, 2003).

Bu nedenle borç alan kişi borcunu zamanında ve eksiksiz ödemeye dikkat etmelidir. Borç alan imkan bulduğu gibi veya vaktinde ödeme yaparsa ve borç veren de gecikme durumunda anlayış gösterip mühlet verir hatta gerektiğinde infak ederse iki taraf da ahlaki bir tavır ile karz-ı hasen yapmış olur ve mükafatı hak etmiş olur.

1.1.7.5. Karz-ı Hasenin İşleyiş Süreci ve Tarafların Konumu

Karz-ı hasenin uygulamadaki işleyişi oldukça basittir. Borç alma-verme süreci temelde şu şekilde gerçekleşir:

1. **Borç talep aşaması:** İhtiyaç sahibi bir kişi, güvenilir bir kimseden veya kurumdan karz talep etmesiyle süreç başlamış olur. Tarafların akil ve baliğ (raşit) olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, mümeyyiz dahi olsa bir çocuğun bağış (teberru) ehliyeti bulunmadığı için borç (karz) akdinde bulunması mümkün değildir. Aynı

şekilde, çocuğun babası ya da yasal vasisi de velâyeti veya vesâyeti altında bulunan çocuğun ya da yetimin malı üzerinde bağış veya karz niteliğinde tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir (Apaydın, 2001).

2. Akdin kurulması: Borç verecek kişi, borç alacak kişinin dürüstlüğüne, borcun meşru bir ihtiyaç için kullanacağına ve geri ödeyeceğine kanaat getirirse ve ayrıca iki taraf borcun miktarı ve geri ödeme süresi konusunda da mutabık kalınırsa sözlü, yazılı veya engel durumu varsa işaret dili ile îcâb-kabul yapılarak borç teslim edilir. İcâp-kabul demek bir tarafın borç vermesi bir tarafın bu borcu kabul etmesidir. Borç veren “sana şu kadar miktarı borç veriyorum” der, borç alan “kabul ediyorum/tamam” der. Bu anlama gelecek şekilde farklı ifadeler de kullanılabilir. Önemli olan tarafların yaptıkları bu akitlerin farkında olarak icab-kabul ile yapmalarıdır (Özdemir, 2020).

3. Borç miktarının teslimi: Borç veren, anlaşılan meblağı veya malı borç isteyene teslim ederek karz akdi kurulmuş olur. Bu aşamadan sonra borç alan teslim aldığı paranın/malı mülkiyetine ve tasarruf hakkında sahip olur ve onu kullanmaya başlar (Canbaz, 2019).

4. Geri ödeme süresi: Karz-ı hasen genelde kısa veya orta vadeli bir borçtur; taraflar geri ödemenin ne zaman ve hangi taksitlerle yapılacağını aralarında belirleyebilir. Bazı durumlarda belirli bir vade konmayıp “imkânın olduğunda öde” şeklinde esnek bir yaklaşım da benimsenebilir ki bu, tamamen güven ilişkisine dayalıdır. Belirlenen vade geldiğinde borç alan, aldığı borcun mislini (aynı miktar ve özellikteki malı) geri vermek zorundadır (Apaydın, 2001). Ödeme yapılırken önceden kararlaştırılmayan gönüllü bir hediye veya jest yapılacaksa, bunun tamamen borç alanın inisiyatifinde olduğu unutulmamalıdır ve asla bir zorunluluk değildir (Apaydın, 2001).

5. Gecikme ve acze düşme durumu: Borç alan, vade sonunda borcunu ödeyemeyecek durumdaysa, bunu borç verene açıklıkla bildirmeli ve ek süre talep etmelidir. Karz-ı hasen modelinde gecikme faizi veya cezası uygulanmaz; zira bu, faizin başka bir biçimi olacaktır. Onun yerine, borç veren ek süre tanımayı veya borcu yapılandırmayı tercih eder. Hatta borçlunun durumu çok sıkışık ise borcun bir kısmını veya tamamını bağışlaması (borçtan vazgeçmesi) ahlaken teşvik edilir ki bu davranış borç verene kat kat sevap kazandıran bir sadaka hükmündedir. Borç veren için önemli

olan, kendi maddi menfaatinden ziyade borç alanın durumudur; nihayetinde Allah katındaki mükâfat beklentisi, dünyevî kaygıların önüne geçer (Apaydın, 2001). Ancak enflasyonist bir zaman diliminde paranın aşırı kaybetmesi durumunda borç verenin zarar etmemesi için paranın değer kaybının telafisi konusu İslam hukukçuları tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışmayı “Karz-ı Hasen ve Enflasyon Kaybının Telafisi” başlığında ele aldık.

6. Borç ilişkisi sonlanması: Borç alanın anlaşmaya uygun şekilde borcunu geri ödemesiyle karz akdi sona erer. Borç veren, borcunu geri aldığı anda süreç tamamlanmış olur. Her iki taraf da bu işleminden manen kazançlı çıkar: Borç alan sıkıntısını aşmış, borç veren ise bir kardeşinin derdine derman olmanın huzurunu tatmış ve ilahî mükâfata nail olma umudunu kazanmıştır. Eğer borç veren borcu bağışlamışsa, akit fiilen sadakaya dönüşmüş demektir ve bu, tarafların rızasıyla ihtiyaç halinde olabilecek en erdemli neticedir (Özdemir, 2020).

7. Tarafların konumu: Karz-ı hasen ilişkisinde borç veren taraf, çoğunlukla maddi açıdan nispeten daha iyi durumda olan ve yardım etme motivasyonu ile hareket eden taraftır. Borç veren, bu süreçte geçici bir süreliğine malından ayrılmakta, ancak hukukî olarak onu geri alma hakkını saklı tutmaktadır. Kâr elde etmese de manevî bir kazanç hedefler. Borç alan taraf ise ihtiyacı nedeniyle bu imkândan faydalanan kişidir; borç alarak maddi bir sıkıntısını çözer veya bir ihtiyacını giderir, karşılığında ileride aynı miktarı geri vereceğini taahhüt eder. Borç alan, aldığı malı derhal tüketme veya kullanma hakkına sahip olduğundan, bu borç onun için bir emanetten ziyade sorumluluk doğuran bir sermayedir. Bu ilişkide güven duygusu çok önemlidir: Borç veren, borç alanın gerçekten geri ödeyeceğine güvenir; borç alan da borç verenin zor durumda kendisine destek olduğunun bilinciyle hareket eder. Taraflar arasında yazılı bir sözleşme olsun ya da olmasın, ahde vefa ilkesi geçerlidir. Bu anlamda karz-ı hasen, sadece finansal bir işlem değil, aynı zamanda yüksek ahlaki standartlar gerektiren bir emanet ilişkisidir (Apaydın, 2001).

1.1.7.6. Karz-ı Hasen ve Enflasyon Kaybının Telafisi

Günümüzde piyasada dolaşan paranın değerinin düşmesi, karz-ı hasen gibi faizsiz borç ilişkilerinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Karz-ı hasen, ihtiyaç sahiplerine çıkar gözetmeden verilen borçları ifade ederken, borç veren kişi

manevi kazanç elde eder; fakat borç verilen paranın zamanla değer kaybetmesi durumunda, geri ödeme sırasında maddi zarar yaşanabilir. İslam hukukunda borcun geri ödenmesinde temel prensip mümâselettir; yani ödemenin borcun gerçek değerine denk olması gerekmektedir (Özdemir, 2020).

Enflasyonun etkisiyle paranın satın alma gücünün azalması, günümüz fikhî tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Klasik dönem fikhî da bu konuda çeşitli içtihatlarla meseleye ışık tutmuştur. Örneğin, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam Ebû Hanife, piyasa dışında kalan veya satın alma gücü düşen para için, borçlunun aldığı miktarın aynısını yani mislini ödemesini yeterli görür. Şâfiî mezhebinde de bu görüş hakimdir (*Paranın değerinde artma veya azalma olması halinde karz (ödünç) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir? : Din İşleri Yüksek Kurulu : kayaDini Bilgilendirme Platformu*, 2023).

Ancak Hanefî fakihlerinden İmam Ebû Yûsuf, itibari paralardaki satın alma gücü değişikliklerinin borcun ödenmesinde dikkate alınması gerektiğini savunur. Bu görüşe göre, borçlu, borcun başladığı andaki değer üzerinden ödeme yapmalıdır. Daha sonra bu görüş, Hanefî mezhebinde diğer alimler tarafından da kabul görmüştür. Çünkü bu şekilde adaletin sağlanması mümkün olacağına hükmetmişlerdir (Türkan, 2019).

Altın, gümüş ve buğday, pirinç gibi malların değerindeki artış veya azalış, gerçek değer değişimi olarak kabul edilir; bu tür mallarla yapılan borçlarda miktar sabit kalır ve değer değişimi göz önüne alınmaz. Çünkü bu mallar reel ekonomik değer taşır. Buna karşılık, kâğıt paraların değer kazanması veya kaybetmesi, tamamen itibari ve satın alma gücüyle ilgili olduğundan, değer kaybının ödenirken telafî edilmesi gerekir. Bu nedenle, kâğıt para borçlarında değer farkının gözetilmesi, hem ekonomik hem de hukuki açıdan makul karşılanmaktadır (Habergetiren, 2017).

Günümüz ekonomik sistemlerinde, özellikle enflasyonun yüksek olduğu ortamlarda paranın satın alma gücünün azalması, karz-ı hasen akdinin sağlıklı işlemlerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, borç verenin maddi anlamda zarar görmesine yol açmakta ve karz-ı hasen uygulamasının yaygınlaşmasının önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca bazı borçlular, paranın değer kaybından kazanç sağlamak için borçlarını zamanında ödemeyerek sorumsuz davranabilirler. Bu durum da toplumda güvenin zedelenmesine yol açar. Bu yüzden, ödünç verilen paranın enflasyondan kaynaklanan değer kaybının karşılanması, hem borç verenin hakkının korunması hem

de faizsiz borç verme geleneğinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Özdemir, 2020).

Borç miktarının enflasyon oranına göre değişmesi, miktarın önceden tam olarak belirlenmesini güçleştirir; ancak bu durum, akdın geçerliliğine engel değildir. Ödeme zamanı geldiğinde paranın değer kaybının objektif ölçütlerle tespiti ve bu doğrultuda bir dengeleme yapılması mümkündür. Bu değer belirlenmesinde taraflar arasında karşılıklı bir anlaşma sağlanması öncelikli olmakla birlikte, devletin açıkladığı enflasyon oranları veya temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışlarının ortalaması bu amaçla kullanılabilir. Bununla birlikte, paranın değer kaybı nedeniyle ortaya çıkan enflasyon farkının geri ödemede dikkate alınması zorunlu değildir. Paranın değer kaybı durumunda, borç verenin bu farkı dikkate almaması, onun yapacağı gönüllü ve ekstra bir yardımlaşma şekli olarak değerlendirilebilir. Bu durum tamamen borç verenin inisiyatifindedir ve İslam ahlakının temel ilkelerinden biri olan iyilik ve fedakârlık ruhunu yansıtır. Dolayısıyla, enflasyon farkının göz ardı edilmesi veya göz ardı edilmemesi fıkhi açıdan tercih edilebilecek iki görüş olarak değerlendirilebilir (Habergetiren, 2017).

Ezcümle, karz-ı hasen uygulamalarında ödünç verilen paranın değer kaybının telafisi, hem borç verenin hakkını gözeten hem de toplumsal adaletin korunmasına katkı sağlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, iyi niyetle gerçekleştirilen karz-ı hasen dayanışmasının kötüye kullanılmasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda bu manevi temelli yardımlaşma geleneğinin sürdürülebilirliğini temin eder. Böylece, karz-ı hasenin toplumda etkin ve adil bir şekilde yaşatılması mümkün hale gelir.

Sonuç olarak, karz-ı hasen modelinin işleyişi tamamen karşılıklı iyi niyet, güven ve fedakârlık esasına dayanır. Teorik olarak İslam hukukunca çerçevesi net çizilmiş bu müessese, pratikte uygulandığında hem ferdî hem toplumsal düzeyde önemli faydalar sağlamaktadır. Faizsiz oluşu ve ahlâkî temellere dayanması nedeniyle karz-ı hasen, İslam ekonomisinde vazgeçilmez bir yardım mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu modelin yaygınlaşması, ekonomik adaletin ve merhametin egemen olduğu bir toplum idealine hizmet edecektir. Dolayısıyla, karz-ı hasen yalnızca bir finansman yöntemi değil, aynı zamanda insani ve ahlaki değerlerin tezahür ettiği bir iyilik hareketi olarak görülmelidir. (Gürbüz, 2021)

1.1.8. Karz-ı Hasenin İşlevleri

Karz-ı hasen, İslam iktisadının en temel finansman araçlarından biri olarak, sadece borç verenle borç alan arasında maddi bir aktarımı değil; aynı zamanda toplumsal dayanışma, güven ve ahlaki sorumlulukları da pekiştiren çok yönlü bir uygulamadır. Bu yapıyla karz-ı hasen, ekonomik adaletin tesisine katkıda bulunurken, bireylerin geçici mali sıkışıklıklarını gidermede faizsiz ve insani bir çözüm sunar. Söz konusu uygulama, sadece dar gelirli bireylerin değil, aynı zamanda üretken faaliyetlerde bulunan girişimcilerin de desteklenmesini mümkün kılarak ekonomik canlılığa katkı sağlar (Özdemir, 2020). Bu bölümde, karz-ı hasenin sosyal, ekonomik ve ahlaki düzeyde ne tür işlevler üstlendiği çok boyutlu bir çerçevede ele alınacaktır.

1.1.8.1. Karz-ı Hasen'in Faizle Mücadele İşlevi

İslam'ın ilk yıllarına kadar da yoğun bir sömürü faaliyeti olarak kullanılan Faiz, aşama aşama yasaklanmıştır. İslam'da faizin yasaklanma aşamalarını faiz ile ilgili indirilen ayetleri nüzul sırasında görebiliyoruz. Faiz ile ilgili indirilen ilk ayet Mekke'de nazil olmuş olan Rum Suresinin 39. Âyetidir. Bu âyet, toplumsal adaleti çökerten bir sömürü biçimi olarak ribânın Allah nezdinde malı çoğaltmadığını; aksine yardımlaşma temelli bir ibadet olan zekâtın kat kat bereketlendirdiğini vurgulayarak, faizin hoş görülmediğine dair güçlü bir mesaj iletmektedir (Erkal, 2013).

Nüzul sırasına göre Faizle ilgili indirilen ikinci ayet ise Medine'de nazil olan Nisa Suresi 161. Âyetidir. Bu âyette, Yahudilere faiz haram kılındığı halde faizli işlem yapmaya devam etmeleri ve insanların mallarını haksız yere yemelerinden ötürü gazaba uğradıklarını ifade ederek ima yoluyla Müslümanlar ikaz edilmektedirler.

Faizle ilgili indirilen üçüncü ayet ise Al-i İmran 130.âyetidir. Faizin haram olduğu açıkça belirtilmekle birlikte bu yasak genel değildir. Sadece verilen borcun vadesi geçtikçe yeni faizler ile anaparayı katlayarak çoğaltan fahiş faiz yasaklanmıştır.

Dördüncü ve son aşama ise Mekke'nin fethi veya veda haccı esnasında indirildiği hususunda farklı rivayetler bulunan Bakara suresi 275-279. Ayetleridir. Bu ayetlerle faiz her türüyle kesin bir şekilde haram kılınmakta ve faize devam edenler, Allah ile Resûlü'ne savaş açmış muamelesi görmektedir. *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar; bu, onların ‘Alışveriş de faiz gibidir’ demelerindendir. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kim Rabbinden*

bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, daha önce aldığı kaldığı gibi kendisine kalır; artık hüküm Rabbinedir ve O dilediğini affeder. Kim de tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir ve orada ebedî kalacaklardır” (Karaman, 2003)

Faizin açıkça yasaklanmasına, faiz yemenin Allah’a ve peygamberine savaş açmak anlamına geldiğini ve faizin dünyada malı artırmamakla birlikte ahirette cehennem azabına sebep olacağı kadar büyük bir günah olduğu bilinmekle birlikte toplumda faizin alışveriş gibi yaygınlık kazandığı görülmektedir (El-Mevdudi, 2018).

Karz-ı Hasen, İslam toplumlarını faiz belasından kurtaracak olan güçlü bir enstrüman olarak görülmektedir. Çünkü faiz, İslam hukukuna göre yasaklanmış olup verilen borcun karşılığını fazlasıyla almak iken karz-ı hasen ise Allah’a borç vermek gibi görülüp teşvik edilmiş herhangi bir karşılık beklemeden borç verme işlemidir. İkisinin de fonksiyonları aynı olup insanların fon ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak fark odur ki faiz, verilen borcun karşılığında daha fazla mal talep ederken karz-ı hasen, geri ödemede sadece anaparayı isteyebilmektedir. Faiz, kar amacıyla paradan para kazanmak iken karz-ı hasen, kişinin elinde ihtiyacından fazla malı yardımlaşma amacıyla borç verip misliyle geri ödenmesidir. Karz-ı hasen de herhangi bir fazlalık şart koşulmadığından dolayı borçlunun borç yükü artmamaktadır (Bilen & Terzi, 2019)

İnsanlar ihtiyaç duyduğu fonu karz-ı hasen yoluyla elde edebilecek ve böylece faiz belasından korunması olacaktırlar. Faize alternatif olarak görülen karz-ı hasenin kurumsallaşmasıyla ve yaygınlaşmasıyla da faizli işlemlere karşı bir alternatif oluşturulmuş olacaktır. Karz-ı hasenin bir alternatif olarak yaygınlaştırılması, desteklenmesi faizli krediye olan ihtiyaç azalacak ve dolayısıyla faiz oranlarında büyük bir düşüş kaçınılmaz olacaktır. Faiz oranlarının düşmesi sonucu üreticilerin üretim maliyetlerini de düşürecektir. Üretim maliyetinin düşmesiyle enflasyon da düşecek. Enflasyondaki düşüş, faiz oranlarının da düşmesini sağlayacaktır. Faiz oranının düşmesiyle sermaye sahipleri sermayelerini faize değil yatırıma ve üretime sevk edecek böylece üretim artacak, işsizlik azalacak, enflasyon düşecek ve adım adım sosyal adalete doğru yol alınacaktır (Tabakoğlu, 2013).

Karz-ı hasen’in, bireyleri ve toplumları faizden uzak tutmak gücü, faizsiz kredi imkânı sunan kurum ve inisiyatiflerin sayısının ve erişilebilirliğinin artmasına doğrudan bağlıdır. Başka bir deyişle, ne kadar çok karz-ı hasen kuruluşu faaliyete

geçer ve ne kadar geniş kitlelere ulaşırsa, faizli finansman araçlarına duyulan ihtiyaç o ölçüde azalacak, dolayısıyla faizli işlemler üzerinde güçlü bir alternatif doğacaktır (El-Mevdudi, 2018)

1.1.8.2. Karz-ı Hasen'in Sosyal Dayanışma İşlevi

İnsan, yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır ve çevresindeki insanlara karşı belirli sorumluluklar taşır. İslam dini bu sorumluluk bilincini, bireyin en yakın çevresinden başlayarak halka halka genişleyen bir anlayışla ele alır. İlk olarak bireyin ailesine karşı görevlerine dikkat çekilirken, daha sonra komşuluk ilişkilerine vurgu yapılır. Hz. Peygamber'in "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" uyarısı, bu bilincin toplumsal düzeye nasıl taşındığını açıkça ortaya koyar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), komşuluk ilişkilerinde gözetilmesi gereken hakları şu şekilde sıralamıştır: hastalandığında ziyaret etmek, vefat ettiğinde cenazesine katılmak, ihtiyaç duyduğunda borç vermek, maddi sıkıntıya düştüğünde yardım etmek, sevincini paylaşmak ve zorluk anlarında sabrı tavsiye etmek. Bu anlayış, borç ilişkilerinin de sadece bir alacak-verecek meselesi olmadığını; aynı zamanda ahlaki bir sorumluluğun parçası olduğunu gösterir. (Gündüz, 2021).

Bu sorumluluk çemberi, Kur'an'da "yoksullar, yetimler, düşkünler ve yolcular" gibi gruplara yardım etme emriyle (Maide, 5/12) kamusal alana taşınır. Ayrıca sadaka-i câriye mekânızması; "su kuyusu kazmak, okul yaptırmak, ağaç dikmek" gibi kalıcı hizmetlerin ölüm sonrası da sevap kazandıracağı anlayışıyla kurumsal bir toplumsal yatırım niteliği kazanır. Böylece Müslüman topluluklar, sorunlarını yalnızca bireylerin inisiyatifine bırakmayıp, zengin ile fakir arasındaki uçurumu daraltacak mekanizmalar geliştirir; karz-ı hasen de bu mekanizmalardan biridir (Karadağ, 2019).

Karz-ı hasen aracılığıyla yürütülen faizsiz kredi uygulamaları, öncelikle yakın çevredeki akraba ve komşular arasında güvene dayalı bir kaynak devri sağlayarak toplumsal sermayeyi güçlendirir. Bu yöntem, kapitalist kredi sisteminin aksine "karşılıksız verme" ilkesiyle işler; veren, hiçbir dünyevî kazanç beklentisi gütmeyen borç verir, alan ise yalnızca anaparayı geri öder. Böylece muhabbet ve ülfet bağları pekişir, sosyal gerilim azalır ve "kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımındadır" (Müslim, Birr, 58) hadisindeki uhrevî vaat toplumsal barışı da besler (Korkmaz, 2018).

Özellikle birbirini daha iyi tanıyıp güvenen, birbirinin sıkıntılarından haberdar olan akrabalar, komşular ve arkadaşlar arasında karz-ı hasen uygulamalarının yaygınlaştırılmasıyla muhabbet bağlarının daha da gelişmesi sağlanacak ve daha güvenli ve huzurlu bir toplum inşa edilmiş olacaktır.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu rahatsızlığı hisseden bir bedene benzer.”* (Müslim, Birr, 66; Buhârî, Edeb, 27; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:1, s.246)

Bu çerçevede karz-ı hasen, zenginler ile ihtiyaç sahipleri arasında etkileşimi sağlayacak en önemli araçlardan biridir. Karz-ı hasen ile varlıklı Müslümanlar ellerindeki maddî imkânı ihtiyaç sahibi kardeşlerinin istifadesine sunarak hem -geri ödeneceği için- kendisi bir zarar etmemekte hem uhrevi olarak birçok hayır kazanmakta hem de kardeşliği pekiştirip sosyal yatırım yapmış olmaktadır. Karz-ı hasen aracılığıyla yardımlaşarak fon ihtiyacını karşılayan Müslümanlar asgari yaşam standardını yakalayacaklardır. Zekat müessesesi bir güvence olarak karz-ı haseni desteklemekte borcunu verecek durumda olmayanlara destek olmaktadır. Böylece borcun belini kırmasına fırsat verilmemiş olup borçlunun yaşam standardının belli bir seviyenin altına düşmesi önlenecektir (Sancar, 2021).

Sonuç olarak karz-ı hasen, İslam’ın “ihtiyaç sahibini yalnızca sadaka değil, onurlu bir borçla da destekleme” idealini gerçekleştiren bir enstrümandır. Zekât ve sadaka gibi geleneksel yardım modellerini tamamlayan bu uygulama, en azından asgari yaşam standardını garanti altına alarak, sosyal adalet ve dayanışma ilkelerini fiilen hayata geçirir. Böylece İslam toplumlarında devlete veya gönüllü kuruluşlara aşırı yük binmeden, kendi iç dinamikleriyle yoksullukla mücadele eden etkili bir yöntem tesis edilmiş olur (Kutub, 2021).

1.1.8.3. Psikolojik Fayda Sağlama İşlevi

Günümüzün yoğun bireycilik temelli ekonomik düzeni, toplumları içsel dayanışmadan uzaklaştırmakta, bireyleri yalnızlığa ve bencilliğe sevk etmektedir (Yılmaz, 2018). Oysa iyiliğin ve yardım etmenin hem veren hem de alan üzerinde derin psikolojik etkileri olduğu, psikoloji literatüründe “yardım etme doyumunu” kavramıyla tanımlanmıştır (Akyüz, 2019). İslam, bu insani ihtiyacı karşılarken,

yardımı “Allah’a güzel bir borç verme” (karz-ı hasen) olarak sınıflandırır ve manevi kazanımları öne çıkarır. Karz-ı hasen veren, hiçbir maddi karşılık beklemeden borcunu alanın omzundan yükü kaldırır; bu süreç, hem alanda hem de veren kişide “rahât-ı kalp” (iç huzur) ve “sevap” bilinci doğurur (Akdemir, 2020).

Toplumsal ruh sağlığı açısından karz-ı hasen, bireylerin yalnızca ekonomik değil, duygusal dayanışma ihtiyacını da giderir. Psikiyatri ve din psikolojisi bağlamında yapılan çalışmalarda, “ihtiyaç sahibinin yüzündeki huzur” ve “iyilik yapanın vicdani rahatlaması” arasındaki korelasyonun yüksek olduğu saptanmıştır (Korkut, 2017).

Bu etkiyi Hz. Peygamber’in hadisleri de teyit eder: “Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da onun ayıbını örter.” (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58)

Burada vurgulanan, karz-ı hasen veya sadaka aracılığıyla yapılacak yardımın, sadece geçici bir mali destek değil, aynı zamanda ferdin ve toplumun ruhsal direnç ve umut kapasitesini artıran bir şifa kaynağı olduğudur. Özellikle kronik yalnızlık, depresyon ya da baş etme mekanizmalarını zayıflatan sosyal izolasyonla mücadelede, “karşılıksız iyilik yapma” pratiği psikolojik direnç oluşturmakta; yardım alanın toplumsal bağlılık hissini güçlendirmekte, yardım edenin ise kendine değer verme duygusunu perçinlemektedir (Korkut, 2010).

Sonuç olarak, karz-ı hasen; ekonomik bir mekanizmanın ötesinde, manevi fayda ve psikolojik güçlenme fonksiyonuna sahiptir. Ferdin iç huzurunu, toplumsal uyum ve umut iklimini besleyen bu uygulama, modern psikolojinin “pozitif psikoterapi” anlayışıyla da uyumludur. Böylece İslam’ın infak ve ihsan kavramları, günümüz insanının ruhsal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde somut bir iyilik eylemine dönüşür.

1.1.8.4. Karz-ı Hasen’in Bireysel Kalkınma İşlevi

İslam iktisadının temel ilkelerinden biri, bireyin helâl yollarla çalışıp kazandıklarını hem kendisi hem de toplum için hayırlı alanlarda harcamasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın “çalışmasından başka” bir kazanç yolunun bulunmadığı vurgulanmakta (Necm, 53/39) ve bireysel gayretin önemine işaret edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, “Alın teriyle kazanmanın” kıymetini sık sık dile getirmiş;

işgücünü değerlendirmeye özendirmiştir. Rivayetlere göre Peygamber Efendimiz, dilenen bir engelli adama çalışma imkânı bulması için yardımda bulunmuş, böylece “girişimciliğin” teşvik edildiği bir model ortaya koymuştur (Buhârî, Edeb 16).

Hız. Peygamber bal arısı metaforu üzerinden helal yoldan kazanmayı, çalışmayı ve üretmeyi şöyle ifade etmiştir; “*Mü’min bal arısı gibidir. Bal arısı, hep güzel şeyler yer, hep güzel şeyler üretir. Her yere konar, ama hiçbir şeyi ne döker, ne kırar, ne de ifsat eder*”(Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 199).

Bu meşhur bal arısı benzetmesi de, mü’minin “helâl rızık peşinde koşarken, ne ifsada ne de haksız kazanca bulaşmayacağını” gösterir (Müsned, II/199). Bu çerçevede karz-ı hasen, “finansal sermayesi yetersiz” bireylerin üretken faaliyetlere katılımını sağlamak üzere önemli bir araç olarak öne çıkar. Zira modern ekonomide işgücünü sermaye eksikliği çoğu kez kısıtlarken, İşlamî finansman modelleri arasında yer alan karz-ı hasen, teminatsız kredinin faizsiz haliyle bireyin kendine ait iş kurmasına veya var olan faaliyetini büyütmesine imkân tanır (Öztürk, 2022).

Bu işlevi somutlaştıran saha örneklerinden biri, Türkiye’deki İKSAR Karz-ı Hasen Programı’dır. Programdan faydalanan küçük ölçekli esnaf ve girişimcilerin, faiz yükü altında kalmadan sermaye döngüsü oluşturduğu, borcunu geri öderken dahi elindeki sermayeyi yeni yatırımlara yönlendirdiği gözlemlenmiştir (Ülev, 2021). Benzer şekilde, Pakistan merkezli Akhuwat Vakfı’nın mikrocredit modelinde de, ihtiyaç sahipleri “bir kerelik değil sürekli” üretim imkânı bulmakta; böylece işsizliğin azalmasına ve iş gücünün artan motivasyonla çalışmasına katkı sağlanmaktadır. Karz-ı hasen uygulamalarının bir diğer kıymetli yönü, geri ödemeye zorunluluğu nedeniyle “bağımlı yardım” yerine “onurlu kalkınma” sağlamasıdır. Kredi alan kişi, borcunu ödeyebilmek için üretimde bulunmakta; bu da uzun vadede “bağımsız birey” imajının pekişmesine vesile olmaktadır. Aksi durumda, çalışma gücü kaybı veya elverişsiz şartlar nedeniyle geri ödeme imkânı zorlanan bireylerin desteklenmesi ise, zekât veya sadaka mekanizmalarıyla mümkün kılınmaktadır (Akdemir, 2020).

Mikrofinans ölçeğinde verilen karz-ı hasen kredileri, toplumsal refahın artmasına doğrudan hizmet eder. Farklı ülke örneklerinde görüldüğü gibi, karz-ı hasen sayesinde bir iş kuran kişi, kısa sürede hem borcunu kapamakta hem de ilave kazanç elde ederek “borç veren” pozisyonuna geçebilmektedir. Bu döngü, ekonomik canlılığı güçlendirirken aynı zamanda toplumsal istikrarı da destekler (Gürbüz, 2021)

Sonuç olarak, İslam’ın bireysel kalkınma vizyonu; çalışma hakkı, sosyal adalet ve karşılıksız yardım ilkelerini bir arada yürütür. Karz-ı hasen, sadece geçici bir nefes alma imkânı değil; bireyi üretken hale getiren, bağımsızlaştıran ve uzun vadede topluma katkı sunacak düzeye çıkaran sürdürülebilir bir finansman enstrümanıdır.

1.1.9. Karz-ı Hasen ve Sürdürülebilir Kalkınma

İslam iktisadının temel hedeflerinden bir de sürdürülebilir kalkınmadır. Geleneksel finans araçlarının aksine İslami finans enstrümanları, sadece bireyin değil toplumun genel refahını dikkate alan ahlaki ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma hedeflerine doğrudan hizmet etmektedir. Bu bağlamda karz-ı hasen, borç alan ve veren arasında her hangi bir dünyevi çıkar gözetmeksizin gerçekleştirilen bir finansal uygulama olarak, geleneksel mikrofinans anlayışına alternatif bir finansman modeli olarak öne çıkmaktadır (Erdoğan, 2021).

Karz-ı hasen uygulamalarının sürdürülebilir kalkınma bağlamındaki ehemmiyeti farklı şekillerde görülebilir. Öncelikle ekonomik boyutta ele almak gerekirse, finansal dışlanmışlık ve yoksunluk yaşayan bireylerin karz-ı hasen borçlanması sayesinde ekonomik faaliyetlerin içerisinde bulunma ve refah seviyelerini artırma mümkün hale gelmektedir. Türkiye’de İksar, Müsiad, Karz-ıhasen Sandığı ve Karz-ı Hasen Vakfı gibi oluşumların düşük gelirli bireylere veya fakir olarak vasıflandırılan bireylere verdiği karz-ı hasen ile fon ihtiyaçlarının karşıladığı veyahut onların ekonomik faaliyetlere katılmasını sağlayarak sürdürülebilir gelir kaynakları oluşturduğu bir gerçektir (Genç, 2019). Karz-ı Hasen yoluyla borç alan bireyler ekonomik faaliyetlere katılıp yoksulluktan çıkmakta ve toplumsa hayatta daha aktif ve pozitif katılabilmektedir. Ayrıca dönemsel yoksulluk veya nakit yoksunluğu sebepleriyle bireysel veya ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken kişiler için Karz-ı Hasen, tutulacak bir dal ve yeniden ayağa kalkma girişimidir. Dünyanın en büyük faizsiz mikrofinans programı olan Akhuwat, bugüne kadar ihtiyaç sahibi  milyondan fazla aileye altı milyondan fazla kez Karz-ı Hasen vererek mikro girişimciliği, finansal kapsayıcılığı desteklemiş ve yoksullukla etkin mücadele etmiştir. Bu durum uzun vadede bireyin kalkınmasına, ekonomik istikrara, toplumsal refaha ve sosyal adaletle hizmet etmektedir(Cavga, 2021).

İkincisi, karz-ı hasen Allahın rızası gözetilerek tamamen manevi ve toplumsal sorumluluk bilinci ile ihtiyaç sahiplerine borç vermektir. Bu borç verme eyleminde maddi bir getiri ve dünyevi bir kazanç hedeflenmediği için sadece ekonomik bir eylem olarak değerlendirilemez. Ayrıca Karz-ı Hasen, zengin ile yoksul arasında merhamete dayalı bir dayanışma ve karşılıklı bir güven ilişkisini inşa eder. Böylece toplumun farklı kesimleri arasında işbirliği ve dayanışma duygusunu geliştirir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu olan toplumsal sermayeyi ziyadeleştirir. Böylece kriz zamanlarında toplumda dayanışmayı artırdığı gibi, kalkınma süreçlerinde de birlikte kalkınma, gelişme kapasitesini artırır. Özetle Karz-ı Hasen toplumda sosyal güven ve sorumluluk bilinci oluşturarak sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve sosyal hedeflerine hizmet eder (Erdoğan, 2021).

Üçüncüsü ise, Karz-ı Hasen finansal kapsayıcılığı artırmaktadır. Çünkü konvansiyonel finans sistemlerinden fon almak istemeyen veya faiz hassasiyeti olan kesimlere alternatif bir finansman imkanı sunmaktadır. Bu da ekonomik büyümenin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde gerçekleşmesini öngörür. Karz-ı Hasen, Faiz hassasiyeti olan, girişimci ruha sahip sermaye yoksunu kişiler için imkanları ölçüsünde yatırım yapabilme imkanı tanıyarak üretkenliği ve sürdürülebilir kalkınmayı destekler. Ancak Karz-ı Hasenin yeterince kurumsallaşmadığı ve bu sebeple de potansiyelinin tam olarak ortaya çıkmadığı gerçeğini de göz önünde bulundurarak Karz-ı Hasenin sürdürülebilir kalkınma için etkin bir finansal enstrüman olduğu görülmektedir (Zaim, 1987).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA TASARIMI VE UYGULAMA

2.1. Araştırma Yöntemi Ve Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak kurgulanmıştır. Karz-ı hasen uygulamalarının toplumdaki yansımalarını ve bireyler üzerindeki etkilerini anlamaya dönük bu çalışmada, insan deneyimlerinin derinlemesine incelenebilmesi açısından nitel yaklaşım daha uygun görülmüştür. Sayısal verilerle ifade edilemeyen düşünce, tutum ve değerlerin anlam dünyası, bu yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Araştırmada, katılımcıların bireysel tecrübelerini kendi kelimeleriyle ifade etmelerine imkân tanıyan ve toplumsal olgulara yüklenen anlamları derinlemesine analiz etmeye olanak sağlayan fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir (Baltacı, 2019). Bu yaklaşım, karz-ı hasen gibi hem dinî hem de toplumsal yönleri olan bir uygulamanın bireyler üzerindeki etkilerini anlamak açısından uygun bir zemin sunmuştur.

Çalışma, yorumlayıcı paradigma çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu paradigma doğrultusunda bireylerin yaşadıkları gerçekliklerin, onların deneyimleri ve algıları üzerinden anlamlandırılması hedeflenmiştir. Katılımcıların karz-ı hasen ile ilgili kişisel yaklaşımları, borç alma veya verme süreçlerindeki tutumları, sistemin işleyişine dair düşünceleri ve sosyal bağlamları yorumlayıcı bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Bu yönüyle araştırma, nicel verilerin ötesine geçerek, bireylerin içinde bulundukları ekonomik ve toplumsal şartları kendi anlatıları üzerinden çözümlemeyi amaçlamıştır. Böylece hem karz-ı hasen uygulamasının bireysel etkileri hem de toplumsal düzlemdeki karşılıkları çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Nitel Ve Nicel Boyutu

Bu araştırma, doğası gereği tamamen nitel bir yaklaşım benimseyerek yürütülmüştür. Araştırmanın amacı, karz-ı hasen uygulamalarının bireylerin ekonomik yaşamlarındaki yansımalarını ve toplumsal dayanışma kültürü içerisindeki işlevlerini anlamak olduğundan, sayısal veri analizlerinden ziyade katılımcı anlatılarına ve deneyimlerine odaklanılmıştır.

Çalışmada herhangi bir ölçek, anket veya istatistiksel test kullanılmamış; veriler yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla toplanmıştır. Bununla birlikte, katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek, ekonomik durum gibi tanımlayıcı özellikleri tablo hâlinde sınıflandırılarak sunulmuştur. Bu tablo, yalnızca örneklemin çeşitliliğini ve demografik dağılımını göstermek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak bu veriler, herhangi bir nicel analiz ya da istatistiksel genelleme amacıyla kullanılmamıştır.

Bu yönüyle araştırma, nitel veri üretme, çözümleme ve yorumlama süreçlerine odaklanan bir yapıya sahiptir ve yorumlayıcı yaklaşımla uyumlu şekilde yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Tekniği ve Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Bu teknik, araştırmacıya hem önceden belirlenmiş soru çerçevesine sadık kalma hem de katılımcının verdiği yanıtlara göre yeni sorular yönelterek derinleşme imkânı tanıdığı için uygun görülmüştür (Dömbekci & Erişen, 2022).

Görüşmelerin tamamı yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydı alınmıştır. Görüşme süreci boyunca, bireylerin rahat ve doğal bir ortamda kendilerini ifade edebilmelerine özen gösterilmiştir. Bu kapsamda mülakatlar; ev, büro, çay ocağı, cami, hastane, tarla ve benzeri sosyal mekânlarda yapılmıştır. Katılımcının bulunduğu ortama uyum sağlanarak, görüşmenin akışını bozmayacak bir iletişim dili tercih edilmiştir.

Ses kayıtları, araştırma sonrasında yazılı metne (transkript) dönüştürülmüş ve analiz sürecinde bu metinler esas alınmıştır. Görüşme formu, araştırma sorularına uygun olarak oluşturulmuş olup, açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Sorular, karz-ı hasen deneyimleri, borç alma-geri ödeme süreçleri, faizsiz finans kurumlarına dair algılar ve öneriler gibi tematik alanları kapsamaktadır. Ayrıca, araştırmacının gözlem notları ve görüşme esnasındaki etkileşimlere dair izlenimleri de analiz sürecinde destekleyici veri olarak değerlendirilmiştir.

Bu yönüyle veri toplama süreci, hem yapılandırılmış bir plana hem de sahadaki gerçekliğe duyarlı esnek bir uygulama sürecine dayanmaktadır.

2.4. Çalışma Grubu ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu, Bingöl ili sınırları içerisinde yaşayan ve farklı sosyo-ekonomik gruplara mensup bireyler oluşturmaktadır. Toplamda 29 katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiş; bu bireyler, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek ve gelir durumu açısından çeşitlilik göstermektedir. Araştırma grubu oluşturulurken, toplumun farklı kesimlerinin karz-ı hasen uygulamalarına dair tecrübelerini karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek amacıyla amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Başlangıçta her meslek grubundan eşit sayıda katılımcıya ulaşmak hedeflenmiş olsa da saha koşullarının zorluğu, görüşme sürelerinin uzunluğu ve bazı kişilerin mülakata katılmak istememesi gibi sebeplerle bu hedef tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte, örneklem grubu; esnaf, öğretmen, doktor, imam, çiftçi, tüccar, öğrenci, çoban gibi meslek gruplarından bireyleri içerecek şekilde dengeli bir biçimde çeşitlendirilmiştir.

Katılımcılara ulaşımında farklı yöntemler kullanılmıştır. Bazı katılımcılara doğrudan hedefleme yoluyla ulaşılmış; bazıları ise sosyal çevrenin ve tanıdıkların yönlendirmeleriyle belirlenmiştir. Ayrıca çay ocakları, camiler ve açık alanlarda karşılaşılan bireylerle de spontan görüşmeler yapılmıştır. Bu anlamda kolayda örnekleme ve kısmen kartopu örnekleme yöntemlerinin de sürece dâhil olduğu söylenebilir.

Çalışma grubunun bu şekilde farklı sosyo-ekonomik ve meslekî profilleri içermesi, karz-ı hasen uygulamalarının toplumsal düzeyde nasıl algılandığını daha bütüncül bir şekilde değerlendirme imkânı sağlamıştır.

2.5. Araştırmanın Yürütülmesi ve Saha Çalışması

Araştırmanın saha çalışması, Bingöl ili sınırları içerisinde yürütülmüştür. Çalışma öncesinde, gerekli etik kurumsal izinler alınmış ve üniversite tarafından verilen resmi belge saha sürecinde katılımcılarla paylaşılmıştır. Araştırmacı, katılımcılara çalışmanın amacı, içeriği ve süreci hakkında önceden bilgi vererek, görüşmelere gönüllülük esasına dayalı olarak başlamıştır.

Görüşmelerin gerçekleştirileceği mekânlar, katılımcıların günlük yaşam pratiklerine uygun olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede görüşmeler; ev, cami, çay ocağı, hastane, büro, iş yerleri, kırsal alanlar gibi farklı sosyal ortamlarda yapılmıştır.

Görüşme süresinin uzunluğu ortalama 40 dakikayı bulmuş, katılımcıların kendilerini rahat ve özgürce ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmaya özen gösterilmiştir.

Saha çalışması esnasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Özellikle katılımcıların araştırmacıyı tanımamaları ve ses kaydı alınacak olması, güven temelli bir tereddüt oluşturmuştur. Bu sebeple bazı bireyler görüşmeyi kabul etmemiş; görüşmeyi kabul edenlere ise çalışmanın bilimsel ve etik niteliği detaylı biçimde aktarılmıştır. Bu iletişim süreci, güven ortamının sağlanmasında etkili olmuş ve veri toplama sürecini olumlu yönde etkilemiştir.

Katılımcılara ulaşmada birden fazla yöntem kullanılmıştır. Bazı görüşmeler doğrudan belirlenen hedef gruplarla yapılırken, bazıları sosyal çevre ve tanıdıkların yönlendirmesiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çay ocaklarında ya da günlük sosyal etkileşimlerde karşılaşılan bireylerle spontan biçimde gelişen görüşmelere de yer verilmiştir. Bu çok boyutlu saha yaklaşımı, araştırmaya hem zenginlik hem de sahicilik kazandırmıştır.

2.6. Veri Analiz Süreci

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Bu analiz türü, katılımcıların ifade ettikleri düşünce, duygu ve deneyimlerin ortak temalar altında anlamlandırılmasına imkân sağlaması bakımından uygun görülmüştür (Özdemir & Tuti, 2023). Veriler, araştırmacı tarafından doğrudan sahadan elde edilen ses kayıtlarının yazılı metne dönüştürülmesiyle (transkripsiyon) hazırlanmış ve analiz süreci bu metinler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Veri analizi süreci, araştırmacı tarafından manuel olarak yürütülmüştür. Analiz aşamasında öncelikle her bir katılımcının anlatımı dikkatle okunmuş, ardından tekrar eden kavramlar, ifadeler ve anlam örüntüleri belirlenmiştir. Bu örüntülerden yola çıkılarak 4 ana tema, bu temaların altında yer alan alt temalar ve bunlara bağlı kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde anlam bütünlüğü, bağlam ve içerik dikkate alınmış; soyutlamalar doğrudan katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Bu yapı sayesinde, karz-ı hasen uygulamasına dair bireysel yaklaşımlar, borçlanma nedenleri, sosyal dayanışma biçimleri ve faizsiz finansal destek sistemlerine dair algılar sistematik bir biçimde analiz edilmiştir. Analiz sürecinin bu

şekilde kurgulanması, araştırmanın geçerliliğini ve derinliğini artırmış, sahadan elde edilen nitel verilerin anlamlı ve bütüncül bir çerçevede sunulmasını sağlamıştır.

2.7. Araştırmacının Rolü ve Etik

Bu araştırmada, araştırmacı hem veri toplayan hem de süreci analiz eden bir konumda yer almıştır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde araştırmacının sahadaki varlığı kaçınılmaz bir etkidir; bu nedenle, hem aktif dinleyici hem de gözlemci bir rol üstlenilmiştir (Baltacı, 2019). Görüşme sürecinde, katılımcıların anlatılarını özgürce ifade edebilmelerine imkân tanınmış; sorular esnasında yönlendirmeden kaçınılmış, katılımcının düşüncelerini olduğu gibi yansıtmasına özen gösterilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu araştırmacıyı önceden tanımıyor olduğundan, güven ortamının sağlanması araştırmanın hassasiyetle yürütülen bir boyutunu oluşturmuştur. Bu kapsamda, görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı, içeriği, süresi ve mahiyeti hakkında açık bilgiler verilmiş, soruları yanıtlamada tamamen özgür oldukları ve istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri özellikle vurgulanmıştır.

Etik kurallar çerçevesinde araştırma, üniversite etik kurulu tarafından onaylanmış ve bu onay belgesi görüşme öncesinde katılımcılarla paylaşılmıştır. Görüşme sırasında ses kaydı alınmasına yalnızca açık onay veren katılımcılarla devam edilmiş; ses kaydına izin vermeyen katılımcılarla mülakat yapılmamıştır. Verilerin gizliliği esas alınarak tüm katılımcılara kod numaraları verilmiş ve kimlikleri hiçbir aşamada açık edilmemiştir.

Bu yönüyle araştırmacı, sahada hem iletişim kuran hem de anlam inşa eden bir özne olarak yer almakla birlikte, araştırmanın bilimsel bütünlüğünü koruma sorumluluğunu da dikkatle taşımıştır.

2.8. Araştırmanın Geçerliliği Ve Güvenilirliği

Bu araştırmada, geçerlilik ve güvenilirlik ilkelerine azami ölçüde riayet edilmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlilik, verilerin gerçekliği ne kadar doğru yansıttığıyla; güvenilirlik ise bu verilerin benzer koşullarda tekrar elde edilip edilemeyeceğiyle ilgilidir (Baltacı, 2019). Bu bağlamda araştırmanın her aşamasında şeffaflık, tutarlılık ve denetlenebilirlik prensipleri gözetilmiştir.

Verilerin geçerliliğini artırmak adına, mülakat soruları alan uzmanlarının görüşlerine başvurularak titizlikle hazırlanmıştır. Katılımcıların kendi sosyal bağlamlarında özgürce konuşmalarına imkân tanınmış; böylece verilerin doğal akış içerisinde ortaya çıkması sağlanmıştır. Görüşmelerin ses kaydıyla alınması, ifadelerin doğru aktarımı açısından önem arz etmiş; transkripsiyon süreci birebir doğrulukla gerçekleştirilmiştir.

Güvenilirliği temin etmek amacıyla her bir mülakat dikkatle analiz edilmiş, elde edilen temalar doğrudan katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir. Kodlama sürecinde benzer nitelikteki cevaplar gruplanarak anlamlı kategoriler oluşturulmuş; çelişkili veya istisnai görüşler de dışlanmadan değerlendirme sürecine dahil edilmiştir. Böylece analiz süreci sistematik ve kapsayıcı biçimde yürütülmüş, verilerin temsiliyet niteliği korunmuştur. Öte yandan, “evet” veya “hayır” gibi tek kelimelik cevaplar, sayısal açıdan anlamlı olmakla birlikte, nitel veri bağlamında içerik derinliği sunmadığı ve benzeri yanıtlar diğer katılımcı ifadelerinde detaylı biçimde yer aldığı için doğrudan alıntı şeklinde kullanılmamıştır.

Araştırmacı, veri analiz sürecinde öznel yargılardan kaçınmak için süreci sürekli olarak denetlemiş, bulguların nesnel bir zemin üzerinde anlamlandırılmasına dikkat etmiştir. Ayrıca verilerin sınırlı bir örneklem üzerinden elde edildiği bilinciyle, araştırma bulguları genellenebilirlik iddiası taşımamakta; ancak benzer sosyal bağlamlara dair çıkarımlar yapılabilecek bir referans çerçevesi sunmaktadır.

Bu yönüyle çalışma, hem sahaya dayalı derinlikli veriler üretmiş hem de bu verileri bilimsel güvenlik sınırları içinde sunmaya gayret etmiştir.

2.9. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her bilimsel çalışmada olduğu gibi, bu araştırmanın da belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırma, yalnızca Bingöl ili sınırları içerisinde gerçekleştirilmiş olup, elde edilen bulgular bu coğrafi ve kültürel bağlamla sınırlıdır. Farklı bölgelerde yapılacak benzer çalışmalar, elde edilen sonuçların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine olanak sağlayabilir.

Araştırmanın doğası gereği nitel yöntem kullanılmış, sayısal veri analizi yapılmamıştır. Bu durum, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlandırmakta, ancak belirli sosyal örüntülerin ve bireysel deneyimlerin derinlemesine anlaşılmasına

olanak sunmaktadır. Yani bu çalışma, nicel genellemeler yapmayı değil, sosyal olguları yorumlayarak anlamayı amaçlamaktadır.

Saha sürecinde katılımcılara ulaşmak beklenenden daha zahmetli olmuş; bazı bireyler araştırmacıyı tanımadıkları ve ses kaydı alınacağını öğrendikleri için görüşmeyi kabul etmemiştir. Ayrıca mülakatların ortalama 40 dakika sürmesi, zaman ve enerji açısından yoğun bir süreç oluşturmuştur. Bu durum, her meslek grubundan eşit sayıda katılımcı belirlemeyi hedefleyen planın tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir.

Buna rağmen araştırma, farklı sosyo-ekonomik kesimlerden ve meslek gruplarından bireylerle yapılmış olması sayesinde, karz-ı hasen uygulamalarının toplumdaki pratik boyutlarına dair zengin ve temsil gücü yüksek veriler sunmuştur.

2.10. Bingöl İli Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

Bu araştırmada saha uygulaması olarak Bingöl ili tercih edilmiştir. Bingöl, sahip olduğu toplumsal yapısı, dinî duyarlılığı yüksek nüfusu ve geleneksel dayanışma kültürünü büyük oranda koruyor olması nedeniyle karz-ı hasen uygulamalarının izini sürebilmek için uygun bir zemin sunmaktadır. Aynı zamanda şehirde hem kırsal hem kentsel yaşam biçimlerinin bir arada bulunması, farklı sosyo-ekonomik grupların varlığı ve geleneksel uygulamaların günümüzdeki izdüşümlerinin gözlemlenebilmesi açısından önemli bir saha niteliğindedir.

Araştırma sürecinde Bingöl'ün farklı ilçelerinde ve köylerinde yaşayan bireylerle görüşmeler yapılmış, katılımcıların karz-ı hasen uygulamalarına ilişkin bireysel deneyimleri ve gözlemleri analiz edilmiştir. Bu kapsamda, Bingöl ili hem sosyal çeşitliliği hem de sahadaki ulaşılabilirlik açısından tercih sebebi olmuştur

Bingöl ili, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve büyük oranda dağlık ve kırsal alanlardan oluşan bir yerleşim bölgesidir. Nüfusu yaklaşık 280 bin civarında olan şehirde, yerleşim kırsal ağırlıklıdır. Kırsal yaşamın belirgin olduğu ilçeler ve köylerde, geleneksel sosyal yapılar ve dayanışma biçimleri varlığını hâlen sürdürmektedir. Aile bağlarının güçlü olması, topluluk temelli güven ilişkilerinin yüksek düzeyde olması ve dinî değerlere bağlılığın toplumsal hayatta belirleyici olması, Bingöl'ü karz-ı hasen gibi uygulamaların incelenmesi açısından dikkate değer bir örnek hâline getirmektedir.

Bingöl'ün ekonomik yapısı, ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık ve küçük ölçekli ticari faaliyetlere dayanmaktadır. Kent merkezinde kamu hizmetleri ve esnafılık öne çıkarken, kırsal alanlarda geleneksel üretim biçimleri yaygındır. Genç nüfus oranı yüksek olmakla birlikte, işsizlik oranı ve göç eğilimi de belirgindir. Bu durum, hane halklarının zaman zaman ekonomik sıkışıklık yaşamasına neden olmakta; bireyler arası borç alma-verme ilişkileri gündelik yaşamın önemli bir parçası hâline gelmektedir.

Sosyal yardım ve dayanışma kültürü, hem akrabalık ilişkileri hem de mahalle/köy bazlı birlikteliklerle güçlü şekilde yaşatılmaktadır. Resmî yardım kurumlarının yanı sıra gayriresmî yardımlaşma ağları da oldukça yaygındır. Bu ortam, karz-ı hasen uygulamalarının hem bireysel hem de topluluk temelli biçimlerde hâlen yaşatıldığını göstermekte; araştırmaya konu olan borçlanma ilişkilerinin toplumsal bağlamını anlamada önemli bir zemin oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİTEL VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde, çalışmanın saha araştırması kapsamında elde edilen nitel veriler doğrultusunda katılımcıların borçlanma deneyimleri, finansal dayanışma yaklaşımları ve faizsiz finansal araçlara yönelik tutumları tematik bir çerçevede analiz edilmiştir. Mülakatlardan elde edilen bulgular, katılımcıların yaşadıkları ekonomik sıkışmalar karşısında nasıl çözüm yolları aradıklarını ve bu süreçte hangi değer yargılarından beslendiklerini gözler önüne sermektedir. Bulgular tematik analiz sürecinde dört temel tema olarak ele alınmıştır;

TABLO 1: TEMALAR

1. Tema	Borç Alma İle İlgili Bulgular
2. Tema	Borç Verme İle İlgili Bulgular
3. Tema	Katılımcıların Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Bilgi, Algı Ve Tutumlarına İlişkin Bulgular
4. Tema	Katılımcıların Son Olarak Söylemek İstediklerine İlişkin Bulgular

Bu temalar, bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamlarındaki karşılıklı yardımlaşma pratiklerinin çok boyutlu bir görünümünü sunmakta; aynı zamanda toplumsal dayanışmanın zeminini oluşturan değerlerin ne ölçüde yaşandığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular yalnızca yüzeysel betimlemelerle sınırlı kalmayıp, yapılandırılmış bir tematik analiz süreciyle derinlemesine incelenmiştir. Dört ana tema altında toplanan veriler, sistematik biçimde alt temalara, kodlara ve gerektiğinde alt kodlara ayrılarak anlamlı bir bütün hâline getirilmiştir. Her tema, ilgili katılımcı ifadelerinden beslenerek nesnel yaklaşımla ele alınmış; benzer düşünceler kümelenerek temsili bir yapı oluşturulmuştur. Bu süreçte sadece çoğunluğun görüşleri değil, farklılık gösteren ya da azınlıkta kalan ifadeler de dışlanmaksızın değerlendirilmiştir. Verilerin bu çok katmanlı yapısı, borç alma ve verme süreçlerine, faizsiz finans kurumlarına yönelik algılara ve katılımcıların öneri ve temennilerine dair zengin ve anlamlı bir analiz ortaya koymuştur. Temalar ve alt temalardan sonra yapılan değerlendirmeler ise bulguları daha bütüncül kavramamıza imkân tanımaktadır.

3.1. Katılımcı Bilgileri

Mülakata katılan 29 kişinin profili incelendiğinde yaş, medeni durum, meslek, eğitim ve ekonomik durum açısından çeşitli örüntüler ortaya çıkmaktadır. Yaş aralığı 18 ile 64 arasında değişmekte, ortalama yaş yaklaşık 41 olarak hesaplanmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu evli (24 kişi) olup, çoklu çocuk sahibi olanlar (örneğin 12 ve 8 çocuklu evlilikler) da dikkat çekmektedir. Eğitim durumu dağılımına bakıldığında ilkokul ve okur-yazar düzeyindekilerin yanı sıra yüksek lisans (2 kişi) ve doktora (1 kişi) mezunları da bulunmaktadır. Ekonomik durum kendi değerlendirmelerine göre genellikle “orta” ve üzeri düzeydedir; yalnızca iki kişi “ortanın altında” gelir beyan etmiştir. Bu göstergeler, ortalamada orta sınıf bir profil çizmekle birlikte, katılımcılar arasında belirgin eşitsizlikler de olduğunu göstermektedir. Örneğin, 29 yaşında doktor olan katılımcı yüksek eğitim ve “iyi” ekonomi olarak tanımlarken, 36 yaşındaki dul bir çoban ilkokul mezunu olup “ortanın altında” gelir belirtmiştir.

Mesleki Dağılım: Bingöl’ün ekonomi yapısı tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Katılımcılar arasında da çiftçi, çoban, hayvancılıkla uğraşan emekliler gibi tarım-hayvancılık sektörü çalışanları öne çıkmaktadır. Ayrıca esnaf (perdecî, telefoncu, zücadeye, kuyumcu vb.), kamu personeli, öğretmen ve imam-hatip gibi meslekler de yer almaktadır. Bu dağılım, yerel ekonomik yapının farklı sektörleriyle karz-ı hasen ilişkisini anlamaya katkı sağlamaktadır.

Eğitim Düzeyi: Eğitim bakımından, katılımcıların bir kısmı lise ve üzeri düzeyde (8 lisans, 2 yüksek lisans, 1 doktora) eğitime sahiptir. Öte yandan ilkokul/ortaokul mezunu ve sadece okur-yazar (okuma-yazma bilen ancak diplomaya sahip olmayan) katılımcılar da mevcuttur. Bu geniş yelpaze, özellikle nüfusu tarım ve kırsal faaliyetlere dayanan bir ilde, ailevi koşullara göre hem akademik kariyer yapabilen hem de erken iş yaşamına atılan bireylerin olduğunu göstermektedir.

Ekonomik Durum: Katılımcıların kendilerini tanımladığı “ekonomik durum” a göre 17 kişi kendini “orta”, 6 kişi “ortanın üstü”, 3 kişi “iyi” ve sadece 2 kişi “ortanın altı” olarak belirtmiştir. Yani örnekleme çoğunluk, en azından orta gelir düzeyindedir. Düşük eğitilmiş ve nüfusundaki çocuk sayısı fazla olan katılımcılar

nispeten daha düşük gelir beyan ederken, yüksek eğitimli katılımcıların genellikle “iyi” veya “ortanın üstü” gelir beyan ettikleri gözlenmiştir.

TABLO 2: KATILIMCI BİLGİLERİ

Katılımcı Bilgileri	Yaş	Medeni Hali	Meslek	Ekonomik Durum	Mezuniyet
1. Katılımcı	36	Evli 4 Çocuk	Hayvancılık	Orta	Lise
2. Katılımcı	35	Evli	Harita Kadasrocu	Orta	Lisans
3. Katılımcı	32	Evli 2 Çocuk	Öğretmen	Orta	Lisans
4. Katılımcı	64	Evli 12 Çocuk	Emekli/Çiftçi	Ortanın Üstü	Ortaokul
5. Katılımcı	29	Evli	Doktor	İyi	Lisans
6. Katılımcı	37	Evli 2 Çocuk	Esnaf (Perdeci)	Orta	Lisans
7. Katılımcı	64	Evli 8 Çocuk	Emekli/Hayvancılık	Orta	İlkokul
8. Katılımcı	40	Evli	Kuyumculuk	İyi	Lisans
9. Katılımcı	36	Dul	Çoban	Ortanın Altı	İlkokul
10. Katılımcı	39	Evli 5 Çocuk	İşletmeci	Normal	Lise
11. Katılımcı	18	Bekar	Kuyumcu	İyi	Lise Mezunu
12. Katılımcı	52	Bekar	Tekstilde Makineci	Ortanın Altı	Ortaokul
13. Katılımcı	50	Evli 5 Çocuk	Kamyon Şöförü	Orta	İlkokul
14. Katılımcı	51	Evli	Esnaf (Ziccaciye)	Orta	İlkokul
15. Katılımcı	33	Evli	Kurum Müdürü	Orta	Lisans
16. Katılımcı	38	Bekar	Memur	Orta	Lisans
17. Katılımcı	46	Evli 4 Çocuk	Tüccar	Orta	Lise

Katılımcı Bilgileri	Yaş	Medeni Hali	Meslek	Ekonomik Durum	Mezuniyet
18. Katılımcı	61	Evli	Esnaf/Çiftçi	Orta	Ortaokul
19. Katılımcı	46	Evli	Esnaf (Ayakkabıcılık)	Orta	Lise
20. Katılımcı	34	Bekar	Kurum Amiri	Ortanın Üstü	Yüksek Lisans
21. Katılımcı	42	Evli	Esnaf (Telefoncu)	Orta	Lise
22. Katılımcı	45	Evli	İmam-Hatip	Orta	Önlisans
23. Katılımcı	42	Evli	Esnaf	Ortanın Üstü	Ortaokul
24. Katılımcı	36	Evli 1 Çocuk	Öğretmen	Orta	Lisans
25. Katılımcı	39	Evli 2 Çocuk	Çiftçi	Orta	Okur Yazar
26. Katılımcı	45	Evli	Kamu İşçisi	Orta	Ortaokul
27. Katılımcı	30	Evli 2 Çocuk	Sağlık Personeli	Ortanın Üstü	Önlisans
28. Katılımcı	42	Evli 2 Çocuk	Kamu Personeli	Ortanın Üstü	Doktora
29. Katılımcı	38	Evli 2 Çocuk	Kamu Personeli	Ortanın Üstü	Yüksek Lisans

3.2. Tema 1: Borç Alma İle İlgili Bulguların Tematik Analizi

Bu tema, katılımcıların borç alma pratiklerine ilişkin elde edilen verilerin derinlemesine analizine olanak tanıyacak şekilde, toplamda on bir alt temaya ayrılmıştır. Her bir alt tema, içerdiği anlam çerçevesi doğrultusunda ilgili kodlara ve gerektiği durumlarda daha ayrıntılı analiz imkânı sunmak üzere alt kodlara bölünmüştür. Alt temaların oluşturulmasında, mülakat süresince katılımcılara yöneltilen soruların doğal akışı, içerik bütünlüğü ve mantıksal sıralaması dikkate alınmıştır.

3.2.1. Alt Tema 1: Katılımcıların Borçlanma Sıklığı, Kaynağı Ve Deneyimleri

Bu alt temada katılımcılara sorulan “Hiç borç aldınız mı, evetse kaç sefer?” sorusuna verdikleri cevaplar üzerinden katılımcıların borç alma sıklığı, kaynağı ve deneyimlerine ait verilere ulaşılmıştır. İncelenen veriler iki ana kodda toplanmıştır. Borç alma alışkanlığı ve sıklığı ve borç alınan kaynaklar.

3.2.1.1. Kod 1: Borç Alma Alışkanlığı ve Sıklığı

Bu alt temada, katılımcılar borçlanma sıklığına göre üç alt koda ayrılmıştır.

3.2.1.1.1. Alt Kod 1: Sık ve Rutin Borçlanma

Bu grup katılımcılar, ticari faaliyetleri sebebiyle sık aralıklarla borç almaktadır. Örneğin,

“Hemen hemen iki ayda bir ya aldık ya verdik... sayılmayacak kadar.”

[5. Katılımcı] “Borç aldım hemen hemen her ay aldım. Ticaret yaptığım için hep alıp veriyorum.”

[9. Katılımcı] “Borç çok aldık. Yani esnaf biliyorsun. Sürekli alıp veriyor yani.”
[19. Katılımcı]

Bu ifadeler sürekli nakit ihtiyacı ve ticaretle ilgili giderlerin karşılanması gibi sebeplerle sürekli borçlanma döngüsüne işaret etmektedir.

3.2.1.1.2 Alt Kod 2: Ara Sıra Ve İhtiyaç Durumunda Borçlanma

Bu grup katılımcıların ifadelerinden, ara sıra ve ihtiyaç durumunda borçlanma eyleminde bulundukları anlaşılmaktadır.

“Hayat şartlarında borç olmadı mı olmaz. İhtiyaca binaen birkaç kez borç aldık.”
[3. Katılımcı]

“Aldım yani belki 5-6 belki 10 defa borç aldım... ev olsun araç olsun bu tür zaruri ihtiyaçlarını gidermeye çalıştığı zaman biri destek olmadan yapamıyor.” [15. Katılımcı]

“Borç çok aldık. Bu sene ev yaptık. Gerek ustaların borcu olsun gerek malzemelerin borcu olsun.” [26. Katılımcı]

Bu grup katılımcıların borçlanmaları maliyeti büyük ve zorunlu ihtiyaçlar sebebiyle maddi olarak dış desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir. Bu da borç alma sıklığının, zorunlu ihtiyaçlar ve büyük harcamalar gibi belirli nedenlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

3.2.1.1.3. Alt Kod 3: Nadir Ve Hiç Borç Almama Durumu

Bu grup katılımcıların ifadeleri, borç alma durumunun çok düşük seviyede veya hiç borçlanmadıkları durumları göstermektedir.

“Hiç almamışım. Borç vermişim, borç almamışım.” [8. Katılımcı]

“Borç aldım yani yandaki bakkaldan falan bir su alayım... Fazlası yok.” [11. Katılımcı]

Bu ifadeler, borçlanma durumunun kimi katılımcılar için çok nadir veya küçük ölçekli kaldığını göstermektedir.

3.2.1.2. Kod 2: Borç Alınan Kaynaklar

Bu alt tema, katılımcıların borçlanma kaynakları üzerindeki tercihleri ve bu tercihlerdeki sosyo-ekonomik durumlarını incelemektedir. Borçlanmanın kaynakları, sosyal yakınlık ve finans kurumları olarak iki şekli ile öne çıktığı görülmektedir.

3.2.1.2.1. Alt Kod 1: Aile, Akraba Ve Sosyal Çevresinden Borçlanma

Bu grup katılımcıların borçlanma kaynakları açısından aile, akraba ve sosyal çevrelerini tercih ettikleri görülmektedir.

“Biz köylüyüz. Ara sıra birbirimizden borç alırsız, verirsiniz.” [4. Katılımcı]

“Aile ve akrabalarından borç almışım ve belli süre sonra borcumu ödemişim.” [7. Katılımcı]

“Arkadaşlardan filan aldım, akrabalarından, çevremden... üç farklı para biriminden de aldım.” [16. Katılımcı]

Bu grup katılımcıların aile, akraba ve sosyal çevre kaynaklı borçlanma ile güvenilir ve esnek mali destek ile dayanışma içerisinde oldukları ve borç ihtiyaçlarını karşıladıkları görülmektedir.

3.2.1.2.2. Alt Kod 2: Finansal Kurumlardan Borçlanma (Faizli Ve Katılım Bankaları)

Bu grup katılımcı, borçlanmayı finansal kurumlar üzerinden gerçekleştirmektedir.

“Mecbur kaldık. Katılım bankasından şey aldık. Para çektik.” [2. Katılımcı]

“Kredi de aldım. Faizle de aldım. Yasal tefecilere bulaştım, onlar da bankalar.” [12. Katılımcı]

Bu ifadelerden, finans kurumları üzerinden yapılan borçlanmanın, katılımcıların içinde bulundukları ekonomik koşulların zorlayıcı etkisi altında başvurdıkları bir kaynak olduğu, bu ekonomik koşulların bazen faizli kredilere başvurmak zorunda bıraktığı ve bu durumun da ekonomik yükün daha da artmasına yol açtığı anlaşılmaktadır.

3.2.1.3. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt temada yapılan analiz, katılımcıların borç alma davranışlarının bireysel yaşam koşulları, sosyo-ekonomik durumları ve iş yapma biçimleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle ticaretle uğraşan bireylerin sürekli nakit akışı ihtiyacı sebebiyle sık ve düzenli borçlandıkları, buna karşılık sabit gelirli veya daha temkinli bireylerin sadece zorunlu durumlarda borçlanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Diğer yandan borç alma sıklığını minimumda tutan ya da hiç borçlanmayan katılımcıların, borçlanmayı kişisel tercih ya da ilkesel bir duruş olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, bireylerin borç alma eğilimlerinin tekdüze olmadığını; hayat tarzı, ekonomik disiplin ve kültürel eğilimler gibi farklı parametrelerden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların borç kaynaklarına ilişkin tercihleri ise toplum içi güven ilişkilerinin ekonomik dayanışmada hâlâ etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Aile, akraba ve sosyal çevreden yapılan borçlanmalar, çoğunlukla güvene dayalı ve esnek geri ödeme koşullarıyla şekillenmektedir. Buna karşılık, zorunlu hallerde katılım bankaları veya faizli bankalardan borç alınması, mevcut ekonomik şartların bireyleri resmi finans sistemlerine yönlendirdiğini göstermektedir. Ancak faizli kurumlardan alınan borçların çoğunlukla mecburiyet ve çaresizlikle açıklanması, faizsiz alternatiflerin eksikliğine ve bu alandaki sosyal ihtiyaca işaret etmektedir. Bu bulgular,

hem bireysel hem de kurumsal düzeyde daha etik, erişilebilir ve toplumsal değerlerle uyumlu borç mekanizmalarına duyulan ihtiyacı net biçimde ortaya koymaktadır.

3.2.2. Alt Tema 2: Katılımcıların Borç Almak İstediklerinde Verici Kişiyi Bulmakta Yaşadıkları Zorluklar

Bu alt tema, araştırmacının sorduğu “borç almak istediğinizde verici kişiyi bulmakta zorluk yaşadınız mı?” soruya katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edilmiş olup katılımcıların borç almak istediklerinde verici kişiyi bulmakta yaşadıkları zorlukları ele almaktadır. Katılımcılardan borçlanacakları kaynağı bulma hususunda hiç zorluk yaşamayanlar olduğu gibi ekonomik ve sosyolojik/psikolojik sorunlar yaşayanlar da bulunmaktadır. Bunlar, üç ana kod olarak incelenmektedir.

3.2.2.1. Kod 1: Ekonomik Ve Kur Dalgalanması Kaynaklı Zorluklar

Bu kodda incelendiği üzere katılımcıların borç verici kişiyi bulamada karşılaştıkları iki problemten biri enflasyon bir diğeri ise katılımcının sosyal çevresindeki kişilerin maddi durumların yetersizliğidir.

3.2.2.1.1. Alt Kod 1: TL’nin Değer Kaybetmesi Ve Döviz Borçlanmasının Zorunluluğu

““Zorluk yaşadık, çok yaşadık. Kimse çünkü sürekli yükseldiği için borç vermek istemiyordu TL’de. Döviz de bize büyük külfet olurdu... Yüzde iki yüz, üç yüz hatta beş yüz katında bir sıkıntıya gelecektik.” [2. Katılımcı, 22.04.2024]

“Şu anda kimse borç vermiyor... Kimse kimseye vermiyor.” [13. Katılımcı]

“Evet, yani döviz veren var, ben de döviz almayayım ki bana maddi olarak şey yapmasın.” [1. Katılımcı, 22.04.2024]

Katılımcılar, TL’nin sürekli değer kaybetmesi nedeniyle kimsenin TL ile borç vermek istemediğini, dövizle de borçlanmanın ayrı bir mali yük olduğunu vurgulamaktadır. Bu ifadeler, kur dalgalanmasının, enflasyonun, ekonomik belirsizliğin toplumda bireyler arasında borçlanma pratiğinin ciddi anlamda olumsuz etkilediğini göstermektedir.

3.2.2.1.2. Alt Kod 2: Borç İstenecek Kişinin Maddi Durumunun Yetersizliği

“Borç almak istediğimiz zaman maddi durumu müsait olan çok az kişiye denk geliyor. Bunların da kendi şartları oluyor.” [5. Katılımcı, 08.08.2024]

Katılımcı, toplumda borç verebilecek maddi imkana sahip çok az kişinin olduğunu veya koşulları şartlardan dolayı borç alacak kişilerin çok az sayıda olduklarını ifade ediyor.

3.2.2.2. Kod 2: Sosyal Ve Psikolojik Faktörlerden Kaynaklı Zorluklar

Bu alt tema, katılımcıların borç alırken veya verirken yaşadıkları güven problemleri, mahcup olma kaygıları ve yakın çevre bağımlılıktan kaynaklı sıkıntıları ele almaktadır.

3.2.2.2.1. Alt Kod 1: Güven Eksikliği Ve İlişki Problemleri

“Borç bulmakta çok zorlanıyorum. Çünkü artık insanlar birbirine güvenmiyor. Artık güvensizlik denen bir şey var.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

Eskiden insanlar yardımseverdi, daha çok birbirlerine yardım ediyorlardı. Bugün o şartlar biraz zorlaşmış. (7. Katılımcı)

“Şu anda kimse kimseye vermiyor. Yok vermiyor.” [13. Katılımcı, 13.08.2024]

Katılımcıların ifadeleri, toplumda borç konusunda azalan güven ve dayanışma duygusunun, borç bulma sürecini zorlaştırdığını göstermektedir.

3.2.2.2.2. Alt Kod 2: Borç Veren Kişiye Mahcup Olma Ve Minnet Duygusu

“Bulmakta zorluk yaşamadım, yalnız istemekte zorluk yaşadım. Çünkü isteyeceğim kişileri zor duruma sokacağım korkusu Hep baskın çıktı. O yüzden hep son dakikaya bıraktım.” (12. katılımcı)

“Bir insan sizi ne kadar idare edebilir? Borç verdiği zaman bunu sizin yüzünüze vurabilir mi?” (15. Katılımcı)

“Borç istemem gereken bir yerde telefonumu satmışım ama borç almamışım. Borç almışım fakat adam minnet etmiş mesela o borcu.” (17. Katılımcı)

Katılımcıların ifadelerinden, borç verici kişiyi bulmak hususunda kişiyi zor durumda bırakan nedenlerden biri de karşı tarafı zor bırakma endişesi ve ileride bu iyilikle başa kakma korkusu olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2.2.3. Alt Kod 3: Yakın Sosyal Çevreye Bağımlılık

“Herkesten isteyemiyorsunuz. Bir kere isteyeceğiniz kişi yakın olmak zorunda size. En azından istediğiniz zaman size yok çekmemesi lazım. Adamda varsa ve vermiyorsa ona karşı kırılmış oluyorsun.” (16. Katılımcı)

“Yerel halk olarak yani birbirimizi tanıdığımız için herkesten borç isteyemiyoruz. Tanıdığımızdır, bizi bilendir, eştir, dosttur.” (10. Katılımcı)

Katılımcılar, genellikle borç istemek için yakın çevrelerini tercih ettiklerini, borç istedikleri kişilerin vermemesi halinde ilişkilerin zarar görebileceğini bu sebeple herkesten borç isteyemediklerini ifade etmektedir. Bu psikolojik nedenlerden dolayı da borç verici kişi bulma konusunda seçeneklerin azaldığı ve borç bulmanın zorluğuna işaret etmektedir.

3.2.2.3. Kod 3: Borç Verici Bulma Konusunda Hiçbir Zorluk Yaşamama

Bazı katılımlar, borç verici bulma hususunda çevrelerinde ekonomik açıdan güçlü kişilerin veya esnaf dayanışması gibi faktörler sayesinde bir zorluk yaşamadıklarını vurgulamaktadır.

3.2.2.3.1. Alt Kod 1: Sosyal Dayanışma

Bu katılımcılar, ihtiyaç anında sosyal çevrelerinden rahatlıkla destek alabilecekleri ekonomik yeterlilikte kişiler var olması sayesinde borç verici bulma hususunda zorlanmadıkları anlaşılmaktadır.

“Bugüne kadar hiçbir sorun yok.” [3. Katılımcı, 22.04.2024]

“Genelde çevremdekiler maddi durumu iyi olduğu için ben bulma noktasına problem yaşamadım.” [27. Katılımcı 21.10.2024]

3.2.2.3.2. Alt Kod 2: Esnaf Dayanışması

Bu katılımcıların ifadelerinden, çevresinde aynı meslek grubu (esnaf) içerisindeki kişilerin dayanışmasıyla kısa vadeli nakit ihtiyaçlarını kolayca çözdükleri görülmektedir.

“Eснаflar birbirimize yardımcı oluyoruz borç konusunda. Tabi bizimki günlükdür ya da bir iki günlük. Yani öyle bir şekilde esnafar arasında yapıyoruz bunu.” (19. katılımcı)

“Esnaf arkadaşlarımız içerisinde ya da normal arkadaşlarımız içerisinde varsa elimizde yardımcı olmaya çalışıyoruz. Ki genelde birbirimize yardımcı oluyoruz.” (23. katılımcı)

3.2.2.4. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcı görüşleri, borç alacak bir kişi bulmanın günümüz ekonomik ve sosyal koşullarında oldukça karmaşık bir meseleye dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Enflasyon, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve TL’nin sürekli değer kaybetmesi gibi makroekonomik sorunlar, borç vermek isteyenlerin tereddütlerini artırmakta; bu da ihtiyaç sahiplerinin borç kaynağına ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bazı katılımcılar, çevrelerindeki bireylerin maddi imkânlarının yetersizliğini vurgularken, dövizle borçlanmanın getirdiği yüksek geri ödeme yükü, borç almak isteyen kişileri ikilemde bırakmaktadır. Bu veriler, ekonomik istikrarsızlığın yalnızca devlet veya piyasa düzeyinde değil, bireyler arası ilişkilerde de ciddi bir güven kaybına ve borç verme davranışında çekinceye yol açtığını göstermektedir.

Öte yandan, borç istemenin yalnızca maddi değil, aynı zamanda derin bir duygusal yük içerdiği görülmektedir. Katılımcılar, güven eksikliği, mahcup olma korkusu ve minnet duygusunun, yardım isteme davranışını sekteye uğrattığını dile getirmiştir. Özellikle tanıdıklardan borç istemek zorunda kalmak, sosyal ilişkilerin zarar görmesine sebep olabileceği için bireyler bu durumu çoğu zaman son ana kadar ertelemektedir. Bu durum, bireyin ekonomik güçlük yaşarken yalnızlaşmasına ve sosyal destek mekanizmalarının işlevsizleşmesine yol açmaktadır. Ancak bazı katılımcıların ifadeleri, esnaf dayanışması ve sosyal çevre desteği gibi unsurların hâlen belirli topluluklarda etkili olduğunu göstermektedir. Bu da toplumsal dayanışmanın yer yer sürdüğüne, ancak genelleştirilemeyecek kadar sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu alt tema kapsamında elde edilen bulgular, borç almak isteyen bireylerin karşılaştığı güçlüklerin sadece ekonomik koşullarla değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler ve psikolojik dinamiklerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu çok katmanlı yapı, toplumsal dayanışma ağlarının zayıfladığını ve faizsiz borç ilişkilerinin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesi için hem ekonomik istikrarın hem de güven temelli sosyal bağların yeniden güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

3.2.3. Alt Tema 3: Katılımcıların Borç Para Bulamadıklarında Yaşadıkları Sıkıntılar

Bu alt tema, araştırmacının sorduğu “Borç para bulamadığınızda herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?” sorusu üzerinden katılımcıların borç para bulamadıklarında yaşadıkları çeşitli sıkıntıları ele almaktadır. Yaşanılan sıkıntılar temel olarak ekonomik (zaruri ihtiyaçların karşılanamaması, yatırım ve iş fırsatlarının kaybı, ekonomik kriz dönemlerinde yaşanan büyük sorunlar) ve psikolojik (stres ve mahçubiyet) sorunlar olarak iki boyutta incelenmiştir. Ayrıca bazı katılımcıların borç para bulamadıklarında kayda değer bir ekonomik sorun yaşamadıkları görülmektedir. Veriler kadrlara ayrılarak ele alınmaktadır;

3.2.3.1 Kod 1: Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar

3.2.3.1.1. Alt Kod 1: Temel İhtiyaçlarda Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar

Bu grup katılımcı, borç para bulamadıkları için aile geçimi veya günlük temel ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntı yaşamaktadır. Katılımcıların ifadelerinden, temel gereksinim konusunda sıkıntı yaşayanların genellikle kalabalık nüfuslu veya düzenli geliri olmayan ailelerden olduklarına ulaşılmaktadır. Örneğin;

“Tabii, ben 12 çocuk sahibiydim. O zaman tek evden çalışma durumu ben tektim çocuklar ufaktı. Çok sıkıntı çektim. (4. katılımcı)

“Çok yaşadım. Borç para bulamayınca hayvan alamadım. Hayvan alıp satmayınca para cebime girmedi. Çocuklarıma bir çikolata götüremediğim günler de oldu.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Darboğaz anlamında bir şey yaşamadım ama ihtiyaçları erteleme anlamında küçük küçük sorunlar yaşadım.” [28. Katılımcı]

3.2.3.1.2. Alt Kod 2: Yatırım Ve İş Fırsatlarının Kaçırılması

Bu grup katılımcılar, borç para bulamadıkları zaman araba, ev veya iş yatırımı gibi fırsatları değerlendiremediklerini ve bu sebeple ekonomik kayıplar yaşadıklarını ifade etmektedir. Örneğin;

“Araç almak için para lazımdı, borç para. TL olarak borç alamadık. Sürekli döviz ve altın sürekli yükselişteydi. Ondan da borç alamadık. Mecbur kaldık.

Katılım bankasından Para çektik.” [2. Katılımcı

“Borç bulamadığımda... Vazgeçmişimdir. O yapacağım işten vazgeçmişimdir yani.” [10. Katılımcı]

“Meselen, ben araba alıyorsam, araba için borç alamamışsam, araba almadığım için üzülmişüm, ekonomik olarak daha iyi bir duruma geleceğinde, borç olmadığı zaman... Olmadığı zaman da ekonomik gibi geriye gidiyorsun. En az 10 yıl, 5 yıl geri düşmüş.” (17. katılımcı)

3.2.3.1.3. Alt Kod 3: Geçmişte ekonomik kriz dönemlerinde yaşanan sıkıntılar

Bu katılımcının ifadelerinden kriz ve devalüasyon zamanlarında borç bulmanın daha da zor olduğu ve bu sebeple daha büyük ekonomik sıkıntılar yaşanabildiğine ulaşılabilir. Örneğin;

“Evet, onu da yaşadık. Ne zaman yaşadık 1999'da. O zaman Hayvanlar da para etmiyordu... Ekonomik şartlarda çok bozuktur. o zaman bir devalüasyon vardı. Kimse kimseye borç vermiyordu. Bizde ondan dolayı sıkıntıya girdik... [7. Katılımcı 09.08.2024]

3.2.3.2. Kod 2: Psikolojik sıkıntı yaşayanlar

Bu kodda, borç para bulamamanın neden olduğu stres, mahcubiyet ve kaygının katılımcıların günlük yaşamlarına ve ruh hallerine yansımaları ele almaktadır. Çok sayıdaki kişiye aynı anda borçlu olmak bu psikolojik sıkıntıyı artırabilmektedir. Bu katılımcıların ifadelerinden, borçlu kalma hissinin bireylerde büyük bir strese sebep olup hem bedensel hem de ruhsal sağlığı olumsuz etkileyebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin;

“Sonuçta ödeme var, ödeme yapmanız lazım. O zaman da strese giriyorsunuz. Yani ister istemez insan strese giriyor. Vücutta da, günlük hayatta da her yere, her şekilde de yansıyor zaten.” [16. Katılımcı]

“Tabii ki herkesin yaşadığı kadar. Bir kişiden alacağıma 5-6 kişiden almak durumunda kaldım ya da borçlu kaldım.” (5. katılımcı)

3.2.3.3. Kod 3: Ekonomik Sıkıntı Yaşamayanlar

Borç bulunamadığında ciddi ekonomik problemler yaşamayan bu grup katılımcıların ekonomik durumlarının böyle problemler yaşamasına mahal vermediği veya ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri bir çevreye sahip olduklarını belirtmektedir. Bu grup katılımcıların ifadelerinden ekonomik olarak daha istikrarlı bir durumda olduklarını veya sosyal destek sistemlerinin, sosyal sermayelerinin güçlü olduğunu yansıtmaktadır. Örneğin;

“Yok, yani bugüne kadar ciddi anlamda bir sıkıntım olmadı. İhtiyaç olduğu zaman da sağ olsun çevremizde borç alabileceğimiz arkadaşlarımız vardı.” (3. katılımcı)

“Çok fazla bir borçlanma durumumuz olmadığı için çok fazla bir sıkıntı yaşamadık.” (22. Katılımcı)

“Elhamdülillah o noktada bugüne kadar bir problemimiz olmaz.” (27. katılımcı)

Kod 4: Borç bulamamanın faizli kredi kullanımına yönlendirme riski

Borç bulamayan katılımcılar, finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için faizli kredi gibi alternatiflere yönelebilmektedir. Bazı katılımcılar borç bulmanın mümkün olmadığı durumlarda faizli kredi kullanımının artırabildiğini ifade etmiştir. Örneğin;

“Borç olmadığınız zamanlar... Belki kredilere falan bulaşma şeyi dahi oluyor. Sebep oluyor. Faize bulaşmamıza da sebebiyet verebiliyor.” [24. Katılımcı 27.08.2024]

3.2.3.4. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, borç bulamamanın bireyler üzerindeki etkilerini hem ekonomik hem de psikolojik boyutlarıyla ele alarak, sosyal yardımlaşma mekanizmalarının eksikliğinde bireylerin nasıl zorluklarla karşılaştığını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, borç para bulamadıklarında özellikle temel ihtiyaçları karşılama, ticaret yapma veya birikim fırsatlarını değerlendirme gibi konularda ciddi sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmiştir. Aile geçimini sağlamakta zorlanan, iş yatırımlarını ertelemek zorunda kalan ya da ekonomik kriz dönemlerinde destek göremeyen bireylerin ifadeleri, borç bulamamanın sadece kısa vadeli bir problem olmadığını; bazen bireyin ekonomik geleceğini dahi şekillendirecek

derinlikte sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Özellikle geçmiş kriz dönemlerine atıfta bulunan katılımcılar, ekonomik dalgalanmaların bireylerarası borç ilişkilerini tamamen kopardığını ve bu durumun yalnızlaşmayı artırdığını ifade etmektedir.

Bununla birlikte, borç bulamamanın sadece ekonomik değil, yoğun bir psikolojik yük oluşturduğu da dikkat çekmektedir. Katılımcılar arasında, aynı anda birçok kişiye borçlu kalmanın getirdiği stres, mahcubiyet ve huzursuzluk gibi duygularla baş etmeye çalışan bireyler bulunmaktadır. Bu durum yalnızca finansal zorluklara değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerine ve ruh sağlığına da zarar verebilmektedir. Bununla birlikte, borç bulamadıklarında ciddi bir sorun yaşamayan katılımcıların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu bireylerin ya daha istikrarlı bir ekonomik duruma sahip oldukları ya da çevrelerinden destek alabilecekleri güçlü bir sosyal bağa sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu farklılık, toplumsal eşitsizliklerin borçlanma sürecinde de kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca bazı katılımcıların, borç bulamama durumunda mecburen faizli kredi gibi İslami hassasiyetlere aykırı çözümlere yönelmek zorunda kaldıklarını ifade etmeleri, sosyal yardımlaşma mekanizmalarının yeterince kurumsallaşmadığı toplumlarda karz-ı hasen benzeri faizsiz destek modellerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak bu alt temada elde edilen bulgular, borçlanma süreçlerinde yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki, psikolojik ve toplumsal boyutların da dikkate alınması gerektiğini, dayanışma kültürünün zayıfladığı ortamlarda bireylerin hem maddi hem manevi olarak kırılgan hale geldiğini göstermektedir.

3.2.4. Alt Tema 4: Borç Para Bulmanın Ekonomik Durum Üzerindeki Etkileri

Bu alt temada Araştırmacının sorduğu “Borç istediğiniz zaman borç para bulsaydınız ekonomik durumunuz nasıl olurdu?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar üzerinden borç para bulmanın ekonomik etkilerine dair görüşleri kodlar ışığında incelenmektedir. Bu tema beş kodda incelenmektedir.

3.2.4.1. Kod 1: Borç Bulmanın Ekonomik Durumu Daha İyi Yapacağını Belirtenler

3.2.4.1.1. Alt Kod 1: Ekonomik Rahatlama

Bu grup katılımcılar, borç para bulunması halinde mevcut ekonomik durumlarının daha da iyi olacağı, ekonomik sıkışmışlıklarının hafifleyeceği ve nakit ihtiyacının karşılanacağı sebebiyle temel ihtiyaçlarının daha düzenli karşılanacağını ifade etmektedir. Örneğin;

“Borç para bulsaydık ekonomik durumumuz daha iyi olurdu. Çünkü belli bir süre sonra benim hayvan satış zamanı geliyordu... Bir kuzuyu zamanı gelmeden satamıyorsun... Satamadığımız için de sıkıntılara giriyorduk.” [7. Katılımcı 09.08.2024]

O ay biraz daha borçlarımı ödeme noktasında problem yaşamazdım. Daha iyi olurdu. Daha rahattıydım yani.” [27. Katılımcı 21.10.2024]

3.2.4.1.2. Alt Kod 2: Fırsatları Kaçırmama Ve Ekonomik Durumu İyileştirme

Bu grup katılımcılar, borç para bulunması halinde bireylerin ekonomik fırsatları zamanında değerlendirebileceğine, ihtiyaç duydukları gereksinimleri zamanında temin ederek uzun vadede daha iyi ekonomik duruma gelebileceklerini düşünmektedir.

“E tabii mutlaka daha iyi olurdu. Çünkü örnek olarak... Eski aracınız sizi her zaman tamire götürüyor. Ama siz onu satın iyi bir araba aldığınız zaman en azından orada maddi olarak da o sıkıntıyı çekmezsiniz. (15. katılımcı)

“Yani en azından borç para isteme sebebi neyse en azından onu karşılamış olurdu... iki gün içinde parayı bulmazsanız adam başka birine satıyor. Belki o arabadan daha kötü bir araba almak zorunda kalırsınız. Ya da daha kötü bir ev.” [16. Katılımcı 18.08.2024]

3.2.4.1.3. Alt Kod 3: Ekonomik Olarak Sosyal Çevresine Katkı Sağlama İmkkanı

Bu katılımcı, borç para bulunmasının bireysel ekonomik rahatlamadan ötesinde, sosyal çevre ve toplumsal dayanışma açısından olumlu sonuçların olacağını düşünmektedir.

“Borç para bulsaydım bugün mesela sadece kendi ailemi geçindiriyorsam yarın başka çevremden 2-3 aileyi geçindirecek kadar bir ekonomik durumum düzelirdi. Daha da faydalı olurum topluma, komşularıma.” (17.katılımcı)

3.2.4.2. Kod 2: Borç Bulmanın Ekonomik Durumu Değiştirmeyeceğini Düşünenler

Bu grup katılımcılar, borç para bulunmasının mevcut ekonomik durumlarını değiştirmeyeceğini düşünmektedir.

“Bir değişiklik olacağını sanmıyorum.” (11. katılımcı)

“ekonomik durumuma bir etkisi olmazdı... Aldığım borç temel zaruri ihtiyaçlarım için olmadığı için o borcu almasaydım dahi hayatımda pek bir şey değişmeyecekti. (29. katılımcı)

3.2.4.3. Kod 3: Borcun Uzun Vadede Ekonomik Durumu Olumsuz Etkileyeceğini Düşünenler

Bu grup katılımcılar, borçlanmanın uzun vadede ekonomik durum üzerinde olumsuz bir yük olabileceğini düşünmektedir.

“Zaten adam belli bir zaman bana borç verirdi. Yine almak istediği zaman ister istemez yine insan darlığa düşerdi. Yokluktu... Garibanlık vardı yani.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

“Daha kötüye giderdi. Daha iyiye gitmezdi. Borç aldığım için iyiye gidecek diye bir şey yok. Kendi paramız olsaydı daha çok kazanırdık.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

3.2.4.4. Kod 4: Borcun Ekonomik Rahatlıktan Ziyade Manevi Ve Psikolojik Rahatlık Sağlayacağını Düşünenler

Bu grup katılımcı, borç para bulmanın sadece maddi etkisinden ziyade manevi ve psikolojik yönden olumlu etkisinin olduğunu düşünmektedir. Örneğin;

“Yani fark edecek bir şey yoktu. Sadece biraz belki psikolojik olarak rahatlardım. Yani sonuçta borçtur. Psikolojik olarak biraz rahatlatır. (6. katılımcı)

“Ev aldığımdan dolayı her ay ödemiş olduğum kira külfetinden en azından kurtuldum. Daha doğrusu bana kazanımı böyle maddiyattan ziyade kafa konforu olarak, manevi olarak bir rahatlık sağladı.” [29. Katılımcı 22.10.2024]

3.2.4.5. Kod 5: Şartlar Nedeniyle Borcun Avantajının Pek Olamayacağını Düşünenler

Bu katılımcı, borç bulmanın sağlayacağı avantajların koşullara bağlı olarak sınırlı kalabileceğini ve özellikle uzun süreli altın ve döviz borçların enflasyona bağlı değişkenliği nedeniyle avantajının en aza inebileceğini düşünmektedir. Örneğin,

“Ekonomik olarak da pek fazla katkı sağlayacağını düşünmüyorum. Uzun süredir borç olsa eyvallah. Uzun süredir borça şu an kimse vermez. Verenler de zaten ya altın verir ya döviz verir. O şekilde de bunların sabit kalmadığından dolayı pek fazla bir avantajı olmaz.” (6. katılımcı)

3.2.4.6. Alt Tema 4: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, borç para bulmanın bireylerin ekonomik durumuna olan olası etkilerini katılımcıların varsayımsal değerlendirmeleri üzerinden analiz etmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, borç imkânının ekonomik rahatlama sağlayacağı, fırsatları kaçırmalarının önüne geçeceği ve bazı durumlarda sadece kendi yaşamlarını değil çevrelerini de olumlu yönde etkileyeceği görüşündedir. Özellikle gelir düzeni düzensiz olan ya da geçim yükü ağırlaşan bireyler, borç bulmaları halinde nakit akışlarını dengeleyebileceklerini ve bu sayede temel ihtiyaçlarını daha düzenli karşılayabileceklerini ifade etmiştir. Bu durum, borç almanın yalnızca anlık bir çözüm değil, aynı zamanda geleceğe dönük ekonomik fırsatların değerlendirilmesinde de önemli bir kaldıraç görevi gördüğünü göstermektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar borç bulmanın ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik yaratmayacağını ya da tam aksine uzun vadede daha fazla yük getireceğini dile getirmiştir. Bu bireyler için borç, geçici bir ferahlık sağlasa da sonrasında ödeme baskısıyla birlikte yeni bir maddi sıkıntı doğurabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar, borcun ekonomik faydasından ziyade manevi ve psikolojik rahatlama sağladığını, örneğin kiradan kurtulmak gibi somut maddi getirilerin ötesinde zihinsel huzur sağladığını vurgulamıştır. Bu ifadeler, borcun sadece rakamsal değil, bireyin yaşam kalitesi ve huzur düzeyi üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan, borç bulmanın avantajlı olup olmayacağının mevcut ekonomik koşullara, özellikle döviz ve altın gibi değerlerin dalgalanmasına bağlı olduğu da

dikkat çekmektedir. Bu katılımcılar, belirsiz piyasa ortamında borç almanın risklerini fark etmiş ve bu nedenle borç imkanını temkinli değerlendirmiştir. Genel olarak bu tema, borç bulmanın etkilerinin kişisel ekonomik geçmiş, mevcut gelir durumu ve psikolojik algılar gibi çok boyutlu faktörlere bağlı olduğunu; borcun bireyler nezdinde sadece bir “finansman aracı” değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın bir göstergesi ve kişisel güvenlik hissinin kaynağı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

3.2.5. Alt Tema 5: Borç Almanın Sebepleri Ve Fonun Kullanıldığı Alan

Bu alt temada katılımcılara sorulan “Borç almanızın sebebi neydi ve borç aldığınız fonu hangi alanda kullandınız?” sorusu üzerinden borç alma nedenleri ve borç aldıkları fonları hangi alanlarda kullandıklarını analiz etmektedir. Katılımcıların temel ihtiyaçlar, ticari amaçlar, büyük çaplı harcamalar, acil durumlar ve mali planlama eksikliklerden dolayı borçlandıkları ve bu fonları ihtiyaç duydukları alanlarda kullandıkları görülmektedir. Borçlanmanın her bir nedeni birer kod altında analiz edilmektedir.

3.2.5.1. Kod 1: Temel İhtiyaçları Karşılama İçin Borç Alma

Bu kodda, ekonomik olarak en zorunlu harcamaları dahi karşılayacak imkanı olmayan bireylerin borçlanma durumlarını ele almaktadır. Bu grup katılımcılar, günlük hayatın rutin ve zaruri ihtiyaçları karşılamak için borçlandığını ifade etmektedir. Özellikle geçim zorluğu, gelir gider dengesizliği, öğrencilik gibi dönemsel zorluklar borçlanmayı tetiklediği görülmektedir. Örneğin,

“Çocukların idaresinde un, şeker, bilmem ne. Temel ihtiyaçlarla gidiyoruz.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

“Borç almamın sebebi mesela nüfusun var olup da geçimini bir türlü denkleştiremediğimizdendir temel ihtiyaçları göremediğimizden dolayı.” [7. Katılımcı 09.08.2024]

“Öğrenciydim. Kendimde, temel ihtiyaçlar. Temel ihtiyaçlarımızı karşılamak için.” [20. Katılımcı 20.08.2024]

3.2.5.2. Kod 2: Ticari Amaçlı Borç Alma

Bu grup katılımcılar, iş kurmak, işletme sermayesini büyütmek, mal alıp satmak veya hayvancılık gibi ticari faaliyetleri finanse etmek için borç aldıklarını ifade etmektedir. Örneğin;

“Kendime hayvan alacaktım işte şey için ailemi geçindirmek için şey için hayvancılık yapıyoruz.” (1. katılımcı)

“Ticaret de yaptım... Ondan sonra hayvan olduğu zaman alıyordum. Saman zamanında alıyordum. Arpa zamanında, bazen para çıkmadığı zaman borç istiyordum insanlardan. (13. Katılımcı)

“Yani ben bir iş yeri açmak için... bir kamyon mal satıyorsam, iki kamyon mal alıp satabilmem için, iki kişi çalıştırıyorsam beş kişi çalıştırmak için.” [17. Katılımcı 20.08.2024]

“Tabi ticaret. Kredi kartlarımız var, senetlerimiz var. Onları ödemek için alıyoruz.” [21. Katılımcı 27.08.2024]

“Genel itibariyle kendi ödemelerimize, ödeme günlerimize, paramıza, ticari almışlar... Paramız çıkışmamıştır. Orada da borç aldığımız olmuştur.” [23. Katılımcı 12.09.2024]

3.2.5.3. Kod 3: Ev, Araç, Düğün Ve Diğer Büyük Masrafları Karşılama

Genellikle büyük ölçekli harcamalarda borç almak bir ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. Örneğin;

“Ev alırken biraz zorlanmıştım. Bu konuda biraz borç aldım. Daha önce de bir defa araba almıştım.” [3. Katılımcı 22.04.2024]

“Araba almaktı. Araba almak için 111 boş para lazımdı. Alamadık maalesef. 111 Haliyle son seçenek katılım bankasına başvurduk.” [2. Katılımcı 22.04.2024]

“Evlenirken borç para bulma durumuna ihtiyacım oldu. Bir de araba alırken. [5. Katılımcı 08.08.2024]

“Düğünden sonra bu mobilya ödeme konusunda taksitleri ödeme konusunda bir sıkıntı yaşadım. O dönem için almıştım. Genelde düğün hazırlıkları, evlilik sürecinde

falan daha çok insanlar ihtiyaç duyuyor. Ev alırken olsun. Ev alırken insanlar daha çok insanlardan borç alabiliyor.” [24. Katılımcı 27.08.2024]

“Ev yaptım bu sene. Malzeme aldık, ustaların parası olsun, malzeme olsun.” [26. Katılımcı 02.10.2024]

“Yani ev ya da araba almak için. Nadiren de kısa vadeli borçlarımı ödemek için. Ama genellikle ev ve araba almak için.” (28. katılımcı)

“Ben ev aldım. Bir de son yakın dönemde araç aldım, araba aldım.” (29. Katılımcı)

3.2.5.4. Kod 4: Finansal Kriz ve Acil Durum Borçlanması

Bu kod, ani ve kısa vadeli nakit para ihtiyacı durumunda borç alma ihtiyacının doğurabildiğini ele almaktadır. Bazı katılımcılar, kısa süreli ani olarak ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayabilmek veya ihtiyacı olan başka birine yardım etmek için acil borçlanabilmektedir. Örneğin;

“Yani arkadaşlarım genellikle harçlık diyor ya da bir fatura mühendisliği yani pek bir ticari amaçla kullanılmadı. Kısa dönemli bir şey için.” [11. Katılımcı 10.08.2024]

“O kısa süreli düşündür ya da örnek veriyorum onun haricinde birisine lazım olunca benden isteyince mecburi olduğumuzda ben de başkasından borç aldım. Acil durumlar bir iki defa yaşadım.” [27. Katılımcı 21.10.2024]

3.2.5.5. Kod 5: Ekonomik Yetersizlik Ve Mali Planlama Eksikliğinden Kaynaklanan Borçlanma

Bu alt tema, plansız harcama veya yerinde olmayan yanlış yatırım gibi nedenlerle ortaya çıkan mali açıkların borç yoluyla kapatılmasını ele almaktadır. Bazı katılımcılar, mali güçlerinin üstünde riskli veya yanlış yatırımlar yaparak ekonomik zarara uğradıklarında bu açığı kapatmak için borçlanma yoluna gidebilmektedir. Örneğin;

“Dengesiz beslenme nasılsa dengesiz harcadım diyelim kendi paramı... Haddimiz değilken haddimiz olduğunu düşündüğümüz başka işlere yatırım yaptık. Tekstil yatırımı yaptık ve zarar ettik.” [12. Katılımcı]

3.2.5.6. Alt Tema 5: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, bireylerin borç alma motivasyonlarının sadece bir “nakit bulma” davranışı olmadığını; aksine yaşamın farklı alanlarına yayılan çok yönlü ihtiyaçların bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Katılımcıların ifadelerine göre borçlanma, çoğunlukla temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla başvurulmuş bir çözüm olmakla birlikte, ticari faaliyetlerin sürdürülebilirliği, büyük ölçekli harcamaların finanse edilmesi, ani gelişen durumların yönetilmesi ve mali hataların telafisi gibi sebeplerle de tercih edilmektedir. Özellikle dar gelirli veya düzensiz gelire sahip bireylerin, gıda, kira, fatura gibi zaruri harcamaları karşılamak için borçlandıkları sıkça vurgulanmıştır. Bu durum, borçlanmanın bireyler için bir yaşam standardı sürdürme aracı hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, ticari amaçlı borçlanmalar, katılımcıların üretken faaliyetlere yöneldiğini ve borcu yalnızca bir harcama değil, aynı zamanda yatırım aracı olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Hayvancılık, mal tedariği, işletme büyütme gibi girişimsel faaliyetler için alınan borçlar, ekonomik döngüye katılımı artırmakla birlikte zaman zaman risk barındırmakta ve ödeme güçlüğü ile sonuçlanabilmektedir. Benzer şekilde, ev, araba, düğün gibi büyük ölçekli harcamalar da toplumda borçlanmayı meşru ve yaygın bir uygulama hâline getirmiştir. Bu tür borçlar, sosyal beklentiler ve yaşam döngüsü içerisinde “zorunlu” kabul edilen harcamalar olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca bazı katılımcıların ifadeleri, borçlanmanın arkasında sadece maddi sebeplerin değil, aynı zamanda ekonomik planlama eksikliği veya yanlış yatırımların da etkili olduğunu göstermektedir. Bu noktada borç, birikim eksikliğini ve finansal öngörü zafiyetini kapatmaya çalışan bir geçici çözüm işlevi görmektedir. Acil durumlar, hastalıklar veya başkasına yardım gibi insani refleksler de borçlanmayı tetikleyen önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak, borçlanmanın çok yönlü sebepleri ve kullanıldığı alanlar, bireylerin ekonomik davranışlarının toplumsal, ticari, kişisel ve duygusal boyutlarını yansıtmaktadır. Bu bulgular, borç ilişkisinin sadece ekonomik bir mesele değil, aynı

zamanda sosyal adalet, toplumsal dayanışma ve bireysel sorumluluk gibi daha geniş anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır.

3.2.6. Alt Tema 6: Borç Almanın Ekonomik Durum Üzerindeki Etkileri

Bu alt temada araştırmacının soruduğu “Borç aldıktan sonra ekonomik durumunuzda bir değişiklik oldu mu?” sorusu üzerinden katılımcıların borç almaları sonucunda ekonomik olarak gerçekleşen değişimleri analiz etmektedir. Borçlanma katılımcılarda farklı etkiler oluşturmıştır. Borçlanma kimileri için ekonomik ve psikolojik rahatlama sağlarken, kimileri için ise yük, zarar ve olumsuz etkilere neden olmaktadır.

3.2.6.1. Kod 1: Olumlu Yönde Ekonomik Değişim

Bu kodda borcun katılımcılara sağladığı olumlu etkilerini ele almaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre bu olumlu etkiler, kısa ve uzun vadede refah artışı, ekonomik ve psikolojik rahatlama olarak sıralanabilir. Borç alan kimi katılımcılar, ihtiyaçlarını karşılayıp mali sıkışmışlıktan kurtuldukları için ekonomik ve psikolojik olarak rahatlama ve refah hissi yaşayabilmektedir. Örneğin;

“Yok, çok şükür. Bir değişiklik olmadı. Yani fayda oldu. Fayda oldu. Artı yönünde bir katkısı oldu. Olumlu bir katkısı oldu.” [2. Katılımcı 22.04.2024]

“E tabi insan biraz rahatlıklardı. Rahatlama durumu olurdu.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

“Borç aldığımndan ihtiyacımı giderdikten sonra tabii ki bir bolluk oluyor... İhtiyacının giderilmesi Güzel bir şey. Ve o sıkışma anından borçla kurtulmak da olumlu. (5. katılımcı)

“Çok azda olsa bir tık yukarı çıktık.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Yani hayat seviyemizi... Ekonomik olarak refah seviyemizi arttırıyor.” (15. Katılımcı)

“Oldu tabii. Çok iyi oldu yani. Ama ticaret yaptım.” (18.katılımcı)

Ticari olarak da artıyor. Rahatlama oluyor tabii ki.” [21. Katılımcı 27.08.2024]

3.2.6.2. Kod 2: Olumsuz Yönde Ekonomik Değişim

Bu kod, borçlanmanın getirdiği finansal yük, faiz ya da düzenli taksit ödemeleri nedeniyle olumsuz etki oluşturmamasını ele almaktadır.

3.2.6.2.1. Alt Kod 1: Borçlanmayla Gelen Ekonomik Yük Ve Kayıplar

Bu grup katılımcılar, faizli borca bulaşma ve devamlı borç içinde olmanın ekonomik durumlarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Örneğin;

“Ben işte bu faize bulaştığımdan beri ekonomik düzenimde hep geri gidiş oldu... Yaklaşık 40 yıldır bu tekstili yapıyorum... Ama zarla zorla bir evim oldu.” [12. Katılımcı 17.08.2024]

“Ekonomik durumumuzda hiçbir değişiklik yok. Sürekli borcun içinde kıvranıyoruz.” (19. katılımcı)

“Borç ödeme sürecinde bazı ekonomik ağırlıklar hissediyorum. Belli bir meblağ aylık aylığımızdan ödediğimiz için bazı şeyleri hayatımızda ertelemek yapmak zorunda kalıyoruz.” (29. Katılımcı)

3.2.6.2. Alt Kod 2: Enflasyon Ve Alacak Kaybı Nedeniyle Olumsuz Etkilenme

Katılımcılar, alacakların tahsil edilememesi, enflasyonun etkisiyle mal veya paranın değerinin düşmesi gibi sebeplerden dolayı elde edilen sermayenin eriyebildiğini ifade etmektedir. Örneğin;

“Bugün diyelim ki 10 milyar iş yaptım, 8 milyar sermaye, 2 milyar kazandım. E ne yapıyorum 4 milyar da borç vermişimdir. O borcum geri gelmiyor, çoğu gelmiyor. Gelmediği için o kazancımız orada eriyor... Sonuçta o kadar eriyoruz yani.” (14. katılımcı)

3.2.6.3. Kod 3: Kısa Dönemli Ve Sınırlı Ekonomik Etkiler

Bu kodda borçlanmanın geçici ve sınırlı etkileri ele alınmaktadır. Bu grup katılımcı için borçlanma, kısa vadede bir rahatlama sunsa da yatırım ve kalıcı bir ekonomik gelişme olarak değerlendirilmediği için ekonomik tabloyu büyük ölçüde değiştirmemektedir. Örneğin;

“Öğrenciyken aldığımız zaman ailemizin düzelme maaşı yoktu. Tekrardan geri ödediğimiz için bizim için yatırım olmadığı için büyük bir düzelme olmuyordu. Bir ekonomik sıkıntıdan kurtulmak. Amaç tabi o anki sıkıntıyı gidermekti.” [20. Katılımcı 20.08.2024]

“Değişiklik yok, fazla olmadı yani. Zamanında borcumu ödedim fazla şey olmadı yani.” (26. katılımcı)

“Yok, çünkü aldığım meblağlar çok yüksek olanlar için genelde kısa süreli, farklı bir yol yani.” (27. katılımcı)

“Yok olmadı. Şimdikine benzer.” (28. katılımcı)

3.2.6.4. Kod 4: Sosyal Ve Psikolojik Etkiler

Bu kodda, borçlanmanın sadece ekonomik etkilerin değil, sosyal ilişkiler ve psikolojik destek alanlarında da olumlu etkiler oluşturduğunu ele almaktadır. Karşılıklı borçlanma durumu ve borç ile o an içinde bulunduğu ekonomik sıkıntının giderilmesinin bir çeşit dayanışma ve güven duygusunu güçlendirdiği görülmektedir. Örneğin;

Mesela borç verip yarın benden borç isteyenler oldu, yüzü oldu. Çünkü bana borç verdi, onun da yüzü oldu benden borç istedi... Yani el ele yıkar, iki el döner yüzü yıkar.” [17. Katılımcı 20.08.2024]

“İhtiyacının giderilmesi Güzel bir şey. Ve o sıkışma anından borçla kurtulmak da olumlu. (5. katılımcı)

3.2.6.5. Alt Tema 6: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların ifadeleri, borçlanmanın ekonomik durum üzerindeki etkilerinin oldukça çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar için borç, yalnızca geçici bir çözüm değil; aynı zamanda refah seviyesini artıran, iş fırsatlarını değerlendirme imkânı sunan ve psikolojik anlamda rahatlatıcı bir unsur olarak işlev görmektedir. Özellikle ticari faaliyetlerde bulunan katılımcılar, borcun işletme sermayesini büyütme veya mali sıkışıklıktan çıkma konusunda doğrudan katkı sunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, borcun sosyal dayanışma ortamını güçlendirmesi ve güven ilişkilerini pekiştirmesi gibi olumlu sosyal etkileri de dikkat çekmektedir.

Diğer yandan, borcun olumsuz ekonomik sonuçlara yol açtığını düşünen katılımcılar da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle faizli borçların geri ödeme sürecinde yarattığı baskı, gelir kaybı ve yatırımın geri dönmemesi gibi durumlar, ekonomik dengeleri bozmakta ve uzun vadede yıpratıcı etkilere neden olabilmektedir. Bazı katılımcılar ise borcun sadece kısa süreli bir rahatlama sağladığını, ancak kalıcı bir ekonomik iyileşme yaratmadığını ifade etmiştir. Bu bulgular, borçlanmanın bireyler için hem bir çıkış kapısı hem de potansiyel bir yük haline gelebileceğini; dolayısıyla borç ilişkilerinin sadece miktar üzerinden değil, kişinin yaşam şartları, borcun kaynağı ve kullanım amacı gibi çok boyutlu faktörler dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.2.7. Alt Tema 7: Borç Alırken Ödeme Şartlarının Belirlenmesi

Bu alt temada araştırmacının sorduğu “Borç alırken ödeme şartlarınızı (zaman ve şekil) belirlediniz mi? Sorusu üzerinden katılımcıların borç alırken ödeme şartlarının belirlenmesi konusundaki tutumları ele alınmıştır. Yapılan analizlere göre zaman ve ödeme şekli açısından şartları baştan belirgin kılmanın yanı sıra, emtia üzerinden ödeme ve güven temelli düzenlemeler yapan katılımcılar da mevcuttur. Bu alt tema dört kodda incelenmiştir.

3.2.7.1. Kod 1: Ödeme Şeklinin Ve Zamanının Net Olarak Belirlenmesi

Bu grup katılımcı, borç alırken kesin vade ve ödenecek para cinsi üzerinde mutabık kalınarak borç aldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca ödemenin gecikmesi halinde sosyal yaptırımın olduğunu da vurgulanmıştır.

“Evet, tabii tabii günümüzü zamanımızı belledik ve zamanı geldiğinde de ödeme yaptık” (7. katılımcı)

“Kesinlikle belirleniyor. Gününde vermezsen bir daha gidip o adamdan borç isteyemezsin.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Yani. E tabii tabii yani esnaflar arasında diyorum ya bir gün, iki gün veya bir hafta yani bizimki fazla sürmüyor yani bir iki gündür. Sağ olsun burada.” [19. Katılımcı 21.08.2024]

“Evet. Yani alındığı zaman şunu belirtiyoruz karşı tarafa diyoruz ki işte bir ay sonra, bir yıl sonra ya da işte şu tarihte işte param gelecek ancak o zaman ben rahata kavuşurum o zaman öderim. [16. Katılımcı 18.08.2024]

“Evet. Ödeyeceğim vadeyi, borcu aldığım borç konusunun cinsi vs. her şeyi... Belirleyerek aldım. [28. Katılımcı 21.10.2024]

3.2.7.2. Kod 2: Belirli Olmayan Esnek Ödeme Şartları

Bu grup katılımcılar borç alırken herhangi bir ödeme zamanı belirlemediklerini ifade etmişlerdir. Özellikle aileden alınan borçlar ve güven ilişkisinin yüksek olduğu kişiler arasında esnek ödeme hatta ödeme vaktinin tamamen belirsiz olduğu durumlar da yaşanmaktadır. Örneğin;

“Hangi zamanda ödemek bir tarih söylemedim. Elime geçtiği gibi vereceğim hemen. O şekil anlaştık.” [1. Katılımcı 22.04.2024]

“Zaman konusunda beni sıkıntıya koymadı. Elini geçtikçe ödersin, şeklinde.” [3. Katılımcı 22.04.2024]

“Hayır. Hani belli bir süre içinde demedik mesela. Onlar beni sabrettiler. Ne zaman para olsa...” (26. katılımcı)

Ucu açık vadesi, ucu açık borçları genellikle annem ya da babamdan borç aldığım da ucu açık vadeler olurdu ama onun dışında genellikle vadeler belirterek borç aldım.” [28. Katılımcı 21.10.2024]

“ben ailemden sürekli aldığım için... net bir tarih ve net bir ödeme meblağı yoktu.” [29. Katılımcı 22.10.2024]

3.2.7.3. Kod 3: Ödemenin Altın, Döviz Veya Emtia Olarak Esnek Zamanlı Yapılma

Bu grup katılımcı ise borç alırken belli bir zamana kayıtlı kalmadan güven esaslı ve özellikle değerini koruyan altın ve döviz cinsinden borçlanmada bunun etkili olduğunu vurgulanmıştır.

“Tabi zaman koyuyordu. Mesela bir sonbaharda gidip adamdan para alırdık. Diyorduk ilkbaharda sana keçi vereceğiz, kuzu vereceğiz. Borç Aldığımız adama hayvanları satardık. Herkes de vermezdi yani.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

“Biz borcu alırken işte ben zaman belirlemedik. Uzun süre. Yani ben şimdi hemen veremiyorum. Belli bir süre tanınması lazım. Çünkü altın olduğu için değer kaybı da olmuyor. Olmadığı için belli bir süreliğine Allah razı olsun o da bana fırsat tanıdı.” [22. Katılımcı 27.08.2024]

“TL yok. Bilezik veririm bileziği mi alırım, altın veririm altını mı alırım.” (8. katılımcı)

“Döviz olduğu için karşıdaki de zararı olmadığı için, zararı uğramadığı için o da çok acele etmiyordu, idare etti bizi.” [22. Katılımcı 27.08.2024]

3.2.7.4. Kod 4: Güven Ve İyi Niyet Temeline Dayalı Esnek Zamanlı Borçlanma

Bu grup katılımcı esnek zamanlı borçlanmayı özellikle güven ve samimiyet ilişkilerine dayandığını ifade etmiştir. Bu da sosyal ticarete ve borçlanmada sosyal sermayenin önemini vurgulamaktadır.

“Karşı taraf sizde kalsın. Ben istediğim zaman alayım gibisinden.” [5. Katılımcı 08.08.2024]

“Arkadaşlardan aldığımız için... biraz samimiyet de fazla olduğu için aldığımız... o an işte alacağız da işte hemen bugün vereceğiz diye bir şey olmuyor işte. Elin ferahlayınca verirsin işte.” (20. katılımcı)

“Yani yazılı hariç, ...sözlü olarak altın noktasında maddi imkanın olduğu dönem vereceğimi söyledim.” (27. katılımcı)

“Güven vermişsen karşıya, dürüstsen bazen sende hiç para olmaz. Gidersin, karşıya verdiğin güvenden dolayı yine ürünü alır getirirsin, satarsın, parasını verirsin.” [23. Katılımcı 12.09.2024]

3.2.7.5. Alt Tema 7: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt temada elde edilen bulgular, bireylerin borç alma süreçlerinde ödeme şartlarını belirleme konusundaki yaklaşımlarının oldukça farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle esnaf çevresindeki borç ilişkilerinde ödeme tarihi, borcun miktarı ve ödeme şekli gibi unsurların baştan açıkça belirlenmesi yaygın bir uygulamadır. Bu tür ilişkilerde, borcun zamanında ödenmemesi durumunda sosyal

yaptırım riski bulunduğu ve bu durumun bireyin itibarını etkileyebileceği dile getirilmiştir. Bu netlik, taraflar arasındaki güvenin korunması ve borç ilişkisinin sürdürülebilirliği açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Buna karşılık, aile bireyleri veya yakın arkadaşlar arasında gerçekleşen borçlanmalarda daha esnek, hatta ucu açık bir ödeme anlayışının benimsendiği görülmektedir. Katılımcılar, bu tarz borçlarda genellikle kesin bir vade belirtilmediğini, borcun “imkan oldukça” ya da “elleri ferahladığında” ödenmesinin yeterli görüldüğünü ifade etmektedir. Bu durum, yakın ilişkilerde güvenin ve samimiyetin yazılı kurallardan daha ön planda olduğunu, sosyal sermayenin borç ilişkilerinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Özellikle aile içi borçlarda vade belirleniminin gerekli görülmemesi, geleneksel dayanışma kültürünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca borcun altın, döviz veya emtia üzerinden alınması durumlarında da zaman konusunda esneklik söz konusudur. Katılımcılar, bu tür değerli varlıkların enflasyona karşı daha dayanıklı olması nedeniyle, alacaklıların geri ödeme konusunda baskıcı davranmadıklarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, borç ilişkilerinde maddi teminattan ziyade sözlü beyanlara dayalı güven duygusunun öne çıktığı örnekler de mevcuttur. Özellikle “dürüstlük” ve “verilen sözde durma” gibi ahlaki değerlerin, borç ilişkilerinde resmi şartların yerine geçebildiği görülmektedir. Genel olarak bu alt tema, borç alma sürecinde ödeme şartlarının belirlenmesinde ekonomik etkenlerin yanı sıra güçlü sosyal bağlar, güven ilişkisi ve karşılıklı anlayışın da etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.8. Alt Tema 8: Borcun Zamanında Ödenmesi Ve Gecikmelerle Başa Çıkma Stratejileri

Bu alt temada, araştırmacının katılımcılara “Borç aldıktan sonra zamanında ödeme yapabildiniz mi? Eğer yapamadıysanız, bu durumla nasıl başa çıktınız?” sorusu üzerinden; katılımcıların borçlarını vadesinde ödeme konusunda yaşadıkları tecrübeleri, zamanında ödememe durumlarında yaşadıkları zorlukları ve gecikme durumunda karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için geliştirdikleri yöntemler nesnel değerlendirme ile analiz edilmiştir. Katılımcılar, borç ödemesini vadesinde yapılmasını kendileri için bir onur olarak görürken, gecikme durumlarında psikolojik

baskıların ve mahcubiyet hissinin yoğun olarak yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu alt tema, borcun ödenmesi ile ilgili deneyimleri dört kodda incelenmiştir.

3.2.8.1. Kod 1: Zamanında Ödeme Yapabilenler

Bu grup katılımcılar borçlarını zamanında ödediklerini ve bunun kendileri için bir kişisel itibar ve ekonomik disiplin sağladıklarını ifade etmiştir. Borcunu vadesinde ödeme durumu, katılımcıların ekonomik durumlarını doğru yönetme, gelir gider dengesini koruyabilme ve borcun vadesinde ödenmesini önceliklendirirler ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin;

“Yok yaptık. Bir sıkıntı yaşamadık.” (2. katılımcı)

“Zaten biz kendi bütçemizle, kendi hayvanlarımıza ne kadar hayvanları satarız. O kadar borç yapardık yani çok fazla Borç yapmazdık... Zamanında da ödeme yapıyorduk.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

” (4. katılımcı)

“Mutlak surette bugüne kadar en az üç gün önce vermişimdir.” (6. katılımcı)

“Genel olarak zamanında ödüyorum. Yani aslında ayaklarımızı yorganımıza göre uzattığımızda sıkıntı yok” (15. katılımcı)

“Yani bugüne kadar ödemeyi ertelediğim çok nadir olmuştur. Çok istisna. Aklıma gelmiyor.” (28. katılımcı)

3.2.8.2. Kod 2: Borç Ödemede Yaşanan Gecikmeler Ve Sorunlar

Bu grup katılımcılar, borçlarını vadesinde ödeyemedikleri zaman ciddi sosyal ve psikolojik sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Vadesinde ödeme yapmayan katılımcıların, borç aldıkları kişilerce sorgulanma, itibar zedelenmesi ve suçlayıcı sözlerle karşılaşma gibi durumlar karşısında mahcubiyet, stres ve utanç duygusu yaşadıkları anlaşılmaktadır.

“İki defa ödeme yapamadım. İki defa da çok azar işittim. Üçkâğıtçısın dediler, yalancısın dediler.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Zamanında yapmadığım oldu. Ama çok çok zamanda ödedim. Yapmadığım zaman da nasıl bir sıkıntı oldu. Ben 20-30 yıl ticaret yaptım. Borcunu geciktirdiğim

adama karşı mahcubiyetimden dolayı ne istemişse kendi dükkanımdan vermişim.” [17. Katılımcı 20.08.2024]

“Bazen tabii yapıyoruz. Bazen yani bir iki gün geciktiriyoruz.” (19. katılımcı)

3.2.8.3. Kod 3: Gecikme Sorunuyla Başa Çıkma Yöntemleri

Katılımcılar, borç ödemelerinde yaşanan gecikmelerin üstesinden gelebilmek için üç temel strateji geliştirmiştir; alternatif finansman bulmak, yoğun çalışma ve ek işler yapmak ve ek süre ya da anlayış istemek. Katılımcılar bu yöntemlerle yaşadıkları finansal sıkışıklığı aşmaya çalışmışlardır. Bu stratejiler üç alt kodda incelenmiştir;

3.2.8.3.1. Alt Kod 1: Alternatif Yöntemlerle Finansman Sağlama

Bu grup katılımcılar, büyük ödemelerin vadesinde ortaya çıkan açıkları kapatmak için alternatif kaynaklara yönelmiş; yani borçlarla önceki borçları kapatma yoluna gitmişlerdir. Bu durum rahatlama sağlayan alternatif bir yöntem olsa da borcun döngüsel bir risk taşıdığı gözlemlenmiştir. Örneğin;

“Borç aldıktan sonra yüklü ödeme zamanlarında mesela taksit taksit borç alırken Allah'a şükür zorlanmadım... Ama toplu ödeme zamanlarında illaki açık kalıyor... O durumlarda da başka yerden alıp orayı kapatıp başka yere borçlandık. [5. Katılımcı 08.08.2024]

“Evet, çok sıkıntı yaşamışsınız ama öyle ya da böyle bir şekilde borç etmişiz, vermişiz yani.” [23. Katılımcı 12.09.2024]

3.2.8.3.2. Alt Kod 2: Yoğun Çalışma Ve Ek İş Yaparak Çözüm Üretme

Bu grup katılımcılar, vadesinde ödeme yapabilmek ve borç yükünü azaltmak için uzun çalışma saatlerini ve ek iş yapmayı tercih etmişlerdir. Bu yöntem katılımcılarının borcunu ödemedeki gayretini göstermektedir. Örneğin;

“Yaklaşık 12 sene pazar şoförlüğü yaptım. O faizleri, o borçları daha çok ayyuka çıkmadan yetişmeliyim hevesiyle.” (12. katılımcı)

3.2.8.3.3. Alt Kod 3: Borcu Verenden Helallik Alma Ve Müsaade/Ek Süre İsteme

Katılımcıların çoğunluğu borçlarını vadesinde ödemedikleri durumlarda borç verenden anlayış bekleme, durumunu samimi bir şekilde açıklayarak ek süre talep

etmişlerdir. Güvene dayanan bu yöntem katılımcıların borç ilişkilerini daha insani bir zeminde yönetmeye çalıştıklarını göstermektedir.

“Ama çok zor durumda olsa yalvarıyorduk, helallik istiyorduk. Bu şekilde.” [18.Katılımcı 21.08.2024]

“Bizi en çok idare eden bakkalcılardır çoğu zaman.” (7. katılımcı)

“Borç aldığım da zamanında ödeme yapabildim ödeme yapamadığımda zaten yakın arkadaşlarım olduğu için onlara durumu izah ettim. Sonrasında tekrar vermek zorundayım. Tekrar verdim.” (27. katılımcı)

“Çok samimi isek aramışımıdır, söylemişimdir... Ödememiz gereken bir para vardı. Eğer mümkünse bizi işte birkaç gün daha idare etme şansınız varsa biraz da eğer o borç aldığımız kişi ödemesi yoksa tabii birbirimizin halinden anladığımız için o birkaç gün daha müsaade eder.” [23. Katılımcı 12.09.2024]

Kod 4: Vaade belirlemede belirsiz olan borçların ödenmesi

Bu grup katılımcılar vade belirlemeden alınan borçların ödenmesi noktasında zorluk yaşasalar da ellerine geçen ilk fırsatta ödeme yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda borç verenin sabrı ve anlayışı borç alanın ise bu durumu suiistimal etmemesi sürecin başarısı açısından büyük bir öneme sahiptir.

“Hangi zamanda ödemek bir tarih söylemedim. Elime geçtiği gibi vereceğim hemen. O şekil anlaştık... Ama biraz zorlandım. Bayağı bir zorlandım.” [1. Katılımcı 22.04.2024]

“Zaman belirtmedik. Zaman belirtmedik ama sabrettiler adamları.” (26. katılımcı)

3.2.8.4. Alt Tema 8: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların borç ödeme davranışları üzerine yapılan bu analiz, borcun zamanında ödenmesinin yalnızca ekonomik bir sorumluluk değil, aynı zamanda kişisel onur, itibar ve sosyal güvenilirlik göstergesi olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Zamanında ödeme yapan bireyler, bu tutumlarının ekonomik planlama becerisiyle ilişkili olduğunu belirtmiş; “ayağını yorganına göre uzatma” prensibiyle hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, borç ilişkilerinde güvenin devamı ve gelecekte tekrar destek alma ihtimali açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır.

Buna karşılık, ödeme gecikmesi yaşayan katılımcılar, bu durumun sadece maddi değil, aynı zamanda psikolojik bir yük oluşturduğunu belirtmişlerdir. Mahcubiyet, stres, sosyal baskı ve suçlanma gibi olumsuz duygular, bireylerin gecikme durumlarını sadece finansal değil aynı zamanda insanî ve ahlaki bir kriz olarak da algıladıklarını göstermektedir. Bu tür durumlarla başa çıkmak için üç temel strateji öne çıkmıştır: alternatif finansman bulma (yeni borçla eski borcu kapatma), yoğun çalışmayla gelir artırma ve borç verenden anlayış talep etme. Bu stratejiler, bireylerin borçlarını ödemeye yönelik yüksek hassasiyetlerini ve sosyal ilişkileri zedelememek için gösterdikleri çabayı yansıtmaktadır.

Öte yandan, vadesi belirsiz borçlarda ödeme süreci daha esnek olsa da, bu durumun hem borç alan hem de veren taraf için yüksek düzeyde güven gerektirdiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar, böyle durumlarda karşı tarafın sabrının kıymetini bildiklerini ve borçlarını ilk fırsatta geri ödemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, borç ilişkisinde maddi unsurlar kadar ahlaki tutum, dürüstlük ve empati de belirleyici olmaktadır. Genel olarak bu alt tema, borç ödeme süreçlerinde bireylerin hem ekonomik hem de insani değerler doğrultusunda hareket ettiklerini, ödeme disiplini kadar ilişkisel duyarlılığın da önemli rol oynadığını göstermektedir.

3.2.9. Alt Tema 9: Borcun Alındığı Para Türü

Bu alt temada araştırmacının sorduğu “Borcu döviz olarak mı aldınız yoksa TL olarak mı?” soru üzerinden katılımcıların borçlanmada kullandıkları para türleri ve bu türleri tercih etme sebepleri ele alınmıştır. Katılımcılar, TL, altın, döviz ve karma yöntemlerle borçlandıklarını ifade etmiş ve bu tercihlerinin nedenlerini enflasyon, ekonomik risk ve kişisel ilişkiler gibi faktörler olarak sıralamıştır. Borçlanmada tercih edilen para türünün ekonomik ve sosyal dinamiklerle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

3.2.9.1. Kod 1: TL İle Borçlanma Ve Tercih Sebepleri

Bu grup katılımcı, ödeme planlarının daha öngörülebilir olması, enflasyonun etkisiyle döviz veya altın değerindeki ani dalgalanmalardan kaçınma arzusu sebebiyle borçlanırken TL tercih etmiştir. Ayrıca kısa vadeli ihtiyaçlar ve ekonomik istikrarın korunması için bir avantaj olarak görülmüştür. Bunun yanında katılımcıların

ifadelerinden TL'nin uzun vadede değer kaybı endişelerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin;

“Valla bu süreçte döviz ve altın biraz riskli olduğu için mümkün mertebe TL almak için ihtiyacım olursa TL veren bir arkadaşım olursa TL tercih ederim.” (23. katılımcı)

“TL olarak. Yani zamanın da ödedim. Fazla uzatmadan. O para değersiz olmadı yani.” (26. katılımcı)

“Fark ediyor mu? Döviz olarak alsak zaten devalüasyonla, koru yüksekliğinden yine aynı parayı ödeyecektik. Bankalardan aldık Türk parası olarak. Yine faiz ödedik yine aynı yerden. Ama ben genelde borç almadım dediğim gibi. Sadece borca ev aldım.” [12. Katılımcı 17.08.2024]

3.2.9.2. Kod 2: Altın İle Borçlanma Ve Tercih Sebepleri

Katılımcıların çoğunluğu borçlanırken altın tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle altının ekonomik belirsizlik ve yüksek enflasyon ortamında değerini koruması tercih edilme sebebi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca borç verenin enflasyon karşısında mağdur olmaması için altın tercihinin güçlendirmiştir. Örneğin;

“Altın olarak aldım. Altın olarak aldınız. Genelde bizim bu bölgede şeydir altın olarak alınıyor.” [24. Katılımcı 27.08.2024]

“Bu hiç gündeme gelmedi. Ama borç aldığım kişilerle bu konuya hiç görüşmedim. Ama karşı tarafın mağdur olmaması için genellikle altın borç aldım. İstisna döviz. Bunlar üzerinden borçlanınca da zaten enflasyon farkıyla ilgili sorun minimuma inmiş oluyordu aslında.” [28. Katılımcı 21.10.2024]

“Ben altın aldığım morzulu altın olarak ödeyeyim. TL olarak Nadiren. Çünkü herkes dövizden olarak ödeyeyim. Paramın kaybolmasın.” (17. katılımcı)

Kod 3: Döviz ile borçlanma ve tercih sebepleri

Katılımcıların bir kısmı döviz cinsinden borçlanmayı tercih etmişlerdir. Dövizin tercih edilmesinin temel sebebi, uzun vadeli borçlarda paranın değerini koruma avantajı sağlaması ve borç veren kişinin geri ödemede daha esnek davranmasıdır.

“Döviz olarak aldım, döviz olarak geri verdim. Sağ olsun, borç veren kişi zaman konusunda beni sıkıntıya koymadı.” [3. Katılımcı]

3.2.9.3. Kod 3: Karma Borçlananlar

Bu grup katılımcılar şartlara göre farklı para birimlerini tercih ederek karma yöntemle borç aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım, katılımcıların daha esnek bir finansal strateji benimsediklerini göstermektedir. Bu katılımcılar, ekonomik belirsizlik nedeniyle borçlanırken yüksel menfaat yaklaşımıyla farklı para türleri arasında tercihler yaparak finansal güvenliği sağlamaya çalışmıştır.

“Benim TL de aldığım oldu. Altın aldığım da oldu. Döviz aldığım da oldu. TL’de birkaç yıl öncesinde almıştım bu ekonomik buhran başlamadan evvel.” (5. katılımcı)

“Bazen TL bulamamışsınız. Yerine işte döviz ya da altın bulmuşuzdur. Mecburiyetten aldığımız olmuştur.” (23. katılımcı)

“Her ikisi de. TL kısa süreli, döviz uzun süreli.” [6. Katılımcı 09.08.2024]

3.2.9.4. Alt Tema 9: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borçlanırken tercih ettikleri para türlerini ve bu tercihlerin arkasındaki nedenleri anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır. TL ile borçlanmayı tercih eden katılımcılar, ödeme planlarının daha öngörülebilir olması, anlık kur dalgalanmalarından etkilenmeme ve kısa vadeli ihtiyaçların daha pratik şekilde karşılanabilmesi gibi nedenleri öne çıkarmaktadır. Ancak TL’nin uzun vadede değer kaybetme riski taşıması, bu tercihin sınırlı alanlarda kaldığını ve güvenilirliğinin zamanla azaldığını da göstermektedir. Bu durum, bireylerin borçlanmada sadece kolay ulaşılabilirliği değil, ekonomik sürdürülebilirliği de göz önünde bulundurduğunu ortaya koymaktadır.

Altın ve dövizle borçlanma ise daha çok uzun vadeli, yüksek meblağlı ve enflasyonun etkili olduğu ortamlarda tercih edilmektedir. Altın, özellikle ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde hem borç alanın hem de borç verenin zarar etmemesi için tercih edilmekte; borcun reel değerinin korunması amacıyla bir güvence işlevi görmektedir. Dövizle borçlanmada da benzer şekilde, borç verenin zarar etmeme arzusu öne çıkarken, borç alanlar açısından ödeme sürecinde daha esnek koşulların

oluştugu görülmektedir. Her iki durumda da para biriminin sabit değeri olması, borç ilişkilerinde tarafların güvenlik ve adalet beklentilerini karşılamaktadır.

Öte yandan, bazı katılımcılar koşullara bağlı olarak TL, altın ve döviz birlikte kullandıklarını ifade ederek karma bir borçlanma stratejisi izlediklerini belirtmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin ekonomik belirsizlikler karşısında esnek ve pragmatik bir tutum sergilediklerini, borçlanma tercihlerini hem mevcut duruma hem de gelecekteki olası gelişmelere göre şekillendirdiklerini göstermektedir. Genel olarak bu alt tema, borç ilişkisinde tercih edilen para türünün sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal güven, karşılıklı anlayış ve yerel uygulamalarla şekillendiğini; bireylerin bu süreci bilinçli bir ekonomik planlama aracı olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

3.2.10. Alt Tema 10: Borçlanma Sürecinde Enflasyon Karşısındaki Tutumlar

Bu alt temada, araştırmacı tarafından yöneltilen “Borç alırken enflasyon karşısında değeri değişen TL için nasıl bir yol izlediniz?” sorusu çerçevesinde, katılımcıların ifadeleri doğrultusunda enflasyonun borçlanma süreçleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. TL’nin değer kaybının borç ilişkilerinde oluşturduğu sorunlar ve katılımcıların bu sorunlarla başa çıkmak için geliştirdikleri stratejiler ele alınmıştır. Özellikle enflasyonun ekonomik yüklerin yanı sıra sosyal ilişkiler üzerinde de nasıl bir baskı oluşturduğu dikkat çekici biçimde ortaya konmuştur.

3.2.10.1. Kod 1: Enflasyonun Borçlanma Üzerindeki Etkileri Ve Geçmiş Deneyimler

Katılımcılar, geçmişten günümüze enflasyon algısında büyük değişimlerin olduğunu, enflasyon nedeniyle TL para cinsiyle borç verme eğiliminin azaldığı, döviz ve altına yönelimin arttığını ifade etmiştir. Bu ifadeler, enflasyonun borçlanma alışkanlıklarını değiştirdiğini ve insanların ekonomik alışkanlıklarında ciddi bir şekilde değiştirdiğini ortaya koymaktadır.

“Biz enflasyon ne olduğunu bilmiyorduk. Enflasyon bu 20 senedir, 25 senedir böyle gündeme gelmiş.” [4. Katılımcı 08.08.2024]

“Genelde millet TL vermekten kaçınıyor. Çünkü çok aşırı derece değer kaybettiği için... Veriyorlar ama ya döviz olarak verir, ya altın olarak verir. Yönün isterdi ki, TL olsun.” [16. Katılımcı 18.08.2024]

“Akşam yatıyor, sabah kalkıyor, un torbası 50 milyar fazla üzerine gelmiş. Şeker 1 milyar olmuş ya Yüksek oluyor. O korkudan dolayı kimse şu anda borç vermiyor. Biri birine borç güvenmiyor ya vermiyor. Verdiğin zaman paranın değeri bitiyor” [13. Katılımcı 13.08.2024]

3.2.10.2. Kod 2: TL’nin Değer Kaybının Borçlanmaya Etkisi

Katılımcılar, TL’nin sürekli değer kaybetmesi nedeniyle yaşadıkları ekonomik zararlardan bahsetmiş ve özellikle uzun vadeli borçlanmalarda mağduriyetlerin yaşandığını ifade etmişlerdir. Borç olarak verilen TL’nin enflasyon karşısında değerinin büyük oranda düşmesi sonucu hem alıcı hem verici açısından büyük adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Böylece sosyal ilişkilerde ciddi güven kaybına ve borç verme motivasyonu düşürmesine sebep olduğu görülmektedir.

“Enflasyonum daha düşük olduğu zamanlarda mesela 135 bine 137 bine ben sattım. Sonra 637 bine çıktı. O borcunu vermiş miydi? Hayır, param yok... Enflasyon karşısında hiçbir yol şey yapamadım yani.” [17. Katılımcı 20.08.2024]

“Arkadaş anlatıyor ya, dedi işte ben 5 yıl önce 7000 TL vermişim, adam 5 yıl sonra benim paramla iş kurmuş, içi dolu dayamış, döşemiş, 450 bin liraya sattığı dükkanı bana yine 7000 lira öneriyor. Yani bu haksızlıktır.” (15. katılımcı)

3.2.10.3. Kod 3: Borçlanma Sürecinde Değer Koruma Stratejileri

Katılımcılar, borçlanma sürecinde enflasyon karşısında paranın değerinin korunması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejiler, ödeme sürelerini kısaltmak, alternatif para birimleri kullanmak ve Borcu para olarak değil mal olarak alma gibi yöntemlerdir.

3.2.10.3.1. Alt Kod 1: Ödeme Hızlandırma Stratejisi

Borç alan katılımcılar, borç veren kişiyi mağdur etmemek ve TL’nin değer kaybını önlemek için borçlarını daha kısa bir zamanda ödemelerini tamamlamaya

çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım, borçlu açısından büyük bir sorumluluk duygusu ve ahlaki bir hassasiyetin göstergesidir. Örneğin;

“Alım gücü düşüyor o paranın. Öyle durumlarda mahcubiyet hissettik ve Allah'a şükür yapabildiğimizden daha erken daha hızlı bir şekilde ödeme yapmaya çalıştık. Ki karşı tarafta mağdur olmasın. Biz de kendimizi zorladık. Bir fırsatçılık olarak kullanmadık bunu. Allah'a şükür karşı tarafta mağdur olmasın diye elimizden geleni yaptık.” [5. Katılımcı 08.08.2024]

3.2.10.3.2. Alt Kod 2: TL'ye Alternatif Para Birimlerinin Değerlendirilmesi

Bu grup katılımcılar enflasyonist bir zamanda TL'nin değer kaybına karşı korunmak amacıyla borçlanmalarını döviz veya altın üzerinden yapmayı tercih etmişlerdir. bu alternatifler, borç alan ve veren için karşılıklı mağduriyetlerin önlenmesine vesile olmuştur.

“Bazıları dolar olarak vermek istiyor biz almak istemiyoruz. Çünkü o riski almak istemiyoruz. Genelde TL ile çalışıyoruz. Günümüzün şartları belli değil.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Genelde millet TL vermekten kaçınıyor. Çünkü çok aşırı derece değer kaybettiği için. Yani adamlar tam vermeme konusunda bir sıkıntı yok. Veriyorlar ama ya döviz olarktan verir, ya altın olarak verir.” [16. Katılımcı 18.08.2024]

“Genel olarak TL olarak hemen-hemen kimseden almadım. Altın, Euro, dolar böyle olduğu zaman... Ne kadar olursa olsun ben işimi gördüm. Çünkü ben o günkü aldığım malzemem dahi daha fazla değer kazanmıştı. Ben yine kârdaydım. Evet, karşı taraftaki en azından borç aldığımız kişide mağdur olmuyor.” (15. katılımcı)

3.2.10.3.3. Alt Kod 3: Borcu Para Olarak Değil, Mal Olarak Alma

Değer koruma stratejilerinden bir diğeri ise katılımcıların enflasyonun etkisini kırmak için yaratıcı ve adil bir yaklaşım olarak gördükleri borç alınan mal veya ürünün değerini sabit bir ölçü olarak kabul etmektir.

“Siz bir şekeri aldığınızda o şekerin o anki fiyatından ziyade şeker olarak varsayarsanız karşı tarafı da mağdur etmemiş olursunuz. Sonuçta siz bir şeker tanesi aldığınızda o şeker tanesi belli bir süreden sonra yarı ya da çeyrek şeker fiyatına düşerse enflasyon karşısında paranın değer kaybetmesi karşı taraf size borç veren

insanlara biraz haksızlık olur. Şeker olarak alırsanız hem karşı taraf için haksızlığı ortadan kaldırmış olursunuz. Hem de vicdan ve adalet penceresinden daha doğru olan da odur. [20. Katılımcı 20.08.2024]

3.2.10.3.4. Alt Kod 4: Uzun Vadeli TL Borçlanmadan Kaçınma

Katılımcılar, TL'nin değer kaybı riski nedeniyle uzun vadeli borçlanmalarda genellikle TL cinsinden borçlanmalardan kaçındıklarını ifade etmişlerdir.

“Yani aldığım TL küçük meblağlar olduğu için orada bir sıkıntı olmadı. Ama onun haricinde zaten altın enflasyona karşı değerini koyduğu için ona pek bir şey yapmadık.” [27. Katılımcı 21.10.2024]

“Kısa bir vadede olduğu için pek sıkıntı olmuyor. Uzun vadede hiçbir zaman nakit almam.” [21. Katılımcı 27.08.2024]

3.2.10.3.5. Alt Kod 5: Emtia Veya Gayrimenkul Değer Artışıyla Enflasyonu Dengeleme

Katılımcılardan bazıları, borçla satın aldıkları gayrimenkul veya emtiaların zamanla değer kazanmasıyla enflasyon karşısında zarara uğramadıklarını belirtmemişlerdir.

“Mesela ev aldığım dönemde enflasyon tabii daha fazlaydı. Böyle paranın değer kaybı sürekli artıyordu. Ama ben ev aldığımda evin de değeri arttığı için o dövize karşı ezilmedim. Yani döviz arttığında evin değeri de arttığı için totalde aynı tutarı ödemiş gibi hissettim yani. [29. Katılımcı 22.10.2024]

3.2.1.10.2.4. Alt Tema 10: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların ifadeleri, enflasyonun yalnızca ekonomik bir sorun olmaktan öte, borçlanma pratiklerini ve toplumsal ilişkileri doğrudan etkileyen bir olgu hâline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle TL'nin sürekli değer kaybetmesi, hem borç verenler hem de borç alanlar için ciddi mağduriyetlere ve güven kaybına yol açmaktadır. Bu durum, geçmişte yaygın olan TL ile borç verme alışkanlığının yerini döviz, altın ya da mal bazlı borçlanmalara bırakmasına neden olmuştur. Katılımcılar, enflasyonun etkisiyle ortaya çıkan adaletsizliklerin sosyal ilişkileri de zedelediğini, bu nedenle borç alışverişinde çok daha temkinli ve stratejik davranıldığını ifade etmiştir.

Enflasyona karşı geliştirilen başa çıkma stratejileri ise katılımcıların ekonomik bilinç düzeyinin ve ahlaki sorumluluk duygusunun güçlü olduğunu göstermektedir. Özellikle borcun erken ödenmesi, TL yerine altın ya da döviz tercih edilmesi, borcun mal ya da ürün olarak sabitlenmesi gibi yöntemler; hem karşı tarafı mağdur etmeme gayretini hem de adalet duygusunu öne çıkarmaktadır. Uzun vadeli TL borçlardan uzak durulması ya da alınan borçla gayrimenkul edinerek enflasyona karşı değer korunması gibi yaklaşımlar, bireylerin ekonomik dalgalanmalar karşısında esnek ve koruyucu adımlar attıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu alt temada ortaya çıkan veriler, borçlanmanın yalnızca nakit temini değil; aynı zamanda ekonomik dalgalanmalarla başa çıkma, sosyal güveni koruma ve ahlaki hassasiyetleri sürdürme çabası olduğunu göstermektedir. Katılımcıların stratejik, bilinçli ve sorumlu tutumları, faizsiz borç ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından dikkate değer bir örüntü ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda, faizsiz alternatif finansman modelleri geliştirilirken enflasyon ve değer koruma mekanizmalarının mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmektedir.

3.2.11. Alt Tema 11: Borçlanmada En İdeal Olarak Görülen Para Cinsi

Bu alt temada araştırmacının yönelttiği “Borç alırken hangisi daha idealdir; döviz mi, TL mi?” soru çerçevesinde katılımcıların borçlanmada hangi para türünü daha ideal buldukları ve bu tercihlerinin sebepleri ele alınmıştır. Katılımcılar, borçlanırken ideal olarak gördükleri para türünü seçerken göz önünde bulundurdıkları unsurlar şunlardır; ekonomik istikrar, ödeme kolaylığı, karşı tarafın mağduriyetini önleme psikoloji rahatlık. Borçlanma dört çeşit para türü ile yapılmaktadır; TL, döviz, altın ve karma. Bunlardan her birisi ayrı kodlarla ele alınmaktadır.

3.2.11.1. Kod1: Borçlanmada TL’nin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler

Bu grup katılımcılar, genellikle kısa vadeli ihtiyaçları karşılamak için TL cinsinden borçlanmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. TL’nin tercih edilmesinin sebepleri arasında, döviz ve altının yüksek geri ödeme riskinden kaçınma ve kısa vadeli borçların geri ödemesinin daha rahat olması öne çıkmaktadır. Örneğin;

“Ben borç aldığım için TL. TL'nin değeri aynıdır. Ama döviz mesela altın aldım. Altından aldığımda diyelim ki 10-12 bin liraydı. Şuan işte 18 bin lira olmuş.” [1. Katılımcı 22.04.2024]

Hocam hani TL şu an daha en azından daha rahat oluyor. çünkü döviz altın sürekli yükselişte olduğu için geri ödeme olurken daha zor olur. [2. Katılımcı 22.04.2024]

“Döviz korkudan kimse alamıyordu. Altın alıyordu. Hı. TL zaten alıyordu. Döviz pek şey değildi... Alamıyor aldığı zaman zaten bir daha ödemesi zor oluyor. Katlanıyor. En ideal olan da TL dir.” [13. Katılımcı 13.08.2024]

“Tabii ki şu anki şartlarda TL daha avantaj. TL de kimse vermiyor. Onun için şahsım olarak ben çok borç almıyorum kimseden. Mümkün mertebede ya toptancımın zaman istiyorum ya da az mal alıyorum ya da çıktığı gibi o şekil kendi durumda idare etmeye çalışıyorum.” [14. Katılımcı 14.08.2024]

“Bence en güzeli altındır. Ben verirken altın olarak vermek istiyorum. Alırken de TL olarak almak istiyorum doğrusu bu.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

3.2.11.2. Kod 2: Altın Tercihi Ve Değer Koruması

Bu gruptaki katılımcılar, ekonomik belirsizlik ve enflasyon ortamlarında altının değerini daha iyi koruduğunu düşünerek altın cinsinden borçlanmayı daha ideal bulmaktadır. Altın tercihinin temel nedenleri arasında, uzun vadede paranın değerinin korunması ve borç verenin olası mağduriyetinin engellenmesi bulunmaktadır.

“Günümüz bu düzeninde, dünya düzenlerinde şu anda altın çok makul bir yol... Altın biraz daha stabil olmakla beraber, bağımsız olmakla beraber dünyadaki diğer riskleri de kendisinde barındırıyor, yükseliyor, düşüyor. Ama bence hepsinden bağımsız olarak altın daha ideal daha hakkaniyetli” [5. Katılımcı 08.08.2024]

“Bence altın daha iyidir. Çünkü altın tarih boyunca değerini çok böyle spekülasyonlardan uzak bir şekilde korumuş bir yatırım aracı ya da borçlanma aracı ya da tasarruf aracı... Bu yüzden genellikle hem benim açımdan hem de borçlandığım kişinin mağdur olmaması açısından genellikle altın tercih ettim.” [28. Katılımcı 21.10.2024]

“Borcu ben alt altını tercih ediyorum. En azından karşıdaki de zarar etmez. En iyisi altındır.” [7. Katılımcı 09.08.2024]

3.2.11.3. Kod 3: Döviz Tercihinin Ekonomik Ve Psikolojik Sebepleri

Bu gruptaki katılımcılar ise uzun vadeli borçlanmalarda döviz cinsinden borçlanmayı en avantajlı para cinsi olduğunu ifade etmişlerdir. dövizin değer koruma potansiyeli sebebiyle borç veren kişinin ödeme konusunda baskı yapmaması, ekonomik ve psikolojik açıdan rahatlatıcı bir unsur olduğu vurgulanmaktadır. Ancak döviz cinsinden borçlanmanın, değer artışından dolayı borçlanan açısından bazen ekonomik bir risk oluşturabileceği de ifade edilmiştir. Örneğin;

“Yani kısa süreliğine TL, uzun süreliğine döviz daha avantajlıdır. Yani şu şekilde avantajlıdır. Şu an TL değer kaybettiği için kimse kısa süreliğine TL vermez. Ama dövizde şöyle bir rahatlık var... O konuda biraz rahatsın. Ama ekonomik olarak desen, döviz biraz nasıl diyeyim, ekonomik olarak seni biraz zarara sokabilir...” [6. Katılımcı 09.08.2024]

“Yeni döviz. Döviz kuru, idare edir. Çünkü Türkiye'deki o, enflasyon ve ya Türkiye'deki girdi-çıkımlar döviz üzeri olduğu için ondan dolayı o mağduriyet pek yaşanmıyor.” (15. katılımcı)

3.2.11.4. Kod 4: Vaade Süresi Ve Karşı Tarafın Mağduriyeti Açısından En İdeal: Karma Tercih

Bu grup katılımcı ise, vade uzunluğu ve karşı tarafın mağdur olmaması açısından borçlanmada karma yöntemleri en ideal olarak görmektedir. Kısa vadede TL'yi, uzun vadede ise altın veya döviz tercih etmek bu katılımcılar için daha adil bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Böylece ekonomik şartlara göre esnek davranarak enflasyon karşısında mağduriyetleri en aza indirmeyi hedefleyen bir strateji uygulamaktadır.

“Uzun süre ise insan kendini düşündüğü kadar karşı tarafı da düşünmesi lazım. Yani hiç böyle sıkıntı yaşamayacağımız şeyler altındır. Bugün de vermişsin bir altın, yarın da bir altın istiyorsun. Değişmiyor. Ama şu an günümüzde TL verdiğin zaman, 3 ay sonra verdiğin zaman karşı tarafa haksızlık etmiş oluyorsun. Bir yıl sonra verdiğin zaman zulme de girebiliyor...” [10. Katılımcı 10.09.2024]

“TL daha idealdir. Sonuçta herhangi bir artış yok. 15 bin lira vermişse adam 15 bin lira ödüyorsun. Kısa vadede ödersen. Ama iki yıl sonra bir yıl sonra ödersen adamın verdiği 15 bin lira bir yıl sonra çöp oluyor. Hangisi daha idealdir? TL. Yani borç alınacaksa TL’yi ama karşı tarafı mağdur etmemek için gerçek anlamda ya döviz alınmalı ya da altın alınmalı.” [16. Katılımcı 18.08.2024]

“Şimdi değer kaybetmemesi açısından altın her zaman güvenli limandır. Döviz yabancı para ve sermaye olduğu için ülke ekonomisi açısından da fazla tercih edilmemesi gerekiyor. Altın her zaman güvenilir. Limanda bir altın mesela sahibine de zarar etmemiş olur.” [20. Katılımcı 20.08.2024]

“Yani eğer imkan olabilse, eğer kısa süreli olsa verebilen, borç verebilen kişi olsa TL noktasında daha iyidir ama onu yapamadığınızda altın daha iyidir benim için.” [27. Katılımcı 21.10.2024]

3.2.11.5. Alt Tema 11: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların borçlanmada ideal gördükleri para türüne ilişkin ifadeleri, ekonomik şartların, enflasyon baskısının ve toplumsal duyarlılığın borç tercihlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. TL ile borçlanmayı ideal bulan katılımcılar, özellikle kısa vadeli borçlarda ödeme kolaylığı, öngörülebilirlik ve geri ödeme sürecinde yaşanabilecek dalgalanmaların azlığı nedeniyle TL’yi tercih etmektedir. Ancak bu tercih, TL’nin uzun vadeli değer kaybı riskinden dolayı sınırlı bir güvene dayanmaktadır. TL tercih eden katılımcıların çoğu, döviz ve altın cinsinden borçların geri ödeme sürecinde yaşatacağı yüksek maliyet ve psikolojik baskıdan kaçınma eğilimindedir.

Altın ve döviz ise, özellikle borç verenin mağdur olmaması, borcun reel değerinin korunması ve ekonomik belirsizlik ortamında daha istikrarlı bir ödeme aracı olması nedeniyle ideal olarak görülmektedir. Altın, tarihsel olarak değerini koruyan ve enflasyona karşı güvenilir bir liman olarak tanımlanmakta; döviz ise uluslararası piyasalarla bağlantılı olmasına rağmen borç verenin toleranslı davranması ve ödeme sürecinde daha az baskı uygulaması nedeniyle bazı katılımcılar tarafından psikolojik açıdan daha “rahatlatıcı” bulunmuştur. Bu görüşler, bireylerin borç ilişkisini sadece rakamsal bir işlem değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk ve vicdani denge unsuru olarak gördüğünü de göstermektedir.

Karma yöntem ise esneklik açısından öne çıkmakta, katılımcıların kısa vadede TL, uzun vadede ise altın ya da döviz tercih ederek hem kendi risklerini azaltmayı hem de borç verenin hakkını korumayı hedeflediklerini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, borç ilişkisinde hem alıcı hem de verici tarafın ihtiyaçlarını gözeten dengeli ve adil bir çözüm yolu sunmaktadır. Sonuç olarak, borçlanmada ideal para türü tercihi; ekonomik istikrar, ödeme kolaylığı, değer koruma, karşı tarafı mağdur etmeme ve psikolojik rahatlık gibi çok katmanlı gerekçelere dayanmaktadır. Katılımcılar, bu unsurları dikkate alarak, hem kendileri hem de muhatapları için en az zararlı borç ilişkisini yönetmeye çalışmaktadır.

3.3. Tema 2: Borç Verme İle İlgili Bulguların Tematik Analizi

Bu tema, katılımcıların borç alma pratiklerine ilişkin elde edilen verilerin derinlemesine analizine olanak tanıyacak şekilde, toplamda on iki alt temaya ayrılmıştır. Her bir alt tema, içerdiği anlam çerçevesi doğrultusunda ilgili kodlara ve gerektiği durumlarda daha ayrıntılı analiz imkânı sunmak üzere alt kodlara bölünmüştür. Alt temaların oluşturulmasında, mülakat süresince katılımcılara yöneltilen soruların doğal akışı, içerik bütünlüğü ve mantıksal sıralaması dikkate alınmıştır.

Bu yapılandırma sayesinde, veriler yalnızca kategorik olarak değil, aynı zamanda içeriksel derinlik açısından da anlamlı biçimde tasnif edilmiştir. Böylelikle katılımcıların deneyim ve yaklaşımları, hem bireysel hem de tematik düzeyde daha açık ve sistemli biçimde analiz edilebilmiştir. Her alt tema, ilgili söylemleri temsil eden özgün ifadelerle desteklenmiş; bu sayede araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği artırılmıştır.

3.3.1. Alt Tema 1: Katılımcıların Borç Verme Sıklığı Ve Deneyimleri

Bu alt tema, “Hiç borç verdiniz mi, verdinizse kaç defa?” sorusuna verilen yanıtlar üzerinden katılımcıların borç verme alışkanlıklarını, borç miktarlarını, geri ödeme tecrübelerini ve borç verme motivasyonları verilerine ulaşılabilir. Veriler, katılımcıların sosyal-ekonomik konumlarına ve kişisel değer yargılarına bağlı olarak farklı borç verme pratikleri geliştirdiklerini göstermektedir. Katılımcılar borç verme sıklığı açısından yoğun (rutin) borç verme, sınırlı ve küçük ölçekli borç verme,

yüksek meblağlı/çoklu para birimli borç verme, geri ödenmeyen borçlara rağmen yardım etme ve koşulsuz sosyal dayanışma başlıklarında gruplanmaktadır.

3.3.1.1. Kod 1 – Yüksek Frekanslı Borç Verme

Bu grup katılımcı, borç vermeyi neredeyse günlük rutin hâline getirmiş; miktarı ve sayıyı takip etmediğini ifade etmektedir.

“Verdim. Kaç sefer? Sayısını bilmiyorum. Çok verdim. Bazen günde 3-4 kişiye verdiğim oluyor.” [6. Katılımcı, 09.08.2024]

“Evet, ama sayısını bilmiyorum. Yani birden çok. Kimisini karşılıksız verdik...” [3. Katılımcı, 22.04.2024]

3.3.1.2. Kod 2: Sınırlı ve Küçük Tutarlı Borç Verme

Borç Verme Davranışı, Küçük Meblağlarla Ve Zaman Zaman Gerçekleşmektedir.

“Biz köylüyüz... Üç beş kuruş vermişiz; böyle bir hafta, beş gün, on gün...” [4. Katılımcı, 08.08.2024]

3.3.1.3. Kod 3: Yüksek Meblağlı ve Çoklu Para Birimli Borç Verme

Katılımcı, döviz, altın ve TL cinsinden birden fazla kez yüksek tutarlı borç verdiğini vurgulamaktadır.

“Bir seferinde yüklü bir döviz borcu verdim. Bir seferinde altın borç verdim. TL borç verdim. 10 seferden fazla vermişimdir.” [5. Katılımcı, 08.08.2024]

3.3.1.4. Kod 4: Geri Ödenmeyen veya Geciken Borçlara Karşı Tutumlar

Katılımcı, tahsil edilemeyen alacaklara rağmen yardım etmeye devam ettiğini belirtmektedir.

“Ödenmeyen de oldu... ‘Adam vermiyor dahi olsa veriyorum’ diyorum.” [16. Katılımcı, 18.08.2024]

“Defterlerde şu an 200 milyarlık alacak var... ‘Adam mı öldürelim?’ diyerek sorun çıkarmadım.” [17. Katılımcı, 20.08.2024]

“Çoğu da millet paramızı yedi... İki sene karışmadım; hâlâ gitmiş durumda.” [18. Katılımcı, 21.08.2024]

“Üç ay önce 25 lira verdim, hâlâ alamadım... Bugün – yarın diye bekliyorum.” [13. Katılımcı, 13.08.2024]

“Tefeci gibi bir şeyim ama hiç faiz almıyorum... Adam aylar sonra, yıllar sonra veriyor, ‘canınız sağ olsun’ diyorum.” [12. Katılımcı, 17.08.2024]

3.3.1.5. Kod 5: Koşulsuz Sosyal Dayanışma ve Sürekli Yardım

Borç vermek, katılımcının sosyal kimliğinin doğal bir parçası hâline gelmiş; ihtiyaç hâlinde hiç tereddüt etmeksizin yardım etmektedir.

“Ben bugün bolluğa girmiştım, biri gelse ona veririm.” [21. Katılımcı, 27.08.2024]

“Binlerce kez borç verdik... Esnaf olduğumuz için doğal bir süreç.” [23. Katılımcı, 12.09.2024]

“Yakın arkadaş nakit isterse nakit, uzun vadeli isterse altın borç veriyorum; süresi dolunca çoğu öder.” [24. Katılımcı, 27.08.2024]

3.3.1.6. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verme pratiklerinin sosyal sorumluluk algıları, ekonomik imkânları ve kişisel değer yargılarıyla nasıl şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Bazı bireyler için borç vermek günlük bir rutin, neredeyse sayısını bilmedikleri bir yardım eylemi iken, diğerleri yalnızca küçük tutarlı ve ara sıra gerçekleşen desteklere başvurmaktadır. Bu çeşitlilik, borç verme eyleminin salt ekonomik bir işlem değil, aynı zamanda yardımlaşma ve güven duygusunun toplumsal hayatta somutlaması olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, yüksek meblağlı ve çoklu para birimli borç verme örnekleri, borç verenin finansal kapasitesine paralel olarak daha riskli ama toplumsal dayanışmayı güçlendiren yöntemler olduğunu ortaya koymaktadır. Geri ödemelerin zamanında gerçekleşmemesine rağmen yardım etmeye devam eden katılımcıların tutumu, borç verme ilişkisinin toplumsal ve ahlaki bir sorumluluk boyutunun bulunduğunu vurgular. Karşılıksız borç verme ve vade beklentisini belirsiz bırakma eğilimleri, bu sorumluluğun en somut göstergelerindendir.

Son olarak, koşulsuz sosyal dayanışmayı yaşam biçimi haline getiren bireyler, ihtiyaç duyulduğunda tereddütsüz yardım elini uzatmaktadır. Esnaf camiasındaki geleneksel borç verme pratikleri ve “bolluk anında paylaşma” anlayışı, toplumda karşılıklı güveni ve toplumsal bağlılığı ayakta tutan en önemli dinamiklerden biridir. Bu bağlamda, borç verme alışkanlıkları, bireylerin ekonomik rolleri kadar sosyal kimlikleri ve toplumsal normlarla da doğrudan ilişkili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.2. Alt Tema 2: Borç Verme Ölçütü: Kime Ve Hangi Şartlarda Borç Verilir?

Bu alt temada araştırmacı tarafından yöneltilen “Borç verme ölçütünüz nedir, kimlere borç verirsiniz?” sorusu bağlamında, katılımcıların borç verirken dikkate aldıkları temel kıstaslar analiz edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, güven, dürüstlük, geri ödeme niyeti ve borcun kullanılacağı amacın şeffaflığı gibi ölçütleri karar sürecinde belirleyici faktörler olarak ifade etmiştir. Elde edilen veriler, katılımcı yanıtları doğrultusunda üç ana kod altında sistematik şekilde değerlendirilmiştir.

3.3.2.1. Kod 1: Güvene Ve Dürüstlüğe Dayalı Borç Verenler

Bu grup, borç verirken önemsedikleri en önemli kriterin güven olduklarını ifade etmektedir. Örneğin; 1. Katılımcı: “dürüstlük önemli, borcuna sadık olması lazım.” 3. Katılımcı: “güven en önemli unsur. Paranın meşru bir iş için kullanılmasını da önemsiyorum.” 9. Katılımcı: “güvendiğim kişilere ve ödeme yapabilecek durumda olanlara veririm. 16. Katılımcı: “temel ölçüt güven. Akraba da olsa güvenilir değilse borç vermem.” 24. Katılımcı: “borç verdiğim kişi sağlam ve dürüst olmalı.” 28. Katılımcı: “Yani genellikle birinci kriterim güven, ikincisi borç vermenin gerekçesinin aciliyeti.”

Bu grup için borç verdikleri kişilerde aradıkları mutlak kriter güvendir. Daha sonra paranın meşru bir iş için kullanılması, ödeme yapabilecek durumda olması ve borç isteyen kişinin aciliyet durumu gibi ikincil kriterler de ifade etmişlerdir. Bunlardan güvenmedikleri kişilere kesinlikle borç vermeyenler oldukları gibi güvenmedikleri halde zor durumda olanlara borç verenler de olmaktadır. Genel olarak kişilerin güvenilir olup olmadıklarını geçmiş deneyimlere dayanarak değerlendirilmektedir.

3.3.2.2. Kod 2: Sosyal Çevreye Ve Yakınlığa Göre Borç Verenler

Bu gurup borç verirken önemsedikleri en önemli kriter kişisel ilişki ve yakınlıktır. Özellikle akrabalara, arkadaşlara ve komşulara borç vermek daha çok önemsenmektedir.

Örneğin; 5. Katılımcı: “kendi çevremde, benim gibi düşünen insanlara borç veririm.” 8. katılımcı: “benden borç isteyenler zaten tanıdıklarım. Dışarıdan biri borç istemez.” 12. Katılımcı: “ailem, arkadaşlarım, iş çevrem borç alabilir ama tanımadığım birine borç vermem.” 17. Katılımcı: “önce akrabalarım, sonra komşularım borç veririm. Uzak yerlere borç vermeyi tercih etmem.”

3.3.2.3. Kod 3: Borcun Kullanım Amacına Göre Borç Verenler

Bazı katılımcıların borç verme ölçütü borcun hangi alanda kullanılacağı konusudur. Bunlar özellikle faizli işlemler veya gayrimeşru kullanımlara borç vermemekte, gerçekten ihtiyacı olanlara da fazla bir kritere bakmadan borç vermeye özen gösterilmektedir.

Örneğin: 1. Katılımcı: “borç verilen paranın nerede kullanılacağını bilmeliyim. Faize yatırılmasına karşıyım.” 6. Katılımcı: “çok zor durumda olanlara bazen güvensiz olsalar bile borç verdiğim oldu.” 20. Katılımcı: “ihtiyacı varsa ve gerçekten mağdursa borç veririm. Ödeyemezse sadaka olarak düşünürüm.” 28. Katılımcı: “borcun gerekçesi aciliyet taşıyorsa ve ben de verebilecek durumdaysam borç veririm.

3.3.2.4. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verirken hangi ölçütleri dikkate aldıklarını ortaya koymakta ve borç verme kararlarının yalnızca ekonomik değil, sosyal, ahlaki ve kişisel ilişkilere dayalı birçok faktöre bağlı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu borç verirken öncelikli olarak güven ve dürüstlüğü esas almaktadır. Bu grup için borç isteğinde bulunan kişinin geçmişteki ödeme davranışı, sözünde durup durmama hali ve parayı kullanacağı yer gibi unsurlar belirleyicidir. Güven kriteri, akrabalık veya arkadaşlık gibi kişisel yakınlıklardan bile önce gelen bir ölçüt olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, faizsiz borç ilişkilerinde güvenin hem ekonomik hem de ahlaki bir teminat işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, bazı katılımcılar borç verirken sosyal çevreye ve kişisel yakınlığa göre karar verdiklerini ifade etmiştir. Bu katılımcılar için akraba, komşu ya da iş

arkadaşı gibi tanıdık kişiler önceliklidir; tanımadıkları kişilere borç vermeyi ise genellikle tercih etmemektedirler. Bu tutum, borç verme davranışının toplumsal dayanışma ağları içerisinde sınırlı bir çerçevede gerçekleştiğini göstermektedir. Öte yandan, borcun kullanım amacına odaklanan katılımcılar ise, paranın meşru ve ihtiyaç odaklı bir amaçla kullanılıp kullanılmayacağını sorgulamakta; bazıları gerekirse geri ödenmeyeceğini bilse bile mağdur olan kişilere yardım etmeyi tercih etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların borç verme davranışları kişisel tecrübeleri, toplumsal değerleri ve ahlaki ilkeleriyle şekillenmektedir. Bu durum, karz-ı hasen anlayışının yalnızca maddi değil, aynı zamanda ahlaki ve insani boyutlar taşıyan bir toplumsal ilişki biçimi olduğunu teyit etmektedir. Borç verenin karar sürecinde, yalnızca borcun miktarı ya da teminatı değil, borç isteyen kişinin kişiliği, niyeti ve sosyal ilişkisi de belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.3.3. Alt Tema 3: Borç İsteyen Olup Da Vermediğiniz Oldu Mu?

Bu alt temada araştırmacının yönelttiği “Borç isteyen olup da vermediğiniz oldu mu?” sorusu çerçevesinde, katılımcıların borç verme konusundaki sınırları ve istisnai durumlara yaklaşımları ele alınmıştır. Katılımcıların çoğu genel olarak borç verme konusunda istekli olduklarını belirtmiş; ancak bazı durumlarda belirli gerekçelerle borç vermekten kaçındıklarını ifade etmiştir. Bu gerekçeler, katılımcı beyanları doğrultusunda üç ana kod altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

3.3.3.1. Kod 1: Maddi Yetersizlik Nedeniyle Borç Vermeyenler

Bu gruptaki katılımcılar, ekonomik koşulların yetersizliği nedeniyle borç veremediklerini belirtmiştir. Borç isteyenlere vermemenin nedeni, o anki mali durumları sebebiyledir.

Örneğin; 1. Katılımcı: “pek olmadı, çünkü param olsa veririm.” 4. Katılımcı: “eğer olsaydı verirdik.” 12. Katılımcı: “o kadar borç verdim ki, sonunda kendim harçlıksız kaldım. Artık borç dağıtmayı bıraktım.”

Bu katılımcılar, mali imkanları kısıtlı olduğundan dolayı borç verememişlerdir.

3.3.3.2. Kod 2: Güvensizlik Nedeniyle Borç Vermeyenler

Bazı katılımcıların borç vermemelerinin sebebi borç isteyen kişiye güvenmediklerindendir. Özellikle daha önce borcunu ödememiş veya kötü bir geçmişe sahip kişilere borç verilmemektedir.

Örneğin; 3. Katılımcı: “gereksiz harcamalar ve israf olacağını düşündüğüm şeylere borç vermedim. 7. Katılımcı: “güvenmediğim kişilere borç vermedim.” 15. Katılımcı: “daha önce başkalarına borcunu ödememiş kişilerle ilgili uyarıldığımda onlara borç vermedim.” 28. Katılımcı: “borç alıp ödemeyen kişilerden dolayı reddettiğim oldu.”

3.3.3.3. Kod 3: Kötü Deneyimler Nedeniyle Borç Vermeyenler

Bazı katılımcılar, borç verdiği kişilerin borçlarını geri ödememesi ya da sürekli ertelemesi nedeniyle borç vermekten vazgeçmiştir.

15. katılımcı: “daha önce borç verip alamadığım insanlar yüzünden artık dikkatli davranıyorum.” 28. Katılımcı: “ödemeye ilgili güven problemi yaşayan insanları reddettiğim oldu.”

Bu grup, önceki olumsuz deneyimlerinden yola çıkarak borç verme konusunda daha temkinli davranmaktadırlar.

3.3.3.4. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç vermekten çekindikleri durumları ve bu kararlarının arkasındaki nedenleri inceleyerek, borç verme davranışının sadece yardım etme niyetiyle değil, aynı zamanda bireysel sınırlar ve deneyimlerle şekillendiğini göstermektedir. Katılımcıların çoğunluğu yardım etmeye gönüllü olsa da, özellikle maddi yetersizlik durumunda borç veremediklerini ifade etmiştir. Bu gruptakiler, borç vermekten kaçınmalarını kişisel kaynaklarının sınırlılığıyla gerekçelendirmekte ve borç verememekten dolayı pişmanlık değil, çaresizlik ifade etmektedir. Bu da borç vermenin iyi niyetli bir refleks olduğunu, ancak imkânlarla sınırlı bir pratik olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, güven unsurunun zedelendiği durumlarda katılımcılar daha net ve bilinçli bir şekilde borç vermeyi reddettiklerini belirtmiştir. Özellikle geçmişte borcunu ödemeyen, harcamalarında israfa kaçan ya da hakkında olumsuz geri bildirim

alınan kişilere borç vermeme eğilimi, borç verme davranışında güvenin ne denli kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, bu tür kişilere borç vermenin sadece maddi bir kayıp değil, aynı zamanda ilişki zedelenmesi ve vicdani rahatsızlık doğurabileceğini ifade etmektedir.

Son olarak, kötü deneyimler yaşayan katılımcılar, yaşadıkları olumsuzluklardan ders çıkararak daha temkinli bir tutum sergilemeye başlamışlardır. Daha önce borç verip karşılığını alamayan ya da sürekli gecikmelerle karşılaşan bu kişiler, borç vermek konusunda seçici hale gelmiş ve geçmişte yaşadıkları mağduriyetleri tekrar yaşamamak adına yeni talepleri geri çevirmeyi tercih etmişlerdir. Bu bulgular, borç verme sürecinin yalnızca anlık bir dayanışma eylemi olmadığını, aynı zamanda bireyin kişisel deneyimlerinden ve ekonomik gerçekliklerden etkilenen bir karar süreci olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

3.3.4. Alt Tema 4: Borç Verdiğinizde Herhangi Bir Ekonomik Sıkıntı Yaşadınız Mı?

Bu alt temada, araştırmacı tarafından yöneltilen “Borç verdiğinizde herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?” sorusu doğrultusunda, katılımcıların borç verdikten sonraki mali durumlarına ilişkin yaşadıkları deneyimler incelenmiştir. Katılımcıların bazıları borç verme sonrası ekonomik zorluklar yaşadıklarını ifade ederken, bazıları bu durumun bütçelerini etkilemediğini belirtmiştir. Farklılaşan bu deneyimler, katılımcı ifadelerine dayanılarak üç ana kod altında değerlendirilmiştir.

3.3.4.1. Kod 1: Borç Vermekten Dolayı Ekonomik Sıkıntı Yaşamayanlar

Bu gruptaki katılımcılar, borç verirken kendi maddi durumlarını dikkate aldıklarını, dolayısıyla borç vermenin kendilerine büyük bir maddi yük oluşturmadığını belirtmişlerdir.

Örneğin; 1. Katılımcı: “kısa vadeli borç verdiğim için sıkıntı yaşamadım.” 3. Katılımcı: “borç verirken, geri ödenmeyeceğini hesap ediyorum, o yüzden sıkıntı yaşamıyorum.” 22. Katılımcı: “yatırım için kenarda beklettiğim paradan borç verdim, ekonomik sıkıntı yaşamadım.” 19. Katılımcı: “borç verince Allah yardım ediyor sıkıntı yaşamadım.”

Bu grup, borç verirken kendi maddi durumlarına göre tedbir ve plan yaptıklarını ve maddi sıkıntıya düşmemek için önlem aldıkları görülmektedir.

3.3.4.2. Kod 2: Zaman Zaman Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar

Maddi sıkıntıya düşmemesi için planlı borç veren ancak borcun zamanında ödenmemesi nedeniyle ekonomik sıkıntı yaşayanlar bu grupta yer almaktadır.

Örneğin; 6. Katılımcı: “borç verirken ödeme sıkıntısı yaşamıyorum ama eğer geri ödeme zamanında gelmezse sıkıntı olabiliyor.” 10. Katılımcı: “borç verdiklerim zamanında ödemeyince ben de borç almak zorunda kaldım.” 16. Katılımcı: “bazı borçları zamanında alamadım ama erken ödeyenler de oldu, denge sağlandı.” 24. Katılımcı: “borç verdiğim için bazı yatırım fırsatlarını kaçırdım.”

Bu grup, borçlarını zamanında tahsil edemedikleri için ekonomik sıkıntı yaşadıklarını ancak bazı durumlarda toparlanabildiklerini ifade etmiştir.

3.3.4.3. Kod 3: Borç Verdiği İçin Ciddi Maddi Sıkıntılar Yaşayanlar

Bu gruptaki katılımcılar, borç verdikleri için büyük maddi sıkıntılar yaşadıklarını ve borç verdikleri için pişmanlık duyduklarını belirtmiştir.

Örneğin; 8. Katılımcı: “Borç verdiğim için ciddi zarara uğradım, altın alıp nakit kazanç sağlayacakken kaybettim.” 9. Katılımcı: “Cebimizdeki parayı borç verince o ay zorluk yaşıyoruz.” 14. Katılımcı: “borç verdim ama borç alanlar çok geç ödediği için zarar ettim.” 23. Katılımcı: “Esnaf olarak borç verme ve veresiye bizi perişan etti.”

Özellikle esnaf, borç veya veresiye verdiği için büyük zararlara uğradıklarını ve bunun finansal istikrarını ciddi şekilde etkilediğini belirtmişlerdir.

3.3.4.4. Alt Tema 4: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların borç verme sonrası yaşadıkları ekonomik etkiler üzerine yapılan analiz, borç vermenin yalnızca alıcıyı değil, vereni de ekonomik olarak doğrudan etkileyen bir süreç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Borç verirken maddi imkânlarını ön planda tutan ve bu nedenle herhangi bir sıkıntı yaşamayan katılımcılar, genellikle kısa vadeli ve planlı yardımlar yaparak riskleri minimize etmeye çalışmışlardır. Bazıları ise borcu zaten geri ödenmeyecekmiş gibi düşündüklerini, bu sebeple psikolojik ya da ekonomik baskı altında kalmadıklarını ifade etmiştir. Bu

yaklaşım, borç vermenin kişisel bir infak bilinciyle, daha çok sadaka benzeri bir anlayışla yapıldığını göstermektedir.

Ancak katılımcıların bir kısmı, borç verirken planlı davransalar dahi borçların zamanında ödenmemesi ya da tahsilatın belirsizliğe sürüklenmesi nedeniyle dönemsel ekonomik sıkıntılar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu grup, özellikle nakit akışındaki aksamalar, yatırım fırsatlarının kaçırılması veya kendilerinin de borç almak zorunda kalmaları gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, borç verme sürecinin sadece niyetle değil, karşılıklı sorumluluk bilinciyle sürdürülebilir olabileceğini göstermektedir.

Daha ciddi ekonomik sıkıntı yaşayan katılımcılar ise, borç verme eyleminin finansal dengelerini bozduğunu ve özellikle esnaf gibi gelir-gider dengesine hassas olan kesimler için büyük maddi kayıplara neden olduğunu belirtmiştir. Bu grup, borçların geç ödenmesi veya hiç ödenmemesi sebebiyle ticari işleyişlerinin aksadığını, bazı fırsatları kaçırdıklarını ve zaman zaman bu nedenle pişmanlık duyduklarını ifade etmiştir. Sonuç olarak, borç verme eylemi her ne kadar sosyal dayanışmanın bir göstergesi olsa da, maddi sürdürülebilirlik ve geri ödeme disiplini sağlanmadığında, borç veren taraf için ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle borç ilişkilerinde hem insani hassasiyet hem de ekonomik planlama birlikte gözetilmelidir.

3.3.5. Alt Tema 5: Borç Vermeseydiniz Ekonomik Durumunuzda Nasıl Bir Değişiklik Olurdu?

Katılımcıların borç verme davranışının kendi ekonomik durumlarına olası etkileri üzerine düşündükleri bu alt temada, farklı bakış açıları dikkat çekmektedir. “Borç vermeseydiniz ekonomik durumunuzda nasıl bir değişiklik olurdu?” sorusuna verilen yanıtlar, bireysel değer yargıları, ekonomik kapasite ve borç vermeye yüklenen anlam doğrultusunda çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı, borç vermenin maddi durumlarında kayda değer bir etkisi olmadığını belirtirken, bazıları bu süreçte önemli ekonomik fırsatlardan mahrum kaldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca borç vermenin yalnızca ekonomik değil, psikolojik ve iş hayatı üzerindeki olumsuz yansımaları da dile getirilmiştir. Elde edilen veriler üç ana kod çerçevesinde tematik olarak analiz edilmiştir.

3.3.5.1. Kod 1: Borç Vermenin Ekonomik Durumlarına Etkisi Olmadığını Düşünenler

Bu gruptaki katılımcılar, borç vermenin maddi durumlarına kayda değer bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Örneğin; 5. Katılımcı: “Allah’ın takdiri, borç verdiğime hiç pişman olmadım.” 15. Katılımcı: “hiçbir değişiklik olmazdı çünkü fazlasını veriyorum.” 16. Katılımcı: “para bir anlam ifade etmiyorsa, kasada dursa ne olur?” 21. Katılımcı: “borç verdiğim için belki daha iyi oldu.” 28. Katılımcı: “ çok büyük bir değişiklik olmazdı, ya harcardım ya da küçük yatırımlara dönüştürdüm.”

Bu grup, borç vermeyi ekonomik bir fırsat kaybı olarak görmeyip, daha çok insani ve sosyal bir davranış olarak değerlendirmektedir. Borç vermenin maddi durumuna olumlu etkisinin olduğunu düşünen katılımcılar da bulunmaktadır.

3.3.5.2. Kod 2: Borç Vermeselerdi Daha İyi Bir Ekonomik Durumda Olacaklarını Düşünenler

Bu gruptaki katılımcılar, borç vermemenin ticari büyümeye, yatırım fırsatlarına veya kişisel maddi rahatlığa doğrudan katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Örneğin; 6. Katılımcı: “borç vermeseydim ticari hayatım daha bereketli olurdu.” 8. Katılımcı: “iki dükkan daha açabilirdim.” 12. Katılımcı: “borç verdiğim para zamanında elimde olsaydı, fiyat artışlarından etkilenmezdim.” 14. Katılımcı: “borç vermek yüzünden ekonomik sıkıntı çok yaşadık, ticari mallarımızın yerine yeni mal koymakta zorlandık.” 20. Katılımcı: “kredi kartına yüklenmek zorunda kalmaz, nakit yönetimi daha sağlıklı olurdu.” 24. Katılımcı: “belki başka yatırımlar yapabilirdim.”

Bu gruptaki katılımcılar, borç vermenin kendi finansal büyümelerini ve kişisel refahlarını sınırlandırıdığını düşünmektedir. Özellikle ticari faaliyette bulunan katılımcılar, borç verdikleri için mali yönetim konusunda zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

3.3.5.3. Kod 3: Borç Vermenin Psikolojik Ve İş Hayatı Üzerinde Olumsuz Etkileri Olduğunu Düşünenler

Bazı katılımcılar borç vermemenin psikolojik olarak daha rahat hissetmelerini sağlayacağını veya ticari hayatlarını daha verimli hale getireceğini belirtmişlerdir. Örneğin; 6. Katılımcı: “psikolojik olarak daha rahat olurdum.” 12. Katılımcı: “borç

verilen paranın geri ödenmemesi maddi ve manevi olarak yıpratıcı.” 23. Katılımcı: “borç veya veresiye verdiğimiz için ticari anlamda sıkıntı yaşıyoruz, psikolojik olarak da etkileniyoruz.”

Bu grup, borç vermenin sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve ticari anlamda da getirdiği yüklerden bahsetmektedir.

3.3.5.4. Alt Tema 5: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verme eylemini yalnızca bir ekonomik faaliyet olarak değil, aynı zamanda ahlaki, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla da değerlendirdiklerini göstermektedir. Bazı katılımcılar, borç vermenin kendi maddi durumlarında belirgin bir fark yaratmadığını ve bu yardımı bir infak ya da insanî sorumluluk olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu grup için borç vermek, ekonomik kayıptan ziyade vicdanî bir kazanım anlamı taşımaktadır. Hatta bazı katılımcılar, borç vermenin kendi hayatlarında manevi bereket getirdiğini ve bir kayıp değil, değerli bir katkı olduğunu dile getirmiştir.

Öte yandan, borç vermeselerdi ekonomik durumlarının daha iyi olacağını düşünen katılımcılar, özellikle ticaretle uğraşanlar arasında yoğunlaşmaktadır. Bu kişiler, borç verdikleri için yatırım fırsatlarını kaçırdıklarını, ticari faaliyetlerinin daraldığını ve nakit akışlarında sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Borçların zamanında geri dönmemesi ya da tamamen tahsil edilememesi, bu katılımcılar için maddi açıdan doğrudan bir kayıp anlamına gelmektedir. Bu durum, borç verme kararlarının ekonomik planlama açısından ciddi sonuçlar doğurabileceğini ve sosyal yardımlaşma ile mali sürdürülebilirlik arasında dikkatli bir denge kurulması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca bazı katılımcılar, borç verme sürecinin sadece maddi değil, aynı zamanda psikolojik olarak da yıpratıcı etkiler doğurduğunu ifade etmiştir. Geri ödenmeyen borçlar, alacaklı üzerinde hem güven kaybı hem de stres yaratmakta; özellikle esnaf gibi bireysel sermayeyle çalışan kişilerde iş verimliliğini ve psikolojik huzuru olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bulgular, borç verme kararının bireyin hem finansal hem de duygusal kapasitesini zorlayabileceğini, bu nedenle borç ilişkisinin hem sosyal sorumluluk hem de kişisel sınırlar gözetilerek kurulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3.6. Alt Tema 6: Borç Verdiğiniz Para Hangi Alanda Kullanıldı?

Bu alt temada, katılımcıların borç verdikleri paraların hangi amaçlarla kullanıldığına dair gözlemleri ve değerlendirmeleri ele alınmıştır. “Borç verdiğiniz para hangi alanda kullanıldı?” sorusuna verilen yanıtlar, borçların hem bireysel ihtiyaçlar hem de ekonomik girişimler doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir.

Katılımcıların bir kısmı, verdikleri borçların temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harcamalarda kullanıldığını belirtirken, bazıları ise bu paraların yatırım, iş kurma veya mevcut borçların ödenmesi gibi amaçlara hizmet ettiğini ifade etmiştir. Bunun yanında, bazı katılımcılar borç verdikleri paranın kullanım alanını hiç sorgulamadıklarını ve bu durumu tamamen güven esasına dayandırdıklarını dile getirmiştir. Katılımcı ifadeleri doğrultusunda bu tematik yapı dört ana kod altında analiz edilmiştir.

3.3.6.1. Kod 1: Temel İhtiyaçların Karşılanması İçin Kullanılan Borçlar.

Bazı katılımcılar borç verilen paraların, günlük temel ihtiyaçlar için gerekli olan harcamalara yöneldiğini belirtmiştir. Özellikle kış aylarında ekonomik sıkıntı yaşayanların desteklendiği, temel gıda ve ihtiyaçların karşılandığı vurgulanmıştır.

Örneğin; 1. Katılımcı: “genellikle ihtiyaç karşılamak için verdim. Hayvan alanlar, araç alanlar, temel ihtiyaçlarını karşılayanlar oldu.” 4. Katılımcı: “çocuk çocuğun rızkını temin etmek için borç verdim, kış aylarında iş olmayabiliyor.” 13. Katılımcı: “saman, arpa, temel ihtiyaçlar için alındı.” 28. Katılımcı: borç verdiklerim genellikle ev ya da araba almak için borç isteyenlere borç verdim.”

Bu grup borç vermeyi sosyal bir yardımlaşma ve dayanışma aracı olduğunu vurgulamaktadır.

3.3.6.2. Kod 2: Yatırım Ve İş Kurma Amaçlı Borçlar

Bazı katılımcılar, borç verilen paraların iş kurmak, ticari girişimde bulunmak veya daha büyük yatırımlar yapmak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir.

Örneğin; 5. Katılımcı: hayatını yeni bir seviyeye çıkartmak isteyen birine yatırım için borç verdim.” 7. Katılımcı: “ kimisi yurtdışına gitmek için, kimisi iş kurmak için bizden borç talep etti.” 15. Katılımcı: “ticaret için ve yeni iş kuran arkadaşlar için borç verdim.” 26. Katılımcı: “biri inşaat işine, diğeri dükkan açmak için borç aldı.”

3.3.6.3. Kod 3: Borç Ve Kredi Ödemeleri İçin Kullanılan Borçlar

Bazı katılımcılar, borç alan kişilerin mevcut borçlarını ödemek veya kredi kartı borçlarını ödemek için borç aldıklarını ifade etmiştir.

Örneğin; 27. Katılımcı: “borcun ödeme günü geldiğinde ödemesi için kullanılmıştı.” 28. Katılımcı: “genellikle ev veya araba almak için borç verdim ama bazen de kredi kartı borçlarını ödemek isteyenler için verdim.”

Bu durum, borçlanmanın kısır bir döngüye dönüşebildiğini ve borç alan kişilerin farklı kaynaklardan borçlanarak var olan borçlarını kapatmaya çalıştıklarını göstermektedir.

3.3.6.4. Kod 4: Borcun Kullanım Alanına Hiç Müdahale Etmeyenler

Bazı katılımcılar, borç verdikleri paranın nerede ve nasıl kullanılacağına dair bilgi sahibi olmadıklarını veya bu konuyu sorgulamadıklarını belirtmiştir.

Örneğin; 9. Katılımcı: “hiç sormadım. İhtiyacım var, dediler. Güvendiysen verdim.” 15. Katılımcı: “güven önemli, kullanım alanını sorgulamadım.”

Bu grupta katılımcı borç verirken kişinin ihtiyacına değil, güvenilirliğine odaklandığını ifade etmektedir.

3.3.6.5. Alt Tema 6: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verdikleri paraların kullanım alanlarına dair gözlemlerini ve bu doğrultuda geliştirdikleri tutumları ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümü, borç verdikleri paraların temel ihtiyaçların karşılanmasında kullanıldığını belirtmiştir. Bu kapsamda borç, özellikle kış aylarında gelir azalan mevsimlik çalışanlar, temel gıda, yakacak, hayvan yemi gibi zaruri harcamaları karşılayamayanlar için bir dayanışma ve geçim aracı haline gelmiştir. Bu durum, borç verme eyleminin sadece ekonomik değil, aynı zamanda insani bir sorumluluk ve sosyal yardımlaşma işlevi taşıdığını göstermektedir.

Bir diğer önemli kullanım alanı ise yatırım ve iş kurma amaçlı borçlardır. Katılımcılar, yeni bir iş kurmak, ticarete atılmak veya yurtdışına çıkmak gibi ekonomik atılımlar gerçekleştirmek isteyen kişilere maddi destek sağladıklarını ifade etmiştir. Bu tür borçlar, bireylerin ekonomik bağımsızlık kazanmasına aracı olma potansiyeli taşımakta ve karz-ı hasenin kalkınmacı boyutunu ortaya koymaktadır.

Ancak bazı katılımcılar, borçların mevcut kredi borçlarını kapatma gibi bir tür “borçla borç kapatma” döngüsüne dönüştüğünü ve bu durumun finansal sürdürülebilirlik açısından risk oluşturduğunu belirtmiştir. Bu durum, borç ilişkilerinin bazen geçici bir rahatlama sağlasa da yapısal borçlanma problemlerine işaret edebileceğini göstermektedir.

Öte yandan, borç alan kişinin borcu nerede kullanacağına dair herhangi bir sorgulama yapmayan katılımcılar da dikkat çekicidir. Bu katılımcılar, borç verdiği kişiye duyduğu güveni ön planda tutmakta, borcun amacıyla ilgilenmemektedir. Bu yaklaşım, güven temelli sosyal ilişkilerin hâlâ güçlü olduğu topluluklarda borç verme pratiklerinin daha çok ahlaki ve insani bir zeminde şekillendiğini göstermektedir. Sonuç olarak, borç verilen paranın kullanım alanları çeşitlilik göstermekte olup, katılımcılar hem maddi hem manevi gerekçelerle borç vermeye yönelmekte; bu süreçte güven, ihtiyaç, yatırım ve sosyal dayanışma gibi çok yönlü dinamikler etkili olmaktadır.

3.3.7. Alt Tema 7: Borç Verdikten Sonra Ekonomik Durumda Değişiklik Oldu Mu?

Bu alt temada, katılımcıların borç verdikten sonraki ekonomik durumlarında herhangi bir değişiklik yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin değerlendirmeleri analiz edilmiştir. “Borç verdikten sonra ekonomik durumunuzda bir değişiklik oldu mu?” sorusuna verilen yanıtlar, kişisel deneyim ve algılara göre farklılık göstermektedir.

Bazı katılımcılar, borç vermenin kendilerine ekonomik bereket getirdiğine inanırken, bir kısmı bu süreçte anlamlı bir değişim yaşanmadığını ifade etmiştir. Öte yandan, borç verdiği için ekonomik zorluklarla karşılaştığını belirten katılımcılar da mevcuttur. Bu farklı yaklaşımlar, katılımcı ifadeleri doğrultusunda üç temel kod altında sistematik olarak ele alınmıştır.

3.3.7.1. Kod 1: Ekonomik Durumda Olumlu Değişiklik Yaşayanlar

5. Katılımcı: “borç verdikten sonra ekonomik durumumda bir sıkıntı yaşamadım, hatta bolluk olduğunu söyleyebilirim.”

29. Katılımcı: “Allah daha da bereketlendirdi diyebilirim.”

Bu katılımcılar için borç verme sürecinin bereket getirdiğini, borç verdikten sonra ekonomik olarak daha iyi bir duruma geldiklerini, bunu da ekonomik bir durum olarak değil ilahi bir etkiden olduğuna inanmaktadır.

3.3.7.2. Kod 2: Borç Vermenin Ekonomik Durumlarını Etkilemediğini Düşünenler

Bu grup katılımcılar için borç vermenin kısa vadede sıkıntı olabilse de uzun vadede ekonomik durumlarını etkilemediğini düşünüyor.

Örneğin; 16. Katılımcı: “borç veriyorsam zaten bir birikimim var demektir. Kısa vadede sıkıntı olabilir ama uzun vadede geri döner.” 24. Katılımcı: “borç verdikten sonra çok ciddi bir değişiklik olmadı. Çünkü ben onu zaten uzun vadeli yatırım gibi görüyorum.”

Bu katılımcılar, borç verirken mali planlama yaptıklarını ve bu sebeple büyük bir ekonomik sıkıntı yaşamadıklarını ifade ediyor.

3.3.7.3. Kod 3: Borç Verdiği İçin Ekonomik Sıkıntı Yaşayanlar

Bazı katılımcılar borç verdikleri için ekonomik sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Örneğin; 23. Katılımcı: “borç vermediğimiz dönem olmadığı için sürekli ekonomik sıkıntı çekiyoruz.”

Bu kişiler, mali planlamaya dikkat etmedikleri için sürekli borç vermek onların maddi dengelerinin bozulmasına sebep olduğunu düşünmektedir.

3.3.7.4. Alt Tema 7: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, borç verme eyleminin katılımcıların ekonomik durumları üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik farklı perspektifleri içermektedir. Bazı katılımcılar, borç verdikten sonra ekonomik olarak olumlu bir değişim yaşadıklarını ifade etmiş ve bu durumu doğrudan ilahi bir bereketle ilişkilendirmiştir. Bu gruptaki bireyler için borç vermek sadece bir maddi paylaşım değil, aynı zamanda manevi bir kazanç ve dua vesilesi olarak görülmektedir. Ekonomik olarak sıkıntıya düşmemelerinin sebebini kişisel planlamalardan ziyade, borç vermenin “bereket kapısı” olduğuna inanmaktadırlar.

İkinci grupta yer alan katılımcılar, borç verme sürecinin ekonomik dengelerinde kayda değer bir değişiklik oluşturmadığını belirtmiştir. Bu kişiler, borç verirken zaten belirli bir birikimi göz önünde bulundurduklarını, bu nedenle kısa vadeli bazı sıkıntılar yaşansa da uzun vadede maddi olarak etkilenmediklerini vurgulamıştır. Borç vermeyi bir tür “yatırım” olarak gören bu katılımcılar bilinçli mali yönetim ve planlama ile borç vermenin sürdürülebilir hale getirilebileceğini göstermektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar borç verme nedeniyle ciddi ekonomik sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmiştir. Özellikle sürekli ve kontrolsüz borç verme alışkanlığı olan bireylerde, bu davranışın zamanla maddi istikrarı bozduğu görülmektedir. Bu gruptaki katılımcılar, borç verdikleri kişilerin borçlarını geç ya da hiç ödememesi nedeniyle bütçe dengesinin sarsıldığını, gelir-gider uyumunun bozulduğunu ve psikolojik olarak da yıpratıcı bir sürece girdiklerini belirtmiştir. Bu durum, borç verme sürecinin sadece iyi niyetle değil, aynı zamanda ekonomik kapasite ve sınırların farkında olarak yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.3.8. Alt Tema 8: Borç Verirken Ödeme Şartlarınızı (Zaman Ve Şekil) Belirttiniz Mi?

Bu alt temada, katılımcıların borç verirken ödeme zamanı ve şekline ilişkin şartları belirleyip belirlemediklerine dair tutumları incelenmiştir. “Borç verirken ödeme şartlarınızı (zaman ve şekil) belirttiniz mi?” sorusuna verilen yanıtlar, bireysel yaklaşım, karşılıklı güven, sosyal ilişkilerin niteliği ve ekonomik planlama gibi unsurlara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir.

Bazı katılımcılar, ekonomik dengesizlik yaşamamak adına borç verirken ödeme süresi ve yöntemini açıkça tanımlarken, bazıları bu süreci tamamen borç alan kişinin takdirine bırakmaktadır. Öte yandan, hiçbir şart koymadan sadece güven ve dini niyetle borç verenler de bulunmaktadır. Bu farklı eğilimler, tematik analiz kapsamında üç ana kod altında sistematik olarak değerlendirilmiştir

3.3.8.1. Kod 1: Ödeme Şartlarını Açıkça Belirleyenler

Bu grup katılımcılar borç verirken ödeme süresi ve şekil konusunda net kurallar koymaktadır. Buna sebep, kendi ekonomik planlamalarını korumaktır.

Örneğin; 5. Katılımcı: “borç verirken belli bir süre konuşuldu. O şekilde verildi, zamanı gelince de alındı.” 15. Katılımcı: “ödeme tarihini belirlemek önemli çünkü

eğer zamanda verilmezse mağduriyet yaşıyabiliyoruz.” 23. Katılımcı: “mümkün mertebe 1-2 hafta ya da en fazla bir ay içinde ödemesini istiyorum. Ama genellikle borç alanların sadece bir kısmı zamanında ödeme yapıyor.”

Bu kişiler, ödeme süresi ve yöntemi konusunda esneklik gösterebilir ancak en azından bir zaman çerçevesi oluşturmayı tercih etmektedir.

3.3.8.2. Kod 2: Borç Alan Kişinin Zaman Belirlemesine İzin Verenler

Bazı katılımcılar, ödeme şartlarını borç alan kişinin tercihi bırakmaktadır. Bu, genellikle karşı tarafa güven duyma, sosyal ilişkilerin zedelenmesinin önüne geçme ve esneklik göstererek dayanışmayı artırma amacıyla yapılmaktadır.

Örneğin; 9. Katılımcı; “şartları ben belirlemedim, alan kişi zaten söylüyor. Gününde getiren de oldu, getirmeyen de.” 22. Katılımcı: “ödeme şartlarını borç alan belirledi. Zor durumda olmadığı sürece ödemesini yapmasını söyledim.” 28. Katılımcı: “çok fazla kriter koymadım. Ama karşı taraf vade işle ilgili bir şey söylüyorsa onu kabul ettim.”

Bu kişiler, kendileri belirli bir ödeme süresi koymadan genellikle borç alanın iyi niyetine güvenerek onların bir tarih belirlemesine imkan vermektedir. Ancak bu tutum bazı durumlarda geç ödeme riskini artırmaktadır.

3.3.8.3. Kod 3: Hiçbir Şart Belirlemeyenler

Bazı katılımcılar, borç verirken kesinlikle herhangi bir ödeme zamanı ve şartı belirlemediklerini ifade etmektedir. Bunun nedenlerin arasında geleneksel borç verme alışkanlıkları, yakınlık ilişkileri ve dini inanç bulunmaktadır.

Örneğin; 4. Katılımcı: “adama gün kesmem yani. Kesmek biraz ayıp olur bizde.” 12. Katılımcı: “tarih belirleyen kişi karşı taraf olur ama bazen ek süre de veririm.” 20. Katılımcı: “ben sadece Allah rızası için borç veriyorum, ödeme şartı koymuyorum.”

Bu katılımcılar, ödeme tarihlerini borç alan kişinin inisiyatifine bırakmaktadır ve ödeme almamak konusunda esneklik göstermektedirler. Ancak bu durum onların geri ödeme konusunda risk almasına neden olabilir.

3.3.8.4. Alt Tema 8: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verirken ödeme süresi ve şartlarına dair tutumlarını ortaya koymakta ve bu sürecin bireysel ekonomik planlama, güven ilişkisi ve toplumsal değerler çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Borç verirken

ödeme tarihini ve şeklini açıkça belirleyen katılımcılar, bu yaklaşımı kendi mali istikrarlarını koruma arzusuyla açıklamaktadır. Bu gruptaki bireyler, borcun geri dönüşünü zamanında alabilmek için belirli bir vade koymayı gerekli görmekte; aksi durumda kendilerinin de mağdur olabileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, borç ilişkisinin karşılıklı sorumluluk ve güven dengesine dayalı olarak yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diğer bir grup ise ödeme şartlarını borç alan kişinin belirlmesine imkân tanımakta ve bu konuda daha esnek davranmaktadır. Bu katılımcılar, karşı tarafa güven duymakta ve ödeme takvimini onun belirlmesini, ilişkisel yakınlık ve sosyal dayanışmanın bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Ancak bu esneklik, bazı durumlarda geç ödeme ya da geri ödenmeme gibi riskleri de beraberinde getirebilmektedir. Yine de bu katılımcıların temel kaygısı, yardım sürecinin karşılıklı saygı ve nezaket çerçevesinde yürütülmesidir.

Hiçbir şart koymadan borç veren katılımcılar ise, bu tutumlarını daha çok geleneksel, dini ya da duygusal gerekçelerle açıklamaktadır. Bu grup için borç vermek, bir ekonomik işlemden ziyade bir ibadet, bir sosyal sorumluluk ya da içten gelen bir yardımlaşma davranışıdır. Ödeme tarihinin belirtilmesini ayıp sayan ya da Allah rızası için karşılıksız borç verdiğini ifade eden katılımcılar, borcun geri dönmemesi halinde bile bunu büyük bir problem olarak görmemektedir. Bu yaklaşım, borç ilişkisinde yazılı olmayan manevi bir sözleşmeye dayalı anlayışın hâlâ güçlü olduğunu ve toplumda güvene dayalı dayanışma kültürünün sürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, bu tür esnek yaklaşımların geri ödeme riskini artırabileceği ve maddi planlamayı zorlaştırabileceği de göz ardı edilmemelidir.

3.3.9. Alt Tema 9: Borç Verdikten Sonra Zamanında Ödeme Yapıldı mı? Ödeme Yapılmadığında Sergilenen Tutumalar

Bu alt temada, katılımcıların borç verdikten sonra ödemelerin zamanında yapılıp yapılmadığına ilişkin deneyimleri ve ödeme gerçekleşmediğinde sergiledikleri tutumlar analiz edilmiştir. “Borç verdikten sonra zamanında ödeme yapıldı mı? Ödeme yapılmadığında nasıl bir tavır sergilediniz?” soruları doğrultusunda elde edilen veriler, bireylerin borç ilişkilerine yaklaşım biçimlerinde belirgin farklılıklar olduğunu ortaya

koymaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, tematik analiz çerçevesinde üç ana kod altında sistematik biçimde değerlendirilmiştir.

3.3.9.1. Kod 1: Borçlarını Zamanında Ödendiği Durumlar

Bazı katılımcılar, verdikleri borçların genellikle zamanında ödendiğini belirtmiştir. Bazı istisnai durumlarda gecikmeler yaşansa bile, bunların büyük sorun teşkil etmediğini belirtmişlerdir.

Örneğin; 3. Katılımcı: “genelde zamanında ödenmiştir. Tek tük birkaç gecikme oldu ama karşı tarafın imkânsızlığından dolayı bir ay ertelendi, birkaç gün sonra ödendi.” 7. Katılımcı; zamanında ödendi ama birkaç kişi gecikmeli verdi. Biz de müsamaha gösterdik.” 28. Katılımcı: “yüzde doksan zamanında ödendi. Gecikme birkaç kişi oldu ama çok fazla uğraşmadım.”

Bu grup katılımcıların belirttiği üzere genellikle zamanında ödenme yapılmış olsa da bazen zamanında ödeme yapılmadığı da olduğunu ve onlara karşı -karz-ı hasenin ruhuna uygun olarak- müsamaha gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu da borç ilişkilerinde gecikmelerin olağan bir durum olduğunu göstermektedir.

3.3.9.2. Kod 2: Gecikmeli Ödemelere Anlayış Gösterenler

Bu gurup katılımcılardan, borç alan kişilerin zor durumda olabileceğini düşündüğü için gecikmelere tolerans gösterenler olduğu gibi borçlarının peşine düşüp sıkıştırma durumunda bulunanlar da vardır.

Örneğin; 2. Katılımcı: “bazılarında ödeme zamanında yapılmadı. Geçerli bir sebep varsa zorlamadık.” 6. Katılımcı: “borç alan kişi en azından bana haber vermelidir. ‘bir hafta idare et’ veya ‘on gün idare et’ demesini beklerdim.” 10. Katılımcı: “ödemeler zamanında yapılmadığında sıkıştırma pozisyonuna giriyoruz. Bugün, yarın diye takip ediyoruz.” 24. Katılımcı: “ödeme geciktiğinde, borç veren olarak hem maddi hem manevi sıkıntıya giriyoruz. Bunu karşı tarafın anlamasını beklerdim.”

Bu grup katılımcı, ödeme gecikmeleri konusunda anlayışlı olmakla birlikte, borç alan kişilerin sorumluluk bilinciyle hareket etmesini beklemektedir.

3.3.9.3. Kod 3: Ödeme Yapılmadığında Büyük Hayal Kırıklığı Yaşayanlar

Bazı katılımcılar, verdikleri borçlarının ödenmediğini ve bu durumda hem ekonomik hem de duygusal açıdan zor durumda kaldıklarını ifade etmiştir.

Örneğin; 8. Katılımcı; “borç alanların yüz de seksen beşi ödemedi. Düğün yapacak diye borç verdik, kaybolup gittiler.” 13. Katılımcı: “ödeme yapılmadı. İnsan zarar ediyor. Bir daha başkasında borç vermiyorsun.” 15. Katılımcı: “borç verilen para gelmediği zaman, bir başkasına olan borcumu ödeyemediğim için mahcubiyet yaşıyorum.” 16. Katılımcı: “ödemeyenler oldu. Bir iki defa hatırlattım, baktım ödeme yok, vazgeçtim.” 23. Katılımcı: borç geri ödenmeyince bazen 10-12 yıl sonra insanlar gelip ödemek istiyor ama paranın değeri kalmadığı için artık almıyoruz.”

Bu kişiler, borçlarını geri almadıkları için ekonomik sıkıntıya girdiklerini ve duygusal olarak artık borç vermekte tereddüt ettiklerini ifade etmektedir. bu da borcun geri ödenmemesi toplumsal güveni, dayanışmayı derinden etkileyebildiğini göstermektedir.

3.3.9.4. Alt Tema 9: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verdikten sonra karşılaştıkları ödeme davranışlarını ve bu süreçte geliştirdikleri tutumları ele almaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı, verdikleri borçların büyük oranda zamanında ödendiğini ifade etmekle birlikte, bazı küçük gecikmeleri doğal karşıladıklarını belirtmiştir. Bu grup için borç ilişkisi, yalnızca maddi değil, aynı zamanda insani bir ilişki biçimi olduğundan, yaşanan gecikmelere karşı sabırlı ve anlayışlı davranmak, karz-ı hasenin ruhuna uygun bir davranış olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal dayanışmanın hâlen canlı olduğunu ve güven esaslı ilişkilerin güçlü biçimde sürdüğünü göstermektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar ödeme gecikmelerine tolerans göstermelerine rağmen, borç alan kişilerin iletişim kurmaması ya da sorumluluk bilinciyle hareket etmemesi karşısında hayal kırıklığına uğradıklarını ifade etmiştir. Bu grup, borç ilişkisinde şeffaflık ve güvenin önemine vurgu yaparken, en azından ödeme gecikmelerinin gerekçelendirilmesini ve sürecin karşılıklı iletişimle yönetilmesini beklemektedir. Bu da gösteriyor ki, gecikmeler katlanılabilir bulunmakta; ancak sorumluluktan kaçınma ve iletişimsizlik ciddi bir sorun olarak algılanmaktadır.

Diğer yandan, borç verdikten sonra hiçbir ödeme alamayan ve bu nedenle ekonomik ya da psikolojik olarak zarar gördüğünü belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Bu grup, borçların ödenmemesinden kaynaklı sadece maddi kayıplar değil, aynı zamanda güvensizlik, kırgınlık ve gelecekte borç verme isteğinin zayıflaması gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Özellikle verilen borcun uzun süre sonra değerini yitirmiş şekilde geri teklif edilmesi, borç veren açısından adalet duygusunu zedelemekte ve toplumsal güveni sarsmaktadır. Bu durum, bireyler arası yardımlaşma kültürünün sürdürülebilirliği açısından dikkatle ele alınması gereken bir meseledir. Sonuç olarak, borçların zamanında ödenmemesi sadece bireysel değil, toplumsal düzeyde de güven ilişkilerini zayıflatabilmekte ve dayanışma ağlarının geleceğini tehdit edebilmektedir.

3.3.10. Alt Tema 10: Borcun Verildiği Para Birimi

Bu alt temada, araştırmacının yönelttiği “Borcunuzu döviz olarak mı verdiniz, TL olarak mı?” sorusu doğrultusunda, katılımcıların borç verirken tercih ettikleri para birimleri analiz edilmiştir. Katılımcıların ifadeleri, ekonomik koşullar, borç miktarı, geri ödeme süresi ve borç alan kişinin durumu gibi faktörlere göre farklılık göstermektedir. Kimileri yalnızca Türk Lirası ile borç vermeyi tercih ederken, bazıları duruma göre TL, döviz veya altın kullanmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, katılımcı verileri doğrultusunda üç ana kod çerçevesinde tematik olarak değerlendirilmiştir.

3.3.10.1. Kod 1: Sadece TL İle Borç Verenler

Bu grup katılımcılar, borçlarını yalnızca Türk Lirası (TL) olarak vermiş, döviz ve altın vermeyi tercih etmemişlerdir. Bunun temel nedenleri, günlük kullanımlarda TL’nin daha yaygın ve kolay ödenebilir olması ve borç alanın sıkıntıya girmemesi düşüncesidir.

Örneğin; 2. Katılımcı: “genelde TL verdik. Karşı taraf sıkıntıya girmesin diye TL verdik.” 10. Katılımcı: “ben döviz olarak almışım ama TL olarak vermişim.” 12. Katılımcı: “hep TL olarak verdim. Döviz veya altın olarak vermedim.” 23. Katılımcı: “borçları TL bazından veriyoruz, alırken de TL bazından alıyoruz.”

3.3.10.2. Kod 2: Hem TL Hem Döviz Hem Altın Verenler

Bazı katılımcılar farklı durumlara göre hem tl hem döviz hem de altın olarak borç vermektedir. Özellikle büyük meblağlar için değer kaybını önlemek adına altın veya dövizle borç verme tercih edilebilmektedir.

Örneğin; 16. Katılımcı: “hem TL, hem döviz, hem altın verdim. Üçü de kullanıldı.” 24. Katılımcı: “çok büyük rakamlar için değerini kaybetmemesi adına altın veriyorum. Altın verdiğinizde de altın olarak geri alıyoruz.”

3.3.10.3. Kod 3: Döviz Veya Altın İle Borç Verenler

Bazı katılımcılar özellikle büyük yatırımlar veya yurtdışına giden kişiler için döviz ya da altın vermeyi tercih ettiklerini belirtmiştir.

Örneğin; 4. Katılımcı: “adam Suudi Arabistan’a gidiyordu, biz altın veriyorduk, çalışıp döndüğünde altınlarımızı geri alıyorduk.” 24. Katılımcı: “TL borç verdiğinizde uzun vadede zarar edebilirsiniz. Bu yüzden altın veriyorsanız altın olarak geri almalısınız.”

Bu grup, döviz veya altının daha istikrarlı ve değer koruma avantajı sunmasından dolayı belirli durumlarda TL yerine altın veya döviz tercih etmektedir.

3.3.10.4. Alt Tema 10: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verme sürecinde tercih ettikleri para birimlerinin ekonomik koşullara, borç alanın durumuna ve borcun niteliğine göre nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sadece TL ile borç veren katılımcılar, günlük yaşamda TL’nin pratikliği ve daha ulaşılabilir oluşu nedeniyle bu tercihte bulunduklarını ifade etmiştir. Bu gruptakiler, borç alan kişinin ödeme kolaylığını ve psikolojik rahatlığını öncelemekte; döviz ya da altın gibi dalgalanmalara açık birimlerin borç alanda stres yaratabileceğini düşünmektedir. Bu yaklaşım, borç verenin empatiyle hareket ettiğini ve süreci sosyal bir sorumluluk çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir.

Hem TL, hem döviz hem de altınla borç veren katılımcılar ise, borcun büyüklüğü, süresi ve ekonomik istikrarsızlık gibi faktörleri göz önünde bulundurarak esnek bir strateji benimsemiştir. Özellikle yüksek meblağlarda enflasyonun etkisini en

aza indirmek adına altın veya döviz tercih eden bu grup, borç ilişkisini sadece insani değil, aynı zamanda finansal açıdan sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır. Bu durum, karz-ı hasenin günümüz ekonomik koşullarına nasıl uyarlanabileceğine dair önemli bir göstergedir.

Öte yandan yalnızca döviz veya altınla borç veren katılımcılar, uzun vadeli borçlarda TL'nin değer kaybı nedeniyle doğabilecek mağduriyetleri önlemeyi hedeflemektedir. Bu grup, özellikle yurtdışı bağlantılı durumlar veya büyük yatırım planları gibi daha yüksek riskli alanlarda borç verdiği için, döviz ve altını değer koruma aracı olarak görmektedir. Bu tercihler, borç verenin hem kendi ekonomik kaygılarını hem de borç alanla adil bir ilişki kurma çabasını dengelemeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, para birimi tercihi, sadece teknik bir detay değil; güven, sürdürülebilirlik ve karşılıklı hassasiyet temelinde şekillenen çok boyutlu bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak borç verirken kullanılan para biriminin borcun büyüklüğü, ödeme süresi ve enflasyon gibi faktörlere bağlı olarak değiştiğini söylenebilir.

3.3.11. Alt Tema 11: Enflasyonist Ortamda Borç Verme Tutumları

Bu alt temada, araştırmacının yönelttiği “Borç verirken enflasyon karşısında değeri değişen TL için nasıl bir yol izlediniz?” sorusu doğrultusunda, katılımcıların enflasyon karşısında izledikleri tutumlar analiz edilmiştir. Katılımcıların borç verirken enflasyonu nasıl değerlendirdikleri; dini inanç, ekonomik bilgi düzeyi, tecrübe ve risk algısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar enflasyonu hiç dikkate almadan TL üzerinden borç vermeye devam ettiklerini belirtirken; bazıları değer kaybını önlemek amacıyla altın ya da döviz gibi daha istikrarlı para birimlerini tercih etmiş ya da kısa vadeli ödeme planlarıyla kendilerini güvence altına almıştır. Öte yandan, enflasyon nedeniyle ciddi ekonomik kayıplar yaşadıklarını dile getiren katılımcılar da olmuştur. Bu farklı yaklaşımlar, tematik analiz kapsamında üç ana kod altında sistematik biçimde ele alınmıştır.

3.3.11.1. Kod 1: Enflasyonu Hiç Dikkate Almayanalar

Bu grup katılımcılar genellikle TL bazında borç vermişlerdir ve paranın değer kaybını problem olarak görmemişlerdir.

Örneğin; 1. Katılımcı: “az bir fark vardı ama bizim için sıkıntı değildi.” 4. Katılımcı: “biz enflasyonun ne olduğunu bilmiyoruz.” 9. Katılımcı: “zarardayız ama herhangi bir fark almadık. Faizden haramdan kaçıyoruz.” 21. Katılımcı: “borç TL olarak kısa vadede verildiği için herhangi bir sıkıntı yaşamadım.” 29. Katılımcı: “borç verirken enflasyonu düşünmedim. Çünkü ecrini (sevabını) beklediğim için bu hesaba girmedim.”

Bu gurup, borç verirken değer farkı talep etmediğini hatta bunu faiz gibi gören katılımcıların olduğunu, bazılarının ise dini veya sosyal sebeplerle enflasyonu önemsemediğini ifade etmektedir.

3.3.11.2. Kod 2: Enflasyonu Dikkate Alıp Önlem Alanlar

Bu grup, borç verirken TL'nin değer kaybını önlemek için ya altın ve döviz üzerinden borç vermeyi tercih etmiş ya da borç vermeden önce değer farkına yönelik anlaşmalar yapmıştır. Örneğin; 5. Katılımcı: “TL verdiysem TL, dolar verdiysem dolar, altın verdiysem altın olarak geri alırım. Enflasyonun etkisini sonradan değiştirmem.” 6. Katılımcı: “Bu şartlar en başta konuşulur. Eğer uzun vadeli borç verilecekse döviz olarak verilir.” 7. Katılımcı: “TL verdiğimizde daha çabuk ödenmesini istedik çünkü değeri kaybedebilir. Ama adamın imkanları dahilinde bekledik.” 22. Katılımcı: “Sadece altın borç verdik, o yüzden değişiklik olmadı. TL borç vermiş olsaydık enflasyon nedeniyle zarar ederdik.” 23. Katılımcı: “Şer'i olarak borcun değerini korumak için döviz veya altına bağlamak doğru ama ben bugüne kadar hiç yapmadım.” 28. Katılımcı: “Borç verdiğim dönemlerde enflasyon çok büyük bir problem değildi. Ama bugün borç versem belki döviz ya da altına çevirerek vermeyi düşünürdüm.”

Bu gurup, borç verirken enflasyonun olumsuz etkilerinden korunmak için farklı stratejiler geliştirmiştir. Borcu Döviz ve altın olarak vermenin yanı sıra TL olarak verildiğinde ödeme sürecini kısa tutmak da seçenekler arasında kullanılmıştır.

3.3.11.3. Kod 3: Enflasyon Nedeniyle Büyük Kayıplar Yaşayanlar

Bu gruptaki katılımcılar, borç verdikten sonra enflasyon karşısında TL'nin değer kaybetmesiyle büyük mali kayıplar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Örneğin; 14. Katılımcı: “Borç verdiğim kişinin ödeme gecikmesi durumunda, fiyat artışını baştan konuşursam helal olur ama konuşmazsam sorun olur.” 16.

Katılımcı: “Adamdan borç aldıktan sonra tekrar peşin olarak ödemesini istemek sıkıntılı bir durum yaratır. Çünkü TL'nin değeri düşer ama borç alan kişi eski değer üzerinden ödeme yapar.” 17. Katılımcı: “Altın borç aldım ama enflasyon yüzünden değer kaybı yaşadım. TL olarak borç alıp ödeyenler enflasyon yüzünden zarara uğrıyor.”

Bu grup, enflasyon nedeniyle aldıkları borcun gerçek değerinin düştüğünü, ancak borç alanların eski TL fiyatı üzerinden ödeme yaptığını ve bunun büyük ekonomik kayıplara yol açtığını ifade etmektedir.

3.3.11.4. Alt Tema 11: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verirken TL'nin enflasyon karşısındaki değer kaybını nasıl değerlendirdiklerini ve bu duruma karşı nasıl tutumlar geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir kısmı, enflasyonu dikkate almadan borç verdiklerini ve bu süreci daha çok dini, ahlaki ve insani bir bağlamda değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Bu grup, değer kaybını önemsememekte, bunu bir kayıp olarak değil, sadaka, infak ya da Allah rızası için yapılan bir iyilik olarak görmektedir. Hatta bazı katılımcılar, enflasyon farkını talep etmeyi faizle eşdeğer saydıkları için bu konuda hassasiyet göstermektedir. Bu yaklaşım, karz-ı hasenin manevî boyutunun ekonomik boyutun önüne geçtiği durumları açıkça yansıtmaktadır.

Buna karşın, bir diğer katılımcı grubu, borç verirken enflasyonu doğrudan dikkate almakta ve bu doğrultuda çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejiler arasında borcu altın veya döviz cinsinden vermek, borcun kısa sürede geri ödenmesini talep etmek ya da ödeme değerinin korunmasına yönelik ön anlaşmalar yapmak yer almaktadır. Bu yaklaşım, hem borç alan hem de borç veren açısından adil bir denge kurma çabası olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların bazıları ise dinî hassasiyetlerini koruyarak şer'î çerçevede değer korunması için çözüm yolları aradıklarını ifade etmektedir. Bu, günümüz ekonomik koşullarında faizsiz ama değer kaybını önleyici yöntemlerin toplumda tartışıldığını göstermektedir.

Son olarak, borç verirken enflasyonu dikkate almayan ya da yeterince önlem almayan bazı katılımcılar, bu nedenle büyük mali kayıplar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu grup, TL'nin değer kaybı nedeniyle verdikleri borçların gerçek alım gücünün ciddi şekilde düştüğünü ve karşılığında aynı değerde bir geri dönüş alamadıklarını

vurgulamıştır. Bu durum yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda duygusal bir hayal kırıklığına da sebep olmuş ve bazı katılımcılarda borç verme konusunda güven kaybına yol açmıştır. Sonuç olarak, enflasyonun borç ilişkileri üzerindeki etkisi, toplumsal dayanışma duygusunu zayıflatabilecek ölçüde ciddi görülmektedir ve bu durum, karz-ı hasen gibi kadim bir uygulamanın modern ekonomik şartlara göre yeniden yapılandırılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

3.3.12. Alt Tema 12: Borç Verirken Hangi Para Birimi Daha İdealdir: TL, Döviz, Yoksa Altın?

Bu alt temada, araştırmacının yönelttiği “Borç verirken sizce hangi para birimi daha idealdir: TL mi, döviz mi, yoksa altın mı?” sorusu doğrultusunda, katılımcıların farklı ekonomik koşullara ve kişisel değerlere dayalı tercihleri analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşleri; enflasyonun etkileri, borç alan kişinin ödeme gücü ve borcun vadesi gibi etkenlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu farklı yaklaşımlar, üç ana kod çerçevesinde tematik olarak değerlendirilmiştir.

3.3.12.1. Kod 1: Altın Ve Dövizin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler

Bu grup katılımcı enflasyon ve TL’nin değer kaybetmesi sebebiyle altın ve dövizin daha güvenli olduğunu savunmaktadır. Örneğin; 1. Katılımcı: “Tabii ki altın. Döviz daha iyidir ama karşı tarafı düşünerek TL verdik.” 6. Katılımcı: “TL kısa süreli verilebilir ama uzun vadede döviz ya da altın daha mantıklı.” 9. Katılımcı: “Verirken altın iyidir. En ideal altındır.” 10. Katılımcı: “Bugün de bir altın verirsin, yarın da bir altın alırsın. TL için aynı şeyi söyleyemeyiz.” 22. Katılımcı: “Uzun vadede TL borç kimse vermiyor çünkü zarar ettiriyor. O yüzden herkes dövizye yöneliyor.” 27. Katılımcı: “Altın veya döviz en idealdir. Her iki tarafın da problem yaşamaması için.” 29. Katılımcı: “Enflasyonla mücadele eden ülkelerde altın veya döviz borç vermek daha mantıklı. Çünkü borç verenin mağdur olmaması için parasının değerini koruması gerekiyor.”

Bu grup, uzun vadede değer kaybetmemesi nedeniyle borç verirken altın ve dövizin TL’den daha güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

3.3.12.2. Kod 2: TL'nin Daha İdeal Olduğunu Düşünenler

Bu grup, döviz veya altının değer kazandığında borç alan kişiye haksızlık olabileceğini ve borç alanın TL ile ödeme yapmasının daha rahat olduğunu ifade etmektedir.

Örneğin; 2. Katılımcı: “Değer kaybı olmaması için altın daha iyi ama karşı tarafı düşünmek lazım. TL daha mantıklı.” 4. Katılımcı: “TL idealdir çünkü altın ve döviz pahalaniyor, TL değer kaybediyor.” 13. Katılımcı: “TL daha kolaydır, adam rahat öder. Döviz ve altın yükselirse borç alan kişi ödeme yapmakta zorlanır.” 21. Katılımcı: “Nakit TL verirsiniz borç daha hızlı geri gelir. Döviz veya altın verirsiniz insanlar ödemeyi geciktirir.” 28. Katılımcı: “Eğer borç veren kişi maddi sıkıntı çekmeyecekse TL daha insancıl bir yöntem.”

Bu grup, döviz ve altındaki hareketliliğin borç alan kişi için büyük bir yük oluşturabileceğini, TL'nin borç alan kişi için ödeme kolaylığı sağladığını savunmaktadır.

3.3.12.3. Kod 3: Duruma Göre Değişkenlik Gösterenler

Bazı katılımcılar, borcun vadesine ve borç alacak kişinin ekonomik durumuna göre hangi para biriminin ideal olduğunu belirlemek gerektiğini ifade etmektedir.

Örneğin; 7. Katılımcı: “Borç verirken sürekli aynı değerde olan bir şey daha iyidir. TL verdiğimizde değer kaybedebilir ama altın da çok yükselirse borç alan için zor olabilir.” 16. Katılımcı: “Euro daha iyi çünkü daha stabil. Altın çok dengesiz, zarar ettirebilir.” 17. Katılımcı: “Uzun vadeli borç için altın, kısa vadeli borç için TL daha uygundur.” 22. Katılımcı: “Kısa süreli borçlarda TL olabilir ama uzun vadede en iyi seçenek dövizdir.”

Bu grup katılımcı, borcun vadesine, borç alan kişinin ödeme gücüne ve ekonomik şartlara göre farklı para birimlerinin kullanılabileceğini belirtmektedir.

3.3.12.4. Alt Tema 12: Bulguların Bütüncül Analizi

Bu alt tema, katılımcıların borç verirken tercih ettikleri para biriminin ne olması gerektiği konusundaki yaklaşımlarını ve bu tercihlerinin dayandığı gerekçeleri ortaya koymaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, enflasyon ve TL'nin sürekli değer kaybetmesi gibi nedenlerle altın ve dövizle borç vermeyi daha ideal bulduklarını belirtmiştir. Bu gruba göre, özellikle uzun vadeli borçlarda paranın reel değerini

koruyabilmek ancak bu yöntemlerle mümkündür. Altın veya dövizle borç vermenin hem borç verenin mağduriyetini önleyeceği hem de daha hakkaniyetli bir sonuç doğuracağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde bireysel tedbir alma ihtiyacının toplumsal finansal pratiklere nasıl yansıdığını göstermektedir.

Buna karşın bazı katılımcılar, TL ile borç vermeyi daha insani ve pratik bulmaktadır. Bu görüşü savunanlar, döviz ve altının değer kazanmasının borç alan üzerinde psikolojik ve ekonomik baskı oluşturabileceğini, bu nedenle TL'nin hem borç alan hem de borç veren açısından daha kolay ve sürdürülebilir bir çözüm sunduğunu belirtmiştir. Bu tutum, toplumsal dayanışma ve anlayışın hâlen güçlü olduğu gruplarda karz-ı hasen uygulamalarının, finansal kâr-zarar denkleminden ziyade insani dengeye göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü bir grup ise, tercihin borcun niteliğine, vadesine ve tarafların ekonomik durumuna göre değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu katılımcılar, kısa vadeli borçlarda TL'nin uygun olduğunu; ancak uzun vadeli, yüksek meblağlı veya yatırım amaçlı borçlarda döviz veya altının daha rasyonel bir tercih olabileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım, hem borç alanı hem de borç vereni gözetken daha dengeli ve esnek bir bakış açısını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, ideal para birimi seçimi yalnızca ekonomik bir karar değil, aynı zamanda sosyal, ahlaki ve ilişki temelli bir tercih süreci olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Tema 3: Katılımcıların Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Bilgi, Algı Ve Tutumlarının Tematik Analizi

Bu tema, katılımcıların faizsiz borç veren kurumlar hakkında bilgi, algı ve tutumlarına ilişkin elde edilen verilerin derinlemesine analizine olanak tanıyacak şekilde, toplamda üç alt temaya ayrılmıştır. Her bir alt tema, içerdiği anlam çerçevesi doğrultusunda ilgili kodlara ve gerektiği durumlarda daha ayrıntılı analiz imkânı sunmak üzere alt kodlara bölünmüştür. Alt temaların oluşturulmasında, mülakat süresince katılımcılara yöneltilen soruların doğal akışı, içerik bütünlüğü ve mantıksal sıralaması dikkate alınmıştır.

3.4.1. Alt Tema 1: Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Herhangi Bir Bilginiz Var Mıdır, Varsa Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

Bu kategoride katılımcılara yöneltilen “Faizsiz borç veren kurumlar hakkında herhangi bir bilginiz var mıdır, varsa nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar üzerinden katılımcıların faizsiz borç veren kurumlar hakkında bilgi ve algılarını inceleyeceğiz. Katılımcıların cevapları incelenmiş olup cevaplar konuya göre beş koda ayrılmıştır.

3.4.1.1. Kod 1: Bilgi Sahibi Olmayanlar

Bu grup katılımcı, faizsiz borç veren herhangi bir kurumdan haberdar olmadığını belirtmiş; ancak böyle bir kurumun varlığının topluma önemli katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Kimi katılımcılar faizsiz finans sağlayan kurumların olmasını arzularken kimi katılımcılar ise böyle bir şeyin mümkün olamayacağını dile getirmiştir.

3.4.1.1.1. Alt Kod 1: Bilgi Eksikliği ve İstek

Bu grup katılımcılar faizsiz borç veren kurumlar hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını veya bu kurumların mevcut olmadığını düşünmektedir.

Örneğin:

“Yok, yok işte ama öyle bir şey olsa çok iyi olur... Keşke öyle bir şey olsa.” [1. Katılımcı]

“Benim bir bilgim yok... Sadece TL olarak değil, altın ya da döviz olarak da faizsiz olsa... duymadım Keşke olsalar...” [5. Katılımcı]

“Valla ben şu ana kadar öyle bir kurumla karşılaşmadım. Öyle bir şey olsa ellerini ayaklarını öperiz... Mağdur olan çok kişi var.” [9. Katılımcı]

3.4.1.1.2. Alt Kod 2: Bilgi Eksikliği Ve Umutsuzluk

Bu grup katılımcılar günümüz mevcut ekonomik durumda ve finansal anlayışta faizsiz borç veren kurumların mümkün olmayacağını düşünmektedir. Örneğin:

“Bir bilgim yok... İmkânsız bir şey, baba evladına dahi para vermez.” [8. Katılımcı]

“Hiç bilgim yok. Öyle bir kurum olduğunu da sanmıyorum.” [12. Katılımcı]

“Faizsiz bir kurum yok biliyorsun. Hep faizlidir.” [19. Katılımcı]

“faizsiz herhangi bir şey zaten artık maalesef mümkün değil. Ama olursa tabii güzel olur.” [20. Katılımcı]

3.4.1.2. Kod 2: Faizsiz Borç Veren Kurumlar Hakkında Genel Olumlu Bakış

Az sayıdaki katılımcı, faizsiz finans kuruluşlarını ayrıntılı şekilde bilmekte ve bunları olumlu görmekte, hatta bu kurumların yaygınlaştırılması gerektiğini savunmaktadır:

Oradan haberim var. İslami hukuk üzerinden yürüdüğü için daha olumlu bakıyorum.” [2. Katılımcı]

“Katılım bankaları var... Sayılarının artmasını istiyorum... Dini hassasiyet sahibi insanlar şüpheye mahal vermeden alabilirler.” [6. Katılımcı]

“Katılım bankaları faizsiz borç verebiliyor... İslami hassasiyetleri olan insanlar faizden uzak durmak için katılım bankalarını tercih ediyor.” [24. Katılımcı]

“Faizsiz borç veren kurumlar ideal İslam toplumu oluşana kadar zaruret bağlamında iş gören kurumlardır... Zaruret yoksa bunlarla ilişki kurmam. Ama illa borçlanılacaksa tasarruf finansman şirketleri veya katılım bankaları tavsiye ederim.” [28. Katılımcı]

“Önceden bilgin yoktu... Yüksek lisans yaptığım süreçte fikirlerim olumlu yönde değişti... Bundan sonra katılım bankalarıyla çalışmayı düşünürüm.” [29. Katılımcı]

3.4.1.3. Kod 3: Kısmen Bilgi Sahibi ve Mevcut Uygulamaların Eleştirisi

Bazı katılımcılar faizsiz borç veren kurumlar hakkında temel düzeyde bilgi sahibi olmakla beraber, “faizsiz” görünen uygulamaların dosya masrafı, kar payı, prim ve gizli maliyetler aracılığıyla gerçek anlamda faizli bir sisteme dönüştüğünü; bunun da insanları mağdur ettiğini belirtmişlerdir.

“Katılım bankaları var... “Her ne kadar faizsiz olsa da... İki katından fazla geri ödüyorsun... Faize illallah ettirecek bir sistem.” mevcut sistem insanları faizin kucağına atıyor.” [3. Katılımcı]

“Ziraat hayvan kredisi faizsiz diyorlar... Dosya masrafı normalden fazla... Sonra vade gelince yeniden borç alıyorsun.” [13. Katılımcı]

“Bu işte Emin evim gibi sistemler var. Orada hizmet bedeli diye belli miktar para kesiyorlar... İstedığı arabanın çok çok altında bir araba... TL üzerine girilmez böyle...” [16. Katılımcı]

Katılımcı 22: “Yalan faizsiz borç veren yok... Katılım bankaları ticaret üzerinden borç veriyorlar.”

Katılımcı 23: “Emin evim tarzı şeyler var... Biraz şüpheli geliyor bana. Yine de faizli bankalardan daha mantıklı.”

“...katılım bankaların da bugün faizli bankaların çok çok üstüne kar payı koyuyorlar. İnsanlar oradan alınmaktansa çok da fark etmiyor diyor. ...malı alıp sana satıyor, aşırı bir şekilde. Böyle yaptığından dolayı insanlar da uzak duruyorlar...” [24. Katılımcı]

3.4.1.4. Kod 4: Alternatif Faizsiz Finansal Uygulamalar Oluşturma

Bu grup katılımcılar, faizsiz finans kurumlar hakkında bilgisi olsa da olmasa da kendi yakın arkadaş veya meslek grupları içerisinde alternatif finansal uygulamalar oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

“Günümüzde özellikle memurlar arasında çok fazla yaygın. Her ay dilim 500 dolar, bir altın ya da herhangi bir şey şeklinde yılda bir size sıra geliyor. Bu aslında size bir ekonomik rahatlık, ferahlık sağlıyor.” [20. Katılımcı]

“Yani faizsiz borç, genelde faizsiz borç veren değil de bizde gün olayı var. Kendi arkadaşlarımız, kendi aramızda 6-7 kişi birleşiyoruz. Her ay bir kişiye herkes bir altın alıyor.” [16. Katılımcı]

“Faizsiz bir kurum yok biliyorsun. Hep faizlidir. Yani şu anki şartlara göre bütün kurumlar şu an faizli çalışıyor. Burada biz yapıyoruz yani esnaflar arasında bir kendi altın günü yapıyoruz.” [19. Katılımcı]

Katılımcı 28, Bingöl ilinde kendi yakın çevresinde 40 kişilik bir gayri resmi Karz-ı Hasen sandık uygulamasının kurucusudur. Ekler bölümünde ayrıntılı anlatılacaktır.

3.4.1.5. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların faizsiz borç veren kurumlara yönelik bilgi ve tutumları, Türkiye’de bu alana dair hem güçlü beklentiler hem de derin bir güvensizliğin bir arada var olduğunu göstermektedir. Birinci kod grubunda, katılımcıların büyük çoğunluğu bu kurumlar konusunda bilgi eksikliği yaşamakta, ancak böyle bir sistemin varlığını “toplumsal adaleti ve ekonomik dayanışmayı güçlendirecek bir imkân” olarak görmekte; içten bir arzuyla “keşke olsa” dileğini dile getirmektedir. Bu, faizsiz finansman modellerine karşı toplumsal bir talebin bulunduğunu; ancak mevcut yapının ne derece şeffaf ve erişilebilir olduğuna dair yeterli farkındalığın gelişmediğini ortaya koymaktadır. Bir diğer grup ise ilk umut kırıklığının ötesine geçmiş, “böyle bir kurumun bugünün koşullarında imkânsız” olduğuna dair umutsuz bir kanaatle gerçekliğe teslim olmuş, dolayısıyla alternatif arayışlara kapalı bir tutum sergilemiştir.

Mevcut katılım bankaları ve bazı devlet destekli faizsiz krediler ise katılımcılar arasında “dini hassasiyete uygun” ve “ilkesel olarak doğru” görülmele birlikte, uygulamadaki dosya masrafı, kar payı ve gizli ücretler sebebiyle eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştiriler, “sözde faizsiz” finansman modellerinin aslında benzer maliyetleri tüketiciye yükleyerek bireyleri aynı döngüye mahkûm ettiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, resmi olarak “faizsiz” tanımı altında sunulan finansman araçlarının şeffaflık, adil paylaşım ve gerçek maliyet kriterlerinde geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde hem finansal kurumlara duyulan güven zaafa uğramakta hem de toplumsal dayanışma kültürüne katkı sağlayacak yenilikçi modeller hayata geçememektedir.

Bu tikanıklığın aşılmasında, katılımcıların kendi aralarında kurdukları “gün”, “Karz-ı Hasen sandığı” gibi gayri resmi dayanışma mekanizmaları önemli bir rol oynamaktadır. Bu modeller, piyasa şartlarından bağımsız olarak “altın günü” gibi basit araçlarla toplumsal güveni pekiştirmekte; bireysel ve mikro düzeyde faizsiz finansal ihtiyaçları karşılamaktadır.

3.4.2. Alt Tema 2: Faizsiz Borç Veren Bir Kuruma İhtiyaç Var mıdır?

Bu alt temada, araştırmacının yönelttiği “Faizsiz borç veren bir kuruma ihtiyaç var mıdır?” sorusu kapsamında, katılımcıların ekonomik ve dini hassasiyetlere dayalı değerlendirmeleri ele alınmıştır. Katılımcılar, faizsiz borç veren kurumların büyük bir

ihtiyaç olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Ancak bu kurumlara ihtiyaç duyulan alan ve bu kurumların sürdürülebilirliği açısından farklı görüşler ve endişeler belirtilmektedir. Bu değerlendirmeler, iki temel kod ve bunlara bağlı alt kodlar çerçevesinde tematik olarak analiz edilmiştir.

3.4.2.1. Kod 1: Kesin İhtiyaç Beyanı ve Gerekçesi

Katılımcıların büyük bir kısmı, gerek düşük gelirli bireylerin gerekse küçük işletmelerin faiz yükünden kurtulmak için “kesinlikle” faizsiz kuruma ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu grup, bireylerin günlük finansal ihtiyaçlarını karşılamada ve yatırımlarını genişletmede faizsiz finansman modelinin bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Bu kod iki alt koda ayrılmaktadır;

3.4.2.1.1. Alt Kod 1: Ekonomik Zorluklar Ve Borçlanma İhtiyacı

Bu alt kodda, mali sıkıntı yaşayan birey ve işletmelerin günlük ihtiyaç ve sermaye gereksinimlerini karşılamak üzere faizsiz kredi aradığı görülmektedir. Katılımcılar, mevcut sistemde bile küçük miktar krediyi bile temin edemediklerini vurgulamaktadır. Örneğin:

“Var, kesinlikle var hem de fazlasıyla yani adamlar bir 10 lira dahi borç alamıyor şu an...” [1. Katılımcı]

“Herkesin var. Öyle bir durum olsa herkes kendini düzenliyor... O faizsiz olduğu zaman günü gelse rahatlıkla o para öder.” [13. Katılımcı]

“Ben bir esnaf olarak... çoğu zaman sıkıntı yaşamışsızdır ama... yani birçok esnaf ya da iş adamları faizsiz kredi çekmek ister ama öyle bir şey olmadığı için...” [23. Katılımcı]

“Olursa ne güzel olur... faiz olmayan bir kurum herkes için iyi olur.” [19. Katılımcı]

3.4.2.1.2. Alt Kod 2: Dini Ve Ahlaki Hassasiyetler

Burada katılımcılar, faizsiz kuruma olan ihtiyacı, İslami inanç ve ahlak çerçevesinde zorunlu bir davranış olarak görmektedir. Faizin haram oluşu, bu kuruma talebi dini bir yükümlülük haline getirmektedir. Örneğin;

“Tabi var. Müslüman olan bir insan hiçbir zaman ne faiz alma rızası var ne verme. Onun için faizsiz borç veren kurumlara ihtiyaç var.” [4.Katılımcı,08.08.2024]

“Türkiye’de zaten o yoktur. Olması da şarttır... çünkü haram olduğundan dolayı... Bugüne kadar bankadan gidip çektiğimiz olmamıştır.” [23.Katılımcı,12.09.2024]

“Kesinlikle var. Şimdi biz şöyle bir Müslüman cihetiyle baktığında... Kur’an’da işte Allah ve Resulüne savaş açılması büyüklüğünde bir günah...” [29.Katılımcı,22.10.2024]

3.4.2.2. Kod 2: İşleyişi Ve Sürdürülebilirliği Konusunda Endişeler Ve Öneriler

Katılımcılar, faizsiz kurumların kurulmasını savunsa da, modelin ayakta kalabilmesi için kurumsal sorumluluk, toplumsal güven ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi hususlarda somut çözüm önerileri ve kaygılar dile getirmiştir.Bu kod da dört başlık altında incelenmektedir.

3.3.4.2.1. Alt Kod 1: Devletin Sorumluluğu Ve Kurumsal Yapı Arayışı

Bu koddaki, özel şahısların tek başına güvenilir bir faizsiz sistem kuramayacağı; devlet denetimi ve kamusal yapılandırmanın, suiistimale karşı koruma sağlayacağı görüşü ağırlıklıdır.

“Bunu şahıslar belki yapmayabilir ama devlet isterse vatandaşına böyle bir imkân sağlayabilir. Yani faizsiz... sisteminde çalışan bankalar devlet denetiminde özellikle mesela evlenecek, yuvasını kuracak kişilere ilk defa ev alacak, ilk defa araba alacak kişilere böyle bir imkan sağlasa suiistimale açık olmayacak şekilde...” [3. Katılımcı]

“Devlet destekli olsa daha iyidir. Çünkü insan güvenmiyor. Ne kadar güvenilir olur? Bugün Türkiye’de en büyük sıkıntı güven meselesidir.” [7.Katılımcı]

“Devletin böyle bir şeyi açması lazım. Amma tabii, Türkiye’de gerçekten büyük bir güven sorunu var.” [15. Katılımcı]

3.3.4.2.2. Alt Kod 2: Kamu Güven Eksikliği

Katılımcılar, Faizsiz borç veren kurumlara büyük bir ihtiyaç duymakla birlikte bu kurumların oluşturulmasına ve işlenmesine en büyük engelin kamuda güven sorununun olduğunu ifade etmektedir.

“Bugün Türkiye’de en büyük sıkıntı güven meselesidir. Güven yoktur. Halkın çoğusun da güven yok, bankalara güvenmiyorsun.” [7. Katılımcı]

“Şu an belki Müslümanların özlem duyduğu, hasretle beklediği şey güven toplumunun inşa edilmesi.”[15. Katılımcı]

3.3.4.2.3. Alt Kod 3: Sürdürülebilirlik Sorunu Ve Suiistimal Endişesi

Burada sorulan, “faizsiz” kurumun giderlerini nasıl karşılayacağı ve kötü niyetli kullanıcıların nasıl önleneceğidir. İşletme maliyetleri ve geri dönüş garantisi, modelin yaşaması için kritik parametreler olarak öne çıkmaktadır.

“İhtiyaç var ama nasıl kullanacak? Neye karşı bunu yapacak? Veren kurum nasıl kar elde edecek? Faizsiz çalışıyor da illaki bir kar olacak ki orada durabilirsin, ayakta durabilirsin.” [8. Katılımcı]

“Ama burada kesinlikle güven olmak zorunda. Yani, ben her kese verin, ben versem geri dönüş olmazsa, o zaman kurum batar.” [16. Katılımcı]

3.3.4.2.4. Alt Kod 4: Kurumsal Çözüm Önerisi

Katılımcılar, tek bir yapı yerine çoklu ve sektör bazlı kurumların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Böylece ihtiyaçlar çeşitlenerek; eğitim, sağlık, tarım gibi alanlarda faizsiz destek sağlanabilecek ve sistem yaygınlaşabilecektir.

“Kuruma değil kurumlara ihtiyaç var. Bir kuruma değil binlerce kuruma ihtiyaç var. Bütün kurumlar kendi alanlarına borç verse bu sistem tamamen çözülür.” [17. Katılımcı]

“Bence bizim ülkemizde her Müslüman ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de faizsiz borç veren kurumlara ihtiyaç vardır.” [20. Katılımcı]

“Bugün öyle bir kurumun olması şart yani Türkiye’de. Çünkü birçok esnaf ya da iş adamları yani faizsiz kredi çekmek ister ama öyle bir şey olmadığı için hali de çekemiyor.” [23. Katılımcı]

3.4.2.3. Alt Tema 2: Bulguların Bütüncül Analizi

Faizsiz borç veren kurumlara yönelik ihtiyaç, katılımcılar tarafından oldukça net ve güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Özellikle ekonomik sıkıntı içindeki bireyler ve küçük işletmeler için bu tür kurumların varlığı büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı, günümüzde faizli sistemlerin özellikle dar gelirli kesimler üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu vurgulamakta ve faizsiz finansmanın ekonomik hayatta zorunlu bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak, bu talebin sadece ekonomik değil, aynı zamanda dini ve ahlaki boyutları da bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar, faizsiz borçlanmanın İslam inancı ve ahlaki değerler açısından zorunluluk olduğunu ve bu alandaki kurumların artırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Bununla birlikte, faizsiz borç veren kurumların işleyişi ve sürdürülebilirliği konusunda çeşitli endişeler ve öneriler de dile getirilmiştir. Katılımcılar, bu tür kurumların kurulmasında devletin üstlenmesi gereken sorumluluğa işaret ederken, toplumda yaygın olan güven sorununun bu yapıları olumsuz etkileyebileceği hususunu gündeme getirmektedir. Ayrıca, kurumların faaliyetlerini devam ettirebilmesi için finansal sürdürülebilirliğin sağlanması gerektiği, bunun ise kar elde etme yöntemlerinin faiz dışı fakat işleyişi destekleyecek şekilde tasarlanmasıyla mümkün olabileceği belirtilmiştir. Suiistimal riskleri ve geri dönüşlerin sağlanamaması durumunda kurumların işlevini yitirebileceği de katılımcıların dikkat çektiği önemli bir noktadır.

Son olarak, katılımcılar mevcut finansal yapının tek kurumla değil, çoklu ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kurumlarla çözülebileceği yönünde görüş bildirmiştir. Özellikle yerel düzeyde birçok faizsiz kurumun faaliyete geçirilmesiyle, hem ekonomik ihtiyaçların karşılanması hem de toplumsal güvenin artırılması mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Böylece, faizsiz finansmanın yaygınlaşmasının sadece ekonomik kalkınma için değil, aynı zamanda toplumun genel sosyal dokusunun güçlendirilmesi için de kritik olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, faizsiz borç veren kurumların kurulması ve etkin çalışması, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde adil ve sürdürülebilir bir finansal sistemin inşası için elzem görülmektedir.

3.4.3. Alt Tema 3: Faizsiz Borç Veren Kurumlara Yönelik Tutumlar

Katılımcıların hepsi faizsiz borç veren bir kurumun olması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bunun yansira katılımcıların faizsiz borç veren kurumlara para yatırma, borç alma pratiği olup olamayacağı sebepleri, şartları vs. analiz edilmek üzere şu soru soruldu; “faizsiz borç veren bir kurum olsa oradan borç alıp verir misiniz?”. Katılımcılar, verdikleri yanıtlarla hem dini-motivasyon hem ekonomik-pratik boyutlarla bu kurumlara yönelik tutumlarını ortaya koymuşlardır. Bunlar dört kodda incelenmektedir;

3.4.3.1. Kod 1: Dini Hassasiyet Ve Faizden Kaçınma

3.4.3.1.1. Alt Kod 1: Dini Hassasiyet Helallik Arayışı

Katılımcıların büyük çoğunluğu, faizli işlem yapmanın haram olup bundan uzak durmanın dini bir sorumluluk olduğunu düşünmektedir. Ancak faizsiz bir finans kurumunun olması durumunda o kuruma yönelik tutumunun farklı olacağını; yatırım yapıp, borç alabileceğini ifade etmektedir.

Örneğin:

Katılımcı 8: “Bugüne kadar dediğim gibi daha hâlâ bir bankadan faiz işine girmemişim. Faiz alıp vermişliğim hiç olmam. Ama borçlu olsa, borç veren şey olmuş olsa yapardım.”

Katılımcı 10: “Bunu İslami hassasiyeti olan herkes yapar. İslami hassasiyeti olmayan adam da... Faizsiz bir kredi olduğu zaman... Adam rahat eder.”

Katılımcı 23: “İmkanım olsa, param olsa benim bunu faizli bankalarda tutmaktansa çünkü bunun vebali vardır.”

3.4.3.1.2. Alt Kod 2: Fıkhi Eleştiriler Ve Şartlı Kabul

Bu katılımcı faizsiz borç veren kurumlar hakkında bir takım şüpheler taşımaktadır. Bu şüpheler dini hassasiyetinden olup fıkhi eleştirilerdir. Söz konusu bu fıkhi eleştirilerin giderilmesi durumunda faizsiz finans kurumları ile pratik tutuları olacağını ifade etmektedir.

Katılımcı 28: “...o fıkhi eleştirilere konu olan bazı yönleri var bu faizsiz borç veren kurumların. O eleştirilerin giderilmesi durumunda ben de faydalanırım.”

3.4.3.2. Kod 2: Ekonomik Avantaj Ve Yatırım Olanakları

Bu grup katılımcılar, dini hassasiyetleri bir yana faizi büyük bir yük ve ekonomik kayıp olarak görmektedir. Bu sebeple faizsiz bir finans kurumunun olması halinde oradan borç alıp yatırımlarını oraya yapacaklarını ifade etmektedir.

3.4.3.2.1. Alt Kod 1: Faiz Yükünden Kurtulma Ve Ekonomik Katkı

Katılımcılar, faizin birey ve işletmeleri finansal olarak tükettiğini, faizsiz bir kurumun ise ekonomik hayatı canlandıracağını düşünmektedir.

“Faizle bu işler olmaz. Faiz batakt gibidir. İnsanlar bu konuda batıyor, ticareti de batıyor, ekonomisi de batıyor her şeyi batıyor.” [7. Katılımcı]

“Faizli olduğu zaman sıkıntı... Kazandığımızı faiz olarak geri onlara iade ediyoruz, kaybediyoruz.” [14. Katılımcı]

Katılımcı 10: İslami hassasiyeti olan herkes bunu yapar. İslami hassasiyeti olmayan adam da bunu yapar. Çünkü niye? Örneğin faizli bir kredi diyelim ki bir ev alacak. 5 lira çıkacak 7 lira. Ne olacak? Adam zarar eder.”

3.4.3.2.2. Alt Kod 2: Yatırım Ve Değer Birikimi Alternatifi

Katılımcılar, fonlarını veya tasarruflarını faizsiz kurumda tutmanın alternatif varlık birikimi imkânı sunduğunu ve topluma katkı sağlayabileceğini belirtmektedir.

“Kendi hesabımda duracağına, TL, döviz, altın olarak orada biriktiririm.” [5. Katılımcı]

“Param olsa benim bunu faizli bankalarda tutmaktansa... sizin bahsettiğiniz tarz bankalarda bırakmayı tercih ederim.” [23. Katılımcı]

Katılımcı 3: En azından oradan diyelim ki bir genç evlenecek benim vesilemle düğünü yapacak ya da bir genç ev alacak, araba alacak. Belki ben onun hayallerine bir vesile olabilirim. Bu konuda gönül rahatlığıyla verirdim. Allah'ın izniyle.”

3.4.3.3. Kod 3: Güven Ve Kurumsal Altyapı

Bu grup katılımcı faizsiz borç veren kurumlar konusunda pratik bir tutumunun olmasının mümkün olabilmesi için güven şartına bağlamıştır. Ayrıca faizsiz bir finans kurumunun olması için devletin bu işi yapması, bir politika haline getirmesi gerektiğini ifade etmiştir.

3.4.3.3.1. Alt Kod 1: Güven Verme Ve Kurum Güvenirliği

Burada, güvenin tesis edilmesi durumunda bireylerin hem borç alıp hem borç verebileceği vurgulanmaktadır.

“Şu şartlar, şimdi dünyadaki en önemli şey benim için kesinlikle güvendir. Güvenin olayı olduktan sonra hem alırım hem veririm.” [5. Katılımcı]

“Güven, esasında olursa verilebilir de alınabilir... güven olmadığı zaman ne verilebilir ne de alınabilir.” [22. Katılımcı]

3.4.3.3.2. Alt Kod 2: Devlet Politikaları Ve Hukuki Düzenleme

Katılımcılar, faizsiz finansın hayata geçebilmesi için devlet düzeyinde politika ve hukuki düzenlemeye ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

“...Burada devletin yapması gerekiyor bunu. Devletin kendi politikası çerçevesinde yapması gerekiyor.” [20. Katılımcı]

3.4.3.4.Kod 4: Esneklik, Şartlara Bağlılık Ve Kullanıcı İhtiyaçları

Bu kod, faizsiz kurumları tercih etme kararının, bireylerin o anki finansal durumuna ve piyasa koşullarına bağlı olarak değişeceğini göstermektedir.

3.4.3.4.1. Alt Kod 1: Kişisel İhtiyaç Ve Kullanım Durumları

Katılımcılar, acil ihtiyaç halinde faizsiz kuruma başvuracaklarını ve verilen güvenceye göre davranacaklarını ifade etmektedir.

“İhtiyacım olduğu zaman giderim. Verdikleri güvenceye bağlı yatırımımı da oraya yaparım.” [9. Katılımcı]

“Yani ihtiyacım olsa alırım. Niye almayayım? Gidip milletten alacağıma gider direk kurumdan alırım.” [16. Katılımcı]

3.4.3.4.2. Alt Kod 2: Piyasa Koşulları Ve Esneklik

“Yani tabi o zamanki şartlarına bağlıdır... Acil ihtiyaç eğer o zaman öyle bir durum gerektiriyorsa yapılır.” [6. Katılımcı]

3.4.3.5. Alt Tema 3: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların büyük bir bölümü, faizsiz borç veren kurumlara yönelik tutumlarını dini hassasiyet ekseninde şekillendirmektedir. Faizin İslâmî hükümlere göre haram oluşu, bireylerin geçmişte faizli bankacılık ilişkilerine girmemelerinin başlıca nedeni olarak öne çıkmaktadır. Bu tutum, yalnızca bir ekonomik tercih değil, aynı zamanda vicdanî ve manevî bir zorunluluk olarak görülmektedir. Katılımcılar “helâl arayışı” içinde faizsiz alternatiflere sempati beslerken, fikhî eleştiriler ve şartlı kabuller de gündeme gelmiştir. Bazı bireyler, henüz oturmamış yorumlar yüzünden “faizsiz” kurumlara güvenmekte tereddüt etmekte, bu kaygılar giderildiğinde sistemi bizzat deneyimlemek isteyeceklerini ifade etmektedir.

Ekonomik avantajlar ve yatırım fırsatları, katılımcıların ikinci önemli motivasyon kaynağıdır. Faiz yükünün hem bireysel hem de işletme ekonomisini yıpratdığı, “faiz bataklığı” metaforuyla dile getirilmektedir. Bu gruptakiler, faizsiz kurumlar aracılığıyla kazançlarının büyük bir bölümünü yastık altından çıkararak sisteme dahil etmeyi; böylece hem reel ekonomik faaliyeti canlandırmayı hem de tasarruflarını değer koruyacak araçlara yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bazı katılımcılar, kişisel yatırımlarını TL, döviz veya altın yerine, toplumsal fayda da yaratan bir fon havuzuna aktarmanın, “hem kendileri hem toplum için” en rasyonel tercih olacağını savunmaktadır.

Ancak tüm bu içten istek ve mantıklı hesaba rağmen, güven meselesi merkezi bir engel olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, bir kurumun gerçekten “faizsiz” kalabilmesi ve zarar etmeyerek ayakta durabilmesi için devlet desteği veya güçlü hukuki düzenlemeler talep etmektedir. “Güven yoksa ne borç alırsın ne verirsın” sözleri, faizsiz finansın ancak şeffaf denetim, garantör mekanizmalar ve yaygın katılım sayesinde sürdürülebilir olabileceğini göstermektedir. Bu noktada, katılımcıların pratikteki tutumları, salt inanç veya ekonomik avantajla değil, aynı zamanda kurumun nispeten risksiz işleyişine dair gerçekçi bir değerlendirmeyle şekillenmektedir.

Son olarak, katılımcıların esneklik ve şartlara bağlılık yaklaşımı, faizsiz kurumlara bakışın tek bir modelde toplanamayacağını ortaya koymaktadır. Pek çok kişiye göre, “ihtiyaç anında gidilecek bir adres” niteliği bu kurumların en temel fonksiyonudur; ancak kullanım sıklığı, piyasa koşulları ve kişisel finansal durumlar tercihleri şekillendirecektir. Bu da gösteriyor ki, faizsiz finans modelleri hem geniş kitlelere hitap edecek kadar basit ve erişilebilir olmalı, hem de bireylerin çeşitli

ihtiyaçlarına yanıt verecek kadar esnek bir mekanizma sunmalıdır. Toplumun genel beklentisi, faizsiz kuruma dair güven, Şeffaflık ve kullanım kolaylığı unsurlarının bir arada sağlanması üzerine odaklanmaktadır.

3.5. Tema 4: Katılımcıların Son Sözlerinin Tematik Analizi

Bu tema, katılımcıların faizsiz borç veren kurumlar hakkında bilgi, algı ve tutumlarına ilişkin elde edilen verilerin derinlemesine analizine olanak tanıyacak Şekilde, toplamda bir tema ve yedi koda ayrılmıştır. Alt tema, içerdiği anlam erevesi doğrultusunda gerektiği durumlarda daha ayrıntılı analiz imkânı sunmak üzere alt kodlara bölünmüştür.

3.5.1 Alt Tema 1: Katılımcıların Son Söyledikleri neri ve Dilekleri

Bu alt temada katılımcıların mülakatta son söz olarak söylemek istedikleri analiz edilmiŐtır. Yapılan analize göre bu tema yedi koda ayrılmıştır. Bu bu kodlar Şöyle sıralanmıştır;

- a) Faizsiz Finansal Kurumların Gerekliliği Ve Beklentiler
- b) Dini Hassasiyet Ve Dini Referansların nemi
- c) Toplumsal Dayanışma Ve Güven İlişkisi
- d) Faizin Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Ve Alternatifin Olması Beklentisi
- e) Ticaretteki Problemler Ve zm nerileri
- f) Küçük lekli Girişimlerin Desteklenmesi Ve nemi
- g) Faize Alternatif Karz-I Hasene Dayalı Havuz Modeli Modeli nerisi

3.5.1.1. Kod 1: Faizsiz Finansal Kurumların Gerekliliği ve Beklentiler

Bu alt temada katılımcılar, faizsiz borç veren kurumların ehemmiyetini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu kurumların yaygınlaşması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu alt tema iki koddur.

3.5.1.1.1. Alt Kod 1: Faizsiz Kredi Veren Kurumlara Duyulan İhtiyaç

“yle bir banka olsa, öyle bir kurum olsa çok iyi olurdu faizsiz kredi veren.”

[1.Katılımcı]

“Karz-ı hasen gibi ortak bir Şey kurulabilir... ihtiyaç sahipleri oradan çekip ihtiyaını karşılasın.”[2.Katılımcı]

“Yani gerçekten Müslümanların faizsiz bir fona ihtiyacı var. Faizsiz bir şekilde bir kuruluşun olması elzemdir.” [15. Katılımcı]

3.5.1.1.2. Alt Kod 2: Faizsiz Kuruluşların Yaygınlaşmasına Yönelik Temenniler.

Katılımcılar, var olması muhtemel kurumların sayısının artmasının toplumsal faydayı büyüteceğini ummaktadır.

“Keşke sizin bahsettiğiniz gibi bu borç veren, faizsiz veren kurumlar, keşke çoğalsa Allah sayılarını artırsın.” [8. Katılımcı]
“İnşallah faizsiz bankaların kurulmasına, faizsiz borç veren kurumların kurulmasına vesile olmuş olur.” [19. Katılımcı]

3.5.1.2. Kod 2: Dini Hassasiyet ve Referansların Önemi

Bu alt temada katılımcılar, borç alıp verirken İslami referansların esas alınması gerektiğini ve dini bir hassasiyetle yaklaşıldığında hem ekonomik hem manevi rahatlık sağlayacağını ifade etmişlerdir.

3.5.1.2.1. Alt Kod 1: Dini Hassasiyetin Borç İlişkilerindeki Rolü

“Sonuçta namaz kılan bir insanın faizle bir alakasının olmaması gerekiyor... dini hassasiyeti olan insanlar için mutlak surette bu tür çözümlerin olması çok çok iyi şeylerdir.”[6.Katılımcı]
“Yani İslami yönden güzel bir uygulama olur. Katılım bankalarının daha güzel işletilebilir yani o konuda.” [2. Katılımcı]

3.5.1.2.2. Alt Kod 2: İslam Hukukunun Borç Konusunda Rehberlik Etmesi

“Ayette de diyor yazın mesela, borcunu yazması da ayrı bir güzelliştir. Çünkü günümüzde bununla ilgili çok sıkıntılar yaşanıyor.” [3. Katılımcı]
“İslam'ın kaide ve kuralları neyse onlar için her zaman istekliyiz, memnunuz.” [19. Katılımcı]

3.5.1.3. Kod 3: Toplumsal Dayanışma ve Güven Vurgusu

Katılımcılar, borç alıp verirken karşılıklı güvenin önemine değinmiş ve toplumsal dayanışmanın azaldığına dair eleştiriler yapmışlardır. Bu alt tema iki kodda ayrılmıştır.

3.5.1.3.1. Alt Kod 1: Toplumsal Güvenin Önemi

“Milletin birbirine güvenmesi lazım ve güven suiistimal edilmemeli.” [16. Katılımcı]

“Güvene dayalı bir oluşum oluşturulabilirse çağın erdemlileri olarak biz de teşvik ederiz.” [5. Katılımcı]

3.5.1.3.2. Alt Kod 2: Toplumsal Dayanışmanın Eksilmesi Üzerine Eleştiriler

“Eskiden bir komşumuz bir ahır yapar, bir ev yapar... herkes ona koşar yardım ederdi. Bugün, şu an sıfırlamış... Bana ne var, bana ne veriyor, bana neciliğe girmiş.” [10. Katılımcı]

3.5.1.4. Kod 4: Faizin Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Ve Alternatifin Olması Beklentisi

Katılımcılar, faizin zararlarından ve faiz sistemine alternatiflerin oluşturulmasının olması gerektiğini vurgulamıştır.

3.5.1.4.1. Alt Kod 1: Faiz Sisteminin Zararları

“Faiz olduğu yerde huzur yok, ekonomi yok. Bu tür işler haram olduğu için Allah'ın lanetleri de var.” [26. Katılımcı]

“Faize bulaştığı zaman insan hem dünyasını hem ahiretini götürür.” [22. Katılımcı]

“...namaz kılan bir insanın faizle bir alakasının olmaması gerekiyor. yani dini hassasiyeti olan insanlar için mutlak surette bu tür çözümlerin olması, katılım bankalarının olması, ya da işte günlük hayatta da faizsiz borcun alıp verilmesi çok çok iyi şeylerdir. Aynı zamanda da şu an var olan kötü sistemlerin bir alternatifi olur. [6. Katılımcı 09.08.2024]

3.5.1.4.2. Alt Kod 2: Faizin Toplumdaki Yaygınlığına Yönelik Şikâyetler

“Kimi görüyorsan hepsi odur bankalarda... İnanın faizin girmediği ev hemen hemen yok denecek kadar az.” [8. Katılımcı]

3.5.1.5. Kod 5: Ticaretteki Problemler ve Çözüm Önerileri

Katılımcılar, ticarete müşterilere borç/veresiye verildiğinde ödeme planına uyulmadığı için nakit temelli ticareti ve ayrıca ticarete dürüstlüğün önemini vurgulamıştır.

3.5.1.5.1. Alt Kod 1: Ticari Ödemelerin Zamanında Yapılmasının Önemi

“Bir insan birinden mal aldığı zaman vaktinde ödese... Ya da ödeme durumu yoksa karşı tarafa bildirse bizim için daha sağlıklı olur.” [14. Katılımcı]

3.5.1.5.2. Alt Kod 2: Ticarete Veresiyenin Problemleri Ve Dürüstlüğün Önemi

“Yeni esnafa, ticarete adım atan bir insana tavsiyemiz kesinlikle veresiye vermeyiniz. Yani hiçbir zaman insanı ileriye götürmez. ... Özellikle bir tüccar için, bir esnaf için en önemli olan da en büyük sermayede dürüstlüktür. Dürüstlük olmadığı zaman ticaret yapılmaz, yapamazsınız da [23. Katılımcı]

3.5.1.6. Kod 6: Küçük Ölçekli Girişimlerin Desteklenmesi Ve Önemi

Katılımcılar, küçük girişimlerin toplumda yaygınlaşmasının büyük projeler kadar önemli olduğunu, yerel düzeyde ekonomik katkılar sağlayabileceğini ifade etmişlerdir.

3.5.1.6.1. Alt Kod 1: Küçük Girişimlerin Yaygınlaşması Önerisi

“Büyük projeler, büyük girişimler kesinlikle ihtiyaç... Ama küçük girişimlerle de İslami ekonomik düzene katkı sunabileceğimizi düşünüyorum.” [28. Katılımcı]

3.5.1.6.2. Alt Kod 2: Gençlerin Temel İhtiyaçlarının Karşılanması

“Gençlerimizin evliliğine dair bir çözüm olabilir. Faizsiz şekilde onların çeyiz masrafını giderebiliriz.” [15. Katılımcı]

3.5.1.7. Kod 7: Faize Alternatif Karz-ı Hasene Dayalı Havuz Modeli Önerisi

“Bir havuz oluşturulabilir ortaklar olarak. ...Havuzda gelen parayı değer kaybedilmeyecek şekilde o para işletilirse o paradan gerçekten ihtiyaç sahipleri olursa o paradan borç verilebilir, istifade ettirilebilir. Onların da ekonomik durumları ve o durumları iyi olduğu zaman oraya bir katkı sunulabilir. Böyle bir kurum oluşturulabilir

yani. İnsanlar paydan olabilir orada. Böylece insanlar faiz belasından kurtulmuş olacaklar.” [22. Katılımcı 27.08.2024]

“Sakarya'da iksar diye bir vakıf var. İstanbul'da Karzahasen Vakfı var. Bir de böyle benim gibi bireysel girişimlerde bulunanlar var (havuz sistemi)... Bunların sayısı artarsa bizim faizli bankalarla toplumumuzun ilişkisi de zayıflar inşallah uzun vadede.” [28. Katılımcı 21.10.2024]

3.5.1.8. Alt Tema 1: Bulguların Bütüncül Analizi

Katılımcıların mülakat sürecinde son söz olarak dile getirdikleri görüşler, toplumun farklı kesimlerinin faizsiz finansal modellere yönelik duygu, beklenti ve ihtiyaçlarını bütüncül bir şekilde yansıtmaktadır. Özellikle faizsiz kredi ve finans kurumlarının gerekliliğine yönelik vurgular, günümüz ekonomik koşullarında toplumsal bir talep olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde, faizsiz finansal kurumların sadece ekonomik bir araç değil, aynı zamanda toplumsal barışın ve adil paylaşımın anahtarı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu kurumların kurulması ve yaygınlaştırılması talepleri, bireysel ve toplumsal düzeyde güven, adalet ve dayanışma arayışının bir yansımasıdır.

Bununla birlikte, borç ilişkilerinde İslamî hassasiyet ve dini referansların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, faizsiz borçlanma ihtiyacını sadece ekonomik bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda dini bir vecibe ve ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Bu noktada, İslam hukukunun borç ilişkilerinde belirlediği kuralların, toplumun farklı katmanlarında hâlen canlı bir rehberlik işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Dini değerlerin finansal uygulamalara yön vermesi ise hem bireysel huzur hem de toplumsal güven için kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal dayanışma ve güven teması ise, mülakatların en dikkat çekici unsurlarından birini oluşturmaktadır. Katılımcıların bir bölümü, geçmişte var olan karşılıklı yardımlaşma kültürünün günümüzde zayıfladığını, toplumsal güvenin aşındığını ve ekonomik ilişkilerde bireysel çıkarların öne çıktığını dile getirmiştir. Bu çerçevede, faizsiz finansal modellerin başarısı için sadece kurumların değil, aynı zamanda bireylerin de yeniden güven temelinde hareket etmesinin gerektiği vurgulanmaktadır. Eski toplumsal dayanışma pratiklerine özlemle yaklaşan ifadeler,

günümüzde güvenin kurumsal yapılarla yeniden inşa edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Faizin toplumsal ve ekonomik etkileri ile ilgili yapılan değerlendirmeler ise, faizli sistemin toplumda yaygınlaşan huzursuzluk, adaletsizlik ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunları tetiklediği görüşünü ortaya koymaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı, faizin bireysel ve toplumsal refaha zarar verdiğini, sosyal dengenin bozulmasına yol açtığını ve alternatiflerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, mevcut sistemde faizin toplumun geniş kesimlerine sirayet ettiğine dair şikâyetler, faizsiz finansman modellerinin geliştirilmesi konusundaki isteği daha da görünür kılmaktadır.

Ticarete karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri de katılımcıların son sözlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle veresiye satışlarda yaşanan tahsilat zorlukları, nakit akışındaki düzensizlikler ve ticari ilişkilerde güvenin sarsılması, katılımcıların alternatif finansal yöntemlere olan ilgisinin artmasında etkili olmaktadır. Bu noktada dürüstlük, zamanında ödeme ve karşılıklı saygı gibi değerlerin hem geleneksel hem de modern ekonomik yaşamda ne kadar belirleyici olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, küçük ölçekli girişimlerin desteklenmesi ve yerel düzeyde ekonomik dayanışmanın önemi de katılımcıların dikkat çektiği başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Büyük ölçekli projelerin yanında, özellikle gençlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik faizsiz finansman olanaklarının geliştirilmesi, toplumsal refah ve adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Küçük girişimlere verilen destek, sadece ekonomik canlılık değil, aynı zamanda toplumsal aidiyetin ve üretkenliğin güçlenmesine de katkı sunacaktır.

Son olarak, Karz-ı Hasene dayalı havuz modellerine ilişkin öneriler, toplumsal dayanışma ve birlikte hareket etme kültürünün modern finansal uygulamalara nasıl uyarlanabileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Katılımcılar, ortak havuzların oluşturulmasıyla hem bireylerin hem de toplumun faiz sarmalından kurtulabileceğine inanmaktadır. Bu noktada sivil inisiyatiflerin ve vakıfların öne çıkması, yerelden başlayarak geniş çaplı bir dönüşümün mümkün olabileceğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, katılımcıların son sözleri, faizsiz finansal sistemlere duyulan ihtiyaç, dini ve ahlaki değerlerin önemi, toplumsal güvenin yeniden inşa edilmesi gerekliliği ve yerel ekonomik dayanışmanın güçlendirilmesi gibi başat temaların altını çizmektedir. Bu bulgular, hem mevcut ekonomik sistemin yetersizliklerine yönelik eleştirileri hem de alternatif modellere dair umut ve beklentileri ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Bingöl il sınırları içerisinde gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat bulguları karz-ı hasen uygulamalarının toplum üzerindeki sosyo-ekonomik önemini göstermektedir. Bu araştırma Karz-ı hasenin toplumda sosyal adaletin sağlanmasındaki rolünü Bingöl ili özelinde açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca 18-64 yaş aralığında farklı mesleklerde ve ekonomik tabakalarda yer alan katılımcıların neredeyse hepsinin hayatının bir döneminde faizsiz borç alıp vermesi toplumda yaşanan karz-ı hasen uygulamasının yaygınlığını ve bireylerin borçlanma sıklığını göstermektedir. Kimi katılımcılar geçimlerini sürdürebilmek, kimisi acil ihtiyaçlarını karşılamak, kimisi ev-araba gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kimisi de ticari faaliyetlerinde duyduğu likide veya mal ihtiyacını karşılamak amacıyla birçok kez borç alma durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Örneğin katılımcılardan biri “42 yıllık yaşam boyunca sayısız kez borç aldım” diyerek borçlanma sıklığını dile getirirken bir diğeri “Hayat şartlarında borç olmadı mı olmaz. İhtiyaca binaen, birkaç kez borç aldık” diyerek zorunlu haller dışında sık borç almadığını dile getirmiştir. Katılımcılardan biri “Borç aldım, hemen hemen her ay aldım. Ticaret yaptığım için hep alıp veriyorum” ifadesi ile borçlanmanın bazı meslek gruplarında (ticari faaliyetlerde) işin doğal bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Başka bir katılımcı ise 5-10 kez borç aldığını “Türkiye'deki ekonomik durumu göz önünde bulundurduğumuz zaman biri destek olmadan yapamıyor...” diyerek orta gelirli bireyler için ev veya araç alırken dış desteğe ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Bu ifadeler katılımcıların genelinin önemli ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli aralıklarla borçlandıklarını göstermektedir.

Ancak birkaç katılımcı, hayatları boyunca neredeyse hiç borç almadıklarını veya çok nadiren ufak miktarlarda borçlandıklarını söyleyerek istisnai bir durumu yansıtmıştır. Örneğin bir katılımcı “Hiç (borç) almamışım. Borç vermişim, borç almamışım” diyerek borç almadan ekonomik durumunu idare ettiğini vurgulamıştır. Bu çeşitlilik, bireylerin borç alma eğilimlerinin ekonomik durum, meslek ve ihtiyaçlara göre farklılaştığını göstermektedir.

Katılımcıların ifadelerinden borç aldıkları kaynaklar ele alındığında iki ana tercih ortaya çıkmaktadır. Bu kaynakların birincisi yakın çevre, aile, akrabalar, kincisi

de finansal (banka, katılım bankası) kurumlardır. Ancak katılımcıların geneli ilk seçenek olarak güven duydukları aile, akraba ve yakın çevrelerine yöneldikleri görülmektedir. Yakın çevresinden borç bulamama durumlarında ihtiyaç duydukları meblağı bankalara veya katılım bankalarına yönelmek zorunda kalmışlardır.

Örneğin, katılımcılardan biri “Mecbur kaldık. Katılım bankasından para çektik” diyerek yakın çevresinden TL cinsinden borç bulamayınca ikinci seçenek olarak katılım bankasını tercih etmiştir. Başka bir katılımcı ise “Kredi de aldım, faizle de aldım. Yasal tefecilere bulaştım, onlar da bankalar” diyerek kimi zaman bankalardan faizli kredi almak zorunda kaldığını bunun da “yasal tefeciler” ifadesiyle istenmeyen zorunlu bir seçenek olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Mülakat bulguları incelendiğinde borçlanma sürecinde yaşanan en büyük zorluğun uygun şartlarda borç verecek kişiyi bulmak olduğu görülmektedir. Kimi katılımcılar çevresinde her zaman borç alabilecek birilerinin mevcut olduğunu dolayısıyla bu konuda bir zorluk yaşamadığını ifade etse de katılımcıların önemli bir bölümü özellikle son yıllarda borç verecek kişiyi bulmakta çok zorlandıklarının altını çizmişlerdir.

Bu zorlukların ana sebeplerinden biri enflasyon biri de toplumsal güvenin azalmasıdır. Katılımcıların önemli bir kısmı enflasyon karşısında TL’nin büyük oranda değer kaybetmesinden dolayı TL cinsinden borç veren pek kimsenin olmadığını dile getirmiştir. TL cinsinden borç arayanlar ya reddedilmiş ya da “altın veya döviz üzerinden borç” verme teklifi ile karşı karşıya kalırlar. Örneğin bazı katılımcılar, “kimse TL vermedi, mecburen döviz üzerinden aldım” diyerek, ihtiyaç anında ya döviz/altın cinsinden borçlanmayı veya katılım bankasından finansman kullanmayı tercih etmek zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir. Hatta bazı katılımcılar “Şu anda kimse borç vermiyor... kimse kimseye vermiyor” sözleriyle enflasyonist ortamında borç bulmanın zorluğuna dikkat çekmiştir. Bu bulgu, parasal istikrarsızlığın bireysel gayriresmi dayanışma mekanizmalarını dahi olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Borç bulma zorlukların ana sebeplerinden bir diğeri olan güven duygusunun erozyona uğramasını bazı katılımcılar, “Artık insanlar birbirine güvenmiyor... Güvensizlik denen bir şey var” ifadeleriyle yakın geçmişe kıyasla insanlar arasındaki güvenin azaldığını ve bu durumun borç alış verişini olumsuz etkilediğini

açıklamışlardır. Bazı katılımcılar ise, ihtiyaçları olsa dahi başkasından borç istemekte tereddüt ettiklerini, çünkü “isteyeceğim kişileri zor duruma sokacağım korkusu” yaşadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların bazıları ise eskiden daha yaygın olan dayanışma kültürünün zayıfladığını ve bu nedenle çok zorunlu olmadıkça kimseden borç istemediklerini buna karşılık alternatif yollar denediklerini “Borç istemem gereken bir yerde telefonumu satmışım ama borç almamışım” ifadeleriyle borç almamak için elindeki malı sattığını dile getirmiştir.

Ayrıca karşı tarafa mahcup olma ya da minnet altında kalma duygusu, birçok kişinin herkesten borç istememesine yol açmaktadır. “Bir insan sizi ne kadar idare edebilir? Borç verdiği zaman bunu yüzünüze vurabilir mi?” şeklindeki sözler, borç alırken ileride yaşanabilecek mahcubiyet duygusunun ve ilişkilerin bozulma ihtimalinin insanları tedirgin ettiğini göstermektedir. Bu psikolojik nedenlerle katılımcılar genellikle sadece güvendikleri ve yakın hissettikleri kişilerden borç istediklerini, herkesin kapısını çalamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum ise borç bulunabilecek kişi sayısını sınırlamakta ve finansman ihtiyacı olduğunda bazı bireyleri çaresiz bırakabilmektedir.

Bununla birlikte kırsal kesimde ve yakın çevre ilişkilerinde borç alışverişinin daha rahat olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin bazı katılımcılar “köylü arasında ufak tefek borçlar alıp veririz” diyerek köylüler arasında karz-ı hasen dayanışmasının halen canlı olduğunu ifade etmişlerdir. Ailesi ve akrabaları geniş olan bazı katılımcılar ise, ihtiyaç halinde defalarca aileden borç aldıklarını ve zamanı geldiğinde ödediklerini belirtmiştir. Ayrıca esnaf gibi bazı meslek gurupların kendi aralarında dayanışma amacıyla faizsiz borç alış veriş yapılarak kısa süreli nakit ihtiyacını giderdikleri görülmektedir. Örneğin bir katılımcı “Esnaf birbimize yardımcı oluyoruz borç konusunda... bizimki günlüktür ya da bir iki günlük” diyerek karşılıklı güven ve yardımlaşma sayesinde faizsiz ve rahat borç bulma sorunun üstesinden geldiği görülmüştür. Bu dayanışma üzerine bina edilmiş karz-ı hasen uygulamaları, özellikle gelir akışı düzensiz olan esnaf ve dönemsel gelire sahip çiftçiler için bir can simidi mahiyetini taşımaktadır.

Mülakatlardan elde edilen bulgular, güvene dayalı sosyal çevreye sahip olan bireylerin borç bulma hususunda daha az zorluk yaşadıklarını göstermektedir. Ancak karşılıklı güven ilişkisinin yanında birde borç verecek kişinin yeterli mali imkanlara

sahip olması gerekmektedir. Bu sosyal çevrelere sahip katılımcılar acil nakit ihtiyaçlarını giderecek borcu bulabildiklerini belirtmiştir. Örneğin “Bugüne kadar hiçbir sorun yok (yaşamadım)” diyen bir katılımcı, çevresinde her zaman borç alabileceği birileri olduğunu ifade ederken, bir diğeri “Genelde çevremdekiler maddi durumu iyi olduğu için problem yaşamadım” sözleriyle maddi olarak güçlü bir çevreye sahip olmanın borç bulmadaki avantajı göstermektedir. Bu tür örnekler, toplumsal dayanışmanın ve güven ortamının borçlanma süreçlerinde ki önemini vurgulamaktadır.

Katılımcılara, borç almak istediklerinde verecek kişi bulamadıklarında ne tür sıkıntılar yaşadıkları da sorulmuştur. Mülakatlardan elde edilen veriler göstermiştir ki borç bulamamanın hem ekonomik hem de psikolojik açıdan bireyleri olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Bu olumsuz etkiler, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayamama, yatırımdan veya iş fırsatını kaçırma, Örneğin düşük gelirli ve kalabalık ailelere mensup bazı katılımcılar, borç bulamadıkları bazı dönemlerde ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını dile getirmişlerdir. Bir başka katılımcı “Borç para bulamayınca hayvan alamadım... Çocuklarıma bir çikolata götüremediğim günler de oldu” sözleriyle gelir sağlamak için hayvan alıp satma fırsatını kaçırdığını ve ailesinin küçük bir ihtiyacını bile karşılayamadığını ifade etmiştir.

Borç bulamamanın bir diğer önemli etkisi de psikolojiktir. Borçlarını ödeyememe endişesi katılımcıları stres altında bırakmıştır. Örneğin bir katılımcı “Ödeme yapmanız lazım... ister istemez insan strese giriyor, günlük hayata yansıyor” diyerek mali sıkışıklığın hem ruhsal hem de fiziksel sağlığı olumsuz etkilerini vurgulamıştır. Borcu ödeme bir yana bir de borç talep edildiğinde olumsuz yanıt almanın verdiği mahcubiyet, kırılgnlık ve çaresizlik hissi bireylerin psikolojik durumlarını ve sosyal ilişkilerini derinden etkilemektedir. Bununla beraber borçlanma ihtiyacı az olan veya sosyal sermayesi güçlü olan bireyler, herhangi bir olumsuz durum yaşamadıklarını “bugüne kadar ciddi anlamda bir sıkıntım olmadı, ihtiyaç olduğu zaman sağ olsun çevremizde borç alabileceğimiz arkadaşlarımız vardı” şeklinde dile getirmişlerdir. Bu katılımcılar, maddi durumlarının iyi olması veya dayanışma mekanizmalarının güçlü olması sebebiyle borç bulamama durumunda ciddi bir olumsuzluk yaşamamıştır.

Bazı katılımcılar dini hassasiyetinden dolayı faizi bir seçenek olarak değerlendirmeyip faizsiz borç bulmaya, imkanları zorlamaya çalışırken, kimileri ise “hiçbir yerde borç bulamadığım için bankadan çekmek zorunda kaldım” diyerek faizli kredi almak zorunda kaldıklarını dile getirmiştir. Bu da bireylerin faizsiz borç bulamadıklarında ya ihtiyaçlarını erteleyerek ciddi maddi sıkıntılar yaşamalarına ya da inanç ve etik değerlerle çelişen faizli seçeneklere mecbur kalarak hem ekonomik hem de psikolojik sıkıntılar yaşamalarına neden olmaktadır.

Araştırma bulgularının bir diğer önemli bölümü olan borç verme alışkanlıkları incelendiğinde, katılımcıların üç farklı gruba ayrılabilceği söylenebilir. İlk gruptakiler, borcu tamamen bir dayanışma ve sosyal sorumluluk bilinciyle vermektedir. Bu kişiler verdikleri borcun geri dönüp dönmemesini fazla önemsememekte, hatta bazıları “bütün param dışarıda, tefeci gibiyim ama hiç faiz almıyorum, yıllar sonra getirirse getiriyor, canı sağ olsun” diyerek verdikleri borcun geri ödenmemesini dahi göze alabilmektedir. Bu yaklaşım, karz-ı hasenin özündeki karşılıksız iyilik ve kardeşlik duygusuna uygun düşmektedir. İkinci grupta ise daha temkinli ve şartlı borç verenler yer alır. Bu kişiler genellikle sadece güvendikleri yakın çevreye ve belirli koşullarla borç verir, verdikleri borcun takibini yaparlar. Örneğin bir katılımcı, “çok yakın arkadaşlarıma ve gerçekten ihtiyacı olanlara veriyorum, zamanı gelince genelde geri öderler” diyerek herkese değil, seçici davranarak borç vermeyi tercih ettiğini aktarmıştır. Bu grup, borç verme eylemini bir yönüyle dayanışma bir yönüyle de ekonomik bir işlem gibi görmekte, tanımadıklarına veya geçmiş ödeme deneyimi kötü olanlara borç vermekten kaçınmaktadır. Üçüncü grupta ise başlangıçta iyi niyetle borç verip sonrasında olumsuz tecrübeler yaşayanlar vardır. Bu kişiler, alacağını uzun süre tahsil edememe, enflasyon karşısında verdiği paranın değer kaybetmesi gibi sorunlar yaşadıkları için artık çok daha temkinli hale geldiklerini belirtmişlerdir. Nitekim bazı katılımcılar “üç ay geçti hâlâ alamadım, bugün yarın derken zaman geçiyor”, ya da “borç verdiğim kişi hiç almamış gibi davranıyor” diyerek kötü deneyimlerini aktarmıştır. Bu olumsuz tecrübeler, sosyal dayanışma ağlarını ve toplumsal güveni zedeleyen önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu borç verme kriteri hususunda ortak paydalarda buluşmuşlardır. Borç verirken dikkat ettikleri en önemli unsur ise güvenilirlik olmuştur. Katılımcılar, dürüst olmadığını düşündükleri veya borcunu zamanında ödemeyeceğine

inandıkları kişilere borç vermekten kaçındıklarını belirtmiştir. Katılımcıların borç verirken dikkat ettikleri bir başka husus ise parayı meşru zeminde kullanmalarıdır. Örneğin bir katılımcı, "Parayı alıp faize yatıranlara borç vermem, meşru ve faydalı bir ihtiyaç için kullanılmasını isterim" diyerek bu hususa verdiği ehemmiyeti ifade etmiştir. Bu durum katılımcıların karz-ı hasen ilkelerine uygun dayanışma içerisinde olduğunu göstermektedir. Bir diğer unsur ise borç isteyenlerin tanınırlığıdır. Katılımcıların çoğu tanımadıkları kişilere borç vermeye sıcak bakmayacaklarını, zate yabancı birinin de kolay kolay kimseden borç istemeyeceğini dile getirmiştir. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde herkesin birbirini tanıması sayesinde, güvenilir veyahut bir birine güven duydukları bireyler arasında borç alış verişleri daha sorunsuz ilerlemektedir. Bununla birlikte, katılımcılardan bazıları vicdani sebeplerle güvenmedikleri kişilere bile çok zor durumdaysa "giderse gitsin" diyerek borcun geri ödenmemesini göze alarak borç verdiklerini dile getirmişlerdir. Bu durum İslami yardımlaşma ahlakının insanları fedakarlığa yönlendirdiğinin bir göstergesidir. Ancak bu durum, suiistimal riskini de beraberinde taşımaktadır. Öte taraftan bir grup katılımcı ise borç alanın geri ödeme kapasitesini ön planda tutmuştur. "Güvendiğim kişilere, ödeme yapabilecek olana veririm" şeklindeki görüşler, karşı tarafın ödeme yapabilme kapasitesini de önemsediğini vurgulamıştır. Sonuç olarak mülakat verileri ışığında; güven, dürüstlük, meşru kullanım ve ödeme kabiliyeti karz-ı hasen uygulamalarında borç verirken en belirleyici unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın en dikkat çekici bulgusu, toplumun her kesiminden bireylerin faizsiz borç temin edebileceği kurumsal bir mekanizmanın yokluğunu yoğun şekilde hissetmesidir. Katılımcılara "faizsiz borç veren bir kuruma ihtiyaç var mı?" sorusu yöneltildiğinde tam bir fikir birliğiyle böyle bir kuruma şiddetle ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Bingöl örneğinde yapılan araştırmayla ulaşılan bu kanaat, aslında Türkiye genelinde yaygın bir ihtiyaca işaret ettiğini göstermektedir.

Mevcut sistemde, yakın çevresinden borç bulamayan bireylerin faizli kredi mecburiyetine düştüğü ve bunun toplumda büyük bir mağduriyet oluşturduğunu ifade edilmiştir. Örneğin, bir katılımcı, "adamlar 10 lira dahi borç alamıyor, faizsiz olsa 5 binden 500 bine kadar alabilir, işletip geri verir" diyerek küçük ölçekli finansman eksikliğinin girişimciliği ve ekonomik hareketliliği engellediğini belirtmiştir. Özellikle gençlerin evlilik, konut ve araba gibi temel ihtiyaçların karşılamada faizsiz

finansmana ulaşamaması, büyük bir sıkıntı olarak vurgulanmıştır. Bu bağlamda, birçok katılımcı devletin sorumluluğuna dikkat çekmiştir. Katılımcılardan bazıları “Bunu şahıslar yapamaz ama devlet vatandaşına böyle bir imkân sağlayabilir” diyerek çözümün devlet eliyle yapılandırılmış bir sistemde olduğunu savunmuştur. Bu da toplumun resmi bir denetim mekanizmasına duyduğu güven ihtiyacını yansıtmaktadır. Bu ifadeler toplum nezdinde güven telkin edecek bir kurumun ancak devlet otoritesi veya en azından yasal bir çerçeve ile mümkün olacağını göstermektedir. Bununla birlikte neredeyse tüm katılımcıların ortak vurgusu güven sorunudur. “Türkiye’de en büyük sıkıntı güven meselesi, güven yok” diyen de, “güven olmadığı zaman ne verebilirsin ne alabilirsin” diyerek, böyle bir sistemin önündeki en büyük engelin güven eksikliği olabileceği gibi böyle bir kurumun başarısı için güven tesisinin şart olduğu belirtilmiştir. Katılımcılardan biri “Müslümanlar olarak özümüze dönüp bir güven toplumu inşa etmemiz gerekiyor” derken, faizsiz bir finans sistemde toplumun katılımı için toplumsal güvenin yeniden inşasının şart olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu güvensizlik sadece kurumlara değil, bireylerin birbirine duyduğu güvenin azalmasıyla da ilgilidir. Dolayısıyla bulgular, devletin veya yetkili kurumların denetimi altında faizsiz finansman sağlayacak kurumsal bir yapının oluşturulmanın elzem oluşuna işaret ederken, bu mekanizmanın sürdürülebilir olması için güvene dayalı bir toplumsal düzenin zorunluluğuna da dikkat çekmektedir.

Katılımcılar, yalnızca mevcut sorunları tespit etmekle kalmamış, aynı zamanda önerilen sistemin işleyişine dair detaylı fikirlerini ve kaygılarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı, “mutlaka olmalı ama nasıl ayakta duracak, masrafları ne olacak?” diyerek sistemin uzun vadeli yaşayabilirliği konusundaki endişelerini ortaya koymuşlardır. Faizsiz bir finans kurumunun işletme operasyonel giderlerinin nasıl karşılayacağı, kar gütmekten varlığını nasıl sürdüreceği önemli bir soru olarak dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar, “illaki bir kar olacak ki kurum ayakta dursun” diyerek, sistemin ayakta kalabilmesi için en azından enflasyonu karşılayacak ve masrafları karşılayacak bir gelir modeli gerekir görüşünü savunurken; bazıları da “kar amacı güdülürse adı karz-ı hasen olmaz” diyerek, kurumun sürdürülebilirlik açısından devlet desteğinin zorunluluğuna dikkat çekmiştir.

Katılımcılar tarafından dile getirilen önemli endişelerden biri de kurumun kötü niyetli kişilerce suiistimal etmesi ihtimali olmuştur. “Bir iki kişi parayı götürürse

kurum kalmaz” şeklindeki ifadeler, güçlü bir denetim mekanizması ve teminat sisteminin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bazı katılımcılar ise sorunun çözümü için tek bir merkezi kurum yerine çok sayıda kurumun ve yerel inisiyatifin devreye girmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. “Bir kuruma değil, binlerce kuruma ihtiyaç var” diyen bir katılımcı, her sektörün, kurumun kendi içinde faizsiz borç sistemini kurmasının sorunu kökten çözebileceğini ifade etmiştir. Bu görüş mevcut meslek gruplarının kendi aralarındaki dayanışma sandıklarını destekler niteliktedir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilerek ulaşılan önemli bulgulardan biri de Bingöl’de uygulanan farklı karz-ı hasen uygulamalarıdır. Bu kapsamda Bingöl ilinde uygulanan beş farklı karz-ı hasen uygulaması tespit edilmiştir: (1) Karz-ı hasen sandıkları, (2) altın/döviz/TL günleri, (3) bankaların karz-ı hasen hesapları, (4) devlet destekli hibe veya faizsiz hayvan kredileri ve (5) bireysel karz-ı hasen uygulamaları. Bu bulgular, halkın sadece bireysel değil, kolektif/kurumsal düzeyde de farklı yöntemlerle faizsiz borçlanma ihtiyacını gidermeye çalıştığını göstermektedir.

Bingöl özelinde dikkat çeken bir girişim, 2022 yılında 40 kişiyle kurulmuş olan bir karz-ı hasen sandığıdır. Görüşmelerde detayları paylaşılan bu sandık, her bir üyeden tek seferlik 1000-2000 TL arası bir aidat toplayarak yaklaşık 56.000 TL’lik bir havuz oluşturmuştur. Sandığın kuruluş amacı, “Müslümanlar güven tesis ederek ekonomik anlamda birbirine destek olabilir mi, İslami finans uygulanabilir mi?” sorularına pratik bir cevap vermek, bir anlamda örnek bir model ortaya koymaktır. Nitekim sandığın kurucusu, küçük çaplı da olsa böyle bir girişimle hem ihtiyacı olana nefes aldirmayı hem de faizsiz bir finansman modelinin işleyeceğini göstermeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Bu sandıkta teminat veya faiz kesinlikle yoktur; yeni üye kabulü mevcut üyelerin kefil olması ile kontrollü şekilde yapılmaktadır. Havuzdan bir üyeye en fazla 10.000 TL borç verilebilmekte ve bu borç en fazla 3 taksitle geri ödenmektedir. İşleyiş tamamen güvene dayalı olup, ödemelerde gecikme yaşanmaması için üyeler arasında sık sık iletişim ve gerektiğinde esneklik sağlanmaktadır. Bu örnek, sınırlı da olsa bir şehirde insanların bir araya gelerek karz-ı hasen prensibini kurumsallaştırma yönündeki çabasını göstermesi açısından son derece değerlidir. Nitekim bu sandık sayesinde bazı üyeler acil nakit ihtiyaçlarını

faizsiz şekilde giderme imkânı bulmuştur. Sandığın yöneticisi, şimdiye dek bazı üyelerin acil ihtiyaçları için 5-10 bin TL borç talep ettiğini ve öngörülen sürelerde geri ödemelerini yaptıklarını, ciddi bir sorun yaşanmadığını aktarmıştır. İlerleyen dönemde havuz büyürse altın hesabına geçerek enflasyon riskine karşı korunmayı düşündüklerini de eklemiştir. Bu yönüyle, gayriresmî de olsa bu sandık uygulaması, yerel ölçekte bir mikrofinans modeli gibi çalışmaktadır.

Bingöl'deki bir diğer yaygın uygulama, özellikle memurlar ve tanıdık esnaflar arasında yapılan “altın günü” organizasyonlarıdır. Görüşmelerde, bir katılımcı başından geçen ilginç bir olayı anlatmıştır: Kendisinden borç isteyen birkaç kişiye imkânları dahilinde borç verdikten sonra, bu kişiler daha sonra kendi aralarında bir altın günü kurarak borçlarını zamanında ödeme fırsatı bulmuşlardır. Katılımcı, “altın günü vesilesiyle borç verdiğim insanların borçlarını zamanında ödemiş oldular, onlar da rahat etti” diyerek bu çözümün işe yaradığını belirtmiştir. Bu altın günü uygulamasında, özellikle düzenli maaş alan memur kesiminin disiplinli bir şekilde her ay bir araya gelip belirlenen miktarda altın veya para koyarak sıra gelen kişiye toplu ödeme yaptıkları, böylece sırayla herkese faizsiz birikim/borç imkânı sağlandığı ifade edilmiştir. Dahası, bu tür imece usulü finansman yöntemlerinde güven sorunu yaşanmadığı, çünkü katılımcıların genelde birbirini tanıyan, itibarı olan kişiler olduğu vurgulanmıştır. Ancak inşaat işçisi gibi geliri düzensiz olanların altın gününe dahil olurken ödemelerde bazen zorlandığı, onların da kendi ödeme takvimlerine göre esneklik talep ettikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte, altın/döviz günleri genel olarak Bingöl'de faizsiz borçlanmanın gelenekselleşmiş ve kabul görmüş yöntemlerinden biri olarak halen popülerliğini korumaktadır. Bu sayede, örneğin yükselen döviz karşısında TL'nin erimesinden çekinen bazı kesimler, doğrudan döviz cinsinden “gün” yaparak borç alıp vermekte; böylece paranın değerini korumaya çalışmaktadırlar. Tüm bu gayriresmî uygulamalar bir arada değerlendirildiğinde, Bingöl özelinde halkın kendi imkân ve yöntemleriyle faizsiz finansman ihtiyacını kısmen gidermeye çalıştığı, ancak bunun yeterli olmadığı, daha kurumsal ve geniş ölçekli çözümlere ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Son olarak, araştırma bulguları katılımcıların olası bir faizsiz finans kurumuna yönelik tutumlarının son derece olumlu olduğunu göstermektedir. Mülakatta “faizsiz borç veren bir kurum olsa oradan borç alıp verir misiniz?” sorusuna hemen her

katılımcı tereddütsüz “Evet” cevabı vermiştir. Birçok kişi, böyle bir kurum ortaya çıktığında hem ihtiyacı olduğunda gönül rahatlığıyla oradan borç alabileceğini, hem de imkânı olduğunda elindeki birikimleri o kuruma yatırarak başkalarının istifadesine sunmak isteyeceğini ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan biri “elimdeki tasarruf TL, döviz, altın olarak banka yerine orada dursun isterim” diyerek, güvenilir bir alternatif oluşması halinde birikimlerini faizsizde değerlendireceğini belirtmiştir. Bir diğeri, “ihtiyacım yokken bile, gençlerin hayallerine vesile olmak için seve seve para yatırırdım” diyerek son derece altruistik bir motivasyon dile getirmiştir. Bu söylemler, karz-ı hasen kurumunun yalnızca borç alanlar için değil, borç verenler için de cazip bir seçenek olacağını göstermektedir. Nitekim faizli bankalarda para tutmanın manevi vebalinden kaçınmak isteyen birçok kişi, böyle bir kurum ortaya çıktığında parasını oraya yönlendirmeyi tercih edeceğini açıkça beyan etmiştir. Elbette katılımcılar bazı şartlar da öne sürmüştür: Bunların başında yine güven unsuru gelmektedir. “Dünyadaki en önemli şey güvendir, güven olduktan sonra hem alırım hem veririm” diyen bir katılımcı, bu kuruma para yatırmanın ya da oradan borç almanın tamamen kurumun güvenilirliğine bağlı olacağını vurgulamıştır. Benzer şekilde, “güvence verilerse yatırıma da oraya yaparım” ifadesi de güvence ve şeffaflık arayışını yansıtmaktadır. Bazı katılımcılar ise kendi kullanım durumlarına göre hareket edeceklerini, “o anki ihtiyaca ve piyasa şartlarına bağlı olarak” böyle bir kurumu değerlendireceklerini söylemişlerdir. Yani ihtiyacı olduğu zaman borç alma, imkân bulduğu zaman borç verme şeklinde, esnek ve duruma bağlı bir katılım söz konusu olacaktır. Bu da göstermektedir ki, faizsiz borç kurumu potansiyel kullanıcıları tarafından pragmatik bir alternatif olarak görülmekte; hem inanç hem çıkar boyutuyla desteklenmektedir.

Özetlemek gerekirse, araştırma bulguları Bingöl örneğinde İslam’da sosyal yardımlaşmanın ekonomik etkilerinin oldukça belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Faizsiz borç (karz-ı hasen) uygulaması, mikro ölçekte bireylerin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanlar, ihtiyaç anında yakın çevrelerinden borç alarak faiz yüküne girmekten kurtulmaya çalışmakta; elleri genişlediğinde de etrafındakilere borç vererek bu dayanışma halkasını sürdürmektedir. Ancak ekonomik dalgalanmalar, enflasyon ve modern hayatın getirdiği güvensizlik ortamı, bu kadim dayanışma geleneğini yıpratmaktadır. Yine de insanların gönlünde faize bulaşmadan işlerini görebilme

arzusu çok güçlüdür. Bu durum, katılımcıların neredeyse oybirliğiyle dile getirdikleri faizsiz bir finansman kurumu ihtiyacında tezahür etmektedir. Toplumsal taleple literatür bir arada değerlendirildiğinde, karz-ı hasen modelinin sadece teorik bir ideal değil, pratiğe geçirilmesi halinde geniş kitlelerce desteklenecek ve kullanılacak bir mekanizma olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Teorik Ve Pratik Çıkarımlar

Çalışmanın bulguları, İslam iktisadi prensipleri ve sosyal dayanışma literatürü bağlamında önemli teorik ve pratik çıkarımlar sunmaktadır. Bulgular, İslam iktisadının faiz yasağı ilkesinin günümüz ekonomik koşullarda dahi ne kadar geçerli ve gerekli olduğunu doğrular niteliktedir. Katılımcıların faiz konusundaki duyarlılıkları ve faizli işlemlerin toplumda yol açtığı sosyo-ekonomik sorunlara ilişkin gözlemleri, İslam iktisadi teorisindeki faiz yasağının gerekçelerini somut örneklerle desteklemektedir. Bir katılımcının “faiz bataklık gibidir, ticareti de ekonomiyi de batırıyor” sözleri, toplumun faiz mekanizmasını ekonomik bir yük ve kayıp olarak gördüğünü yansıtmaktadır. Bu algı, akademik literatürdeki faiz eleştirilerinin toplum nezdindeki karşılığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. İslam iktisadi, faizin gelir adaletsizliğine yol açtığı, kaynak dağılımını bozduğu, ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu, sosyal adaletsizliğin sebeplerinden biri olduğu yönünde argümanlar sunar. Araştırmamızda katılımcıların deneyimleri, bu argümanları soyut olmaktan çıkarak somut hayatta tezahür ettiği göstermiştir. Bu doğrultuda İslam iktisadının faiz yasağı konusundaki teorik tespitleri, katılımcıların somut deneyimleriyle örtüşmektedir. Örneğin küçük esnaf bir katılımcı, faizle kredi alıp iş yapmaya çalışanların “karını faiz olarak geri iade ettiğini, bir nebze nefes alsa da bir şey kazanamadığını” belirtmiştir. Bu ifade faizin girişimcilik faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu durum, karz-ı hasen gibi faizsiz finansman modellerinin ekonomik hayata vereceği rahatlatıcı etkiyi anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır.

Çalışmanın teorik çerçevede ortaya koyduğu en önemli bulgulardan biri, sosyal sermayenin ana bileşeni olan güven olgusunun ekonomik etkileşimlerdeki belirleyici rolüdür. Araştırma bulguları, güven ortamının varlığı borç alışı veriş faaliyetinin ne derece kolaylaştırabileceğini, yokluğunda ise en iyi niyetli sistemlerin bile tökezleyebileceğini göstermektedir. Bu bulgu, sosyal sermaye teorisinin temel

varsayımlarıyla tam uyum içerisinde. Güven temelli toplumsal yapılarda, sosyal sermaye unsurunun borç ilişkilerinin nasıl kolaylaştırdığını, ekonomik işlemlerin maliyetini düşürdüğü, işbirliğini artırdığını yönündeki teorik kabuller, Bingöl ilinde adeta bir laboratuvar ortamında gözlemlenmiştir. Katılımcı ifadeleri güçlü sosyal bağlara sahip yakın akraba ve çevresinde güven ortamının olması halinde hiç tereddütsüz borç vermekte, senet bile yapmadan büyük meblağlar emanet edebilmektedir. Örneğin bir katılımcı “tanıdığım bildiğim adamsa, hiç tereddüt etmeden yardımcı oluyorum” şeklindeki ifadesi bu sosyal dinamikleri anlamak açısından önemlidir.

Ancak araştırma, modern toplum yapısında yaşanan güven erozyonunun bu gelenekselleşmiş mekanizmaları nasıl zayıfladığını da ortaya koymaktadır. Toplumda bireyler arası güven azaldığında insanlar en yakınlarından bile borç almaktan imtina etmekte ve verirken çekinceler yaşamaktadır. İslam iktisadı teorisindeki güven, dürüstlük ve emanet bilincinin ekonomik ilişkilerdeki pratik yansımalarının karşılığını ve ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber’in el-emin sıfatıyla güvenin timsali oluşu ve “bizi aldatan bizden değildir” ilkesi, kuran-ı kerimde borçların yazıya dökülmesinin emredilişi (Bakara 2/282) gibi referanslar ile bakıldığında karz-ı hasenin sadece mali değil aynı zamanda ahlaki bir işlem olduğu daha iyi anlaşılır. Katılımcılardan biri, borcun yazıya dökülmesi kuralının günümüzde pek çok anlaşmazlığı engelleyebileceğini belirtmiştir. Bu çıkarım pratik olarak karz-ı hasenin başarılı olarak sürdürülebilmesi için İslami ahlak ilkelerinin (güven, dürüstlük, sözünde durma...) önemle uygulanması gerektiğini vurgular.

Araştırmanın pratik çıkarımları arasında, karz-ı hasen modelinin ekonomik kalkınma ve refah üzerindeki potansiyel etkileri de dikkat çekmektedir. Katılımcıların “Borç aldığımdan ihtiyacımı giderdikten sonra tabii ki bir bolluk oluyor...” “ekonomik olarak refah seviyemizi arttırıyor” gibi ifadeleri karz-ı hasen alan kişilerin refah seviyeleri faizsiz desteğin ardından olumlu yönde geliştiğini ifade eder. Bu bulgu, faizsiz borç verme modelinin sosyal adalet ve gelir artışı sağlama konusunda etkili sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Bazı katılımcıların “Ticari olarak da artıyor. Rahatlama oluyor” gibi ifadeler ile bu olumlu değişimi, hem ekonomik hem de psikolojik olarak tecrübe ettikleri görülmektedir. Örneğin bir katılımcı “ o sıkışma anından borçla kurtulmak olumlu” diyerek dayanışmaya dayalı karz-ı hasen

modelinin, bireylerin ani veya acil nakit ihtiyacını dengeleyebildiğini göstermektedir. Hatta bazı katılımcılar, daha büyük açıdan bakarak faizsiz finansman sisteminin makroekonomik düzeyde de olumlu etkileri olacağını dile getirmiştir. “Faizsiz bir sistem otursa üretim artar, işsizlik kalkar, ekonomi olumlu etkilenir” şeklindeki çıkarım ile karz-ı hasenin sadece bireysel değil toplumsal düzeyde de toplumsal refaha ve sosyal adalete hizmet edebileceği fikrini ortaya koymaktadır. Elbette bu iddia deneye dayalı testler gerektirir; ancak teorik olarak bakıldığında faiz yükünün olmamasının işletmelerin yatırım ve istihdam kapasitesini artıracığı, faizsiz borç ile üretim maliyetlerinin düşeceği, hane halkının borç geri ödemelerinde tasarruf edeceği ve dolayısıyla tüketim ve yatırım harcamalarını daha verimli yapacağı düşünülebilir. Bu da uzun vadede daha istikrarlı ve adil bir büyüme anlamına gelebilir.

Mikrofinans literatüründe elde edilen boylamsal veriler, mikro kredi kullanıcılarının gelir ve tüketim seviyelerinin arttığını, yoksulluk oranlarının azaldığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmamızın bulguları, literatür çalışmasının ortaya koyduğu olumlu tabloyu destekler niteliktedir. İksar örneğinde olduğu gibi faizsiz borçlanma imkânı bulan esnafın işlerini büyütebildiği, çiftçinin üretimini artırabildiği, dar gelirlinin borcunu öderken aşırı yükten kurtulduğu dile getirilmiştir.

Diğer yandan gücünü aşan düzenli taksit, borcu borçla kapatmak veya faizli kredi almak katılımcıların ekonomik dengesini bozabilmektedir. Katılımcılardan bazıları tecrübe ettikleri bu durumu “sürekli borcun içinde kıvranmak” olarak tanımlamaktadır. Enflasyon ve tahsilat zorlukları da sermayenin erimesine yol açarak borç alış verişi ilişkisini zedeleyebilmekte ve borç finansal bir yük veyahut kayıp olarak görülebilmektedir.

Öğrenci veya kısa vadeli ihtiyaç sahipleri açısından borçlanma “yatırım” işlevi görmediği için ekonomik durumu köklü olarak değiştirmesine etki etmemiştir. Bu katılımcılar için borç, uzun vadeli refah artışından ziyade sadece mevcut ekonomik sıkıntının giderilmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Borç alış verişi sadece finansal bir işlem olmayıp aynı zamanda toplumda bireyler arası “güven, dayanışma” bağlarını güçlendirmektedir. Bir katılımcı, “el ele yıkar, iki el döner yüzü yıkar” diyerek karşılıklı borç verme durumunun toplumda sosyal dayanışma kültürünü ziyadeleştirdiğini ifade etmektedir.

Karz-ı hasen modelinin pratik getirisi olan toplumsal dayanışmayı pekiştirmesinin yanı sıra “bereket” olgusunu da canlandırmasıdır. Faizli muamelelerin bereketi kaçırdığı, paraya manevi bir uğursuzluk getirdiği yönündeki inanış, halk arasında yaygındır. Araştırma katılımcılarından biri “paranın bereketi kalmamış, niye? Her taraf faiz... keşke bu bankalar olmasaydı, kartlar olmasaydı, o zaman paranın bereketi olurdu” diyerek bu düşüncüyü veciz şekilde dile getirmiştir. İslam düşüncesinde “bereket”, az görünen bir şeyden çok hayır ve fayda görmeyi ifade eder. Faizsiz sistemin bereket getireceğine dair inanç, borç ilişkilerinin sömürüden arındırılarak Allah’ın rızasına uygun hale getirilmesiyle ilgilidir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Allah yolunda verilen borcun kat kat mükâfatlandırılacağı, ödenmemesi durumunda sadaka sayılacağı belirtilir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu üzere, bazı insanlar gerçekten de borç verdikleri parayı geri alamadıklarında “canın sağ olsun, Allah bereket versin” diyerek bunu gönülden sadaka sayabilmektedir. Bu fedakârlık ve niyet, toplum içinde görünmez bir bereket ve rahmet iklimi oluşmasına katkı sağlar. Teorik açıdan, bir ekonomide aktörlerin böyle yüksek bir ahlaki standarda sahip olması, işlemlerdeki ahlaki tehlike ve temerrüt riskini de azaltır. Çünkü borç alan da veren de bu ilişkiye kul hakkı ve ilahi mükâfat perspektifinden bakar. Nitekim bulgularımız, borç alan birçok kişinin borcunu ödeyememe düşüncesini büyük bir mahcubiyet kaynağı olarak gördüğünü, bu nedenle borcuna sadık kalmaya azami gayret gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu da “borç ödeme ahlakı”nın toplumdaki varlığını ve önemini göstermektedir.

Araştırmamız, literatürde tartışılan karz-ı hasende enflasyon farkı meselesi gibi konulara da ışık tutacak pratik gözlemler sağlamıştır. Yüksek enflasyon ortamında faizsiz borç veren kişinin parasının değer kaybetmesi, günümüz İslam iktisatçıları arasında farklı görüşlere yol açmaktadır. Kimi görüş, enflasyon oranında değer koruması yapılabileceğini savunurken, çoğunluk bu uygulamanın karz-ı hasenin ruhuna uygun düşmeyeceği kanaatindedir. Bingöl’deki uygulamalarda görüldüğü gibi, pratikte bu sorunun çözümü gayriresmî olarak döviz ya da altın üzerinden borç vermek şeklinde bulunmuştur. Yani taraflar baştan anlaşıp TL yerine değeri daha sabit kabul edilen bir varlık cinsinden borç alışverişi yaparak enflasyon etkisini bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu, fiilen enflasyona endeksli bir karz uygulamasıdır. Teorik olarak bakıldığında, enflasyonist ortamlarda karz-ı hasenin yaygınlaşabilmesi için paranın

değerinin korunması meselesine makul çözümler üretmek gerekecektir. Aksi takdirde, sürekli değer kaybeden bir para birimiyle kimsenin uzun vadeli borç vermek istememesi doğal bir sonuçtur. Literatürde bazı yazarlar, karz-ı hasenin enflasyonla mücadelede etkili bir araç olabileceğini, çünkü faiz yükü olmadan insanların daha dirençli hale geleceğini savunmaktadır. Gerçekten de eğer enflasyonun toplumsal etkilerini hafifletmek için herkes birbirine destek olsa, en azından dar gelirli kesim enflasyona karşı korunabilir. Ancak bunun sürdürülebilirliği, paranın değer kaybını tamamen göz ardı etmekle değil, belki “orta yolu” bulmakla mümkün olacaktır. Bu noktada teorik bir öneri, ileride bahsedeceğimiz politika önerileri kısmında da değineceğimiz üzere, altına endeksli karz modelleri ya da değer korumalı enstrümanlar geliştirmektir. İslam hukukunda ribâ kapsamına girmeden nasıl bir değer koruması yapılabileceği, üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Bu araştırma, sahadaki gerçek aktörlerin (borç verenlerin) de zımnen bu konuya çözüm aradıklarını, örneğin “ileride havuz büyürse altın hesabına dönüştürerek borç verebiliriz” diyen uygulayıcıların olduğunu ortaya koymuştur. Bu da pratikten gelen önemli bir çıkarımdır: Karz-ı hasen sandıkları veya kurumları, enflasyon karşısında uzun vadede yaşatılmak isteniyorsa mutlaka değer kaybını minimize edecek yaratıcı yöntemlere ihtiyaç vardır. İslam iktisadı teorisi, bu noktada tarihsel tecrübelerden (örneğin Osmanlı’da para vakıflarında kısmen uygulanan akçe değer ayarlamaları gibi) yararlanarak günümüze uygun modeller geliştirebilir.

Bu araştırmanın bir diğer teorik katkısı, insan davranışlarına dair çıkarımlardır. Faizsiz borç veren kuruma katılım konusundaki bulgular, insanların ekonomik menfaat ile manevi değerlerini dengeleyebildiğini, hattâ çoğunlukla manevi değerlerin ağır bastığını göstermiştir. Bir katılımcı “İslami hassasiyeti olan da olmayan da faizsiz kredi olsa onu tercih eder, çünkü faizli krediyle 5 lira alıp 7 lira ödüyor, zarar ediyor” diyerek ilginç bir noktaya temas etti. Bu söz, aslında faizsiz alternatifin sadece dindarlar için değil, rasyonel hesap yapan herkes için ekonomik olarak da avantajlı olduğunu ileri sürmektedir. Yani karz-ı hasen, etik bir tercih olmasının yanı sıra rasyonel bir ekonomik tercih de olabilir. Bu, davranışsal ekonomi açısından değerlendirildiğinde, bireylerin inançları ile çıkarları örtüştüğünde bir alternatif yönelme eğilimlerinin çok güçlü olacağını gösterir. Nitekim çalışmamızda hem “faiz haram olduğu için kaçınmak istiyorum” diyen, hem de “faiz maliyet getirdiği için

kaçınmak istiyorum” diyen kesimler, faizsiz kuruma eşit coşkuyla destek vermiştir. Bu da karz-ı hasen modelinin kapsayıcılığına işaret eder. İleride böyle kurumlar tesis edildiğinde, yalnız dindar kitlelerden değil, finansal olarak bilinçli ve borcunu ucuza kapatmak isteyen kesimlerden de talep göreceği söylenebilir. Yani karz-ı hasen, sadece ahlaki değil ekonomik rasyonaliteyi de içine alan bütüncül bir model sunma potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak bu bölümde, araştırma bulgularının ışığında karz-ı hasen modelinin teorik temelleri ile pratik yansımalarını değerlendirdik. İslam’ın sosyal adalet ve dayanışma prensipleri, günümüz Bingöl toplumunda dahi canlılığını koruyan bir uygulama olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcıların yaşanmış deneyimleri, karz-ı hasenin ekonomik etkilerinin son derece olumlu, çok boyutlu ve derin olabileceğini göstermiştir. Faizsiz finansman imkânı, bireylerin gelirini artırmakta, borç yükünü hafifletmekte, girişimlere hayat vermekte; aynı zamanda toplumsal güven ve dayanışmayı pekiştirmektedir. Ancak bunun sürdürülebilir şekilde hayata geçebilmesi için güvene dayalı bir toplumsal düzen, uygun kurumsal yapı ve makroekonomik istikrar gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, bu doğrultuda hangi politika ve uygulama önerilerinin geliştirilebileceğini tartışacağız.

4.3. Politika Ve Uygulama Önerileri

Araştırma sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar ve çıkarımlar doğrultusunda, karz-ı hasen modelinin kurumsallaştırılması ve yaygınlaştırılmasına yönelik çeşitli politika ve uygulama önerileri geliştirmek mümkün görünmektedir. Katılımcıların da sıklıkla dile getirdiği üzere, en başta gelen ihtiyaç güvenilir ve sürdürülebilir bir kurumsal yapının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda önerilerimizi birkaç başlık altında toplayabiliriz:

a) Devlet Destekli Faizsiz Finansman Kurumları: Toplum nezdinde güven sorunu olduğundan, kamunun desteği ve denetimi burada kritik rol oynayacaktır. Devlet, mevcut kamu bankaları veya katılım bankaları bünyesinde faizsiz kredi departmanları kurabilir ya da tamamen bağımsız yeni bir Karz-ı Hasen Fonu/Kurumu ihdas edebilir. Katılımcılardan birinin önerdiği gibi, özellikle “evlenecek, ilk defa ev alacak veya iş kuracak kişilere faizsiz finansman sağlayacak, suiistimale kapalı” mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu kapsamda, başlangıçta sınırlı amaçlara yönelik (örneğin eğitim kredisi, esnaf kredisi, tarım destek kredisi gibi) faizsiz kredi

programları uygulanabilir. Devlet desteği, bu kurumların sermaye yapısını güçlendirebilir ve gerektiğinde zararlarını telafi edebilir. Örneğin bir “Karz-ı Hasen Sandığı Kanunu” çıkarılarak, belirli şartları sağlayan dayanışma sandıklarının Hazine güvencesi altında çalışması sağlanabilir. Böylece vatandaş, parasını böyle bir fona yatırdığında veya oradan borç aldığında dolandırılma endişesi yaşamaz. Kamu otoritesi ayrıca, vergisel teşviklerle bu sistemi özendirir. Faizsiz borç veren kuruma fon sağlayan kişi ve kurumlara vergi indirimleri, bağış muafiyetleri tanınabilir. Devlet destekli bu model, katılımcıların ifade ettiği “güven problemi”ni büyük ölçüde çözecektir, zira “devlet destekli olsa daha iyi, insanlar güvenmiyor yoksa” diyen katılımcıların beklentisi de tam olarak budur.

b) Yasal ve Kurumsal Çerçeve: Karz-ı hasen uygulamalarının resmiyet kazanabilmesi için kanuni düzenlemeler gereklidir. Mevcut hukuk sistemimizde faizsiz borç verme elbette yasaldir, ancak bunu organize bir yapı altında yapmak istediğinizde dernek, vakıf veya kooperatif mevzuatına tabi olursunuz. Bu mevzuatlarda karz-ı hasen sandıklarına özgü hükümler bulunmamaktadır. Politika yapıcılar, geçmişte uygulanan “yardımlaşma sandıkları” veya “karz-ı hasen sandıkları” tecrübelerini dikkate alarak yeni bir yasal statü oluşturabilirler. Örneğin, her ilde Valilik onayı ile kurulabilecek “İl Karz-ı Hasen Sandığı” gibi bir yapı düşünülebilir ve bunlar denetime tabi tutularak güvence altına alınabilir. Bir katılımcının dile getirdiği “her kurum kendi arasında borç verse kimse fakir kalmazdı” fikri ile işyerleri ve kurumlar bazında özel dayanışma sandıkları kurulmasını da ilham vermektedir. Nitekim halihazırda bazı belediyelerde veya büyük şirketlerde personel arası kredi sandığı uygulamaları mevcuttur (geleneksel “yardımlaşma dernekleri” şeklinde). Devlet, bu tür yapılanmaları yasal statüye kavuşturup şeffaflık koşuluyla teşvik edebilir. Ayrıca yasal çerçeve, suiistimalleri önleyecek caydırıcı hükümler içermelidir. Faizsiz borç veren kurumdan kasıtlı olarak borç alıp ödemeyenlere karşı hukuki yaptırımlar (örneğin kamuya olan borçlar gibi takibi) getirilebilir. Bu, güveni kötüye kullanma riskini azaltacaktır.

c) Güven ve Şeffaflık Mekanizmaları: Bir kurum kurulduktan sonra onun işleminde en kritik nokta güvendir. Güven tesis etmek için birkaç boyutta önlem alınabilir: Şeffaflık, bu boyutların başında gelir. Faizsiz borç fonlarının gelir-gider tablosu, mevcut borç portföyü, geri ödeme performansı gibi bilgiler tüm üyelerle ve

kamuyla düzenli olarak paylaşılmalıdır. Teknoloji bu noktada önemli bir araç olabilir; örneğin mobil uygulamalar üzerinden her üye, fonun büyüklüğünü, kendisinin ne kadar katkı yaptığını, kaç kişiye borç verildiğini anlık olarak görebilir. Böylece “verdiğimiz para nerede kullanılıyor?” sorusu akıllarda kalmaz. İkinci olarak, kolektif karar alma ve denetim önemlidir. Karz-ı hasen kurumları mümkün mertebe katılımcı yönetim modeline dayanmalıdır. Üyeler arasından seçilen bir komite, borç verme kriterlerini ve limitlerini belirleyebilir, başvuruları değerlendirebilir. Bu komitede itibar sahibi, dürüstlüğüyle tanınan kişiler özellikle yer almalıdır. Örneğin yerel bir din görevlisi, kanaat önderi veya saygın bir esnaf bu kurulda bulunursa, toplumun güveni artacaktır. Bu, geleneksel “ahilik” mekanizmasına da benzer bir yapıyı çağrıştırır. Üçüncü olarak, sigorta ve teminat mekanizmaları değerlendirilebilir. Karz-ı hasen prensibi gereği borçlar teminatsız verilse de, kurumun sürekliliği için bir nevi havuz sigortası oluşturulabilir. Örneğin her borç alanın, borcu bittikten sonra fona küçük bir bağış yapması teşvik edilebilir (tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak). Bu bağışlar, borcunu ödeyemeyenlerin açığını kapatmak için kullanılabilir. Ya da İslami sigorta (tekafül) mantığıyla, üyelerin küçük primler koyduğu bir garanti fonu oluşturulabilir. Bu fon, ödenmeyen borçlar için devreye girer ve ilgili borçludan alacağını sonra da olsa tahsil etmeye çalışır. Böylece diğer fon üyelerinin hakları korunmuş olur. Katılımcılardan birinin belirttiği “bir iki kişi parayı götürürse kurum batar” endişesini gidermek için bu tarz teminat yöntemleri kritik olacaktır.

d) Sürdürülebilir Finansal Model: Faizsiz bir kurumun uzun vadede yaşayabilmesi için gelir-gider dengesini sağlaması gerekir. Faiz almayacağı için gelir elde etmesi zor görünse de, farklı modeller düşünülebilir. Örneğin idari giderleri karşılamak üzere cüz’i bir hizmet ücreti alınabilir (bir defaya mahsus başvuru ücreti gibi). Nitekim bazı literatür önerilerinde, karz-ı hasen başvurularında sembolik bir işlem ücreti veya enflasyon telafisi konuşulmuştur. Elbette bu ücretin amacı kar değil, sadece kurumun masraflarını çıkarmak olmalıdır. Hatta mümkünse bu idari giderler için bütçe veya sponsor desteği sağlanmalıdır ki, borç alan kişiye ekstra yük binmesin. Bir başka sürdürülebilirlik unsuru, fon çeşitlendirmesi olabilir. Kurum elindeki fonları atıl bırakmak yerine İslami ilkelere uygun, risk almayan enstrümanlarda değerlendirebilir. Örneğin kısa vadeli sukuk (kira sertifikaları) yatırımları veya güvenli bir emtia ile (altın gibi) değer saklama yöntemleri kullanılabilir. Böylece para

tamamen hareketsiz kalıp enflasyona yenik düşmemiş olur. Ancak burada çok dikkatli olmak gerekir; zira karz-ı hasen fonu asıl olarak likidite sağlamak ve ihtiyaç karşılamak içindir, yatırım yapmak için değildir. Dolayısıyla fonların büyük kısmı ihtiyaç sahiplerine borç olarak dağıtılmalı, sadece elde kalan geçici bakiyeler uygun şekilde değerlendirilmelidir.

Bir diğer öneri, zekât ve sadaka fonlarıyla entegre çalışmaktır. Karz-ı hasen kurumu, zekât müessesesinin bir parçası gibi ele alınabilir. Örneğin zekâtını hemen dağıtmayan, üretken bir şekilde kullanırmak isteyen hayırseverler paralarını bu fona emanet edebilir, ihtiyaç sahiplerine borç olarak verilir ve geri dönünce tekrar zekât sahibine iade edilir veya yeniden döndürülür. Bu sayede zekât fonları kısa vadede birden çok kişiye ulaşmış olur. Hatta kimi durumda zekât vermek yerine doğrudan karz-ı hasen vermek, alan kişinin hem ihtiyacını gidermesi hem de borcunu ödeyerek onurunu koruması açısından daha etkili olabilir. Bu bakımdan Diyanet İşleri Başkanlığı veya büyük vakıflar da bünyelerinde karz-ı hasen birimleri kurarak bu işe öncülük edebilirler.

e) Yerel İnisiyatiflerin Teşvik Edilmesi: Her ne kadar merkezi kurumlar önemli olsa da, karz-ı hasen geleneği en iyi yerel ölçeklerde filizlenir. Çünkü insanlar en çok tanıdıklarıyla para alışverişine girebilmektedir. Bu yüzden, her mahallede, her köyde küçük karz-ı hasen gruplarının oluşması teşvik edilmelidir. Devlet veya belediyeler, bu grupları örgütlemek için rehberlik sağlayabilir. Örneğin mahalle muhtarları veya imamlar aracılığıyla güvenilir kimselerin bir araya gelip bir fon oluşturması desteklenebilir. Bingöl'deki 40 kişilik sandık bu açıdan model alınabilir. Ülke genelinde yüzlerce böyle küçük fon oluşsa, bunlar hem üyelerine fayda sağlar hem de zamanla birbirleriyle işbirliği yaparak daha büyük bir ağa dönüşebilir. Bu ağ, ihtiyaç halinde birbirine fon transferi yapabilecek, geçici likidite sıkışıklıklarında destek olabilecek şekilde yapılandırılabilir. Katılımcılardan birinin “kuruma değil kurumlara ihtiyaç var, her yerde olmalı” demesi bu yaklaşımın altını çizmektedir. Ayrıca meslek örgütleri de bu işe dahil edilebilir. Örneğin esnaf odaları, işçi sendikaları, memur dernekleri üyeleri için faizsiz borç fonları kurabilir. Böylelikle her kesim kendi dayanışmasını kendi içinde gerçekleştirmiş olur. Üniversitelerde öğrenci dayanışma fonları, köylerde tarım amaçlı imece sandıkları gibi özgün modeller geliştirilebilir.

f) Eğitim ve Farkındalık: Karz-ı hasen modelinin başarılı olması için toplumdaki tüm kesimlerin bu konuda bilinçlenmesi gerekir. Öncelikle faizin zararları ve karz-ı hasenin faydaları konusunda dini ve ekonomik boyutlarıyla farkındalık artırılmalıdır. Vaazlar, seminerler, kamu spotları aracılığıyla insanlar hem inançları gereği hem de ekonomik akılcılık gereği faizsiz finansmana yönelmeye teşvik edilebilir. Tarihsel olarak ecdadımızın yardımlaşma sandıkları, Ahilik ve lonca sistemindeki dayanışma örnekleri anlatılabilir. Bunun yanı sıra, borç ahlakı ve borç yönetimi konularında eğitimler de önemlidir. İnsanlara borç alırken gerçek ihtiyaca binaen almaları, geri ödeme planlamalarını iyi yapmaları, borcunu ödeyemeyecek duruma düşenin bunu hemen alacaklılarla paylaşp çözüm araması gibi konular öğretilmelidir. Karz-ı hasen kurumlarında borç alanlara basit finansal eğitimler verilebilir. Aynı şekilde borç verenlerin de karşılıksız iyilik yaparken ölçülü olmaları, kendi mali durumlarını da tehlikeye atmadan yardım etmeleri önerilir. Sözleşme yapma kültürü de eğitimin bir parçası olmalıdır; zira yazılı kayıtlar hem güven artırır hem yanlış anlamaları önler. Dini hassasiyetle bundan imtina edenler olursa, bunun Kur'an'ın bir emri olduğu hatırlatılmalıdır.

g) Teknoloji ve İnovasyonun Kullanılması: Günümüzde fintech alanındaki gelişmeler, eşler arası borç verme platformları gibi yenilikçi çözümleri mümkün kılmaktadır. Karz-ı hasen modelini dijital ortama taşıyarak daha geniş kitlelere ulaştırmak düşünülebilir. Örneğin güvenilir bir kurum gözetiminde çalışan bir mobil uygulama, bir tarafta borç vermek isteyenleri, diğer tarafta faizsiz borca ihtiyacı olanları buluşturabilir. Bu uygulamada herkes profil oluşturup referanslar ve skorlamalar ile güven inşa edebilir. Akıllı sözleşmeler (blockchain) kullanılarak şeffaf ve otomatik geri ödeme takvimleri oluşturulabilir. Böylece coğrafi olarak birbirini tanımayan kişiler bile belirli protokollere güvenerek borç alışverişine girebilir. Ancak bu model, geleneksel karz-ı hasen anlayışından biraz farklı olarak daha formel bir “kredi kulübü” mantığına dönüşebilir; dolayısıyla dikkatli tasarlanmalıdır. Yine de dijitalleşme, özellikle genç neslin bu sisteme katılımını kolaylaştıracaktır.

h) Mevcut Finansal Kurumların Rolü: Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları, nominal olarak faizsiz prensiplerle çalışsalar da, bireylere doğrudan karz-ı hasen sağlama konusunda oldukça kısıtlı kalmışlardır. Daha ziyade kâr payı esaslı finansman yöntemleri uygulanmakta, bunlar da tüketici gözüyle bakıldığında

konvansiyonel krediye benzer maliyetler oluşturmaktadır. Politika önerilerinden biri, katılım bankalarını karz-ı hasen fonlarına katkı yapmaya teşvik etmektir. Örneğin her katılım bankası yıllık kârının belirli bir yüzdesini sosyal sorumluluk olarak karz-ı hasen kredilerine ayırabilir. Halen bazı bankalarda “karz-ı hasen sandığı” adı altında, ihtiyaç sahiplerine küçük tutarlı, kısa vadeli faizsiz borç verilmesi uygulaması sınırlı da olsa vardır; bu çok daha genişletilebilir. Bankaların yaygın şube ağları, bu fonların dağıtımını ve takibi için kullanılabilir. Böylece ayrı bir operasyon maliyetine de gerek kalmaz. Kamu otoritesi, katılım bankalarının bu yöndeki girişimlerini desteklemek için çeşitli düzenlemeler yapabilir (örneğin bu tür kredileri teşvik primine dahil etmek gibi). Ayrıca büyük ölçekli İslami finans kurumları (örneğin Türkiye Finans, Ziraat Katılım gibi) vakıf bazlı mikrokredi programlarını daha da genişletilebilir. Malezya, Endonezya gibi ülkelerde İslami mikrofinans örnekleri bulunmaktadır; bunlar incelenerek ülkemize uygun modeller adapte edilebilir.

Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilmesi, şüphesiz ki kolay olmayacaktır. Ancak araştırmamızın ortaya koyduğu gerçek, toplumda bu yönde güçlü bir talep ve potansiyel olduğudur. İnsanlar faizsiz bir seçeneğin yokluğundan yakınmakta, bu uğurda kendi kısıtlı imkânlarıyla çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bu enerji ve motivasyon doğru kanallara yönlendirilirse, karz-ı hasen modeli ekonomide tamamlayıcı bir finansman alternatifi olarak önemli bir yer edinebilir. Böylelikle hem İslami hassasiyeti olan vatandaşların finansal sistemle barışması sağlanır, hem de daha adil ve insani bir ekonomik düzenin tohumları atılmış olur. Unutulmamalıdır ki, Osmanlı’dan bu yana topraklarımızda “karz-ı hasen sandığı” benzeri uygulamalar hep var olmuş, vakıflar eliyle ihtiyaç sahiplerine karşılıksız borçlar dağıtılmıştır. Bugün yapılması gereken, bu geleneği modern finans dünyasının araçları ve kurumsal yapılarıyla yeniden ihya etmektir. Böylece ekonomik açıdan zayıf olan kesimler faiz sarmalına girmeden de işlerini çevirebilecek, girişimci ruhlar ilk adımlarını atarken engelleri azalacak, toplumda dayanışma ruhu somut projelerle güçlenecektir.

4.4. İleriki Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, Bingöl örneğinde karz-ı hasen modelinin işleyişine dair kapsamlı bir nitel analiz sunmuştur. Elde edilen bulgular pek çok yeni soru ve araştırma konusu da gündeme getirmektedir. İleride yapılacak çalışmaların, hem mevcut boşlukları

doldurması hem de karz-ı hasen uygulamalarının geliştirilmesine katkı sunması beklenir. İşte bu doğrultuda bazı öneriler:

a) Farklı Bölge ve Kültürlerde Karz-ı Hasen: Bingöl özelinde gerçekleştirilen bu nitel araştırma, sonuçları itibarıyla önemli ipuçları verse de, coğrafi ve kültürel çeşitlilik açısından genişletilmelidir. Türkiye'nin batı bölgelerinde veya büyükşehirlerinde faizsiz borçlanma konusuna bakış nasıl? Farklı etnik veya dini alt-kültürlerde (örneğin Alevi toplumu, farklı mezhepler vb.) karz-ı hasen benzeri dayanışma pratikleri var mı? Bu sorular, karşılaştırmalı saha çalışmalarıyla yanıtlanabilir. Böylece karz-ı hasenin hangi şartlarda daha güçlü veya zayıf kaldığı anlaşılabilir.

b) Kuantitatif Araştırmalar ve Ölçme: Bu çalışmada 29 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır, ancak daha geniş ölçekli anket çalışmaları yapılarak toplumun geneli nezdindeki tutumlar ölçülebilir. Örneğin Türkiye genelini temsil eden bir örnekleme, kaç kişi hayatında faizsiz borç alıp vermiş, ne sıklıkta, ne tür ihtiyaçlar için, karşılaştıkları sorunlar neler, faizsiz bir kurum olsa ne kadar katkı yapmaya gönüllü olurlar gibi sorular sorulabilir. Bu tür bir nicel çalışma, karz-ı hasen potansiyelinin sayısal büyüklüğünü ortaya koyacaktır. Ayrıca kamuoyunun faizsiz finansmana güveni ve ilgisi de ölçülebilir.

c) Uzun Dönemli Etki Analizleri: Literatürdeki İKSAR örneğinde olduğu gibi, karz-ı hasen alan kişilerin öncesi ve sonrası durumlarını inceleyen boylamsal çalışmalar arttırılmalıdır. Özellikle yeni kurulacak pilot karz-ı hasen sandıklarında, katılımcıların gelir, harcama, tasarruf, yaşam memnuniyeti gibi göstergeleri belli aralıklarla takip edilebilir. Bu sayede karz-ı hasenin somut etkileri daha net ortaya konacaktır. Eğer imkân varsa, bir kontrol grubu ile karşılaştırma yaparak, aynı dönemde faizli kredi alanlarla faizsiz borç alanların performansı kıyaslanabilir. Bu tarz bir ampirik çalışma, karz-ı hasenin etkinliğine dair bilimsel kanıtlar sunacak ve politika yapıcılara yol gösterecektir.

d) Başarılı ve Başarısız Örneklerin Analizi: Türkiye'de ve dünyada mevcut veya geçmişte denenmiş karz-ı hasen uygulamalarının vaka analizleri yapılabilir. Literatürde Endonezya, Malezya gibi ülkelerde İslami mikrofinansın farklı modelleri incelenmiştir; bunlardan özellikle karz-ı hasen formatındakiler mercek altına alınabilir. Türkiye içinde de gayriresmî faaliyet gösteren yardımlaşma sandıkları

(örneğin bu çalışmada adı geçen HASENAT, Yeni Birlik, Tohum, 10K gibi sandıklar) detaylı incelenmelidir. Hangi uygulama ne kadar başarılı olmuş, kaçını devam ediyor, kaçını dağılmış, neden? Bu sorulara yanıt arayan niteliksel çalışmalar, gelecek modeller için dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Özellikle başarısız örneklerin karşılaştığı sorunlar (güven krizi, kötü niyetli üyeler, ekonomik şoklar, vs.), gelecekte kurulacak yapılar için ders niteliğinde uyarılar barındırır.

e) İslami Finans Enstrümanlarıyla Entegrasyon: Gelecekte karz-ı hasen modelini, diğer İslami finans enstrümanları ile bir arada ele alan çalışmalar yapılabilir. Örneğin karz-ı hasen ile zekât, karz-ı hasen ile sukuk veya karz-ı hasen ile mudarebe (kar ortaklığı) kombinasyonları nasıl çalışabilir? Kimi teorisyenler, tamamen faizsiz bir ekonomi için birden fazla enstrümanın entegre kullanılmasını önermektedir. Bu minvalde, hibrit modeller tasarlanıp simülasyonlarla test edilebilir. Akademik çalışmalar, bu modellerin hem fikhî açıdan değerlendirmesini yapmalı hem de ekonomik fizibilitesine bakmalıdır.

f) Hukuki Engeller ve Çözümler: Karz-ı hasen uygulamalarının önündeki olası hukuki engeller de araştırılmalıdır. Örneğin mevcut Bankacılık Kanunu, izin almadan para toplama faaliyetlerine kısıtlama getirmektedir. Yardımlaşma sandıkları bu kapsamda nasıl değerlendiriliyor? Mevzuat analizi yapılarak gerekirse yeni yasal düzenleme önerileri akademik olarak geliştirilebilir. Bu noktada karşılaştırmalı hukuk çalışmaları da faydalı olacaktır. Malezya, Sudan gibi İslami finansın yaygın olduğu ülkelerde karz-ı hasene dair özel hükümler var mı incelenebilir.

g) Toplumsal ve Psikolojik Etkiler: Karz-ı hasen yalnız ekonomik değil, aynı zamanda psikososyal etkileri olan bir olgudur. Borç alan kişinin üzerindeki stresin faizsiz borç sayesinde azalması, komşular arası dayanışmanın toplum huzuruna etkisi, yardımlaşma duygusunun suç oranlarına dolaylı etkisi gibi geniş yelpazede incelenebilecek konular vardır. Örneğin, bir çalışma design edilerek, faizli bankalara borçlu olanlarla faizsiz borç alanların psikolojik iyi oluş seviyeleri karşılaştırılabilir. Beklenti, faiz yükü ve manevi suçluluk hissetmeyen karz-ı hasen kullanıcılarının daha yüksek memnuniyet ve özgüvene sahip olması yönündedir. Bu tür sonuçlar, faizsiz modelin insan onurunu koruma ilkesinin ne kadar önemli olduğunu da gösterecektir.

h) Teknolojik Uygulamaların Testi: Bir önceki bölümde önerilen fintech tabanlı karz-ı hasen platformları, pilot projeler şeklinde denenerek akademik takibe

alınabilir. Örneğin bir üniversite, kendi öğrencileri ve mezunları arasında blockchain tabanlı bir karz-ı hasen platformu kursa, bunun kullanımı ve sonuçları gözlemlenebilir. Kaç kişi katılıyor, geri ödemeler nasıl, default (ödeyememe) oranı ne, katılımcıların deneyimi nasıl oldu gibi veriler toplanabilir. Bu sayede modern teknolojilerin bu geleneksel kavrama adaptasyonunun artıları ve eksileri anlaşılacaktır.

ı) İslam Hukuku (Fıkıh) Boyutu: Karz-ı hasen konusunda fıkıh literatürü oldukça zengindir. Ancak güncel meseleler ışığında (örneğin enflasyon farkı, dijital para ile borç, resmi enstrümanlar vs.) fıkıh akademisyenlerinin daha fazla içtihat geliştirmesi gerekebilir. İleriki çalışmalar, ilahiyat ve iktisat alanlarını buluşturan interdisipliner paneller ve yayınlar şeklinde olabilir. Bu sayede teori ve pratik arasında uyum sağlanması kolaylaşacaktır. Mesela bu çalışmanın bulgularını alıp bir fıkıh çalıştayında tartışmak, geleneksel ilkelerin bugüne nasıl tercüme edileceği hususunda ufuk açıcı olabilir.

j) Makroekonomik Modelleme: Son olarak, karz-ı hasen modelinin ülke ekonomisine entegre edildiği hipotetik senaryolar makroekonomik düzeyde modellenebilir. Ekonometrik simülasyonlar veya sistem dinamiği modellemeleri ile, örneğin bankacılık sisteminin %10'unun faizsiz kredi verdiği bir durumda büyüme, enflasyon, gelir dağılımı nasıl etkilenir gibi sorular analiz edilebilir. Böyle bir çalışma, karz-ı hasenin geniş ölçekli etkilerine dair öngörüler sağlayacak, politika yapıcılara da stratejik bir perspektif sunacaktır.

Sonuç itibarıyla, *“İslam’da Sosyal Yardımlaşmanın Ekonomik Etkileri: Karz-ı Hasen Modeli – Bingöl Örneği”* başlıklı bu tez çalışması, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurarak hem güncel bir saha verisi sunmuş hem de tartışmayı derinleştirmiştir. Ancak bilimsel araştırma bir bayrak yarışı gibidir; bizden sonra gelecek araştırmacıların bu çalışmadan edindikleri ilhamla konuyu daha da ileriye taşıması en büyük temennimizdir. Karz-ı hasen, belki de modern dünyada yeniden keşfedilmeyi bekleyen kadim bir hazine gibidir. Bu hazineyi iktisadi aklın ve insani değerlerin rehberliğinde gün yüzüne çıkarmak, akademinin ve tüm insanlığın faydasına olacaktır. Gelecek çalışmaların bu kutlu yolda nice açılımlar getirmesi dileğiyle, “karz-ı hasen”in modern ekonomide hak ettiği yeri bulması ümidimizi bir kez daha vurgulayarak sözlerimizi tamamlıyoruz.

4.5. Karz-I Hasen Model Önerisi

Karz-ı Hasenin kurumsallaşmasının çok farklı örnekleri mevcuttur. Türkiye’de de onlarca farklı Karz-ı Hasen uygulamaları söz konusudur. Her bir örnek, kuruluş amacı ve kurulduğu zaman ve şartlarda güçlü yönleri olmakla birlikte zayıf yönleri de bulunmaktadır. Araştırmacının önerdiği model ise hem birikim hem de yardımlaşma amacı doğrultusunda zayıf yönleri en aza indirerek, güçlü yönlerini artırarak katılımcıların her iki açıdan da zarar etmeden bir birleriyle dayanışma içerisinde olabilecekleri pratik bir uygulamadır.

Karz-ı Hasen uygulamaları, tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda ve çeşitli toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek biçimlerde kurumsallaşmıştır. Türkiye’de de bu doğrultuda birçok farklı Karz-ı Hasen sandığı hayata geçirilmiş; bazıları dernek çatısı altında, bazıları ise vakıf ya da gayriresmî topluluklar eliyle yürütülmektedir. Karz-ı hasen uygulamaları, kuruluş amaçları, mali yapıları, üye profilleri, hedefledikleri toplumsal kesimler ve faizsiz finansman anlayışını hangi ihtiyaçlara yanıt olarak şekillendirdikleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin bazı sandıklar, KAMBERDER örneğinde olduğu gibi, kamu çalışanları ve işçiler arasında dayanışmayı teşvik etmek üzere bir dernek çatısı altında yapılandırılmıştır (*Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği*, 2025). Buna karşılık Karz-ı Hasen Vakfı gibi bazı vakıflar, yalnızca evlilik çağında olup evlenmek isteyen fakat düğün, çeyiz ve diğer masraflar nedeniyle bu adımı ertelemek zorunda kalan gençlere veya onların ebeveynlerine yönelik karz-ı hasen yoluyla faizsiz ve güvene dayalı bir mali imkân sunmaktadır (*Karzı Hasen Vakfı*, 2025). İKSAR vakfı ise ekonomik olarak dezavantajlı bireylere küçük ölçekli ticari faaliyetlerini başlatmaları veya geliştirmeleri için karz-ı hasen imkanı sunmaktadır (*İKSAR*, 2025). AKDAVİM, 10K, HASENAT gibi gayri resmi sandıklar ise daha az katılımcının kendi aralarında karz-ı hasen yoluyla dayanışma içerisinde bulundukları Karz-ı Hasen sandık uygulamalarıdır (R. Demir, 2024). Türkiye’de faize karşı güçlü bir alternatif oluşturmuş daha birçok karz-ı hasen sandık uygulamaları mevcuttur.

Bu çalışmada önerilen Karz-ı Hasen modeli ise mevcut uygulamalardaki güçlü yönlerden ilham alarak, zayıf yönlerin bertaraf edilmesine yönelik pratik çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Modelin en dikkat çekici özelliği, meşru tüm ihtiyaçların ilgi alanı olması hem de belli bir il ve meslek gurubuna münhasır olamamasıdır. Üyelik

giriş bedelinin olmaması, aidat temelli fon birikimi, kefil yoluyla üye kabulü, şeffaf hesap yönetimi, kullanılan para biriminin enflasyona karşı değerini koruyan altın olması gibi ilkeler doğrultusunda yapılandırılan sistem, hem katılımcı güvenliğini sağlamlaştırmakta hem de faize dayalı finansal araçlara alternatif üretmektedir. Böylece önerilen bu uygulama, hem ekonomik açıdan istikrarı gözetilen hem de toplumsal dayanışmayı teşvik eden bir Karz-ı Hasen modeli olarak öne çıkmaktadır.

TABLO 3: KARZ-I HASEN MODEL ÖNERİSİ

Sandığa Giriş Şartı	Tek Seferlik Bir Gram Altın
Yeni Üye Alımı	Kefillerce
Teminat	Kefil
Birikim Cinsi	Gram Altın
Yatırılan Yer	Güvenilir Kuyumcu
Aidat Miktarı	1 Gram Altın
Aidat Verme Sıklığı	Her Ay (Zorunlu Değil)
Maximum Karz Miktarı	Yatırılan Mitrarın 3 Katı
Karzın Kime Verildiği	Üyelere ve Üyelerin Kefil Olduklarına
Karz Verilme Sırası	Puan Sistemine Göre
Maximum Taksit Sayısı	12 Taksit

Araştırmacının geliştirdiği bu yeni model, “Karz-ı Hasen İyilik Sandığı” adıyla tanımlanmaktadır. Söz konusu uygulama, kurumsal bir çerçevede yapılandırılmıştır. Bu yönüyle sadece bireysel iyi niyetlere değil, aynı zamanda belirli kurallara ve sürdürülebilir bir işleyiş mekanizmasına dayanmaktadır. Modelin sağlıklı bir biçimde devam edebilmesi; katılımcıların gönüllü katkıları kadar, sistemin şeffaf, adil ve güven esasına göre yürütülmesini sağlayan yönetsel sorumlulukların da yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, sandığın katılım ve işleyiş kuralları ile beraber hem yöneticilerin hem de katılımcıların üstlenmesi gereken roller ve dikkat edilmesi gereken ilkeler, belirli başlıklar altında sistematik olarak ele alınmaktadır.

4.5.1. Karz-ı Hasen Sandığı Katılım ve İşleyiş Kuralları

1) **Sandığa Katılım:** Sandığa üye olmak isteyen her birey, başlangıç olarak en az 1 gram altın tutarında katkı yapar. Bu katkı bir bağış (infak) değil, tamamen katılımcının kendi birikimidir.

2) **Aylık Katkı Tavsiyesi:** Üyelere her ay belirlenen bir miktarda katkıda bulunmaları tavsiye edilmektedir. Daha fazla katkı yapmak mümkündür; ancak alınabilecek borç miktarı, yalnızca belirlenen katkı miktarının en fazla üç katı ile sınırlandırılmıştır.

3) **Katkı Esnekliği:** İlk giriş katkısı dışında, üyelerin her ay düzenli yatırım yapmaları zorunlu değildir. Katkı miktarı ve sıklığı, üyelerin kişisel tercihlerine göre şekillenir.

4) **Borç Üst Sınırı:** Sandıktan talep edilebilecek borç miktarı, bir üyenin şimdiye kadar yaptığı toplam katkının üç katını aşamaz. Bu kural, sandığın denge içinde kalmasını ve daha çok üyeye destek sunulmasını sağlar.

5) **Geri Ödeme Alternatifleri:** Verilen borçlar, katılımcının tercihinine göre 2, 4, 6, 8, 10 veya 12 aylık taksitler halinde geri ödenebilir. Bu seçenek, ödeme kolaylığı ve esneklik sağlamak amacıyla sunulmuştur.

6) **Aktif Borç Şartı:** Bir üyenin sandıktan yeniden borç alabilmesi için mevcut borcunun tamamen ödenmiş olması gerekmektedir. Bu, çoklu borçlanmanın önüne geçmek ve sandığın sürdürülebilirliğini korumak için önemlidir.

7) **Yeni Üye Kabulü:** Sandığa yeni katılmak isteyen bireyler, halihazırda üye olan kişiler tarafından kefil gösterilerek kabul edilir. Böylece sistemde güven ortamı korunmuş olur.

8) **Geciken Ödemeler:** Eğer bir katılımcı aldığı borcu, belirlenen süreden sonra da ödeyemezse (örneğin 2 ay içinde ödeme gerçekleşmezse), ilgili kefil devreye alınarak sorumluluk hatırlatılır ve çözüm süreci başlatılır.

9) **Şeffaflık ve Bilgilendirme:** Her ay, sandığın genel finansal durumu üyelere düzenli olarak rapor edilir. Bu raporda, toplam birikim, o ay sandıktan yararlanan kişi sayısı gibi bilgiler yer alır; ancak kişisel bilgiler gizli tutulur.

10) **Puanlama ve Önceliklendirme:** Sandığa yeni katılan her üye, sisteme başlangıçta 10 puanla dahil olur. Her bir borç kullanımında, ilgili üyenin puanı bir puan eksiltir. Borç talepleri, sistemdeki puanlama esasına göre sıralanır. Eşit puana sahip üyeler arasında, borç önceliği kura yöntemiyle belirlenir. Böylece herkes için adil bir süreç işletilmiş olur.

11) **Çıkış Hakkı:** Dileyen her üye, sandıktan istedikleri zaman çıkma hakkına sahiptir. Eğer herhangi bir borçları bulunmuyorsa, yatırdıkları tüm bakiye eksiksiz olarak kendilerine iade edilir.

12) **Sandıktaki Birikim Dengesi ve Risk Yönetimi:** Sandıkta zamanla oluşabilecek büyük fonlar, öngörülemeyen bir risk karşısında tedbir amacıyla, belirli aralıklarla (örneğin her 2, 3 veya 5 yılda bir) biriken tutarın tamamı veya büyük kısmı üyelerine iade edilebilir. Bu sürecin zamanlaması ve oranı yine üyelerin ortak kararıyla belirlenir.

13) **Amaç ve Gelişim:** Sandığın temel amacı, üyelerin birikim yapmalarını sağlamak ve faizsiz borç mekanizması üzerinden ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanımadır. Zaman içinde doğacak yeni ihtiyaçlara göre, üyelerin ortak kararıyla yeni kurallar eklenebilir ya da mevcut kurallar güncellenebilir.

4.5.1.1. Katılım ve İşleyiş Kurallarının Açıklaması

Araştırmacının önerdiği karz-ı hasen modelinde en az bir altın ile sandığa dahil olunabilir. Böylece katılımcıların sandığa aidiyet duygusu gelişir ve bir gram altın gibi maliyetin düşük tutulmasının sebebi herkesin katılımını kolaylaştırmaktır. Ayrıca az da olsa damlaya damlaya dolan havuzdan ihtiyaç sahipleri faydalandırabilmektir.

Altın tercih edilmesinin sebebi ise, TL üzeri kurulan sandıkların yatırımları enflasyon karşısında büyük değer kaybetmesidir. Bu da yatırımı olan katılımcıları endişelendirmekte, yeni kişilerin sandığa dahil olmasının önünde engel olmaktadır.

Bu sebeple araştırmacı ya dövüz üzerinden ya da altın üzerinden karz-ı hasen yapılmasını önermektedir. Döviz yabancı para birimi olduğu için tercih edilmemiştir. Araştırmacının önerdiği para birimi tüm zamanlarda değerini koruyan altındır. Yapılan mülakatlar sonucunda katılımcılar arasında altın güvenli bir liman olarak görülmekte, gönül rahatlığıyla yatırımlarını yapmak istedikleri görülmüştür.

Ancak şöyle bir durum var ki altının internet bankacılığı üzerinden gönderimi, alım satımı ciddi bir külfet oluşturmaktadır. Bankalar altın alım satımında yaptıkları hizmet karşılığında bir kar elde etmektedir. Bu da belki her gün borç almak isteyenler için altın bozdurmak veya altın yatırmak isteyenler için de altın almak durumunda kalan sandık için büyük bir zarar oluşturmaktadır. Buna çözüm olarak güvenilir tanınmış bir kuyumcu üzerinden bu işlemler en az zararla yapılabilir. Hem altın yatıran sandık için, hem de kendisine para yatırılan kuyumcu için büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Kuyumcu kendisine yatırılan altından diğer müşterilere göre ya daha az bir oranda kar elde edecek veyahut kuyumcu altın alış verişte hiçbir kar elde etmeden karz-ı hasen faaliyetine destek olabilecektir. Ayrıca her an işin başında olan kuyumcunun istenildiği zaman altın gram fiyatını öğrenme, altını TL'ye dönüştürüp para transferi yapma, not tutma vs. gibi avantajları da söz konusudur.

İhtiyaç ve talep doğrultusunda altın sandığının yanında yerli para birimi ile borç vermek veya borç almak isteyenler için de yerli TL sandığı da kurulabilir. Böylece sandık gelen talepleri karşılamış ve ayrıca daha işlevsel hale gelmiş olur.

İkinci kuralda geçen “tavsiye edilir” ifadesi sandığa her ay yatırım yapmanın zorunlu olmadığını göstermektedir. Üçüncü kuralda açıklandığı üzere bir kişi sadece bir gram altın ile sandığa dahil olup bundan sonra hiç yatırım yapmaya da bilir. Çünkü her ay belli miktarda yatırım yapmak zorunlu değil tercihe bırakılmıştır. Ancak sandığın daha fazla kişiye karz-ı hasen verebilmesi için her ay yatırılması tavsiye edilmiştir. Yatırım amaçlı belirlenen miktarın üstünde sandığa yatırılabilir. Bu kural ile üyelerin birikimlerini düzenli olarak artırmalarını ve sandığın sürdürülebilirliğini sağlar. Ayrıca ikinci kuralda işaret edilen ve üçüncü kuralda vurgulanan “ilk yatırılan bir gram haricinde her ay para yatırmak zorunlu değildir” kuralın sebebi, üyelere esneklik sağlamak, ekonomik değişkenliğine uyum sağlamak ve üyelerin sistemde kalmasını kolaylaştırmaktır.

Dördüncü kuralın (sandıktan en fazla yatırılan miktarın 3 katı kadar borç alınabilecektir) sebebi, sandığın daha çok katılımcıya aynı anda borç verebilme kabiliyetine sahip olabilmesi içindir. Ve ayrıca borçlanma üst sınırının konulması, sandığın finansal sürdürülebilirliğini korumak ve katılımcının aşırı borç yükünün altına girmesini önlemek ve sandıktan daha fazla kişinin adil biçimde yararlanmasını sağlamaktır.

Beşinci kuralda geçen alınan borçların taksit seçenekleriyle geri ödenmesinin mümkün kılınması karz-ı hasen uygulamasının ruhuna uygun olması içindir. Geri ödemede kolaylık ve hatta bir iki ay mühlet tanınması bu borcu karz-ı hasen yapan en önemli kurallardandır. Bu kural ile üyelerin geri ödeme gücüne göre kendine uygun vadeleri seçmelerine imkan sağlayarak geri ödeme performansını ve kolaylığını daha da artırma hedeflenmiştir.

Altıncı kuralın (bir borçlu borcunu bitirmeden bir kez daha üst üste borç alamaz) nedeni de yine aşırı borçlanmanın önüne geçmek, sandığın kaynaklarını dengeli dağıtmaktır.

Yedinci kural ise (yeni üyeler güvenilir kefillerce dahil edilebilecektir) sandıkta güven unsurunu sağlamak, üyelerin borçlarını zamanında geri ödeme sorumluluğunu ziyadeleştirmektir.

Sekizinci kural da (iki ay sonunda borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda kefillerinden talep edilecektir) borçların tahsilatını ve zamanında geri ödenmesini garanti altına almak ve ayrıca bu sistemin sürdürülebilirliğini muhafaza etmek için konulmuştur.

Dokuzuncu kural (hesap özeti şeffaf bir şekilde her ay üyelere gönderilecektir. sandığa yatırılan miktar, mevcut miktar ve isim belirtmeksizin kaç kişinin karz kullandığı bilgisi paylaşılacaktır) ise şeffaflık, üyelerin güvenini kazanmak, sandığın yönetimine yönelik şüpheleri önlemek ve en önemlisi sistemin denetlenebilirliğini ve şeffaflığını sağlamak için konulmuştur.

Onuncu kural ise (puanlandırma sistemine göre borç alma önceliği tanınacaktır. Puanları aynı olan katılımcılar arasında kura ile öncelik tanınacaktır) borç verme sürecinde adaleti sağlamak amacıyla konulmuştur. Böylece borç talep edenler arasında sandığın isteyen herkese borç verecek durumunun mümkün olmadığı durumlarda puanlandırma sistemi sayesinde nesnel ve adil tercihler yapabilmeyi ve bunu katılımcıların da görmesini sağlamak için konulmuştur.

On birinci kural (her üye 10 puan ile karz-ı hasen sandığa dahil olacaktır. Bu puana göre öncelik tanınacaktır) yeni üyelerin sandığa dahil oluşlarında tüm üyeler gibi eşit şartlara sahip olması ve böylece sandığa dahil olma motivasyonun artırılması hedeflenmiştir.

On ikinci kural ise (üyelerin istedikleri zaman sandıktan çıkabilmeleri ve sandığa borçlarının bulunmaması halinde yatırdıkları tüm bakiyelerini geri alabilmeleri sağlanacaktır) üyelerin sandıkta kalma konusunda baskı hissetmemeleri ve sisteme giriş çıkışlarda güven duygusunu sağlamayı amaçlanmıştır.

On üçüncü kural (asıl amaç hem birikim yapmak hem de bankalara ihtiyaç duymadan faizsiz borç alıp vermektir. İhtiyaç halinde üyelerce ortak kararlar yeni kurallar belirlenecektir) sandığın hedeflerini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçlara ve gelişen yeni şartlara uyum sağlamak için kuralların esnek kalmasını, üyelerin katılımıyla sandığın geliştirilmesini, şekillenmesini sağlamaktır.

4.5.2. Karz-ı Hasen Sandığı Yönetici Kadrosunun Sorumlulukları

Karz-ı Hasen Sandığının kurulması için öncelikle gönüllü bir yönetim kadrosunun olması gerekmektedir. Yönetim kadrosunun üyelerinin çoğunun tanıdığı ve güvendiği kişilerden oluşması katılımcılar için güven açısından iyi bir başlangıç olmuş olur. Ayrıca karz-ı hasen sandığının sağlıklı bir şekilde işlemesi, üyeler arasında güven ortamının korunması ve sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması, büyük ölçüde yönetici kadronun sorumluluklarını yerine getirmesiyle mümkün hale gelir. Bu kapsamda, yöneticilerin üstlendiği görevler sadece teknik değil, aynı zamanda etik ve insani bir sorumluluğu da içermektedir. Yöneticilerin görev ve sorumlulukları şu şekilde sıralanabilir;

1) **Toplantılar ve Bilgilendirme Süreci:** Yönetici ekip, sandığın işleyişinin canlı kalabilmesi için belirli dönemlerde tüm üyelerle toplantılar düzenlemelidir. Bu toplantılarda hem üyelerin düşünce, öneri ve ihtiyaçları dinlenmeli hem de sandığın işleyişi hakkında bilgilendirme yapılmalıdır. Katılımcılara, karz-ı hasenin maddi ve manevi boyutları hakkında bilgi verilerek, bu dayanışma sisteminin ahlaki temelleri sürekli olarak hatırlatılmalıdır. Böylece iletişim güçlenir, aidiyet duygusu pekişir.

2) **Kuralların Yazılı Hale Getirilmesi:** Sandık uygulamasının adil ve şeffaf yürütülmesi adına, tüm kurallar ve süreçler net bir şekilde yazılı hale getirilmelidir. Bu yönetmelikte kimlerin nasıl borç alabileceği, hangi istisnaların geçerli olduğu gibi detaylar yer almalı; böylece herkesin güven duyabileceği bir sistem inşa edilmiş olur.

3) **Yeni Üyelerin Değerlendirilmesi:** Sandığa katılmak isteyen bireylerin güvenilirliği, mevcut üyelerin önerileri ve kefil sistemi aracılığıyla değerlendirilmelidir. Yönetici kadro, bu önerileri titizlikle değerlendirerek onay sürecini yönetir. Bu süreç, sandığın güvenliğini ve uzun vadede istikrarını sağlamak açısından kritik bir işleve sahiptir.

4) **İstişare Kültürü ve Ortak Karar Alma:** Sandık ile ilgili alınacak yeni kararlar, yalnızca yöneticiler tarafından değil, katılımcıların da görüşü alınarak belirlenmelidir. Özellikle önemli değişikliklerde salt çoğunluğun fikrine başvurulmalı, istişare kültürü canlı tutulmalıdır. Bu yaklaşım, üyelerin sisteme olan bağlılığını artırır ve uygulamanın topluluk tarafından sahiplenilmesini sağlar.

5) **Şeffaf Kayıt ve Bilgilendirme:** Sandıkta gerçekleşen tüm işlemler – yatırımlar, borçlar, geri ödemeler – düzenli olarak kayıt altına alınmalı ve belirli aralıklarla üyelere raporlanmalıdır. Hangi bilgilerin açık paylaşılacağı, hangilerinin gizli kalacağı istişare yoluyla belirlenmelidir. Örneğin, “kimlerin borç aldığı” gibi kişisel veriler mahremiyet gereği sadece yönetici ekip tarafından bilinmelidir.

6) **Adil Puanlama ve Değerlendirme:** Borç taleplerinin değerlendirilmesinde, şeffaf ve hakkaniyetli bir puanlama sistemi kullanılmalıdır. Yönetici kadro, üyelerin ihtiyaç düzeyini, katkı oranlarını ve önceki ödeme disiplinlerini dikkate alarak, adil bir borç tahsis süreci yürütmelidir.

7) **Geri Ödeme Sürecinin Takibi:** Borç alan üyelere uygun ödeme takvimleri oluşturulmalı ve geri ödeme süreci nazik ve sistemli bir şekilde takip edilmelidir. Ödeme gecikmeleri karşısında empatiyle yaklaşılmalı, gerekirse yeniden yapılandırma seçenekleri sunulmalıdır. Bu süreçte insani yaklaşım ile disiplin dengesi gözetilmelidir.

8) **Kefil İlişkilerinin Yönetimi:** Kimlerin kime kefil olduğu net bir şekilde kayıt altına alınmalı, gerektiğinde bu kişiler süreçlere dahil edilmelidir. Böylece kefalet sistemi sadece bir formalite olmaktan çıkıp işlevsel bir güven mekanizmasına dönüşebilir.

9) **Eğitim ve Bilinçlendirme Faaliyetleri:** Yeni katılımcıların ve mevcut üyelerin karz-ı hasenin ilkeleri, anlamı ve uygulama esasları hakkında bilgilendirilmeleri gerekir. Yönetici ekip, bu kapsamda seminerler ya da bilgilendirme

toplantıları düzenlemeli, sistemin doğru anlaşılmasını ve katılımcıların bilinçli hareket etmelerini sağlamalıdır.

Bu sorumluluklar, yalnızca teknik görevler değil; aynı zamanda etik bir taahhüt, toplumsal sorumluluk ve gönüllülüğe dayalı bir hizmet bilinci içerir. Yönetici kadronun bu görevleri samimiyetle ve ciddiyetle yerine getirmesi, sandığın uzun vadede güvenilirliğini ve başarısını doğrudan etkiler.

4.5.3. Katılımcılara Düşen Sorumluluklar

Karz-1 Hasen Sandığı, güvene, samimiyete ve dayanışmaya dayalı bir topluluk sistemi olduğu için sadece yöneticilere değil, tüm katılımcılara da bazı sorumluluklar düşmektedir. Sistemin sağlıklı işlemesi, ancak her üyenin bu bilinçle hareket etmesiyle mümkündür. Bu kapsamda katılımcıların dikkat etmesi gereken başlıca sorumluluklar şunlardır:

1. Katkıda Bulunma Bilinci: Sandığın sürdürülebilirliği için imkânı olan üyelerin düzenli olarak katkıda bulunmaları tavsiye edilir. Her katkı, başka bir katılımcının ihtiyacını karşılamak anlamına gelir.

2. Zamanında Geri Ödeme: Alınan borcun belirtilen takvime göre geri ödenmesi, hem sisteme hem de diğer üyelere olan güvenin bir göstergesidir. Ödeme gecikmeleri tüm sistemi etkileyebileceği için bu konuda titizlik gösterilmesi beklenir.

3. Şeffaf ve Dürüst Davranmak: Borç talep ederken maddi durumun doğru ve açık bir şekilde beyan edilmesi, kararların adil alınmasına yardımcı olur. Yanıltıcı bilgi vermek, sistemin temelini zedeleyen bir tutumdur.

4. İstişareye Katılım: Toplantılara katılmak, öneri ve eleştirilerle sürece katkı sunmak, her üyenin sorumluluğudur. Ortak aklın işletildiği bu sistemde her görüş değerlidir.

5. Kefil Olma Konusunda Dikkatli Davranmak: Bir üyeye kefil olmak, sadece onun değil aynı zamanda sistemin güvenliğini de etkilemektedir. Bu nedenle kefillik kararı, hem kişisel hem toplumsal sorumluluk duygusuyla alınmalıdır.

6. Mahremiyet ve Saygı: Diğer üyelerin borç kullanımı, ödeme durumu gibi kişisel bilgilerine saygı göstermek ve gizliliği korumak esastır. Bu, topluluk içinde güven ortamının oluşmasına katkı sağlar.

Sistemi Sahiplenmek: Sandığın sadece faydalanılan bir araç değil; aynı zamanda birlikte inşa edilen bir değer olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle her üye, sistemi koruma, geliştirme ve yeni katılımcılara tanıtmaya konusunda da sorumluluk taşır.

4.5.4. Model Önerisinin Eleştirel Değerlendirilmesi

Bu araştırmada önerilen Karz-ı Hasen Sandığı modeli, hem İslam iktisadı ilkelerine hem de günümüz sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte dikkat çekici bir alternatif yapı sunmaktadır. Model, klasik karz-ı hasen anlayışını çağdaş finansal araçlardan uzak durarak yeniden yorumlamaya çalışmakta, faizsiz bir borç verme ve birikim sistemini gönüllülük, güven, şeffaflık ve adalet temelinde kurumsallaştırmayı hedeflemektedir.

Modelin ilk güçlü yönü, sadece ihtiyaç sahiplerine yönelik değil, aynı zamanda destek vermek isteyen gönüllülere de hitap ediyor olmasıdır. Bu yönüyle sistem, bir yardım zinciri değil; karşılıklı güvene dayanan, toplumsal dayanışmayı güçlendiren iki yönlü bir yapı sunmaktadır. Üyelerin hem birikim yapma hem de gerektiğinde destek alabilme imkânı bulması, sisteme olan bağlılığı ve sürekliliği artırma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, özellikle faizsiz borçlanma yolları arayan bireyler için alternatif bir finansal çözüm olmanın ötesinde, ahlaki bir toplumsal yapı önerisi anlamına da gelmektedir.

Yönetim yapısının gönüllülük esasına dayanması, toplumsal güven ortamı açısından olumlu bir başlangıç sunmaktadır. Sandığın işleyişinin şeffaf biçimde yürütülmesi, alınacak kararların istişareye dayalı olması ve üyelerin kararlara aktif biçimde katılması hem aidiyet duygusunu güçlendirmekte hem de sistemin kurumsal bütünlüğünü korumaktadır. Bu anlamda model, klasik mikro-finance sistemlerinden farklı olarak merkezileşmeyen bir yapı sunmakta; daha çok yatay ilişkilere dayanan, insani duyarlılıkları önceleyen bir yaklaşım geliştirmektedir.

Altına dayalı sistem önerisi ise, ekonomik gerçeklikler bağlamında isabetli bir tercihtir. Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi, altın hem değerini koruması hem de dini anlamda kabul edilebilirliği açısından güvenli bir yatırım aracı olarak algılanmaktadır. Bu yönüyle model, enflasyon karşısında TL'ye dayalı sistemlerin yaşadığı erime sorununa doğal bir çözüm sunmaktadır. Öte yandan, altınla işlem yapmanın teknik zorlukları (örneğin işlem maliyetleri, kuyumcuya bağlılık) pratikte

bazı sınırlamalar doğurabilir. Ancak bu zorluklara karşı önerilen çözümler (güvenilir kuyumcu ile iş birliği) modelin sahaya uyarlanabilirlik potansiyelini güçlendirmektedir.

Ancak modelin gelişime açık yönlerinden biri de tek bir para birimine (örneğin altına) dayalı bir sistemin sınırlarıdır. Her bireyin ekonomik tercihi, birikim alışkanlığı ve borçlanma isteği farklılık gösterebileceğinden, farklı para birimleriyle sandık oluşturma imkânı modelin esnekliğini ve kapsayıcılığını artıracaktır. Örneğin, bazı üyeler altın birikimi yapmayı tercih ederken, diğerleri TL veya Euro gibi para birimleri üzerinden işlem yapmak isteyebilir. Bu durumda; TL ile birikim yapanlar TL Sandığı'na, Euro tercih edenler Euro Sandığı'na, Altınla işlem yapmak isteyenler de Altın Sandığı'na katkıda bulunabilir. Böylece her katılımcı, borç verip alma işlemlerini kendi tercih ettiği para birimi üzerinden gerçekleştirebilir. Bu yaklaşım, sistemin hem enflasyon karşısındaki duyarlılığını hem de katılımcı çeşitliliğini güçlendirecektir. Aynı zamanda, bireyler farklı para birimlerinde yatırım yaparak risklerini çeşitlendirme imkânına da kavuşacaktır.

Borç limiti, kefalet sistemi, puanlandırma ve taksitli geri ödeme gibi uygulamalarsa modelin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından oldukça yerinde kurgulanmıştır. Bu maddeler sayesinde sandık, aşırı borçlanma riskini önlemekte, adaletli dağılımı öncelemekte ve gönüllü katkıda bulunan bireylerin sisteme olan güvenini koruyabilmektedir. Özellikle “puan sistemiyle öncelik tanıma” gibi detaylar, subjektif kararların önüne geçmek açısından akılcı bir yaklaşımdır.

Ancak modelin ilerleyen aşamalarda dijital araçlarla desteklenmesi gerektiği de düşünülmelidir. Katılımcıların sayısının artması ve coğrafi yayılım göstermesi durumunda dijital platformlar üzerinden üyelik, ödeme, geri ödeme ve bilgilendirme süreçlerinin otomatikleştirilmesi sistemin yükünü azaltacaktır. Ayrıca, yöneticilerin karar alma süreçlerinin bağımsız şekilde denetlenmesi, istismar riskini azaltacak ve yönetime duyulan güveni daha da pekiştirecektir.

4.5.5. Model Önerisinin Genel Değerlendirmesi

Toplamda değerlendirildiğinde, önerilen Karz-ı Hasen Sandığı modeli, sadece bireylerin maddi ihtiyaçlarına cevap veren bir yapı olmanın ötesinde; ahlaki, sosyal ve topluluk temelli bir alternatif finans anlayışını temsil etmektedir. Model, İslam

iktisadının temel ilkeleri olan faizsizlik, karşılıklı güven, yardımlaşma ve adalet gibi değerleri günümüz koşullarında somut bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle sadece dini hassasiyetlere sahip bireyler için değil; dayanışma kültürünü önemseyen her topluluk için uygulanabilir niteliktedir.

Karz-1 Hasen Sandığı, geleneksel “yardım sandığı” mantığından farklı olarak, hem birikim hem de karşılıklı destek esasına dayanmakta; bu yönüyle bireysel sorumlulukla toplumsal dayanışmayı dengelemeyi amaçlamaktadır. Üyelerin sisteme küçük katkılarla dahil olabilmesi, geniş kitlelere erişimi kolaylaştırmakta ve sistemi esnek hale getirmektedir. Puanlama, kefalet, taksitli geri ödeme gibi mekanizmalar ise adalet ve sürdürülebilirliği ön planda tutarak sistemin uzun vadede güvenle işlemesini temin etmektedir.

En dikkat çekici yönlerinden biri, modelin sadece mahalle ya da yerel gruplar içinde değil; aynı iş kolunda çalışanlar, aynı sendikaya üye olanlar, aynı vakıfa üye olanlar, ortak inanç ya da düşünce dünyasına sahip bireyler gibi çok çeşitli sosyal kümeler içerisinde de uygulanabilir olmasıdır. Yani bu model, bir esnaf grubunda olduğu kadar bir öğretmenler sendikasında, bir fabrika işçi kooperatifinde ya da bir dernek çatısı altında da aynı şekilde işletilebilir. Bu özelliği, onu yerel sınırları aşan esnek bir mikro-finance yapısı haline getirmektedir.

Modelin hayata geçirilmesi, sadece ekonomik bir çözüm değil; aynı zamanda güven temelli ilişkilerin yeniden inşasına, toplumsal aidiyetin güçlenmesine ve bireyler arasında empati bağının kuvvetlenmesine katkı sunacaktır. Katılımcıların sahadaki ifadelerinde de görüldüğü üzere, sistemin özü, ekonomik kazançtan çok insani, vicdani ve ahlaki sorumluluklara dayanmaktadır.

Sonuç olarak araştırmacının bir yıla yakındır uyguladığı ve geliştirdiği bu Karz-1 Hasen Sandığı modeli, Türkiye'nin mevcut ekonomik ve toplumsal şartları göz önüne alındığında hem pratik hem de idealist bir çözüm önerisi sunmaktadır. Gerek bireysel gerekse kurumsal düzeyde geliştirilebilir, ölçeklenebilir ve farklı bağlamlara kolaylıkla uyarlanabilir olması onu geleceğe dönük güçlü bir alternatif finans modeli haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, A. (2017). Kapitalist, Sosyalist Ve İslam İktisadi Sistemlerinin İktisadi Sorunlara Yaklaşımındaki Temel Farklılıklar Ve İslam İktisadının Önemi [Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Akhuwat Foundation. (2025). Akhuwat Foundation. Akhuwat. <https://akhuwat.org.pk/>
- Akman, A. (2018). Eski Vakıflar Hukuku Bağlamında Vakıf Müessesesi ve Günümüzdeki Etkileri. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), Article 2. <https://doi.org/10.15337/suhfd.445238>
- Aktan, H. (2020). Miras. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/miras>
- Aktepe, İ. E. (2013). Sorularla Katılım Bankacılığı (1. Baskı). Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Andaç, F. (1993). Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11, 1-14.
- Apaydın, H. Y. (2001). Karz. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi (C. 24, ss. 520-525). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>
- Arı, A. (2013). Yetim. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yetim>
- Aydın, M. Â. (2003). Mehir. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>
- Aydın, M. Â., & Hamîdullah, M. (2002). Köle (C. 26, ss. 237-246).
- Azid, T., & Al Rawashdeh, O. H. (2021). Toplumsal Adalet, Piyasa ve Devlete İslami Bir Bakış (Z. Özbek & F. Bulut, Çev.). İçinde L. Sunar (Ed.), İslam İktisadında Sosyal Adalet (2., ss. 1-23). İktisat Yayınları.

- Bakara Suresi 195. Ayet Tefsiri—Diyanet İşleri Başkanlığı. (2025).
<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/202/195-ayet-tefsiri>
- Balcı, Ş. (2023). İslâm Aile Hukukunda Zihâr. Batman Akademi Dergisi, 7(1), Article 1. <https://doi.org/10.58657/batmanakademi.1247837>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), Article 2. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bardakoğlu, A. (1994). Diyet. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/diyet>
- Bardakoğlu, A. (2002). İslâm'da Kurban. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurban#2-islamda-kurban>
- Bardakoğlu, A. (2022). Katil. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/katil>
- Bayramoğlu, S. (2020). Sosyal Sorumluluk Bağlamında Karz-I Hasen [Tez]. T. C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Bilen, M., & Terzi, G. (2019). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu İle Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü Ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma. İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi, 5(2), 133-167.
- Bilmen, Ö. N. (2017). Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü (2. Baskı). Nizamiye Akademi.
- Boynukalın, E. (2013). Yemin. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yemin>

Boynukalın, M. (2012). Umre. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 42, ss. 150-153).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/umre>

Canbaz, M. F. (2019). İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-I Hasen Ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi [Doktora Tezi]. T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Cavga, M. Z. (2021). İslam İktisadında Karz-I Hasen Müessesesinin Gelişimi, İşlevleri ve Bir Model Önerisi [PhD Thesis]. Necmettin Erbakan University (Turkey).

Çakır, A. (2021). İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım. 1, 13-49.

Çapacı, T. (1968). İslam'da Hac. İslam Medeniyeti Dergisi, 1(7), Article 7.

Çelik, Y. (2019). Emevî Halifesi Ömer B. Abdülazîz'in Sosyal Hizmet Uygulamaları. dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), 7(14), 7: 616-636.

Çetinkaya, E. (2015). Tokat Şer'îyye Sicillerine Göre Osmanlı Hukukunda Karz Sözleşmesi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21(2), 243-270.

Çınar, H. (2017). Osmanlı Döneminde Rumeli'de Vakıf Paranın Kullanılmasında Aranılan Şartlar. Adam Akademi, 2(7), 149-165.

Çiçek, N. (2023, Mart 26). Türkiye'de İnanç ve Dindarlık Araştırması. Independent Türkçe. <https://www.indyturk.com/node/619071/yazarlar/t%C3%BCrkiyede-i%C3%A7in-ve-dindarlık-ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-yay%C4%B1mland%C4%B1-dindarla%C5%9Ft%C4%B1k-m%C4%B1>

Çolak, A. (2003). İslâm'ın İktisâdî Prensipleri. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 3.(1), Article 1.

Dalgın, N. (2021). Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2 (5. Baskı). Ensar.

- Demir, O., & Cevahir, H. (2021). Türkiye’de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.25272/ijisef.933678>
- Demir, R. (2024). Gayrı Resmi Karz-I Hasen Sandık Uygulamaları: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Ekonomisi Ve Finansı Anabilim Dalı.
- Deveci, S. (2021). Ahilik Teşkilatı Ve Esnaf Zümreleri. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5, 54-87.
- Doğan, A. (2019). “Türkiye’nin zekat potansiyeli 55 milyar dolar”. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-zekat-potansiyeli-55-milyar-dolar/1488949>
- Dömbekci, H. A., & Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), Article Özel Sayı 2. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- Durmuş, M. E. (2021). Osmanlı Para Vakıfları Ve Nakit İşletme Yöntemleri (Araştırma Raporları/ 16; İKAM Araştırma Raporları/İslami Sosyal Finans No:16). İslam İktisadi Araştırma Merkezi. <http://dx.doi.org/10.26414/icr0006>
- El-Mevdudi, E. A. (2018). Faiz. Hilal Yayınları.
- Erbay, C. (2006). Nafaka. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>
- Erdoğan, F. (2021). Karz-ı Hasen’in Sosyo-Ekonomik Etkileri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 89-104.
- Erkal, M. (2013). Zekat. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#1>

- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı. İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi, 37-64.
- es-Sadr, M. B. (1991). İslam Ve İktisadi Ekoller (S. Namdar, Çev.; 1. Baskı). Akademi Yayınları.
- Eş-Şeybani, M. E. G. (2022). Helal Kazancın İlkeleri. Takdim. <https://books.google.com.tr/books?id=bocszwEACAAJ>
- Fidan, M. (2024). Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), Article 2. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1466489>
- Genç, A. T. (2019). Türkiye’de karz-ı hasen sandık uygulamaları: Nitel bir araştırma [PhD Thesis]. Sakarya Üniversitesi (Turkey).
- Gümüştekin, İ. H. (2021). Hz. Peygamber (Sav) Döneminde Ekonomik Hayat. T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Güngör, K. (2022). İslam İktisadının Felsefesi Ve Fikri Kaynakları. İçinde A. Ulusoy (Ed.), İslam İktisadında Güncel Konular: Teori Ve Uygulama (1. Baskı, ss. 19-53).
- Gürbüz, H. Z. (2021). Karzı Hasen’in İktisadi Önemi Ve Günümüzdeki Uygulamaları. Uluslararası Finansal Ekonomi Ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi, 2(2), 119-129.
- Habergetiren, Ö. F. (2017). İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybının Ödenmesini Gerektiren Esaslar. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 1(1), 19-31.
- Hamidullah, M. (2003). İslam Peygamberi (2.). İmaj.
- Hazıroğlu, T. (2021). İktisadi Dayanışma İçin Yeni Bir Sistem Olarak Enflasyona Endeksli Tl Ve Karz-I Hasen Fonu. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 7(2), Article 2.

- İKSAR. (2025). İslam İktisadı Araştırma ve Uygulama Derneği. <https://iksar.org.tr/>
- Jaber, J. (2022). Vakıfların İslam İktisadının Gelişmesindeki Etkisi [Doktora Tezi]. T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı.
- Kaan, E. O. (2021a). Faize Alternatif Bir Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen Yerine Zekât. BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 605-621.
- Kaan, E. O. (2021b). İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kahriman, E. (2020). İslam Hukukunda Günümüz Mikro Kredi Yerine Karz-I Hasen [Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Kal'a, A. (2003). Lonca. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lonca>
- Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği. (2025). KAMBERDER. <https://kamperder.org/>
- Karakoç, S. (2022). İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü (19. Baskı). Diriliş Yayınları.
- Karaman, H. (2003). Kur'an Yolu: Türkçe meal ve tefsiri: C. 1. cilt. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karaman, H. (2012). İş ve Ticaret İlmihali. İz Yayıncılık.
- Karzı Hasen Vakfı. (2025). <https://karzihasenvakfi.com/>
- Katar, M. (2022). Kefaret. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefare#1>
- KAYA, S. (2019). Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması (1. Baskı). ENSAR Yayınları.

Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik>

Kazıcı, Z. (2003). İslam Medeniyeti ve Müesseseleri tarihi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları.

Korkut, L. (2010). Sosyal Politika. Seçkin Yayıncılık.

Kutub, S. (2021). İslam'da Sosyal Adalet. Beka Yayıncılık.

MÜSİAD. (2025). Karzı Hasen Sandığı. <https://www.karzihasen.org.tr/>

Narin, İ. (2009). Kua'an ve Sünnet Açısından Kurban İbadeti [Doktora Tezi]. T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı.

Orman, S. (2014). İslami İktisat Değerler ve Modernleşme Üzerine. İnsan Yayınları.

Öğüt, S. (1996). Fidyeye. TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/fidyeye>

Özakkaş, M. (2021). İslam'ın beş şartından: Oruç. İslam Medeniyeti Dergisi, 1(5), Article 5.

Özdemir, M. (2020). 40 Soruda Karz-I Hasen (1. Baskı). İktisat Yayınları.

Özdemir, M., & Tuti, G. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), Article 2. <https://doi.org/10.57115/karefad.1331759>

Özek, A. U. (2025). Kur'an'daki Zekat-Faiz Karşılaştırmasının İktisadi Açıdan Değerlendirilmesi. Journal Of İslamic Economics, 1, 49-68.

Paranın değerinde artma veya azalma olması halinde karz (ödünç) veya alışveriş sonucu oluşan borçlar nasıl ödenir? : Din İşleri Yüksek Kurulu: kayaDini Bilgilendirme Platformu. (2023). Din İşleri Yüksek Kurulu.
<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/959/paranin-degerinde-artma-veya->

azalma-olmasi-halinde-karz-odunc-veya-alisveris-sonucu-olusan-borclar-nasil-odenir

Parlatır, İ. (1988). Türk Dil Kurumu. İçinde Türkçe Sözlük (8., ss. 564-565). Türk

Tarih Kurumu Basım Evi.
<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=590586&materialType=KT&query=Di>
l+bilim.

Sağlam, H. (2016). İslam Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası Mıdır? Universal Journal of Theology, 1(1), 1-19.

Sancar, M. A. (2021). Yoksulluğun giderilmesinde karz-ı hasen müessesesi: Tekarüz ve karz-ı hasene dayalı mikrofinans modeli önerisi [doctoralThesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi].
<http://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/4583>

Solmaz, Y. (2023). Yemin Lafızlarının Hüküm İfade Etmesinde Örfün Etkisi. Amasya İlahiyat Dergisi, 21, Article 21. <https://doi.org/10.18498/amailad.1332945>

Tabakoğlu, A. (2013). İslâm iktisadına giriş (3. Baskı). Dergâh Yayınları.

Tekin, H. (2021). Yoksullukla Mücadele Anlamında Vakıfların Sosyo-ekonomik Hayattaki Rolü (Z. Özbek & F. Bulut, Çev.). İçinde L. Sunar (Ed.), İslam İktisadında Sosyal Adalet (2., ss. 197-225). İktisat Yayınları.

Toksarı, A. (1994). Dilencilik. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dilencilik#1>

Türkan, Y. (2019). 33 Soruda İslâmî Finans Ve Bankacılık.

Türkiye Diyanet Vakfı Resmi Web Sitesi. (2025). Türkiye Diyanet Vakfı Resmi Web Sitesi. <https://tdv.org/tr-TR/>

Ülev, S. (2021). İslami Mikrofinans Programlarının Etkinliği: İksar Karz-ı Hasen Örneği [Doktora Tezi]. T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yaran, R. (2022). Kefaret. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefare#2-fikih>
- Yaşar, M. A. (2020). Fıkḥî Açından İnfak. Avrasya Sosyal Bilimler Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(12), 44-66.
- Yavuz, Y. V. (1996). Fitre. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitre>
- Yitik, A. İ. (2007). Oruç. İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi: C. 33. (ss. 414-416). <https://islamansiklopedisi.org.tr/oruc>
- Yüce, M., & Çelik, M. (2018). Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 69, Article 69.
- Zaim, S. (1987). Vakıfların milli ekonomiye etkileri.
- Zaim, S. (2013). İslam ekonomisinin temelleri. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. <http://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/203>
- Zeytinoğlu, E. (1985). Ekonomik Sistemler (Marmara Üniversitesi Yayınevi Kitap Koleksiyonu; Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). Marmara Üniversitesi; No: 429. <http://hdl.handle.net/11424/5477>
- Zukhurov, M. (2022). İslam İktisadı Ve Toplumdaki Yoksulluğu Giderme İşlevselliği [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

EK 1: BİNGÖL İLİNDE UYGULANAN KARZ-I HASEN ÖRNEKLERİ

Katılımcıların ifadelerinden Bingöl ilinde uygulanan çeşitli karz-ı hasen uygulamalarının olduğuna ulaşılmıştır. Bingöl ilinde uygulanan karz-ı hasen modelleri ile ilgili bulgular beş farklı grupta incelenmiştir.

- a) Katılım Finans Kurumları
- b) Karz-ı Hasen Sandık Uygulaması
- c) Altın/Döviz/TL Günü
- d) Bankaların Karz-ı Hasen Hesabından
- e) Devlet Destekli Hibeli Veya Hayvan Kredisi
- f) Bireysel Karz-ı Hasen Uygulamaları

1.1. Katılım Finans Kurumları

Onun haricinde bir de bu işte emin evim, huzur evim dediklerimiz var ama onlarda da şey var. Yine gün mantığı var. Yalnız orada örneğin adam şey parası kesiyor işte hizmet bedeli diye, belli bir miktar para kesiyor. Yani tamamen karşılıksız bir para değil orada. Ama bankalara göre çok çok iyi. Onun da dezavantajı var. Yani ki araba aldığınız zaman ya da ev aldığınız zaman yarısını ödedikten sonra sıra size geliyor. Gelir kalan paranın yarısını yani yarından bir fazla ödediniz. Arabayı size aldirtıyor ya da evi size aldirtiyor sonra ipotek koyuyor bu malın üzerine diyor ki arkadaş bu para bitene kadar sen bu arabayı satamazsın, bu evi satamazsın ya da bu arsayı satamazsın. Kendini güvenceye almak için. Bizim arkadaşlardan biri yapmıştı. 200 bin TL'ye girmişti. O zaman orta seviyede bir araba geliyordu. Araba bu seneye nasip oldu aldı. Yani istediği arabanın çok çok altında. 2 yıl önce başlamıştı. Bu sene sıra geldi. Bu sene de yani düşünün o istediği arabanın çok çok altında bir araba oldu. Çünkü bir değeri yok. Şu anda Türkiye şartlarında TL üzerine girilemez böyle. Ha ne olur ya altın üzerinde ya da dediğimiz gibi her ne kadar istemesek de Euro ya da dolar üzerinden yani. Döviz üzerinden girilmesi lazım. Çünkü en azından değer kaybetmiyor. [16. Katılımcı 18.08.2024]

1.1.1. Katılım Finans Kurumları İle İlgili Niteliksel Bir Değerlendirme

Katılımcının ifadesi, faizsiz finansman modelleri arasında yer alan tasarruf finansman şirketlerine (ör. “Emin Evim”, “Huzur Evim”) ilişkin karmaşık bir

deneyimi ve gözlemi yansıtmaktadır. Her ne kadar bu kurumlar, konvansiyonel bankacılığa alternatif olarak faizsiz yöntemler sunduklarını iddia etseler de uygulamadaki bazı unsurlar – örneğin “hizmet bedeli” adı altında yapılan kesintiler, ödeme bitene kadar mallar üzerine konan ipotek gibi güvenceler – sistemin tamamen karşılıksız ve yardımlaşma temelli olmadığı algısını oluşturmaktadır. Bu durum, faizden uzak durmak isteyen bireyler açısından önemli bir ikilem doğurmaktadır: Etik hassasiyetlerle faizsiz modele yönelen bireyler, karşılaştıkları şartlar nedeniyle aradıkları güven ortamını tam anlamıyla bulamamakta; sistemin adil olup olmadığı konusunda tereddüt yaşamaktadır.

Mülakat verisinden anlaşıldığı üzere katılımcı, bu kurumların banka sistemlerine göre daha iyi bir alternatif olduğunu kabul etmekle birlikte, yaşanan bazı gecikmelerin ve sistemdeki parasal değer kaybının önemli bir dezavantaj oluşturduğunu da açıkça dile getirmiştir. Özellikle teslimat sırasının geç gelmesi ve enflasyon nedeniyle taahhüt edilen varlığın (örneğin bir otomobilin) satın alındığında ilk hedeflenen değer çok altında kalması, sistemin ekonomik sürdürülebilirliğine dair soru işaretleri doğurmaktadır. Katılımcının aktardığı örnekte, yaklaşık iki yıl süren bekleme süreci sonunda elde edilen aracın, başlangıçta hedeflenen arabanın oldukça gerisinde kaldığı ifade edilmiştir. Bu durum, sistemin zaman içinde birikimin reel değerini koruyamaması nedeniyle kullanıcıları mağdur edebileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda, katılımcının önerisi, TL üzerinden sistemlere katılmanın ekonomik gerçeklikler karşısında riskli hale geldiğini, bu nedenle altın ya da döviz gibi daha istikrarlı para birimlerinin tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yüksek enflasyon ortamında, katılım finans kuruluşlarının sunduğu modellerin daima reel piyasa dinamikleriyle uyumlu olması gerekmektedir. Katılımcının deneyimi, sadece bireysel bir memnuniyetsizlik örneği değil; aynı zamanda faizsiz finans kurumlarının güven, şeffaflık ve enflasyona karşı dayanıklılık konularında daha güçlü yapılar kurması gerektiğine işaret eden değerli bir saha bulgusudur.

1.2. Karz-I Hasen Sandık Uygulaması

1.2.1. Bingöl Karz-I Hasen Uygulaması

28. Katılımcı (21.10.2024) ile yapılan mülakatta katılımcının ifadelerinden bir karz-ı hasen sandık uygulamasının hem kurucusu hem yöneticisi olduğu bilgisine ulaşıldı. Araştırmacı yarı yapılandırılmış nitel araştırmanın verdiği esneklik ile bu

sandık ile ilgili sorular sorarak Bingöl ilinde uygulanan gayr-i resmi Karz-ı Hasen sandık uygulaması ile ilgili bulgular elde edildi. Ayrıca 29. Katılımcı ise bu gayr-i resmi karz-ı hasen sandık uygulamasının katılımcılarından birisidir. Ona da sandığa nasıl katıldığı ve ne gibi faydalarının olduğu ile ilgili sorular sorarak bilgilerin güvenilirliğini teyit ettik. İki katılımcının ifadeleri de herhangi bir tezatlık oluşturmadığı konusunda güven vermektedir. Söz konusu mülakat 21.10.2024 tarihinde katılımcının işyerinde gerçekleştirilmiştir.

TABLO 4: BİNGÖL KARZ-I HASEN UYGULAMASI

Kuruluş Yılı	2022
Kuruluş Yeri	Bingöl
Kuruluş Amacı	Yardımlaşma - İslami Finansın Uygulanabilir Olduğunu Göstermek
Katılımcı Sayısı	40
Yeni Üye Alımı	Kefillerce
Teminat	Yok
Birikim Cinsi	Tl
Aidat Miktarı	1000 Tl – 2000 Tl
Aidat Verme Sıklığı	Tek Seferlik
Maximum Karz Miktarı	10000 Tl
Karzın Kime Verildiği	Üyelere
Karz Verilme Sırası	Başvuruya Göre
Maximum Taksit Sayısı	3 Taksit

Bu bulgular önceden hazırlanan soruların sonunda araştırmacının kazara karşılaştığı bu sandık hakkında sorduğu sorular üzerinden detaylandırılmıştır. Araştırmacının soruduğu sorular ve 28. Katılımcının verdiği cevaplar;
-Araştırmacı: Sizin yaptığınız bir uygulamadan bahsettiniz öncesinden.
-Katılımcı 28: Evet, küçük çaplı bir kurum evet.

1. Kuruluş amacı ve işleyişi hakkında bilgi verebilir misiniz?

“Yani borç alırken ve insanların borçlanma ile ilgili ihtiyaçlarını gözlemlerken, borç almak konusunda faize bulaşmak istemeyenlerin zorlandıklarını hem akademik çalışmalar yaparken hem de sosyal hayatta gözlemlerimle tespit ettim. Bunu küçük çaplı bir girişimle ortaya koymaya çalıştım. Amacım hem İslami finansın uygulanabilir olduğuna insanlara inandırmak, bunu göstermek. Hem de Müslümanlar güven tesis ederek ekonomik anlamda da birbirlerine destek olabilirler. Bunu göstermeye çalışıyorum aslında.”

“Bir tane üye ile her bir üyeden 2000 liralık aidat alarak tek seferlik bir havuz oluşturduk. Herkes 2000 liralık vermedi. Dolayısıyla şu anda 40 kişilik 56.000 TL'ye tekabül eden bir havuzumuz var. Bu havuzu ben yönetiyorum.”

2. Katılımcılar nasıl ve ne kadar ödeme yapıyorlar?

“Havuzla üye olan kişiler borç almak istediklerinde beni arıyorlar. Şu an maksimum 10.000 lira borç veriyoruz üyelere. Bu şey borcu maksimum 3 ay içerisinde ödemelerini istiyoruz üyelere. Genellikle mümkünse eşit taksitler yapıyoruz. 10.000 ise 3.000, 3.000, 4.000 ya da 3.500, 3.500, 7.000, 3.500, 3.500, 3.000. Toplam 10. bin şeklinde. Ama bunun 10 binden daha az borç talep edenler de oluyor. 5 bin istiyor, 5 bin veriyoruz. 5 bin ve 6 borçlanmaları tek taksitte geri alıyoruz. 5 bin üstü olanlara da talep olursa 3 taksitte geri alıyoruz. Dediğim gibi talepler bana iletiliyor.”

3. Aldıkları fonu hangi alanda kullanıyorlar?

“Üyelerin borç alma gerekçelerini sormuyoruz. Böyle bir teferruatı girmiyoruz. Şu an için böyle ama ilerleyen zamanlarda havuzumuzu büyütmeyi de düşünüyoruz. O zaman işin teferruat kısmına gireceğiz.”

4. Bu uygulamanın nihai hedefi nedir?

“Bu uygulamamızın nihai hedefi ilimizde bir vakfa dönüşmek. Karz-ı Hasen Vakfı'na dönüşmek. Bu vakıf aracılığıyla özellikle ihtiyaç sahibi ancak güvenilir. Borcunu geriye ödeyeceği konusunda güven vermiş kişilere borç vermek ve insanların faizli bankalarla ilişkisini zayıflatmak, oralara muhtaç olmalarını engellemek. Bununla ilgili bir tane Türkiye'de şey var. Karz-ı Hasen Vakfı diye İstanbul merkezi bir vakıf var. O vakıf sadece evlenmek isteyen gençlere faizsiz krediler veriyorlar. Biz onu sadece evlenmek isteyenlere değil, herhangi bir gerekçeyle paraya ihtiyacı olanlara faize bulaşmamaları için tabi belli kriterler getirerek borç vermeye yönelik bir vakfın dönüştürümü. Nihai hedefimiz.”

5. Hangi aralıklarla üyelerden havuza para yatırmasını talep ediyorsunuz?

“Yok, şöyle tek seferlik 1000 lira aldık ilk projeye başladığımızda. 40 bin lirayla havuzu başlattık. Amacımız küçük rakamlarla biraz insanları ikna etmek. İşin olurluğunu göstermek. Bak bu işe yarıyor bu proje vesaire deyip başlamak. Rakam büyüyünce biraz insanlar uzak durabiliyor. Sonra ilk yıl başarılı olduktan sonra ikinci yıl birer bin lira daha ilave havuza talep ettik. O talebi her üyelerin tamamı ikinci bin lirayı vermediler. 16 kişi verdi. Şu an 56 bin lirayla onu yapıyoruz. O 16 kişiyi de ikna edip havuzu arttıracamız inşallah yakın zamanda. Önümüzdeki yıllardan itibaren işte biner bin daha alıp havuzu yükseltince borç vereceğimiz tutarları da arttıracamız. Şöyle deneye deneye yapa yapa eksikleri göre göre ilerliyoruz. Biraz hızlı ilerlemenin riskleri var. Şu an sistem bu şekilde işliyor.”

6. Bu uygulamanın ne gibi katkısı oldu?

“Şöyle kabaca bir sonuçtan bahsedebilirim. Özellikle acil ihtiyaçları olup bunu kredi kartlarıyla çözmeye çalışan arkadaşların, üyelerinin ihtiyaçlarını ciddi bir şekilde giderdik hamdolsun. İkincisi kredi kartlarında asgari ödemeleri yaparak sürekli amiyane bir tabirle takla attırmaya, borçları takla attırmaya çalışanları da toparladık. Hatta bunların büyük bir kısmı eşide çalışan, eve çift maaş giren ailelerde oldu. Onların kredi kartları takla attırma mevzularında biraz onları kontrol altına aldık hamdolsun. Onun dışında da böyle acil mesela arayıp işte 5 bin lira paraya ihtiyacım var. İşte 10 gün sonra hemen ödeme yapabilirim deyip para isteyen üyelerimiz de oluyor. Onlara da hemen aktarma yapıyoruz.”

“Borç aktarmaları kesinlikle üyenin kendi IBAN hesabına yapıyoruz. Elden ödeme veya başka hesaplardan aktarma yoluyla ödemeleri kabul etmiyoruz. Ben kendime ait bir banka hesabı açtım Kuvvet Türk'ten. Karzı Hasan ile ilgilendiğimiz için geleneksel bir bankadan hesapla bu işi zaten yapmamız doğru olmazdı. Kuvvet Türk'te benim adıma bir hesap var. Hesap şeffaf isteyene programın başladığı tarihten itibaren dökümlerini veriyoruz. Ayrıca bir tablom var. Genellikle ödemeleri 15'inde alıp borç vermeleri de 15'inde yapıyoruz. 15'inde gelen ödemeleri bir tabloma, Excel tabloma kaydediyorum. Oradan gelir giderleri, taksitleri vs. kontrol ediyorum. Kasamda tutunca problem yaşanmıyor. Şu ana kadar bir sorun yaşamadık. Şu ana kadar borcun vadesini erteleyen, genellikle 15'inden 15'ine ödemeleri alıyoruz dedim ya, 15'inden sonraya ödemeyi bırakan çok böyle istisna birkaç örnek oldu. Onlar da üyemizin olağanüstü şeyler yaşamasından dolayı bir hafta, 10 gün, maksimum bir

aylık 1-2 tane ödeme ertelendi. Bu da toplam ödemelerin belki %5'ine ancak denk gelir yani. Geri ödemeye ilgili hiçbir sorunumuz yok hamdolsun.”

7. Kasa olarak dediniz gibi katılım bankalarımı mı kullanıyorsunuz?

“Evet, şöyle, paranın tutulduğu hesap Kuveyt Türk'ten bir hesap. Karşı tarafın hesapları başka bankadan olabilir.”

8. Üyelerden istediğiniz şartlar var mı, mesela bir katılımcı girmek isterse ona nasıl bir şart koyuyorsunuz?

“Şöyle, üyelerin %90'ı hatta %95'i benim bizzat tanıdığım güvenilir insanlardan oluşuyor. Bunlar içerisinde memur da var, esnaf da var, bir firmada çalışan işçi de var. Yalnız 4-5 tane benim bizzat tanımadığım üye de var. Orada da şöyle bir yol izledim. Örneğin benim yakinen tanıdığım ve havuza dahil olmuş bir üye, başka bir yakınının sırf Müslümanca bir girişim olan bu Karz-ı hasen modeline dahil olmak istemesiyle o kişileri de dahil ettim. Ancak orada şöyle bir şart koştum. Eğer benim bizzat tanımadığım kişiyi sisteme dahil edersek o kişinin geri ödemeye ilgili sorunlarında sorumluluğu referans olan kişiye yükledik. Dolayısıyla böyle bir önlem alarak sisteme dahil ettim. Ama onun dışındaki kişilerin tamamının geri ödemesiyle ilgili sorun olması durumunda risklerin tamamını ben karşıladım. Ben karşılayacağım. Daha doğrusu bunu taahhüt ettim. Hatta projeyi başlatmadan önce Karz-ı hasen Yönetmeli diye bir yönetmelik de yazdım. O yönetmelikte bu bahsettiğim geri ödeme riski söz konusu olduğunda kim sorumlu alacak diye bunu orada da taahhüt ettim. X kişisi eğer birinin referansına gelmemiş, direkt benim referansıma havuza dahil olmuşsa o geri ödemez, borcu hiçbir surette ödemezse borçlandığım miktarın tamamını ben karşılamayı taahhüt ettim. Ama referans olan referanslı bir kişinin ödememesi durumunda borcu referanslı kişinin ödemesi gerektiğini karşı tarafa söyleyip taahhüt alarak yaptık.

9. Sandıktan Üyelik İptali Nasıl Olur?

“Şöyle sistemden dilediği zamanda ödediği rakamı alarak ya da bu rakamı bu havuza hibe ederek çıkışlar da mümkün. Böyle kimseyi sıkboğaz etmiyoruz. Yani bir kişi dese ki ben bu sistemden çıkıyorum, bu saatten sonra ben yokum, ödediğim işte 1000 liraysa 1000 lira, 2000 liraysa 2000 lira bunu kendisine iade ederek sistem çıkmasını kolaylaştırabiliriz. Ya da kişi der ki ben bu ödediğim kısmı 1000 lira, 2000 lirayı Allah rızası için hibe ediyorum bu havuza. O hibeyi de kabul ederiz. Eğer model işte başarısız olur, bu havuzu dağıtmamız gerekirse parasını alıp çıkmamış yani hibe

etmiş kişilerin paralarını bir hayır kurumuna hibe ederek bu şekilde tasfiye ederiz. Bunu da zaten bahsettiğim yönetmeliğimize yazdım. Bunu da arkadaşlara bildirdim. Çünkü her girişimin başarılı olması gerekmiyor. Çok şükür yaklaşık iki senedir bir problem yaşamadık ama yaşasaydık böyle bir çözüm bulacaktık. Deneyimleyip tecrübe edindikten sonra üye sayısını artırmayla ilgili bir duyuru yakın zamanda yapabiliriz. Böyle bir düşüncem var. Onun dışında üyelerin tavsiyesiyle başkalarını da ekleyebiliriz. Yeni üyelere açığız. Yeter ki güvenilir olsun. Sistemin işleyişine engel olmaz.”

10. Enflasyon karşısında değeri değişen tl için burada bir problem olur mu?

“Şöyle, enflasyonla ilgili riskler var ve üyeler bu anlamda bir sürü teklifle geldiler. Bazı üyeler altın hesabı yapalım, bazı üyeler döviz havuzu olsun vs. Döviz de verelim, döviz de alalım. Bu teklifleri aldık. Yalnız başlangıç zamanında bunlarla çok ilgilenemezdik. Çünkü sistemin yönetimini tamamen bir kişi yapıyor, ben yapıyorum. Dolayısıyla işte alış kur kurlarını ödeme için satış kurlarını vesaire bunları böyle tek tek hesaplamak vesaire biraz karmaşıklığa sebep olabilirdi. Dolayısıyla hani şu an için böyle bir şeyimiz yok ama fikir olarak aklımızda. İlerleyen zamanlarda havuz büyürse altın hesabına dönüştürerek, dövizden ziyade altın hesabına dönüştürerek altın borç verme şeyine geçebiliriz ama küçük küçük borçları için havuzdan insanlar borçlandığı için rakamlar çok yüksek değil. Dolayısıyla enflasyon karşısındaki şeyimiz riskimiz de az. Ama havuz büyürse bunu yapabiliriz. O aklımızda. İlerleyen zamanlarda üyelerle istişare ederek o yola gideceğiz.”

29. Katılımcı 22.10.2024

Borç verme ile ilgili sorulardan sonra dile getirmiştir.

“Karz-ı hasen Bingöl'de uygulanan bir şeyimiz var da bundan bahsedeyim. Evet, bir ilk düzeyde, böyle 40 kişiyle oluşan bir karz-ı hasan vakfı var.

Araştırmacının sorduğu sorular ve 29. Katılımcının verdiği cevaplar;

1.Nasıl dahil oldunuz?

“Bir arkadaşımızın refakatinde biz de o fona katıldık. Tabii o fonun bizlere vaat ettiği tutar küçük tutarlar ama en azından işte böyle günlük ihtiyaçlar, beklenmedik bir şey olduğunda oradan istifade edebiliyoruz yani. O da en azından bizi faizli bankaların kapısından gönderiyor. Ufak ihtiyaçlarımıza. O da bizim için faydalı bir işler geliyor açıkçası.”

2.Biraz açabilir misiniz? Nasıl girdiniz ve ne tür faydalar gördünüz oradan?

“Karz-ı hasen ...(28. Katılımcı) isimli bir arkadaşımızın fikriydi. O inşa etti, bizlere açıkladı. İşte biz Müslümanların faize bulaşmaması, bir güven ortamıyla birbirimize borç verelim, insanları işte finans kurumlarından alalım diye küçük meblağlar da olsa öyle başlangıçta küçük tutarlarla bu işe girdik. 40 kişi bin veya iki bin TL'lik yani paralarla bir havuz oluşturuldu.”

3.Havuzdan hiç borç aldınız mı?

“Ben mesela geçen ay 5 bin TL oradan aldım. İki taksitle 2,5-2,5 ödemek suretiyle. Bu şekilde bu şeye dahil olduk. Yani bu birçok arkadaşımızı ben işte kredi kartı borçlarından işte asgarisini ödeyen arkadaşlarımız için faydalı oldu. Bir de dediğim gibi böyle hayatın bazen ani sürprizleri olabiliyor. O an da belki bir şahıstan istemeye yüz tutmadığım durumlarda veya faizli bankalara itikaden gitmenin sakıncalı olduğu bilincine vardığımızda en azından yakınımızda böyle Müslümanların inşa etmiş olduğu bir müessese var. Biz de buradan para çekelim sonra katkıda bulunalım şeklinde gerçekleşir, diyebilirim.”

1.2.1.2. Bingöl Karz-ı Hasen Uygulaması Hakkında Ve Genel Değerlendirme

Bu çalışmanın saha araştırması kısmında elde edilen en dikkat çekici bulgulardan biri, Bingöl’de 2022 yılında başlatılan Karz-ı Hasen uygulamasıdır. Gönüllü bir girişimle temellendirilen bu uygulama, hem İslami finans ilkelerine dayalı olması hem de somut bir dayanışma modeli sunması açısından dikkate değerdir. Sistemin merkezinde faizden uzak durma motivasyonu, güvene dayalı finansal ilişki kurma arzusu ve düşük gelirli bireylerin finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırma amacı yer almaktadır.

Söz konusu uygulama, 40 kişilik bir topluluğun 1000 ila 2000 TL’lik tek seferlik katkılarıyla oluşturulan yaklaşık 56.000 TL’lik bir havuzla hayata geçirilmiştir. Yönetimi bireysel olarak yürüten kurucu, yüksek düzeyde şeffaflık ve güven odaklı bir yöntem benimsemiştir. Katılımcılara 10.000 TL’ye kadar borç imkanı sağlanmakta ve geri ödemeler maksimum üç ay içerisinde yapılmaktadır. Bu yapı, özellikle küçük çaplı ama sıkça yaşanan finansal sıkışıklıklara hızlı çözümler üretmektedir.

Uygulamanın işleyişinde dikkat çeken yönlerden biri de kefalet sistemidir. Katılımcıların büyük kısmı doğrudan kurucunun tanıdığı kişilerden oluşmakta; yeni

katılımcıların ise referans gösterilmesi ve referansın sorumluluk alması şart koşulmaktadır. Bu durum sistemin güven temelli yapısını güçlendirmekte ve ödeme aksaklıklarının önüne geçmektedir. Uygulama boyunca geri ödemelerde ciddi bir sorun yaşanmadığı, sistemin işlerliğini ve katılımcılar arası güveni pekiştirdiği görülmektedir.

Sistem tamamen TL üzerinden işlemekte olup, ilk aşamada altın ya da döviz gibi değerli varlıklarla çalışılmamıştır. Bunun temel nedeni, yönetimin tek kişi tarafından yürütülmesi nedeniyle karmaşıklığın önlenmek istenmesidir. Ancak ilerleyen aşamalarda altına dayalı modele geçiş yapılabileceği belirtilmiştir.

Katılımcı görüşlerinden alınan örnekler, sistemin özellikle banka kredilerine başvurmadan çekinen, kredi kartı borcunu çevirmeye çalışan bireyler için nefes aldiren bir alternatif oluşturduğunu göstermektedir. Borç alma sürecinde herhangi bir sorgulama yapılmaması, güven ve saygıya dayalı bir ortam yaratmakta; ödemeler yalnızca IBAN yoluyla yapılmakta, elden işlem kabul edilmemektedir.

Bu deneyim, özellikle şu yönlerden güçlü bir uygulama örneği sunmaktadır:

Gönüllülük ve güvene dayalı katılım, şeffaf yönetim anlayışı, kefalet ve referans sistemiyle üyelik kontrolü, sadeliği koruyarak sistemin sürdürülebilirliğini sağlama çabası.

Ancak bazı yönlerden geliştirmeye açık taraflar da bulunmaktadır: Aidatların tek seferlik olması, uzun vadede fon büyümesini sınırlayabilir. Borç verme miktarı ve sayısı sınırlı kalmaktadır. TL bazlı sistem, yüksek enflasyon ortamında değer kaybı riski taşımaktadır.

Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, Bingöl Karz-ı Hasen uygulaması, yerel ölçekte oldukça başarılı bir örnek olarak öne çıkmakta; önerilen modelin sahada işlerliğini destekleyen güçlü bir saha verisi sunmaktadır. Bu uygulamanın vakıflaşma hedefiyle genişletilmesi, hem daha kurumsal bir yapıya ulaşılmasını sağlayacak hem de farklı şehir ve topluluklara model olabilecek nitelikte bir yapı oluşturacaktır.

1.3. Altın Ve Döviz Günü Uygulamaları

[24. Katılımcı 27.08.2024]

“Mesela şu an kendimiz mesela altın günü falan yapıyoruz. İhtiyacı olan kişilere öncelik falan veriyoruz, ihtiyaç sahiplerine falan. En azından bu vesileyle o kişinin

krediye bulaşmasını engelliyoruz. Daha sordunuz ya birine borç verdiniz mi falan diye sormuştunuz. Şimdi bu arkadaş falan da şey alacaktı, rapor üzerine araba alacaktı, parası eksik vardı ciddi manada. Şimdi ya bu krediye bulaşacak ya da bir yerlerde borçlanacak. Şimdi baktığımız zaman herkes vermiyor şu an. Ciddi manada borç isteyenlere karşı bir güvensizlik oluştuğundan dolayı millet borç da vermek istemiyor. Ya da kendi gelirini, mal varlığını insanlardan saklamak istediklerinden dolayı vermiyorlar. Biz de şunu dedik, en azından bu insanın ihtiyacı giderilsin. O ihtiyaca binaen bir oluşum oluşturduk. Tabii. Kalktık kendimiz verdik. O borç verdiğim kişiyi sonraki süreçlerde altın günü oluşturdu. Ve bu altın günü vesilesiyle borç verdiğim insanların borçlarını da zamanda ödemiş oldular. Ödemiş oldular. Aslında onlar da rahatladı.”

-Nasıl bir faydası görüldü?

“İhtiyaç şöyle bir faydası oldu. Herkesin sıkıntısı giderilmiş oldu. Birikim yapmış oldu. Faize bulaşmadan da birikim yapabileceğini en azından bir şey oluşmuş oldu. Altın günü oluşturduğumuz kişiler arasında.”

- Peki, ortada bir güvensizlik oldu mu?

“Yok, sıkıntı olmadı. Genelde memur olan kişiler altın günü bir süreliğine girdiği zaman, 15-15'inde maaşlar yatıyor. Bunları da o gün sıra kimdeyse ona atıyorlar. İnşaatçı çalışan kişiler vardı. Onların 15'inden 15'ine maaşların yatmasında düzensizlik oluyordu. Onlar da, hani falan gün kesin veririm diye sözleşiyorduk ve o zaman geldiği zaman da veriyorduk. Ya sıkıntı olmuyor yani güvensizlik çok yok, yani suiistimal edilmiyor, suiistimal açık bir şey değil.”

“İşte mesela bu gün olayları günümüzde özellikle memurlar arasında çok fazla yaygın. Her ay diyelim 500 dolar, bir altın ya da herhangi bir şey şeklinde yılda bir size sıra geliyor. Bu aslında size bir ekonomik rahatlık, ferahlık sağlıyor. Çünkü siz parayı değer kaybettirmeden, mesela altın verdiğinizde herhangi bir değer kaybı da olmuyor. Şu kadar altın aldım, altın şu anki Türkiye ekonomik parametreleri düşündüğümüzde altın her zaman değer kazanıyor. En azından paranız da değer kaybetmiyor. Herhangi bir faiz işine de bulaşmamış oluyorsunuz. Birikim de yapmış oluyoruz.” [20. Katılımcı 20.08.2024]

“ Ama kendi arkadaş çevremizde bir altın günü olayımız oldu. Çok memnun kaldım. Biz 10 kişiydik. Her ay önceden belirlediğimiz bir kişiye 5'er gram Önceden belirlediğimiz bir kişiye 5'er gram altın alıp veriyorduk. Has altın olarak. Bu parçada

süre devam etmedi mi? İşte bir tur döndürdük. Bir tur döndürdük. 10 ay boyunca sürdü. 1 yıldan 2 ay kadar az. Ama çok hakkaniyetli, çok hoş bir şekilde aldığımızda hiç kimse mağdur olmadı öyle söyleyeyim. Ve çok idealdi. Yani bunun daha büyüklerinin daha güvenilir bir şekilde yapılması İslami ekonomi açısından da çok makul olur diye düşünüyorum.” [5. Katılımcı 08.08.2024]

1.3.1. Altın/Döviz Günü Uygulamaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme

Bingöl ilinde uygulanan karz-ı hasen modellerinden gün uygulamaları, yerel halk arasında dayanışma ve faizsiz ekonomik destek mekanizması olarak kullanılan geleneksel yöntemlerden biridir. Katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatlar, özellikle altın ve döviz bazlı gün sistemlerinin, faizden uzak durma ve ekonomik ihtiyaçları değer kaybı yaşamadan karşılama amacı taşıdığını göstermektedir.

Katılımcıların çoğu, gün sistemlerinde güven unsurunun temel belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu uygulamaların başarıyla işlemesi, genellikle katılımcıların birbirini tanıdığı ve güvenilir bireylerden oluşan gruplarda gerçekleşmektedir. Özellikle suiistimale açık olmayan, şeffaf bir işleyişin sürdürüldüğü durumlarda mağduriyet yaşanmadığı ifade edilmiştir.

Altın ve döviz bazlı günlerin tercih edilmesinde, TL'nin değer kaybı karşısında katılımcıların birikimlerinin korunma arzusu etkili olmuştur. TL günlerinde ilk alan ile son alan arasında büyük farklar oluşurken, altın ve döviz günlerinde bu tür mağduriyetlerin yaşanmadığı görülmektedir.

Bazı katılımcılar gün sistemlerinde ihtiyaç sahiplerine öncelik verilmesini önererek adalet ilkesinin ön plana çıkarıldığını göstermiştir. Sıra sistemi üzerinden yürütülen bu uygulamalar, hem sosyal yardım anlayışı hem de ekonomik destek olarak değerlendirilmiştir.

Gün uygulamaları, küçük ve gayriresmi yapılar olsalar da Karz-ı Hasen gibi kurumsal modellerle örtüşebilecek özellikler taşımaktadır. Katılımcılar, bu uygulamaların güvene dayalı olması ve faizsiz işlem yürütmesi yönünden İslami finans modelleriyle paralellik taşıdığını dile getirmiştir.

Altın ve döviz günü uygulamaları, Karz-ı Hasen sandığı gibi faizsiz finans modelleriyle benzerlik göstermektedir. Her iki sistemde de güven, gönüllülük ve

ihtiyaca göre öncelik esas alınmaktadır. Ancak Karz-ı Hasen sandığı daha kurumsal, kayıtlı ve denetlenebilir bir yapıya sahiptir. Gün sistemleri daha esnek ve gündelik ihtiyaçlara cevap verirken, Karz-ı Hasen sandık modeli sürdürülebilir bir finansal yapı oluşturmayı hedeflemektedir.

Ezcümle, altın ve döviz günü uygulamaları, toplumsal güvenin canlı tutulduğu ve faize bulaşmadan ekonomik ihtiyaçların karşılanabildiği pratiklerdir. Bu sistemler, özellikle kadınlar, memurlar ve işçi grupları arasında yaygın şekilde uygulanmakta, paranın değerini koruma ve sosyal yardımlaşma misyonunu bir arada sürdürmektedir. Mülakatlar sonucunda bu modellerin sahada etkili bir çözüm sunduğu, hem bireysel hem de toplumsal faydalar sağladığı bulgulardan elde edilmiştir. Karz-ı Hasen sandığı gibi yapılarla birlikte düşünülerek daha sistemli hale getirilebilir ve farklı gruplara hitap edecek şekilde çeşitlendirilebilir. Böylece hem gelenekten gelen bir uygulama korunmuş olur hem de modern finansal sistemlere ahlaki ve insani bir alternatif sunulabilir.

1.4. TL Günü Uygulamaları

“Biz bir ara kendi aramızda aylık iki bin lira alıyorduk. Beş kişiydik. İki ayda ödeme alıyorduk. On ayda bir on maşımızı birden alınca bir yere yatırım yapabiliyorduk. Sırayla bir arkadaşımıza veriyorduk. Elimize toplu para geçtiği için ev yapabildik. Diğer arkadaşlar düğün yapanlar oldu. Taksitlerini rahat ödeyenler oldu. Faize girmeden güzel bir şey oldu.” [9. Katılımcı 11.08.2024]

“Onlar TL olarak girmişlerdi apartmandakiler. TL biraz sıkıntılı. 10 kişi hatta belki daha fazla arttı sayıları. Şimdi ilk alanla son alan arasında ciddi manada şey oluyor mağduriyet oluşturuyor. Bu tartışmalara da sebep oluyor. Hatta daha sonraki zamanlarda bir de süreklilik arz etmiyor.” [24. Katılımcı 27.08.2024]

1.4.1. TL Günü Uygulamaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme

Bu mülakat ifadesi, geleneksel dayanışma pratiklerinden biri olan "TL gününün, faizsiz bir finansman aracı olarak işlev gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcının ifadesinde, küçük bir grup içerisinde belirli bir sıraya göre uygulanan dönüşümlü ödeme sistemi sayesinde, bireylerin toplu paraya ulaşabildikleri ve bu parayı yatırıma dönüştürdükleri vurgulanmaktadır. Ev yapımı, düğün harcamaları ve borç ödemeleri gibi önemli kalemlerin bu sistemle karşılandığı görülmektedir.

Sistem, modern bankacılık yöntemlerine alternatif olarak faiz içermeyen, tamamen güvene dayalı ve kendi içinde işleyen bir mikro finans modeli şeklinde işlemektedir. Beş kişilik küçük bir grupla yürütülmesi, taraflar arasında sosyal güvenin sağlandığını göstermektedir. Katılımcının “faize girmeden güzel bir şey oldu” şeklindeki ifadesi, İslami hassasiyetlerin bu tür uygulamalarda belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu yapı, bireylerin tasarruflarını birleştirerek daha büyük harcamaları karşılayabilmelerini sağlamakta, böylece geleneksel finansal dışlanmışlık sorunlarına topluluk içi çözümler sunmaktadır. TL üzerinden yapılmasına rağmen değer kaybına değinilmemiş olması, uygulamanın enflasyonun gündeme gelmeyecek düzeyde düşük olduğu bir zaman diliminde yapıldığından ötürü enflasyon etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir.

1.5. Devlet Destekli Hibeli Veya Hayvan Kredisi

[13. Katılımcı 13.08.2024]

“Devlet hayvan kredisi şu anda verir hocam, faizsiz diyorlar, amma dosya masrafı bir daha kesiyor o adamlardan.”

Araştırmacı: “Cüzi bir miktar mı yoksa?”

“Yok, cüzi değil, normal biraz fazla da kesiyorlar. Dosya parası diye. Amma nedir onu bilmiyorum. Ama faizsiz diyorlar ya, zamanda öderse, ödemeyi zamanında yapmasa zaten uygulamaya geçiyorlar.”

Araştırmacı: “Bu uygulama hakkında ne düşünüyorsunuz?”

“O iyidir, yani, nasıl iyidir hocam? katkısı oluyor o şahıslara. Durumu iyi olmayan bir insana ona başvuru yapıyor. Ya o, kendine ihtiyacını giderir, ya kendine bir araç alır, ya bir arpa alır, ya bir saman, ya bir-iki tane hayvan alır, şimdi bir iki tane hayvanla ev geçinemiyor. Dört tane hayvan olursa, dört tane ineğinde iki tane tanesi satılsa o ev geçiniyor. Ama bir iki tane satılsa zamanla o arpa samanına yetmiyor. Biraz oradan adam destek alıyor devletten. Yani o şekil düzenliyor. Rahatlanıyor da adam. Ama günü gelirken bir yıl mı birkaç yıl mı veriyor öyle bir şey herhalde. O günü gelirken onu vermesi de bayağı zor olur. O zaman toplu da bulamaz adam. Ne yapıyor? Bir daha bir yerde benden senden borç alıp onu öder. O parayı yer çocuktur masraftır... o parayı yer sonra benden senden alıp vatandaştan alıp devlete ödüyor. O dosya üzerinden bir daha para çekiyor. O şekilde devam ediyor nereye kadar gittiyse. Kredi

kartı gibi ne kadar devam ettiyse o şekil devam eder. O daha berbat. Hiç kullanmasa daha iyi. Hayvan almazsa, 2 yıl sonra bu ödemeyi istiyorum dedi.

Araştırmacı: -Eğer onu hayvancılıkta kullansa onun için çok iyi değil midir? Çünkü onun danası olur, onun sütü var.

-Çok iyidir. Ama günü geldiğinde onun toplanması da biraz. İııı...

Araştırmacı: Mesela günü geldi, ineği satar, hayvanları kar kalır. Yavruları kar kalır, belki sütü kar alır.

-Ama o şekil düşünüp adam alıyor zaten. O şekilde hocam bu gün gelene kadar bir inek ölür, biri geberir, biri kurt yer, biri dana.

Araştırmacı: Onun sigortası yok mudur?

-Var sigorta ya devlet yapıyor. O günü gelmeye kadar yapıyor. Biri yiyecektir, çocuktur, okuldur, velhasıl o günü gelene kadar para gidiyor. Para gidiyor. Para gidiyor, o adam onu ödemesi bayağı zorlanıyor. O zorlandığı zaman ne yapıyor? Ben de senden borç alıyor ödeme yapıyor. Bir daha çekiyor. O şekil devam ediyor. Nereye kadar gitti? O şekil devam ediyor yani.

Araştırmacı: Anladım...

[8. Katılımcı 10.08.2024]

“Şöyle bir şey söyleyeyim hocam, bu devletin çıkardığı %70 hibelik şeyler var. Destek kullanmaları var. Ya inan git, araştı, hani %70 hibe veriyor ya hibe altında. Ya inan adam hibesini alıyor ama ortada bir şey yok. Bir şey yok. Bir şey yok. Arkadaşım bizzat tarımda çalışıyor, Engin diyor, ben istemiyorum fakir adam alsın diyor. Ben istemiyorum ki bir fakir adam alsın. Ya ben diyorum Sen niye öyle düşünüyorsun? Fakir adamı alsın kendine. %70 devlete büyük bir orandır bu. %70 iyi beledir. Fakir adam diyor tamam mesela %70 sen de ilave etmen lazım ki bir şey ürün meydana gelsin.

Doğru mu hocam? Şimdi adam sana çit veriyor, sana hortum veriyor. E su senin kendine getirben lazım? Gübreyi sen kendine alman lazım, fideleri sen kendine alman lazım. E olmayınca ne oluyor? Askıda kalıyor.

E adam ne yapar bu sefer? E bu sefer çitleri aldı çitleri götürdü, parayı nakde çevirdi. Adamın üzerine yürürsen hayvan kayıtlı. Tek şahısta var. Sen gidip kredi çekiyorsun. Hı hı. Hani cüzi bir faiz oranı var. Faiz demeyelim de dosya masrafı altında. Yani iki bin, üç bin lira bir para alıyorlar. Ama iki yüz, üç yüz, dört yüz, beş yüz bin lira para veriyorlar. İki bin lira, üç bin lira bir dosya masrafı altında bir şey

para alıyorlar. Sen aldın, sen o hayvanı bana devrettin. Bu sefer ben gidiyorum ona çek veriyorum. O hayvanı bu sefer ne yap yapıyorum? Diğer arkadaşıma veriyorum. Bu sefer o gidiyor çekiyor. Şimdi tek bir hayvan var ama insan çok. Şimdi bunlar mekanizma yok. Denetleyen mekanizma yok.

E bu işi yapan adam da bunu kredi çıkaran adam da buna yabalanıyor. Diyor sen bana hayvanı getir, diyor ben sana diyor 2-3 bin lira para şey yaparım. Parayı çıkarıyor 2-3 bin lira parasını alıp kendi yerine çekiyor. Diğerini alıyor. Aynı şey. Sistem aynı. Bir tane hayvan ortada var, 10 tane insan var. Ortada üretim yok ama... Bir şey yok. Hayır, hayır, hayır bir şey yok. Ama denetleyen yok. Her şeyimiz bizim böyle. Abi gitsene şu an gitsene bireysel emeklilik adı altında veya bireysel fonlar adı altında bankaya git. Onlar çalışan hepsi onlar şimdi bildiğin rüşvet alan şeylerdir ya. Adam dosyayı şey yapmış, dediğim gibi işte hibeli şeylere şey yapıyor. Adam diyor ki, banım dosyamı öne al diyor. Ben diyor, seni görürüm. E dosyasını öne alıyor, örnek veriyorum 5 bin, 10 bin neyse alıyor. Ama da denetim mekanizması olmadığı için ülkemizin yeri porsiyonu da bu.”

1.5.1. Devlet Destekli Hibeli veya Hayvancılık Kredileri Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme

Katılımcıların ifadeleri, devlet destekli faizsiz ya da düşük faizli kredi uygulamalarına dair toplumsal algının hem umut hem de hayal kırıklığı içeren yönlerini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle hayvancılık sektörüne yönelik sunulan kredilerin, kâğıt üzerinde faizsiz ya da hibe niteliğinde sunulsa da pratikte çeşitli dolaylı maliyetlerle yüklü olduğu belirtilmiştir. Katılımcı 13’ün aktarımında, dosya masrafı adı altında alınan yüksek oranlı kesintilerin, uygulamanın gerçek anlamda faizsiz olma vasfını gölgede bıraktığı ifade edilmiştir. Ayrıca, geri ödeme sürecine ilişkin yaşanan zorluklar ve gelir-gider dengesizliği sebebiyle bireylerin yeniden borçlanmak zorunda kaldığı, bu durumun da bir “borç döngüsüne” yol açtığı dile getirilmiştir. Gecikme hâlinde cezai faiz uygulanmasa dahi, borcun zamanında ödenememesi sistemin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır.

Öte yandan, Katılımcı 8’in değerlendirmeleri, devletin sunduğu hibeli destek sisteminin sahadaki uygulamasına dair ciddi eleştiriler barındırmaktadır. Bu eleştirilerin başında, desteklerin gerçekten ihtiyaç sahiplerine ulaşmaması, gerekli üretim altyapısının eksikliği ve sistemin kolaylıkla suistimal edilebilir oluşu

gelmektedir. Katılımcının verdiği örneklerde, tek bir hayvanın farklı kişiler arasında evrak üzerinde defalarca “devredilmesi”, hem denetim zafiyetini hem de ahlaki yozlaşmayı yansıtmaktadır. Hibe oranlarının yüksek olmasına rağmen eş finansman yükümlülüğünün (gübre, sulama, altyapı gibi ek masrafların) dar gelirli vatandaş için uygulanabilir olmaması, sistemin erişilebilirliğini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır.

Tüm bu veriler, devlet destekli faizsiz ya da hibeli kredi modellerinin hem güçlü hem de sorunlu yönlerini göz önüne sermektedir. Teorik olarak sosyal adaleti ve üretkenliği hedefleyen bu tür uygulamalar, etkin denetim, şeffaf prosedürler ve etik işleyişten yoksun bırakıldığında, hem kamu kaynaklarının israfına hem de toplumda adalet duygusunun zedelenmesine neden olmaktadır. Katılımcılar, sistemin işleyişine dair pratik bilgileri ve bireysel deneyimleri aracılığıyla sahadaki gerçekliği ortaya koymakta; özellikle güven sorununun, şeffaflık eksikliğinin ve yapısal denetimsizliklerin bu tür destekleri amacından saptırabileceğine dikkat çekmektedir.

Bu noktada önerilen yaklaşım, faizsiz finans sistemlerinin yalnızca “kredi verme” boyutunda değil, “üretimi ve dürüst işleyişi teşvik eden bir bütün” olarak ele alınmasıdır. Aksi takdirde, katılımcıların da ifade ettiği gibi, bu sistemler sürdürülebilir sosyal fayda üretmekten uzaklaşıp bürokratik rant ve toplumsal güvensizliğe zemin hazırlamaktadır.

1.6. Bankaların Karz-I Hasen Hesabı

5.sorudan sonra

“Bundan sonra da bazen yine kendi katılım bankasından bize Karz-ı hasen diye bir hesap açmışlar. Aylık 2500 TL'ye kadar bize Karz-ı hasen borç veriyor.

Araştırmacı: Peki diyelim ki o Karz-ı hasen borcu 2000. O zamanında ödeme yapmazsanız banka bu konuda nasıl bir şey yapabilir?

“Ben zamanında ödeme yapmadım. Herhangi bir cezaya uygulama yapmadılar. 3-5 gün geçti. Ben biraz iş yoğunluğu nedeniyle bakamadım. Sonra hesabıma para geçince otomatik hesaptan kesildi.” [2. Katılımcı 22.04.2024]

1.6.1. Bankaların Karz-I Hasen Hesabından Niteliksel Değerlendirme

Bu kısa mülakat kesitinde, katılımcının kendi katılım bankasından “Karz-ı Hasen” adıyla açılan faizsiz kredi hesabına ilişkin deneyimi aktarılmaktadır. Aylık 2.500 TL'ye kadar borçlanma imkânı sağlayan bu hesap, adeta bir güven ve kolaylık

mekanizması işlevi görmektedir. Katılımcı, vade tarihinde borcunu ödeyemediğinde herhangi bir ceza ya da yaptırımla karşılaşmamış; gecikmenin ardından, otomatik kesinti sistemi sayesinde borcunu zorluk çekmeden kapatabilmiştir.

Bu anlatı, iki temel noktayı ön plana çıkarır. Birincisi, güven temelli bir yaklaşım: Banka, müşterisini “ödeme gününü hatırlayamama” gibi insani bir hatayla karşılaştığında bile cezalandırmayarak, ilişkiyi sözleşmeye değil, güvene dayandırmayı tercih etmiş. İkincisi, teknolojik kolaylık unsuru: Otomatik kesinti mekanizması, hem borçlunun hem de bankanın işini kolaylaştırmakta; gecikmenin yarattığı etkileri hızla gidererek sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Ancak bu yaklaşımın beraberinde getirebileceği riskler de göz ardı edilmemelidir. Cezasız gecikme ve otomatik tahsilât düzeni, sorumluluk bilincini zayıflatabilir ya da bazı kullanıcıları tekrarlayan gecikmelere teşvik edebilir. Öte yandan, katılımcının iş yoğunluğuna rağmen sistemin esnekliği ona moral destek sağlar; “insancıl finans” idealinin somut bir örneğidir. Niteliksel olarak değerlendirildiğinde, bu model hem insana değer veren bir bakışı hem de kurumsal sürdürülebilirliği barındıran bir denge arayışını yansıtmaktadır.

EK- 2: ETİK KURUL İZİN BELGESİ

Evrak Tarih ve Sayısı: 04.12.2023-E.134192

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-40711683-770-134192
Konu : Etik Kurul İzni-Abdulkadir
ARUTAY

04.12.2023

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

İlgi : 01.12.2023 tarihli ve E-33117789-044-133052 sayılı yazınız.

İlgi yazıya istinaden, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun "Anketler" konulu yazısı ekte sunulmuştur.

Gereğini rica ederim.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM
Enstitü Müdürü

EK :
İlgi Yazı ve Ekleri (5 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSLB2A87HB*

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5375&eD=BSLB2A87HB&eS=134192>

Adres Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Selahaddin-i Eyyubi Mah. Üniversite Cad.

No:1 BİNGÖL/TÜRKİYE

Telefon:0426 216 00 12-13-14-15 Faks:0426 215 10 20

e-Posta:basinyayin@bingol.edu.tr Elektronik Ağ:www.bingol.edu.tr

Kep Adresi: bingoluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Ecem ASLAN

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve
Yayın Etiği Kurulu

Sayı :33117789/044/133052
Konu :Anketler

04.12.2023

ENSTİTÜLERE
(SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ)

Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Kurulumuza sunulan "İslam'da Sosyal Yardımlaşmanın Ekonomik Etkileri: Karz-ı Hasen Bingöl Örneği" isimli araştırma Kurulumuz tarafından etik yönden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda; söz konusu anket çalışmasının Üniversitemiz Etik Kurul Yönergesi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırma etiği açısından "UYGUN OLDUĞUNA" oy birliği ile karar verilmiştir.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mustafa AGÂH
Kurul Başkanı

e-imzalıdır
Prof. Dr. Hamza ALTIN
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Hikmet TAN
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ersin ERKAN
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Sait PATİR
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Yaşar BAŞ
Üye

e-imzalıdır
Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÖRGÜLÜ
Raportör

EK :
ilgi yazı (4 sayfa)

24.11.2023 Kur.Bşk

: Prof. Dr. M.AGÂH

Evrak Tarih ve Sayısı: 16.11.2023-E.132304

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : E-40711683-770-132304
Konu : Etik Kurul İzni-Abdulkadir
ARUTAY

16.11.2023

REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu)

İlgi : İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı Başkanlığı'nın 15.11.2023 tarihli ve E-39510930-044-131601 sayılı yazısı.

Danışmanlığını Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL'in yaptığı İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Abdulkadir ARUTAY'm yüksek lisans tezi için etik kurul izni verilmesi ile ilgili talebi yazımız ekinde sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM
Enstitü Müdürü

EK :
İlgi Yazı ve Ekleri (3 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSSBMHCJNC*

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/bingol-universitesi-ebys>

Adres Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Selahaddin-i Eyyubi Mah. Üniversite Cad.

No:1 BİNGÖL/TÜRKİYE

Telefon:0426 216 00 12-13-14-15 Faks:0426 215 10 20

e-Posta:basinyayin@bingol.edu.tr Elektronik Ağ:www.bingol.edu.tr

Kep Adresi: bingoluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Ecem ASLAN

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 15.11.2023-E.131601

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı Başkanlığı

Sayı : E-39510930-044-131601
Konu : Etik Kurul İzni

15.11.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL'in danışmanı olduğu tezli yüksek lisans öğrencimiz Abdulkadir ARUTAY'ın tez çalışması kapsamında gerçekleştirmek istediği anket ile ilgili etik kurul onayı talebi hakkındaki dilekçesi ekte sunulmuştur.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TÜRKAN
Anabilim Dalı Başkanı

EK :

- 1- Dilekçe (1 Sayfa)
- 2- Anket Formu Örneği (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSDBM8VLKC*

Belge Takip Adresi :

<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5375&eD=BSDBM8VLKC&eS=131601>

Adres: Selahaddin-i Eyyubi Mah. Aydınlık Cad. No: 1 Posta Kodu: 12000

Bingöl/TÜRKİYE

Telefon: 0426 216 00 12-13-14-15 Faks: 0426 215 10 20

e-Posta: basinyayin@bingol.edu.tr Elektronik Ağ: www.bingol.edu.tr

Kep Adresi: bingoluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Mehmet Hadim İBRAHİMOĞLU

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 1755

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-3: NİTEL ARAŞTIRMA MÜLAKAT SORULARI

BORÇ ALMA

1. Kendinizi kısaca tanıtabilir misiniz? (yaş, medeni hal, eğitim durumu, meslek, ekonomik durum)
2. Hiç borç aldınız mı? Eğer evetse, kaç defa?
3. Borç almak istediğinizde verecek kişi bulmakta zorluk yaşadınız mı ya da borç isteyip de verilmediği oldu mu?
4. Borç para bulamadığınızda herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?
5. Borç istediğiniz zaman borç para bulsaydınız ekonomik durumunuz nasıl olurdu?
6. Borç almanızın sebebi neydi?
7. Borç aldığınız fonu hangi alanda kullandınız?
8. Borç aldıktan sonra ekonomik durumunuzda bir değişiklik oldu mu?
9. Borç alırken ödeme şartlarınızı (zaman ve şekil) belirlediniz mi?
10. Borç aldıktan sonra zamanında ödeme yapabildiniz mi? Eğer yapamadıysanız, bu durumla nasıl başa çıktınız?
11. Borcu döviz olarak mı aldınız yoksa TL olarak mı?
12. Borç alırken enflasyon karşısında değeri değişen TL için nasıl bir yol izlediniz?
13. Borç alırken hangisi daha idealdir; döviz, altın ya da TL mi?
14. Faizsiz borç veren kurumlar hakkında herhangi bir bilginiz var mıdır, varsa nasıl değerlendiriyorsunuz?
15. Faizsiz borç veren bir kuruma ihtiyaç var mıdır sizce?
16. Faizsiz borç veren bir kurum olsa oradan borç alıp borç verir misiniz?

BORÇ VERME

1. Hiç borç verdiniz mi? Eğer evetse, kaç defa?
2. Borç verme ölçütünüz nedir?
3. Borç isteyen olup da vermediğiniz oldu mu?
4. Borç verdiğinizde herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşadınız mı?
5. Borç vermeseydiniz ekonomik durumunuzda nasıl bir değişiklik olurdu?
6. Borç verdiğiniz para hangi alanda kullanıldı?
7. Borç verdikten sonra ekonomik durumunuzda bir değişiklik oldu mu?
8. Borç verirken ödeme şartlarınızı (zaman ve şekil) belirlediniz mi?
9. Borç verdikten sonra zamanında ödeme yapılabildi mi? Eğer yapılamadıysa, bu durumda nasıl bir tutum sergilediniz?
10. Borcunuzu döviz olarak mı verdiniz, TL olarak mı?
11. Borç verirken enflasyon karşısında değeri değişen TL için nasıl bir yol izlediniz?
12. Borç verirken hangisi daha idealdir; döviz, altın ya da TL mi?

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.